

II.

A kisebbségek tételes joga Nagyromániában

A) ÁLTALÁNOS RÉSZ

1. fejezet. A kisebbségi jogok alkotmányjogi forrásai

A tételes román alkotmányjognak írott forrásai vannak.¹ Az alkotmányjog ismeri az alaptörvény fogalmát, az alaptörvény jellegét bizonyos, alaki jellegű megkötésekkel emeli ki és ennek hatályát a későbbi törvényhozással szemben azáltal biztosítja, hogy a módosításhoz vagy megváltoztatáshoz ugyanilyen alakíságot követel meg. Az alaptörvény-jelleg biztosítása kérdésében — amint látni fogjuk — a román alkotmányjog a bírói hatalomnak külön jogkört biztosít arra, hogy az alkotmány alaptörvény jellegét megőrizze azáltal, hogy a közönséges törvényhozás alakilag egyébként érvényes minden egyes intézkedését felülvizsgálhassa abból a szempontból, hogy az intézkedés megfelel-e az alkotmánynak?

A kisebbségek jogi helyzetét meghatározó alkotmányjogi források vizsgálatánál ennek folytán különös jelentősége van az egyes források egymással szembeni hatályának. E kérdésekre az alábbiakban külön-külön rá fogok térni.

a) Az alkotmánytörvények

Nagyrománia tételes alkotmányjogában kétségkívül a legerősebb jogforrást az írott alkotmányok képezik s így ezek a kisebbségek jogi helyzetének meghatározásában is a legnagyobb erővel bíró kútfők. Magasabbrendűek a nemzetközi szerződésben foglalt, de a román belső törvényhozás szempontjából csak közönséges törvényerejű kisebbségi szerződésnél s a kisebbségi jogok egyéb, a belső törvényhozás által létesített forrásainál.

¹ Az alkotmány íratlan forrásairól is beszél Daşcovici, N., *Declarație de războiu*, 10. skk., nézeteit a többi szerzők azonban nem osztják. Vö. Sofronie: *Problema integrării noului drept internațional*. 38. skk.

Az egyes alkotmányok az alaptörvény fogalmát abban az értelemben ismerik, amint azt pl. a kisebbségi szerződések szerkesztői értelmezték.^{1a} Az egyes alkotmánytörvények ugyanis hatályon kívül helyezik mindazokat a törvényeket, amelyek az alkotmánytörvényekkel ellentétben állanak² és egyben elrendelik, hogy az összes közönséges törvényeket módosítani kell avégett, hogy azok az alkotmányokkal összhangba hozassanak.³ Ez a helyzet tehát pontosan megfelel a kisebbségi szerződésekben az alaptörvényi jelleg biztosítására vonatkozó kikötéseknek, amelyek szerint a szerződésben foglalt rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés, illetve ezek a szerződés rendelkezéseivel szemben nem lesznek hatályosak.

Az írott alkotmánytörvényeknek a közönséges törvényhozással szembeni felsőbbségét a tételes román alkotmányjogban az alkotmánytörvények módosítására vonatkozó különös rendelkezések mellett⁴ a bírói hatalomnak e tekintetben adott egészen messzemenő jogkör volt hivatva biztosítani. Láttuk, hogy az alkotmánymódosítással kapcsolatban fennálló biztosítékok a gyakorlatban semmit sem értek — mert ahányszor alkotmánymódosításra került a sor, azt Románia sohasem a tételes alkotmányjog szabályai szerint, hanem hatalmi eszközökkel vitte véghez, — a bírói hatalomnak adott alkotmányjogi biztosíték értékével kapcsolatban szükséges megvizsgálni azt, hogy a bírói hatalom miként használta fel a neki adott jogkört.

1. Az 1866-i alkotmány nem rendezte a bírói hatalom hatáskörét az alkotmánytörvény és a közönséges törvény összeütközése esetén. Ennek ellenére azonban a francia hatásoktól befolyásolt bírói hatalom ezt a jogot a saját hatáskörébe tartozónak mondotta ki. Adott esetben épen elsőfolyamodású bíróság — a bukaresti törvényszék — mondotta ki először azt, hogy a bíróságnak hatáskörében áll annak megvizsgálása, hogy a közönséges törvény tartalmilag alkotmányos-e és minthogy a kérdéses esetben a bíróság azt állapította meg, hogy a közönséges törvény rendelkezései ellentétben vannak az alkotmánnyal, a törvény alkalmazását megtagadta. Ezt az álláspontot a felsőbbbíróságok is magukévé tették és így ebben az irányban állandó bírói gyakorlat fejlődött ki.⁵

2. Az 1923-i alkotmány törvényesítette a bírói gyakorlatot és kifejezetten elismerte a bíróságnak azt a jogát, hogy az egyes közönséges törvények alkotmányosságának kérdésében dönthessen. Ugyanakkor

^{1a} Vö. pl. Buza László, i. m. 135.

² Ld. 1866-i alkotm. 129. §, 1923-i alkotm. 137. § III. bek., 1938-i alkotm. 98. § IV. bek. 2. tétel.

³ Ld. 1866-i alkotm. 131. § ut. bek., 1923-i alkotm. 137. § I. bek., 1938-i alkotm. 98. § IV. bek. 1. tétel.

⁴ 1866-i alkotm. 128. §, 1923-i alkotm. 129., 130. §.

⁵ Vö. Alexianu, Gr., Drept Constituțional, I. 314. skk., a bukaresti Semmitőszék 261/1912. sz. határozata. Negulescu, Constituția României, 5.

azonban az alkotmány korlátozza ebben a tekintetben a bíróságok hatáskörét, továbbá az ilyen kérdésekben hozott ítéletek hatályát is, megállapítván, hogy a *törvények alkotmányosságának kérdésében való döntés egyedül a legfőbb bíróság, a bukaresti Semmitőszék teljes ülését illeti* meg és hogy az ilyen kérdésekben hozott ítéleteknek csak felek közötti hatályuk van.⁶ A bírói gyakorlat azonban ennek a rendelkezésnek is tágító értelmezést adott, leszögezván azt, hogy az egyes közönséges törvények alkotmányosságát alaki szempontból — tehát azt, hogy a törvények az alkotmányjog szabályainak megfelelőleg hozottak-e, bármelyik bíróság megvizsgálhatja, a Semmitőszék teljes ülésének kizárólagos hatáskörébe csupán annak vizsgálata tartozik, hogy a törvény anyagjogi alkatmányos-e?⁷ Az 1938-i alkotmány továbbra is ugyanezt a helyzetet tartotta fenn.⁸

A román bírói hatalom azonban nem élt ezzel az egészen rendkívüli jogkörével abban a mértékben, amint azt a helyzet megkívánta volna, hanem a közönséges törvény alkotmányellenességének megállapítását csupán igen ritkán és csak kis jelentőségű kérdésekben gyakorolta. Ott, ahol erre igazán nagy szükség lett volna, pl. az alkotmányjog világos szabályai ellenére rendelet törvényekkel történt kormányzással szemben, ott a bírói hatalom nem tudott hivatásának magaslatán állni és nem élt kivételes jogkörével, amint ezt a román jogi irodalom is megállapítja.⁸

⁶ 1923-i alkotm. 103. § I. bek. „Numai Curtea de Casație în secțiuni unite are dreptul de a judeca constituționalitatea legilor și a declara inaplicabile pe acelea, cari sunt contrarii Constituțiunii. Judecată asupra inconstituționalității legilor se mărginește numai la cazul judecat.”

⁷ „... Motivul privitor la lipsă de promulgare a unei legi, sau la promulgarea neregulată precum și susținerea, că un text de lege nu este inexistent și neconstituțional, pentru că nu a fost votat la fel, — în aceeași formă — de ambele Corpuri legiuitoare, poate fi soluționată de orice instanță de fond.” Ld. a Semmitőszék 1927. okt. 20-i 49. sz. t. ü. határozatának indokolását, közli a *Pandectele Săptămânale*. 1927., 213., továbbá *Constituțiunea*, 29. Martie 1923., CLR. 50. szám, II. kiad. 57. 55. sz. jogeset.

⁸ 1938-i alkotm. 75. § I. bek. „Numai Curtea de Casație și Justiție în secțiuni unite are dreptul a judeca constituționalitatea legilor și a declara inaplicabile pe acelea, care sunt potrivnice Constituției. Judecata inconstituționalității legilor se mărginește numai la cazul judecat.”

⁹ Alexianu (i. m. 332.) mindössze öt olyan esetet sorol fel, amelyekben a Semmitőszék a közönséges törvény alkotmányellenességét megállapította, az esetek azonban a jogkereső közönség szélesebb rétegeit nem érintették. Alkotmányellenesnek mondotta ki a Semmitőszék az 1923. jan. 31-i nyugdíj-törvény egyes rendelkezéseit, az 1924. aug. 5-i s a telekhelyek elidegenítéséről szóló törvényt, a besszarabiai agrárreformtörvény 23. §-át, a közigazgatási bíráskodásról szóló törvény 3. §-át, a Földhitelintézet szervezeti törvényének módosításáról szóló törvény egyes szakaszait.

Alexianu idézett művének megjelenése (1930.) után a Semmitőszék még egy, ezúttal szélesebb rétegeket érdeklő teljes ülési határozatot hozott, az 1932. nov. 17-i 50. sz. t. ü. határozatot, amelyben az 1932. április 12-i adósság-rendező törvény legfontosabb szakaszainak alkotmányellenességét megállapította. Ld. Voiculescu, Pompiliu, *Legislația conversiunii și constituționalitatea legilor*. R. Sărat, 1937., 23. skk.

Az alkotmányjogi biztosítékok hatálytalanságát mutatja az is, hogy 1937-ben pl. beadtak összesen 132 alkotmányellenesség kimondására irányuló kérést, ebből helyt adott a Semmitőszék 19-nek, 1938-ban 184 kérésből helyt adott 4-nek; az utóbbi számok azonban nem az alkotmányellenesnek kimondott törvényhelyeket, hanem csupán a felmerült eseteket jelzik. Ld. Rădulescu, Andrei, *Deschiderea anului judecătoresc 1938—39 la Inalta Curte de Casație, Cuvântările rostite de D-1* —. București, é. n.

Az alkotmányjog az alkotmánytörvényeknek a közönséges törvényekkel szembeni felsőbbbségét kifejezetten leszögezte ugyan, de ennek alkotmányjogi biztosítékai a gyakorlatban kevésbé váltak be. Ez kisebbségjogi szempontból azért lényeges, mert ilyen felfogás mellett vált lehetővé, hogy a kisebbségek jogegyenlőségét biztosító egyetlen alkotmányjogi rendelkezéssel, az 1923-i (alkotmány 5. 8-ával szemben a közönséges törvényhozás és a jogalkalmazás annyira ellentétes intézkedéseket valósítson meg. Ennek ellenére is azonban a közönséges törvényhozásnak az írott alkotmánytörvénnyel szembeni alárendelt viszonya lehetővé teszi azt, hogy az egyes közönséges törvényhozási intézkedéseket úgy tekinthessük, mint az államvezetésnek az alkotmánytörvények végrehajtására irányuló egyes ténykedéseit, amelyeken keresztül az államélet alapjait képező alkotmánytörvények értelmezése és végrehajtása ellenőrizhető.

*b) A gyulafehérvári határozatok alkotmányjogi
forrási minősége*

A gyulafehérvári határozatok jogi minősége és kútffői ereje a román alkotmányjog egyik legvitatottabb kérdése. A tételes törvényhozás szempontjából a határozatok teljes egészükben, mint az erdélyi románság szuverén akaratának kifejezése, érvényességi jogforrást nem képeznek. A határozatok bizonyos részeit azonban Nagyrománia törvényhozása magáévá tette, így tehát ezek a részek — nem mint az, erdélyi románság szuverén akarata, hanem mint ezzel tartalmilag egyező romániai jogalkotás — érvényességi kútffökké váltak.

1. A román jogi irodalomban van ugyan olyan vélemény, hogy a gyulafehérvári határozatok érvényességi jogforrást képeznek s az 1923-i alkotmány meghozataláig Erdélynek és a keletmagyarországi részeknek alaptörvénye voltak.¹⁰ Ez a vélemény azonban a tételes jog szerint nem indokolható meg.

¹⁰ Vö. Boila, Romul, *Organizația de Stat.* Cluj, 1929., 135., utána Budișteanu, Radu, *Un nou capitol*, 49., Hillard, Victor, *Chestia optanților. Puncte de intersecție ale legislației interne cu dreptul internațional.* h. n. 1927. 21. Boila szerint a gyulafehérvári határozatok nemzetközi szerződést képeznek. Újabban Sofronie, George (*Actul dela Alba-Iulia și valoarea sa internațională: Transilvania, LXXIV—1943., 866—875.*) foglalkozik a határozatok nemzetközi értékével. Véleményük azonban nem fogadható el, mert egyrészt a gyulafehérvári nagygyűlés nem tekinthető szuverén államnak, tehát nemzetközi szerződés megkötésére képesek, másrészt pedig a gyulafehérvári határozatokat, mint ilyeneket a román királyság sohasem fogadta el teljes egészükben. Mindezekre alább bővebben kitérek.

Az ellentétes álláspontot képviselő *Hacman* szerint pl. a határozatoknak semmiféle nemzetközi jogi jellege nincsen. Egyetlen kérdés, amiben — *Hacman* szerint — a határozatok jogforrást képezhettek volna, az egyesülés kérdése volt, mert a határozatok tulajdonképpen csak az önrendelkezési jog

2. A bírói gyakorlat hasonlóképpen nem ismerte el a gyulafehérvári határozatokat, mint ilyeneket — t. i. mint az erdélyi románság szuverén akaratát tartalmazó jogszabályt — érvényességi jogforrásnak, hanem csak egyes részeit, mint a régi királyság törvényhozása által rendeltörvénnyel becikkelyezett intézkedést, amelynek jogi minősége tekintetében a bíróságok nem foglaltak el egységes álláspontot.¹¹

3. Bár ekként a gyulafehérvári határozatok, mint az erdélyi románság szuverén akarata teljes egészükben jogforrást nem képeznek, a tété-

gyakorlását jelentik és csak ebben a kérdésben volt jogosítva a gyulafehérvári gyűlés határozni. Minthogy azonban Romániának az első világháború után hozzászóló területekre nemzetközi szerződésben biztosított joga van, — itt Hacman az 1916. aug. 17-i, egyrészt Anglia, Franciaország, Oroszország, Olaszország, másrészt pedig Románia között létrejött szerződésre hivatkozik — ennél fogva a területek Romániához való csatolása sem a gyulafehérvári határozatokon, hanem más tényeken alapul, így tehát a határozatok e tekintetben sem képeznek jogforrást. Annál kevésbé képez jogforrást a határozatok egyéb része. Ld. Hacman, Max, *Resoluția dela Alba-Iulia*; Pand. Rom. IV—1925., IV. 33. skk.

A román közjogi felfogás szerint az egyesülés tényével az 1866-i román alkotmány hatálya bizonyos kérdésekben — így pl. Negulescu szerint a törvényhozói hatalmat a király és a parlament, a végrehajtói hatalmat a király és a minisztérium, a bírói hatalmat a román bíróságok gyakorolták (Vö. *Constituția României*, 22. skk.) — vagy teljes egészében — így pl. Alexianu szerint (*i. m. I. 442.*) — a román királysággal egyesült területekre is kiterjedt. A törvényhozás ugyanezt az álláspontot foglalja el, amikor a gyulafehérvári határozatokból az egyesülésre vonatkozó rendelkezést becikkelyezte, az erdélyi területeket képviselő kormányzótanácsnak csak bizonyos tekintetben adott az ügyek továbbvitelére megbízást és hogy a határozatok egyes részeit vagy a kormányzótanács által hozott fontosabb rendelkezéseket a román törvényhozás újból ratifikálta.

¹¹ A bíróságok a gyulafehérvári határozatok alkalmazása során felmerült egyetlen gyakorlati kérdésben — az állampolgárságnak a határozatok alapján való megszerzése kérdésében — ellentétes gyakorlatot folytattak, a határozatok jogi minősége tekintetében elfoglalt ellentétes álláspontnak megfelelően, így pl. a bukaresti ítélőtábla IV. tanácsa 1919. febr. 13-án hozott 16. sz. határozatában kimondja, hogy az egyesülési határozatokat a 3631. sz. rendeltörvény becikkelyezte és ennek végrehajtására küldte a román királyság Erdélybe a fegyveres hatalmat. Ebben az adott esetben a tábla a gyulafehérvári határozatokra alapított állampolgársági jogot elismerte, mert — nézete szerint — az egyesülés tényével a határozatokban megjelölt területeken lakók a román állampolgárságot megszerezték.

Ellenben az 1919. július 11-én hozott 100. sz. határozatában — annak előrebocsátása után, hogy az egyesülést a 3631. sz. rendeltörvénnyel becikkelyezett gyulafehérvári határozat mondta ki, amely határozatot a román állam fegyveres erővel végrehajtotta — minthogy a határozatok nem rendelkeznek az állampolgárság megszerzésének részleteiről, a bukaresti tábla a kormánynak azt az akaratát véli felismerni, hogy a konkrét kérdést vagy a nemzetközi jog szabályai szerint vagy pedig a megkötendő békeszerződésben fogja rendezni és ebben az adott esetben a gyulafehérvári határozatokra ilyen természetű igényt alapítani nem engedett. Míg az előbbi esetben tehát a bíróság a gyulafehérvári határozatoknak az egyesülésre vonatkozó becikkelyezett részét elsőrendű érvényességi jogforrásnak minősítette, addig az utóbbiban csak másodrendű jogforrásnak, egy részletkérdést rendező kormányintézkedésnek, amelyet a kapcsolatos kérdéseket rendező intézkedés fog követni, mindkét esetben a határozatnak csak a becikkelyezett rendelkezését s ezt is csak mint a román királyság ideiglenes törvényalkotó szerve által rendeltörvény útján becikkelyezett jogforrást.

Az ítéleteket, indokolásaikkal együtt közli Condurachi, D., Ioan, *Clauzele de naționalitate privitoare la România din Tratatetele internaționale din 1919—1920*. București, 1924., 61—74.

les törvényhozás több esetben hivatkozik a határozatokra és iktatja törvénybe a határozatokban foglalt egyes rendelkezéseket.

a) Az 1919. dec. 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent s az erdélyi, bánáti, körösvidéki, szatmárvidéki és máramarosi területeknek a román királysággal való *egyesüléséről* szóló 3631. sz. rendelettörvény mind bevezető részében, mind pedig az indokolásában általánosságban utal a gyulafehérvári határozatokra.¹² Ezt a rendelettörvényt később az 1920. jan. 1-i 206. sz. Hiv. Lapban megjelent egyesülési törvény¹³ ratifikálta.

b) Az 1919. dec. 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *kormányzótanács működéséről* szóló 3632. sz. rendelettörvény a gyulafehérvári határozatokat hasonlóképen általánosságban hívja fel.

c) Ez a két rendelettörvény módosítja az 1866-i alkotmányt és az erdélyi és magyarországi részeknek bizonyos önkormányzatot ad.¹⁴ Ezt az önkormányzatot megszüntette az 1920. április 4-i 4. sz. Hiv. Lapban megjelent 1462. sz. rendelettörvény, amely a gyulafehérvári határozatok II. szakaszára utal.

d) A gyulafehérvári nagygyűlésen megválasztott Nagytanács, amint láttuk, hatáskörét a kormányzótanácsra ruházta át. A kormányzótanács annak ellenére, hogy a román törvényhozás — az előbbi 3632. sz. rendelettörvénnyel — kizárólag csak a közhivatalok vezetésével bízta meg,¹⁵ magának ideiglenes rendeletalkotási jogkört is igényelt. Ezt a jogkört a kormányzótanácsot feloszlató 1462. sz. rendelettörvény utólag elismerte, amikor a rendelettörvény I. szakaszában a kormányzótanács jogkörét az 1866-i alkotmánytörvény 32. és 35. §§-ában írt államszervekre — törvényhozásra és királyra, mint a végrehajtói hatalom fejére — ruházta át.

A kormányzótanács jogalkotásai a rendelet — decret — nevet viselik¹⁶ és a későbbi bírói gyakorlat elismerte ezeknek a rendelkezéseknek a törvényerejét.^{17—18}

¹² A rendelettörvény bevezető részét és indokolását ld. 17. lap 31. sz. jegyz. A törvényszöveg nem tartalmazza a határozatokat.

¹³ Szövegét ld. ugyanott 32. sz. jegyzet.

¹⁴ Vö. Alexianu, *Drept Constituțional*, I. 442. skk. Az önkormányzatra bővebben ld. fennebb.

¹⁵ A 3632. sz. rendelettörvény vonatkozó szövegét ld. fennebb 17. lap 33. sz. jegyz.

¹⁶ Az összes rendeleteket tartalmazza a *Decretele, Regulamentele și Ordonanțele Consiliului dirigent din Transilvania*. Cluj, 1929. c. gyűjtemény, alábbiakban Decr. Cons. Dir.

¹⁷ Így pl. a kormányzótanács I. sz. s az erdélyi részekben hatályban levő magyar törvények hatályát fenntartó dekrétumát a Semmitőszék I. tanácsa 1924. március 20-án kelt 605. sz. határozatával (közli Andru, Sever dr., *Jurisprudența rezumată*, Deciziuni pronunțate de Înalta Curte de Casație și Justiție. I. București, 1930, II. Oradea, 1936, III. Oradea, 1939, I. 42. sz. jogeset, 33.), továbbá a III. tanács 1928. szept. 26-i 811. sz. határozatával (közli Andru, S., i. m. I. 691. sz. jogeset, 538.), a kormányzótanácsnak a telekkönyvi bejegyzéseket szabályozó VII. sz. dekrétumát a Semmitőszék I. tanácsa 1927. jan. 10-i 3. sz. határozatával (közli Andru, S., i. m. I. 140. sz. jogeset, 110.) a tételes jog forrásainak elismerte.

¹⁸ Egyes esetekben a román törvényhozás külön törvénnyel is ratifikálta a kormányzótanács dekrétumait, amiből arra lehet következtetni, hogy a román törvényhozás a dekrétumoknak rendelettörvény-jelleget tulajdonított, így pl. az 1921. nov. 2-i 172. sz. Hiv. Lapban megjelent s a kormányzótanács VII. sz. dekrétumának ratifikálásáról szóló törvény (lege pt. ratificarea dispozițiunilor luate de Consiliul dirigent al Transilvaniei prin decretul No. VII. din 6/19 Februarie 1919) külön ratifikálja — bizonyos módosításokkal — a kormányzótanács fenti sz. dekrétumát, amellyel a kormányzótanács semmis-

e) A megszállott erdélyi és magyarországi részeken *választást* elrendelő 3621—1919. sz. rendelettvény¹⁹ indokolása hasonlóképpen általánosságban utal a gyulafehérvári határozatokra.²⁰ Ezt a rendelettvényt egyébként az 1923-i alkotmány hatályban tartotta.²¹

f) A kormányzótanács 1919. szept. 20-i 56. sz. Hivatalos Közlönyében (Gazeta Oficială) megjelent s az *agrárreformról* szóló rendelettvény²² utal a gyulafehérvári határozatokra²³ és azokat az erdélyi, bánági és magyarországi románság jogosított képviselői által hozott megnyilatkozásnak minősíti. Ezt a rendelettvényt az 1921. július 30-i Hiv. Lapban megjelent s az erdélyi, bánági, körösvidéki és máramarosi részekre vonatkozó *földreformról* szóló törvény 141. §-a ratifikálja és egyidejűleg hatályon kívül helyezi. Ez utóbbi törvény is utal a gyulafehérvári határozatokra.²⁴—²⁵

nek mondotta ki az erdélyi részeken fekvő állami és egyéb, közvagyonot képező ingatlanoknak a magyar kormány által történt elidegenítését.

A Semmitőszék teljes ülése megállapította, hogy a kormányzótanács előbbi dekrétuma, illetve a ratifikáló törvény nincsen ellentétben a román alkotmánytörvénnyel. (Semmitőszék 1938. nov. 24-i 143. sz. t. ü. határozata, közli a *Pand. Rom.*, XVIII—1939, III. 129. skk.)

¹⁹ Ld. Decr. Cons. Dir. 501—526.

²⁰ Uo. 526. „Potrivit hotărîrei Adunării Naționale din Alba-Iulia...”

²¹ 1923-i alkotm. 138. § III. bek.

²² Ld. Decr. Cons. Dir. 607. skk.

²³ Art. 1.: „In temeiul art. 5 al decretului lege Nr. 3632. din 11/25 Decembrie 1919, și în conformitate cu punctul 5. al art. III. din rezoluția Adunării Naționale a tuturor românilor din Transilvania, Banat și părțile ungurene, locuite de români, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noemvrie (1 Decembrie) 1918...”

²⁴ Art. 1.: „In conformitate cu punctul 5. art. 3. din rezoluția Adunării naționale a tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia, în ziua de 18 Noemvrie—1 Decembrie 1918...”

²⁵ Tekintettel arra, hogy a rendelettvények, amint láttuk, nagy szerepet játszottak a román jogalkotásban, szükséges, hogy röviden ezeknek jogi minőségével is foglalkozzunk.

A rendelettvényt — decret-lege — a király, mint a végrehajtói hatalom feje adja ki akkor, amikor a végrehajtói hatalomnak nincsen törvényes felhatalmazása valamely kérdésben jogalkotásra. A törvényhozás azután — utólag — jóváhagyta, ratifikálta az így hozott jogszabályokat, amelyek ezáltal törvényerőt nyertek.

A rendelettvények jogi minőségével sem az 1866-i, sem pedig az 1923-i alkotmánytörvény nem foglalkozik. A jogtudomány szerint a rendelettvény tényleges diktatúrát jelent, annak semmi jogi alapja nincsen. [Vö. Rarincescu, G., *Decretele legi și dreptul de necesitate*. București, 1914., idézi Boila R., *Statul*, I. Cluj é. n. 127. *Alexianu* szerint a rendelettvény szintén tényleges diktatúrát jelent, amelyet azonban a bírói hatalom, teljesen lemondva alkotmányos jogairól, érvényesnek fogad el, ami annyival súlyosabb, mert a végrehajtói hatalom fontos szükség nélkül, sőt egyenesen magánérdekből is hoz rendelettvényeket: („Nici o lege de autorizare din partea parlamentului nu intervine, nici o măsură în Constituție nu autoriză acest drept, ne găsim în fața unei dictaturi de fapt, primită însă pe deantregul de justiție. Nici o obiecțiune nu s-a ridicat împotriva acestui fel de legiferare, ci cu o totală renunțare la drepturile ei, justiția a consfințit acest abuz... Se dădeau decrete legi pentru satisfacerea intereselor generale... dar pentru orice fel de interes, fără nici o urgență, fără nici o normă. Ceeace este și mai grav, se dădeau decrete pentru satisfacerea trebuințelor personale.”) *Alexianu*, i. m. I. 394.]

Az első világháború idején Romániát teljesen rendeleti úton kormányozták, 1917. jan. 16-tól 1920. május 20-ig összesen 647 rendelettvényt

Mindezekből megállapíthatólag tehát a román törvényhozás egyes, az államélet legfontosabb kérdéseit, mint pl. a csatolt területek önkormányzatát, egyes törvényhozói ténykedéseket, a választói jog gyakorlását, a későbbi alkotmányok által alkotmánytörvény jellegűnek elismert földreformot szabályozó és ekként alaptörvény jellegű alkotásai a gyulafehérvári határozatok egyes részeit tartalmilag átvették. A tartalmilag átvett rendelkezések közül egyes intézkedéseknek a mindenkori alkotmányok alaptörvény jellegű adnak, míg a többi részeknek csak közönséges törvény jellegük van, ennél fogva a mindenkori alkotmánytörvények, továbbá a közönséges törvényhozás ellentétes intézkedései azokat bármikor hatályon

hozott a kormány. Az 1924. március 27-i 68. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege privitoare la ratificarea, modificarea sau abrogarea decretelor legi) 474 rendelettörvényt teljes egészében, 14-et módosítással jóváhagyott, 159 rendelettörvényt pedig a jóváhagyással egyidejűleg hatályon kívül helyezett. (Vö. Onișor, V., i. m. 11.)

Ez alatt az idő alatt, amint láttuk, magát az írott alkotmányt is — annak ellenére, hogy az hatályon kívül helyez minden olyan törvényt, rendeletet stb., amely vele ellentétben van — több ízben rendelettörvénnyel módosították. Az alkotmányt módosító rendelettörvények egészen az 1923-i alkotmány hatálybaléptéig — pl. az egyesülést kimondó határozatokat becikkelyező rendelettörvények — hatályosak voltak. Hatályukat csak az előbb említett tényleges diktatúra biztosította, mert az alkotmányjog szabályai szerint semmiek voltak. Egyrészüket — pl. a zsidók állampolgárságára vonatkozó 3902., 2085., 3464. sz. rendelettörvényeket — az 1923-i alkotmány (133. § I. bek.) továbbra is hatályban tartotta.

De nemcsak a világháborús rendkívüli állapotokkal kapcsolatban, hanem Nagyrománia egész fennállásának ideje alatt állandó gyakorlat volt a rendelettörvényekkel való kormányzás, amelyet utólag a törvényhozás azután jóváhagyott. A kisebbségek tételes jogának tárgyalása során több ilyen esetre fogok rámutatni. A bírói hatalom ezeket a rendelkezéseket érvényességi jogforrásnak ismerte el, anélkül, hogy a rendelettörvények jogi minőségét kutatta vagy megállapította volna. Így pl. egyik esetben csupán annyit szögez le, hogy „... a törvényhozó utólag ratifikálhatja a parlament hiányában a végrehajtói hatalom által tett, az államvédelem sürgössége és szükségessége által megkívánt intézkedéseket...” és az így hozott intézkedést érvényes jogszabályként alkalmazta, (Semmitőszék 34/1935. t. ü. határozata, közli Andru, S., Jurisprudența III. 17. 7. sz. jogeset) míg más esetben a rendelettörvény alkotmányosságának felülvizsgálatát (1923-i alkotm. 103. §) azzal tagadja meg a Semmitőszék teljes ülése, hogy a rendelettörvénynek nincsen törvényi minősége. (Semmitőszék 45/1936. sz. t. ü. h., közli CLR. 50. sz. II. kiad., *Constiuțiunea*. 23 Martie 1929, 59., 65. sz. jogeset.)

Az 1938-i alkotmány a királyi jogkör kiterjesztésével kapcsolatban ezt a kérdést is rendezte és a korábbi alkotmányellenes gyakorlatot — csekély korlátozással — alkotmányba iktatta. Az alkotmány ugyanis kimondja, hogy a törvényhozó testületek feloszlása vagy szünete esetén a király törvényerejű rendeleteket hozhat, amelyeket ratifikálás végett a legközelebbi ülészakban a törvényhozó testületek elé kell terjeszteni. (1938-i alkotmány 46. § VII. bek.: „El (t. i. a király) poate, în timpul, când Adunările Legiuitoare sunt disolvate, și în intervalul dintre sesiuni, să facă în orice privința Decrete cu putere de lege, care urmează a fi supuse Adunărilor spre ratificare la cea mai apropiată a lor sesiune.“) Ennek az alkotmánynak a hatálya alatt a bírói gyakorlat is megállapította, hogy a rendelettörvény ratifikálás nélkül is törvényerejű s annak alkotmányosságát csak a Semmitőszék teljes ülése vizsgálhatja felül. Ld. pl. az ilfovi törvényszék V. tanácsának 1938. nov. 2-án hozott 630. p. ü. sz. ítéletét; *Pand. Rom. XVIII—1939.*, III. 28.

kívül helyezhetik. Ezeket az intézkedéseket egyenként vizsgálva látjuk, hogy azok kizárólag a román faj érdekeire vonatkozó rendelkezések, így tehát *a gyulafehérvári határozatok mint ilyenek alaptörvényt nem képeznek, azokból közönséges törvényerőt csakis a román királyság törvényhozói hatalma által utólag átvett, olyan részek nyertek, amelyek a románság érdekeit szolgálták. A gyulafehérvári határozatok ennél fogva anyagjogi értelemben nem voltak alkalmasak arra, hogy az együttlakó népek jogegyenlőségét biztosítsák.*

c) A párisi kisebbségi szerződés

I. A párisi kisebbségi szerződésben Románia kötelezte magát arra,²⁶ hogy a szerződés bizonyos rendelkezéseit alaptörvényekül ismeri el olyan értelemben, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz ezekkel a részekkel ellentmondásban vagy ellentétben, illetve ezekkel a rendelkezésekkel ellenkező törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.²⁷ Emellett Románia hozzájárult ahhoz is, hogy amennyiben a szerződésben foglalt bármely rendelkezés olyan személyeket érint, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alá tartoznak.²⁸ A kettős — alkotmányjogi és nemzetközi jogi — biztosítékkal a szerződések megalkotói a kisebbségek jogainak hatályos védelmét kívánták biztosítani.

A kisebbségek jogi helyzetének egyik alapvető kérdése a tétéles törvényhozás és a vonatkozó nemzetközi jellegű jogforrások egymáshoz való viszonya, e két forrásból eredő jogszabályok összeütközésének kérdése. Az alábbiakban a kisebbségi szerződésnek a román tétéles törvényhozás szempontjából tekintett jogi minőségével és értékével foglalkozom.

1. A román törvényhozás a kisebbségi szerződést becikkelyezte,²⁹ ennél fogva az az alkotmányjog szerint kétségtelenül jogforrást képez.³⁰

²⁶ Kisebbs. szerződés I. fejezet I. cikk. Ez az egyetlen törvényhely a román törvénytárban, amely az alaptörvény kifejezést használja.

²⁷ Kisebbs. szerz. 2—8. cikkek.

²⁸ Kisebbs. szerz. 12. cikk I. bek.

²⁹ Az 1920. szept. 26-i 140. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény.

³⁰ Az 1866-i alkotmány Románia akkori államjogi helyzete folytán — a román fejedelemség ugyanis ekkor még nem volt szuverén állam, amely tehát politikai jellegű nemzetközi szerződést nem köthetett — az 1923-i alkotmány pedig *elnézésből* (Vö. Negulescu, Constituția, 9., Dașcovici, N., *Declarația de război și încheierea tratatelor de pace după Constituția noastră*. Iași, 1928., 10.) nem rendelkezik a politikai jellegű nemzetközi szerződés megkötésére jogosított alkotmányos szerv tekintetében, a „kereskedelmi, hajózási

A becikkelyezés tényén kívül azonban az államvezetés szinte semmit sem tett a szerződésben foglalt intézkedések végrehajtására, annak alap-törvény jellegét és értékét kifejező alkotmányjogi biztosítékot nem adott s ez a körülmény arra vezetett, hogy a belső törvényhozás utólag számos, a kisebbségi szerződéssel ellentétes rendelkezést hozott, amelyekkel a kisebbségi szerződés egyes rendelkezéseit hallgatólagosan hatályon kívül helyezte és e rendelkezéseket a bírói hatalom is alkotmányosnak minősítette.

2. Az 1923-i alkotmányhozás alkalmával vált nyilvánvalóvá az, hogy Románia nem is szándékozik a kisebbségi szerződésnek ezt a rendelkezését végrehajtani. Románia alkotmányjogi történelmében már volt precedens arra, hogy különösen fontos nemzetközi szerződések hatályát az alkotmánytörvény kifejezetten is biztosította.³¹

Az első világháború után az egyes utódállamok alkotmányaikba belefoglalták a békekötések szövegét.³² Az 1923-i alkotmány átmeneti intézkedései emellett annyi részletkérdést rendeznek, amelyek önmagukban megdöntik azt a tételt, hogy a kisebbségi kérdés rendezése már nem az alkotmánytörvény, hanem a köztörvényi jogalkotás körébe tartozik.^{33—34} Mindezek ellenére azonban az alkotmány nemcsak, hogy a kisebbségi szerződés alaptörvényi jellegét nem biztosítja, hanem semmiféle intézkedést sem tartalmaz a kisebbségi kérdés rendezésére vonatkozóan.

és más hasonló“ szerződések megkötésének joga a királyt illeti meg (1866-i alkotm. 94. §, 1923-i alkotm. 88. §), a király által megkötött szerződés kötelező erőt csak a törvényhozó testületek ratifikálása alapján nyer.

A törvényhozás a fenti két alkotmány hatálya alatt e tekintetben nem következetes, mert míg egyes politikai jellegű nemzetközi szerződést becikkelyezett (Ld. pl. az 1900. jún. 25-i 68. sz. Hiv. Lapban megjelent s az 1899. júl. 17/29-i I. hágai békekonzferencián létrejött megállapodások és nyilatkozatok becikkelyezéséről szóló törvény, az 1912. márc. 11-i 272. sz. Hiv. Lapban megjelent s az 1907. okt. 18-i II. hágai békekonzferencián létrejött megállapodások becikkelyezéséről szóló törvény, az 1929. febr. 7-i 30. sz. Hiv. Lapban megjelent s az 1928. aug. 7-én, Párisban létrejött megállapodás (Briand—Kellogg paktum) becikkelyezéséről szóló törvény, továbbá az első világháborút követő békekötések becikkelyezéséről szóló törvények, stb. stb., ld. bővebben, Ieșan, Dimitrie, *Repertoriu la Monitorul Oficial*. București, 1934. 126—165.), addig más, ugyancsak politikai jellegű nemzetközi szerződést a törvényhozás nem ratifikált, hanem csak a külügyminisztérium közzétette azokat a Hivatalos Lapban. [Pl. a Jugoszlávia és Románia között (az 1921. júl. 10-i 77. sz. Hiv. Lapban), továbbá Csehszlovákia és Románia között (az 1921. jún. 11-i 53. sz. Hiv. Lapban) létrejött védelmi szerződést (kisantant), a Franciaországgal 1926. jún. 10-én kötött baráti szerződést (1927. jan. 20-i Hiv. Lap), a Lengyelországgal kötött baráti szerződést (az 1931. május 16-i 112. sz. Hiv. Lapban) stb., stb.]

A román jogi irodalom szerint a törvényhozás által elfogadott nemzetközi szerződés az országra nézve kötelező erejű. (Vö. Boila, *Organizația de Stat*, 130—133., Negulescu, *Constituția*, 9., Dașcovici, i. m. 9., 10., 23., Sofronie, George, *Prerogativele Capului Statului în domeniul internațional*. Iași, 1940., 10., Sofronie, George, *Problema integrării noului drept internațional în constituțiile noastre*. București, 1935., 39—40., Sofronie, *Protecția minorităților*, 95., stb.)

³¹ Pl. az 1866-i alkotmánytörvény 7. §-ának 1879. okt. 13-i módosítása így hangzik: „A jelenleg érvényben levő nemzetközi szerződések, a bennük foglalt összes kikötésekkel és határidőkkel együtt, hatályban maradnak.“ („Convențiile internaționale astăzi existente, rămân în vigoare cu toate clauzele și termenele cuprinse într’însele.“)

³² Vö. Budișteanu, Radu, *Românizarea Barourilor*. București, é. n. 11—14, 23.

³³ Az 1923-i alkotmány szakaszonként felsorolja a négyféle földreform-törvényből (ókirálysági, erdélyi, bukovinai és besszarábiai) azokat a szaka-

3. A jogi irodalom álláspontja szerint a kisebbségi szerződés elfogadása nem jelenti Romániára nézve azt a kötelezettséget is, hogy alkotmányát ennek megfelelően módosítani kell, mert ez az államszuverenitás súlyos megcsorbítását jelentené.³⁵

II. A kisebbségek tételes jogának alkalmazása szempontjából, tehát gyakorlatilag a kisebbségi szerződéssel kapcsolatos legfontosabb kérdés a kisebbségi szerződésnek a belső törvényhozással szembeni hatálya. Románia a kisebbségi szerződéssel nemzetközi kötelezettséget vállalt, hogy törvényt, rendeletet vagy hatósági intézkedést a kisebbségi szerződéssel szemben nem fog hozni, illetve — amennyiben hozna — ezek a rendelkezések hatálytalanok lesznek,³⁶ ezen túlmenően arra is kötelezte magát, hogy a kisebbségi állampolgárok jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok;³⁷ a kisebbségi szerződés alaptörvény-jellegét a román alkotmányjogi felfogásnak megfelelően alaki értelemben biztosító intézkedést azonban sem a becikkelyező törvény, sem a későbbi törvényhozás nem tartalmaz.

1. Az 1866-i és 1923-i alkotmánytörvények hatálya alatt, amint látuk, az állam belső törvényhozása által elfogadott, becikkelyezett nemzetközi szerződés érvényességi jogforrást képez.³⁸ Az 1938-i alkotmány kü-

szokat, amelyek alkotmányjogi jellegűek és csupán az alkotmánymódosításra vonatkozó szabályok szerint módosíthatók (131. §), foglalja az Ókirályság, Besszarábia és Bukovina falusi lakosságának tüzi- és épületfaellátásával, (132. §) ratifikálja a zsidók állampolgárságára vonatkozó rendelet törvényeket és azokat új rendelkezésekkel egészíti ki, hatályban tartja az egyes választási rendelet törvényeket, csak épen az ország egyharmadát kitevő kisebbségek sorsát nem rendezi.

³⁴ Ezt az álláspontot nyíltan be is ismeri az 1923-i alkotmány előadója, Dissescu szenátor: „Trebuie să distingem între streinii proprii și streinii, adecă aceia ce n-au naționalitate de Stat română, și acei streinii, cari, din punct de vedere etnic, al originii, sunt streinii, însă au naționalitatea de Stat română... Pentru cei de al doilea ei sunt considerați ca români, însă fac parte din minorități. Regimul minorităților este prevăzut de dispoziții speciale ale tratatelor de pace... Este prin urmare *inutil de a crea un regim constituțional special*, prevăzut de textul Constituțiunii și în legi ordinare.“ Ld. Proiectul Constituției, Raportul D-lui C. G. Dissescu, 42.

³⁵ Vö. Sofronie, Protecția minorităților, 95—96, Mateiu, Ioan, *Doctrina de Stat a problemei minoritare*. București, 1929, 30. Ellenkező Le Fur, i. m. 195.

³⁶ Ld. előbb a 26—27. sz. jegyzeteket.

³⁷ Kisebbs. szerz. 9. cikk. 1. tétel.

³⁸ Vö. Alexianu, Gr., A Semmitőszék 1938. okt. 13-i t. ü. határozatának megbeszélése; *Pand. Rom.* XVIII—1939, I. 14., ld. továbbá a politikai szerződésekre vonatkozóan a 30. sz. jegyzetet.

Az 1923-i alkotmány előadója, Dissescu szenátor a parlamenti tárgyalások előkészítő anyagában felveti ugyan, épen a kisebbségek jogaival kapcsolatban a belső törvényhozás és a nemzetközi szerződések konfliktusának kérdését, állást azonban e tekintetben sem az alkotmány, sem pedig az alkotmány tárgyalásának parlamenti anyaga nem foglal, csupán Dissescu előadóinak az a kijelentése ad erre vonatkozólag némi útmutatást, hogy: ... a kérdést a jogtudomány és a joggyakorlat van hivatva eldönteni.“ („Să presupunem însă, ca contradicția ar putea naște acum sau în viitor între dis-

lönbséget tesz egyrészt a politikai es katonai, másrészt pedig az egyéb természetű nemzetközi szerződések között, az előbbiek, általában tehát nemzetközi közjogi jellegű szerződések megkötését teljesen a király hatáskörébe adja — tehát azok a törvényhozás jóváhagyása nélkül is érvényesek³⁹ — míg az egyéb — általában nemzetközi magánjogi — természetű nemzetközi szerződésekre vonatkozóan az előbbi jogi helyzetet tartja fenn, ezek érvényességéhez tehát szükséges a törvényhozás elfogadó akaratának kinyilatkoztatása is.

2. A bírói gyakorlat ismertetéséhez szükséges előrebocsátani a következőket. Az 1923-i alkotmánytörvény (103. §), továbbá az 1925. dec. 20-i 282. sz. Hiv. Lapban megjelent s a Semmitőszék szervezetéről szóló törvény (lege pentru Curtea de Casație și Justiție) értelmében (29. §) a Semmitőszék teljes ülésének hatáskörébe tartozik a törvények alkotmányosságának megvizsgálása. A nemzetközi szerződéseknek a közönséges törvényhozással történt összeütközésével a Semmitőszék teljes ülése az egyes törvények alkotmányosságának kérdésével kapcsolatban több ízben foglalkozott.

A legfelsőbb bírói gyakorlat a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatban általában azt az állandó gyakorlatot folytatta, hogy *a becikkelyezett nemzetközi szerződésnek a belső törvényhozás szempontjából csupán közönséges törvényereje van, ennél fogva azt bármely belső későbbi törvény — a lex posterior derogat priori elve alapján — módosíthatja.*⁴⁰

3. Ezt az elvi álláspontot a Semmitőszék a párisi kisebbségi szerződésnek a belső törvényhozással való összeütközésének kérdésében is fenntartotta és adott esetben a kisebbségi szerződéssel kapcsolatban mondotta ki azt, hogy „...a nemzetközi szerződések jellegét és kötelező erejét illetően az állandó bírói gyakorlat az volt, hogy ezek — ratifikálásuktól kezdődően — közönséges törvényerővel és hatállyal bírnak és azokat az érdekeltek, mint ilyeneket, a bíróság és az állami hatóságok előtt felhívhatják. Minthogy azt a rendelkezést (t. i. a párisi kisebbségi szerződés 4. cikkének I. bekezdése, szerz. megj.), amely szerint a román állampolgárság az említett szerződésekben írt területeknek (t. i. a román államhoz való, szerz. megj.) csatolása folytán jogszerint megszerezhető, a közönséges törvényhozó ratifikálta, de azt az alkotmányba nem foglalták bele, *a kisebbségi szerződés ennek a rendelkezésének csupán akkora ereje és hatálya lehet, mint a közönséges törvényeknek és mint ilyen, a közönséges törvények által módosítható anélkül, hogy valamelyes alkotmányos elvet megsértene.*“⁴¹

pozițiunile unui tratat diplomatic și un text al legii teritoriale intern românesc, care dispoziție va împune porunca sa? Iată o chestiune de doctrina juridică și de jurisprudență. Studiul acestei probleme cere distincțiuni și analize de texte, care depășește cadrul acestui raport.“) Ld. Adunările Naționale constituante. Comisiunea Constituțională Mixtă. *Proiectul Constituțiunii*, Raportul D-lui Senator C. G. Dissescu. București, 1923., 42.

³⁹ 1938-i alkotm. 46. § ut. bek.

⁴⁰ Ld. pl. a Semmitőszék 1936. dec. 16-i t. ü. határozata, stb. Vö. Alexianu, Gr., a Semmitőszék 1938. okt. 13-i t. ü. határozatának megbeszélése; *Pand. Rom. XVIII—1939.*, I., 12. 1. sz. jegyzet.

⁴¹ „Având în vedere, că art. 4 din Tratatul de pace dela St. Germain en Laye și art. 3. al. 1. și 4. din tratatul minorităților etnice au înscris, în adevăr principiul dobândirii de plin drept a cetățeniei române de către locuitorii domiciliați în teritoriile alipite României și cari aparținuseră ca supuși fostelor state dominante...“ „... Că ceeace se admite în mod constant, cu privire la caracterul și obligativitatea acestor tratate și convenții în raporturile de drept intern, este, ca ele au — din momentul ratificării

Ezzel a határozatával a legfőbb román bíróság, mint a törvények alkotmányosságának ellenőrzője nemcsak azt állapította meg általában, hogy a román alkotmánytörvény szerint bármely kétoldalú nemzetközi szerződés a belső törvényhozás egyoldalú ténykedésével félretehető, — amely álláspont homlokegyenest ellentétes a nemzetközi bíraskodás⁴² és a nemzetközi jog tudományának⁴³ álláspontjaival — hanem különösen leszögezte azt is, hogy Románia a tétéles alkotmányjog értelmében a párisi kisebbségi szerző-

lor, *tăria și efectul unor legi ordinare*, putând fi învocate ca atare de cei interesați în fața instanțelor judecătorești, și a tuturilor autorităților Statului.“

„Că așa fiind, dispozițiunea de mai sus prin care se înscrie principiul dobândirii deplin drept al cetățeniei române prin efectul anexiunii de teritorii pe baza ziselor tratate, fiind ratificate de adunările legiuitoare ordinare, iar nu înscrisă în Constituție, nu poate avea decât puterea și efectul unei dispozițiuni de lege ordinară, care, ca atare, poate fi amendată sau modificată printr’o altă lege, fără a se înfringe vreun principiu constituțional.“ Ld. A Semmitőszék 1938. október 13-i 84. sz. t. ü. határozatának indokolása; *Parid. Rom.* XVIII—1939., I. 12. skk.

Az előbbi indokolással szöveg szerint azonos a Semmitőszék 1939. ápr. 27-i 182. sz. t. ü. határozatának indokolása. Ld. *Pand. Rom.* XIX—1940., III. 25., továbbá *Curierul Judiciar* XLVIII—1939., 483. Ugyanígy Boila, i. m. 133.

A bírói gyakorlat máshelyt is kifejti, hogy a nemzetközi szerződésnek nincs alkotmányjogi jellege. („... Tratatele internaționale nu au caracter constituțional.“) Ld. A Semmitőszék 1939. jan. 12-i 10. sz. t. ü. határozatát, *Curierul Judiciar*, XLVIII—1939., 111.

⁴² A hágai Állandó Nemzetközi Bíróság ítéleteiben ismételtlen hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog szempontjából a törvényhozás rendelkezései épen olyan tények, mint a közigazgatási hatóságok döntései vagy a belföldi bírói határozatok és a Bíróság dönthet afelett, hogy ezekkel az állam teljesítette-e egyes nemzetközi kötelezettségeit. („Au regard du droit international et de la Cour, qui en est l’organe, les lois nationales sont de simples faits, manifestation de la volonté et de l’activité des États, au même titre que les décisions judiciaires ou les mesures administratives. Rien ne s’oppose à ce qu’elle (t. i. a Bíróság) se prononce sur la question de savoir si en appliquant ladite loi, la Pologne agit ou non en conformité avec les obligations, que la Convention de Genève lui impose envers l’Allemagne.“) *Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, Série A., No. 7., 19.* Közli Kertész István, *Az állam nemzetközi felelőssége.* Budapest, 1938., 125. skk., Balogh, i. m. 55.

A román törvényhozás már korábban is ezt az álláspontot foglalta el. Az 1934. július 16-i 161. sz. Hivatalos Lapban megjelent s a román elemnek a magánvállalatokban való alkalmazásáról szóló törvény 4. §-a a kereskedelmi törvény vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezve elrendeli, hogy a könyvvezetésre kötelezett vállalatok egyes könyveiket román nyelven vezessék, ellenben külön hangsúlyozza, hogy ez a rendelkezés a nemzetközi szerződéseket nem érinti. („Intreprinderile obligate de codul de comerț; de a avea registre de contabilitate, vor ține prin derogare dela acest cod, — dar cu respectarea convențiunilor internaționale — în limba română registrul jurnal, cartea mare și inventarul.“) Abban az esetben ugyanis, ha a törvényhozás a nemzetközi jog elsőbbségét elismerte volna, nyilván nem lett volna szükség arra, hogy a nemzetközi szerződéseknek a közönséges törvénnyel szembeni hatályát külön törvényi rendelkezés biztosítsa.

⁴³ Vö. Le Fur, *Précis de droit international public.* Paris, 1933., 195—196., Bonfils, Henry, *Manuel de droit international public.* Paris, 1898. II. kiad. 430. stb., Meitani, Radu, *La protection des minorités.* Paris, 1930., 65., Balogh i. m. 53. skk., Kertész István, i. m. 121. skk., Búza László, *A kisebbségek jogi helyzete.* Budapest, 1930., 137. skk., Sofronie, i. m. 96.

désben mint kétoldalú nemzetközi szerződésben foglalt nemzetközi jellegű kötelezettségek és elismert jogok mértékét egymagában a belső törvényhozás útján szabja meg, amelyet nem köt a szerződésben az összes vállalt kötelezettségek biztosítására vonatkozó az a határozott rendelkezés, hogy a szerződés 2—8. cikkeiben foglaltakkal sem törvény, sem pedig a végrehajtói hatalom ténykedése nem lesz ellentétben, annak ellenére, hogy Románia a vállalt kötelezettségek, ellenértékét — korlátlan szuverenitásának elismerését és a területgyarapodást — elfogadta és élvezi.

III. Ugyanez az elvi álláspont nyilvánul meg a bírói gyakorlatban a kisebbségi szerződés egy másik, gyakorlatilag nagy fontosságú kérdésével, a kormányzatnak a szerződés végrehajtására vonatkozó kötelezettségével kapcsolatban is. Itt a bírói gyakorlat még sokkal tovább megy a nemzetközi szerződések értékének tagadásában és megállapítja, hogy a román alkotmányjog szempontjából a nemzetközi szerződések végrehajtásának még akkora alkotmányjogi biztosítéka sincsen — még becikkelyezésük esetén sem, — mint a közönséges törvényeknek és ezzel lényegében megállapítja, hogy a nemzetközi szerződések a közönséges törvényeknél is *alacsonyabb jogi értékűek*.⁴⁴

Az 1923-i alkotmány 107. §-ának II. bekezdése a közigazgatási bírászkodást a rendes bíróság hatáskörébe utalja. Az 1925. dec. 23-i 284. sz. Hiv. Lapban megjelent s a közigazgatási bírászkodásról szóló törvény (lege pentru contenciosul administrativ) 1. §-a a közigazgatási bírászkodás ellenőrzése alá helyezi a közigazgatási hatóságok összes ténykedéseit, az alkotmány 107. §-ának utolsó bekezdése s ehhez képest a törvény 2. §-ának I. bekezdése azonban kivételezi a közigazgatási bírászkodás hatásköréből, egyebek között a kormányzati ténykedéseket (acte de guvernământ). A törvény a kormányzati ténykedések között sorolja fel, többek között az idegen államokkal kötött egyezmények és külképviseleti szerződések végrehajtását és magyarázatát is.⁴⁵

A Semmitőszék teljes ülésének azt kellett adott esetben eldöntenie, hogy a közigazgatási bírászkodásról szóló fenti törvény 2. §-ának a nemzetközi szerződések végrehajtására vonatkozó intézkedése, amely tehát a végrehajtói hatalom ezirányú ténykedését teljesen kiveszi a közigazgatási bírászkodás, tehát a bírói hatalom ellenőrzése alól és következtésképp e tárgyban korlátlan hatalmat ad a végrehajtói hatalomnak, alkotmányos rendelkezés-e?

A Semmitőszék teljes ülési határozatban azt állapította meg, hogy az előbbi törvényszakasz megfelel az alkotmánytörvény rendelkezéseinek. Döntését a Semmitőszék azzal indokolja, hogy az adott esetben hatályban levő alkotmánytörvény⁴⁶ értelmében a törvényhozás csupán a nemzetközi

⁴⁴ A Semmitőszék 84. sz. t. ü. határozatának az állampolgársági jogot érintő kérdéseire még alább, az állampolgársági jog tárgyalása kapcsán (ld. 80. lap 16. sz. jegyz.) ki fogok térni.

⁴⁵ 1925. dec. 25-i törv. 2. § II. bekezdés: „... executarea și interpretarea tratatelor și convențiilor diplomatice cu Statele străine...”

⁴⁶ 1923-i alkotmány 88. § utolsó bek.

szerződések hasznossága és alkalmassága felett dönt. Ez lévén az alkotmánytörvény célja, ez a törvényhely nem kötelezi a kormányzatot arra is, hogy a ratifikált szerződést végre is hajtsa, tehát nem változtatja meg azoknak az intézkedéseknek a kormányzati ténykedési jellegét, amelyekkel a kormányzat a nemzetközi szerződést végrehajtja vagy annak végrehajtását felfüggeszti. Azzal az intézkedésével, hogy a nemzetközi szerződések végrehajtását stb. a kormányzati ténykedések közzé sorolta s következtetésül a végrehajtói hatalom ezirányú ténykedését a bírói hatalom ellenőrzése alól kivette, az alkotmány épen azt célozta, hogy egyes, rendkívül fontos kormányzati ténykedéseket — amelyeket elsősorban az államnak idegen államokhoz való viszonya, de ezenkívül más olyan körülmények határoznak meg, amelyeket csak a kormány ismerhet meg és mérlegelhet, — a végrehajtói hatalom minden más hatalomtól függetlenül tehesen meg, mert a bírói hatalom befolyása ezeknek az intézkedéseknek általános jellegét és sürgős meghozatalát veszélyeztethetné.⁴⁷

A Semmitőszék előbbi okfejtése — amelyet épen annak jellemzésére ismertettem bővebben, hogy a román bírói gyakorlatot sokszor milyen messzemenő politikai megfontolások vezették — arra mutat, hogy *a román tételes törvényhozás és bírói gyakorlat a nemzetközi szerződésnek még akkora jogi értéket sem tulajdonít, mint a közönséges törvénynek*, mert amíg a közönséges törvény alkalmazását a bírói hatalom ellenőrizhette, addig a nemzetközi szerződések végrehajtását, bár azokra is kötelezővé teszi a törvényhozás jóváhagyását, a végrehajtói hatalom kizárólagos hatáskörébe adja és ebben az irányban — felborítva az alkotmány egész rendszerét — a végrehajtói hatalomnak a törvényhozói hatalmat meg-

⁴⁷ „Că dacă Constituția prin art. 88 final recunoaște acestor convențiuni autoritate îndatoritoare, numai după ce au fost supuse puterii legiuitoare și aprobate de ea, prin această nu se recunoaște Parlamentului nici un drept de a modifica prin vreun amendament textul convențiunii propuse, ci numai dreptul de a admite, sau respinge în total, după cum găsește, că printr'însă interesele Statului au fost sau nu suficient apărate, puterea legiuitoare națională neavând căderea să modifice actul consimțit de un guvern străin.“

„Că acesta fiind caracterul și scopul legii de ratificare, impusă prin art. 88., alin. final din Constituție, dispozițiunile cuprinse în acest text nu pot fi de natură să creeze pentru guvern o obligație de a aplica regimul cuprins în convenția ratificată și deci ele nu ridică măsurilor prin care se interpretează sau suspendă executarea convențiunii, caracterul unui act de guvernământ, astfel cum se recunoaște prin art. 2. leg. Contenciosului ad-tiv.“

„Că rațiunea, care a determinat pe legiuitor să enumere prin acest text între actele de guvernământ și cele de interpretarea și executarea tratatelor și convențiilor diplomatice cu Statele străine, este pentru că aceste acte îmbracă în totul caracterul unor măsuri de apărare a intereselor generale, avut în vedere de legiuitorul constituțional, atunci, când prin art. 107 a exceptat dela controlul justiției actele de guvernământ.“

„Că într'adevăr, relațiunile cu Statul străin putând fi oricând schimbate în termenul de aplicare al convențiunii, ele pot impune luarea de măsuri restrictive, pentru apărarea intereselor naționale de ordine economică, sau de altă natură, măsuri a căror necesitate însă numai guvernul o poate cunoaște și aprecia și a căror punere în lucrare urgentă și de ordin general ar fi periclitată, dacă s'ar recunoaște instanțelor judecătorești dreptul, că la cererea particularilor lezați, să poată censura legalitatea și oportunitatea lor.“ (A Semmitőszék 1933. márc. 9-i 19. sz. t. ü. határozatának indokolása, ld. *Pand. Rom. XIII—1934.*, I. 123. skk.)

haladó jogkört biztosít. A bírói gyakorlatnak ezzel a teljesen egyoldalú álláspontjával a román jogtudomány sem értett teljesen egyet.⁴⁸

d) *A kisebbségi statutum alkotmányjogi forrási minősége*

A kisebbségi statutumot a román jogi szakirodalom — különösen a külföld felé — úgy igyekezett bemutatni, mint a kisebbségek kérdését véglegesen rendező, alaptörvény-jellegű jogszabályt, amely a kisebbségek részére biztosítja a továbbfejlődés lehetőségét.⁴⁹ Ez a beállítás azonban céltalos és nem felel meg a valóságnak, bár a statutum a kisebbségek jogi helyzetét rendező külön jogszabály, amelynek meghozatalával a román államvezetés feladta azt a korábbi álláspontját, hogy a kisebbségek helyzetét nem szükséges külön rendezni, mert az állam törvényei amúgyis mindenben biztosítják a kisebbségek külön jogait és életlehetőségeit. A kisebbségi statutum meghozatalának tényéből arra kell következtetni, hogy az államvezetés előbbi magatartásának helytelenségét kénytelen volt beismerni, mert hiszen a statutum keletkezésének időpontjában az államélet egyetlen belső tényezője, sem a kisebbségek számaránya, sem az ország közhangulata nem módosult az előző helyzethez

⁴⁸ *Georgescu* Valentin az előbb ismertetett határozatnak gyakorlati eredményét úgy foglalja össze, hogy ennek értelmében az állam kormányzata nem köteles alkalmazni a törvényhozás által ratifikált és megszavazott nemzetközi szerződést. Ezt az álláspontot *Georgescu* is veszélyesnek és zavarónak mondja, amely lehetetlenné teszi azt, hogy Románia egy nemzetközi jogrendszerbe beleilleszkedjék („... troublante et dangereuse... et rend théoriquement impossible pour le droit roumain la constitution d'un système de droit international objectif...“). Ld. *Georgescu*, Al. Valentin, La valeur juridique des conventions internationales et leur conflit avec le droit interne. *Mélanges Paul Négulesco*. Bucarest, 1935.

Hillard ellenben a bírói gyakorlatot a politikai jellegű nemzetközi szerződésekre alkalmazva lényegében helyesnek tartja. Szerinte ugyanis különbséget kell tenni a politikai jellegű — tehát a nemzetközi közjog körébe tartozó — és a kereskedelmi, hajózási stb. tárgyú, tehát általában a nemzetközi magánjoghoz tartozó nemzetközi szerződések között. A politikai jellegű nemzetközi szerződések végrehajtása kétségtelenül olyan kormányzati ténykedést képez, amelynek ellenőrzése nem tarthatik a bírói hatalom hatáskörébe, míg ellenben a nemzetközi magánjog fogalmi körébe eső szerződések végrehajtása szerinte sem képez kormányzati ténykedést s következésképp a bírói gyakorlatnak meg kellett volna állapítania a bíróság hatáskörét ezeknek a ténykedéseknek ellenőrzése tekintetében. (Vö. *Hillard*, Victor, A Semmitőszék III. tanácsa 1932. nov. 2-i 1363. sz. határozatának megbeszélése; *Pand. Rom.*, XIII—1934., I. 128.)

Alexianu ellenben magát a nemzetközi szerződést tartja kormányzati ténykedésnek. („... Tratatul internațional are, din punct de vedere al dreptului intern, valoarea unui act de guvernământ.“) Ez is lényegileg azt jelenti, hogy a nemzetközi szerződés megkötése és végrehajtása nem tartozik a bírói hatalom ellenőrzése alá. Vö. *Alexianu*, Drept Constituțional, III. 66.

⁴⁹ Vö. *Bănescu*, Pierre, *Le nouveau régime des minorités en Roumanie*. Bucarest, 1938. Klny. Revue de Transylvanie, Tom. IV. No. 3—4.

képezt annyira, ami ezt a megváltozott magatartást egyébként kellően indokolta volna. Ezen túlmenően azonban a kisebbségi statutum alaptörvényt nem képez és sem anyagjogi rendelkezéseit, sem pedig kútfői erejét tekintve nem hozott gyökeres változást a kisebbségek jogi helyzetében.⁵⁰

A kisebbségi statutumot alkotó egyes törvényhozási rendelkezések általános vizsgálata is, de a kisebbségek tételes jogának rendszeres tárgyalása még inkább igazolja azt a megállapításunkat, hogy a kisebbségi statutum nem jelentett lényeges változást a kisebbségek jogi helyzetében.

1. *A kisebbségi főköormánybiztosság felállításáról* szóló s az 1938. május 4-i 101. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény (lege pentru înființarea comisariatului general al minorităților) a hatályos alkotmányjog szerint törvény és mint ilyen elsőrendű érvényességi jogforrást képez. Az 1938-i alkotmány 98. §-a szerint ugyanis a királynak az új törvényhozó testületek összehívásáig joga van olyan rendelettörvényeket hozni, amelyek a törvényhozó testületek ratifikálása nélkül is törvényerejűek. Minthogy ezt a rendelettörvényt a törvényhozó testületeknek az új alkotmány szerint történt megválasztása előtt hozta a király, ennél fogva az — annak ellenére, hogy a törvényhozás utólag nem ratifikálta — törvényerejű s csupán azok a részei, amelyek az alkotmánytörvénnyel esetleg ellentétben vannak, válnak hatálytalanná, ha az alkotmányellenességet a bírói hatalom megállapítja.⁵¹

2. *A kisebbségi főköormánybiztosság felállításáról* szóló törvény *végrehajtási utasítását*, az 1938. aug. 4-i 178. sz. Hiv. Lapban megjelent rendeletet (regulament pentru funcționarea comisariatului general al minorităților) a király, mint a végrehajtói hatalom feje királyi rendelet (decret regal) alakjában tette közzé és mint ilyen az alkotmányjog szerint másodlagos jogforrást képez, amely kútfői erejét az előbbi törvényből, mint elsődleges jogforrásból veszi.

Minthogy azonban a király rendelettel a törvényt nem módosíthatja, a végrehajtási utasításnak azok a rendelkezései, amelyek a törvénnyel ellentétben vannak, nem érvényesek. Igaz ugyan, hogy jelen esetben mindkét jogszabály egyformán a királyi hatalomból, tehát ugyanazon tényezőtől ered és így a későbbi intézkedés, tehát a végrehajtási utasítás módosíthatná az előbbi törvényes intézkedéseket, azonban figyelemmel arra, hogy a törvényt a király, mint — átmeneti állapotban — a törvényhozói hatalom egyetlen tényezője rendkívüli hatáskörében az alkotmány előbb említett 98. §-a alapján hozta,⁵² a végrehajtási utasítást pedig a király rendes hatáskörében, mint a végrehajtói hatalom feje az alkotmány 46. §-a alapján adta ki,⁵³ nyilvánvaló, hogy e két jogszabály összeütközése esetén a rendelettörvény intézkedései érvényesek.

3. Ami végül az 1938. aug. 4-i 178. sz. Hiv. Lapban megjelent s a kisebbségek kívánságainak elintézésénél a minisztériumok által követendő

⁵⁰ Ld. még 38. skk.

⁵¹ 1938-i alkotm. 75. § I. bek. 2. tétel.

⁵² A törvény bevezető része szerint: „Carol al II-lea... In temeiul art. 98 din Constituțiune, Am decretat și decretăm:...” stb. stb.

⁵³ A végrehajtási utasítás bevezető része szerint: „... Carol al II-lea... In temeiul art. 46 din Constituțiune, Am decretat și decretăm ...” stb. stb.

irányelvekről szóló *minisztertanácsi jegyzőkönyv* (Jurnal al Consiliului de ministri prin care se stabilesc directivele de care trebuie să conducă ministerele în rezolvarea dezideratelor minorităților) jogi minőségét és kútfői erejét illeti, mindenekelőtt leszögezendő, hogy a román alkotmányjog szempontjából érvényességi jogforrást egyedül a törvény képez. A törvényhozói hatalmat a király a nemzetképviselő útján gyakorolja (31. §. I. bek.), a törvények végrehajtásához szükséges rendeleteket a király, mint a végrehajtói hatalom feje hozza, anélkül azonban, hogy ezzel a törvényt módosíthatná vagy valakit a törvény hatálya alól kivételezhetne. (46. §. VI. bek.). A miniszterek csupán a végrehajtói hatalmat gyakorolják a király nevében (65. §. II. bek.), semmiféle törvényhozói hatalmuk nincsen.

A bírói gyakorlat a fentiekkel egybehangzóan nem ismeri el a minisztertanácsi napló törvényi minőségét és adott esetben a Semmitőszék teljes ülése visszautasította a minisztertanácsi napló ellen alkotmányellenesség címén beadott kérést azzal az indokolással, hogy a Semmitőszék csupán a törvények alkotmányellenességét van hivatva az alkotmányjog szerint megvizsgálni, a minisztertanácsi naplónak, mint a végrehajtási hatalom ténykedésének alkotmányosságát azonban a Semmitőszék teljes ülése nem vizsgálhatja felül.⁵⁴

Mindezeknél fogva tehát a kisebbségi statutum harmadik része — amely, amint látni fogjuk, a leglényegesebb intézkedéseket tartalmazza — *csak a végrehajtói hatalom egyes szervei között a kisebbségeket érintő tételű törvényi rendelkezések végrehajtására vonatkozó megállapodás*, amelynek azonban semmiféle kútfői ereje nincsen és amelynek alkalmazására vagy végrehajtására az alkotmányjog semmiféle biztosítékot nem ad. Ezt egyébként a minisztertanácsi napló címe is teljes világossággal mutatja.

4. A kisebbségi statutum alaptörvény-jellegét egyetlen törvényhozási intézkedés sem ismeri el és nem biztosítja.

A kisebbségi statutum egyes részeiből tehát csupán a kisebbségi főkormánybiztosság felállításáról szóló rendelettörvény képez elsőrendű érvényességi jogforrást, a rendelettörvény végrehajtási utasítása is csupán ebből meríti kútfői erejét, míg a minisztertanácsi naplónak kútfői ereje nincsen. A rendelettörvény azonban a kisebbségekre vonatkozóan semmiféle anyagjogi intézkedést nem tartalmaz, csupán a kisebbségek jogi helyzetével kapcsolatos államszervezeti kérdést rendez, anélkül, hogy ez a rendelkezése lényeges újítást jelentene a kisebbségek jogi helyzetében és anélkül, hogy az újonnan felállított szervnek, a kisebbségek főkormánybiztosság-

⁵⁴ A Semmitőszék 1935. május 9-i 34. sz. határozata, közli Andru, Sever, Jurisprudența, III. 7. sz. jogeset, 16—18.

„Considerând, că prin motivul de recurs recurentul atacă ca neconstituțional și Jurnalul Consiliului de Miniștri, prin care s'au pus în executare măsurile legale mai sus arătate,”

„considerând, că — sub acest raport — recursul de neconstituționalitate este inadmisibil, deoarece jurnalele Consiliilor de Miniștri nefiind opera puterii legiuitoare, ele nu pot fi atacate ca neconstituționale înaintea secțiunilor Unite ale acestei Inalte Curți potrivit art. 103 din Constituțiune, deoarece acest text atribuie secțiunilor Unite competența de a judeca numai constituționalitatea legilor, iar nu și a actelor puterii Executive.”

gának valamiben is ügydöntő hatáskört biztosítana.⁵⁵ A végrehajtási utasítás hasonlóképpen a rendelettörvény szervezeti utasításait részletezi, emellett a kisebbségek jogi helyzetét rendező tételes törvényi rendelkezéseket sorolja fel. A minisztertanácsi napló ugyancsak legnagyobb mértékben a tételes törvényi rendelkezéseket sorolja elő, egyéb rendelkezései, amint látni fogjuk, egyrészt ellenében vannak a tételes törvénnyel, másrészt pedig végrehajtásuk-

⁵⁵ A főköormánybiztosság felállításáról szóló törvény szerint: „1938. május 1-től kezdődően a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kisebbségi osztálya a miniszterelnökséghez megy át és a kisebbségek főköormánybiztossága nevet fogja viselni.“ (1. §) A főköormánybiztosság teendői a következők: „a) Felügyel a különböző törvényhozási vagy közigazgatási intézkedéseknek az államéletben a kisebbségekkel szembeni alkalmazására, b) Közbenjár, valahányszor ennek szükségét látja, ezeknek az intézkedéseknek pontos és egységes alkalmazása végett, c) Tanulmányozza az ország törvényhozásával kapcsolatban felmerülő kisebbségi kérdéseket és az illetékes hatóságokhoz javaslatot tesz azokra a megoldásokra, amelyeket véleménye szerint, a közérdek megkíván.“ (2. §)

A fentiekből kitűnőleg tehát a főköormánybiztosságnak, ügydöntő szerepe semmiben sincsen. A főköormánybiztosság működésére vonatkozó rendelkezések pedig még jelentéktelenebbé teszik annak amúgy is erősen korlátozott hatáskörét. A rendelettörvény 3. §-a szerint ugyanis: „A kisebbségi főköormánybiztos teendőinek ellátása végett a minisztertanács elnökén keresztül szorgalmazza az egyes miniszteri tárcák vezetőinél a szükségesnek tartott intézkedések foganatosítását.“

A rendelettörvény 4. §-a lehetőséget ad arra, hogy ne csak a főköormánybiztos kezdeményezze egyes kisebbségi kérdések rendezését. Eszerint ugyanis: „A közhatalóságok ki fogják kérni a kisebbségi főköormánybiztosság véleményét a vallásüggyel, tanüggyel, intézményekkel kapcsolatos vagy az államéletben a kisebbségeket érintő bármilyen kérdésben hozandó azokhoz az intézkedésekhez, amelyekhez szükségesnek tartják. Az összes közhatalóságok kötelesek a főköormánybiztosságnak adatokat szolgáltatni és a főköormánybiztosság rendelkezésére bocsátani a neki teendőivel kapcsolatban szükséges okmányanyagot.“

Mindezekből megállapíthatólag a törvény az előző helyzettel szemben csupán azt az újítást tartalmazza, hogy a kisebbségi kérdést más hatóság jogkörébe adta. Az újonnan felállított hatóság azonban nem illeszkedik bele szervezeten az állam közbiztonsági rendszerébe; maga az a tény, hogy az egész kérdés intézését köormánybiztosság, tehát jellegét tekintve átmeneti szerv hatáskörébe tette át az államvezetés, a kisebbségi kérdés ilyen megoldásának ideiglenes voltára mutat.

Ezt a helyzetet megelőzőleg a kisebbségi ügyeket az 1937. március 10-i 57. sz. Hiv. Lapban megjelent s a vallás- és közoktatásügyi minisztérium szervezetéről szóló törvény szerint (lege pentru organizarea Ministerului Cultelor și Artelor) a minisztérium kisebbségi osztálya (direcțiune) intézte (törvény 6. § 4. pont), amely osztály hatáskörét a törvény 14. §-a akként állapítja meg, hogy a kisebbségi ügyosztály feladata a kisebbségi kérdések tanulmányozása és a vallási s felekezeti kisebbségek helyzetéről való adatszolgáltatás. („Direcțiunea minorităților are următoarele atribuțiuni: Cercetarea problemelor minoritare, și informațiuni asupra situației minorităților etnice și confesionale din țară.“) Erre utal egyébként a rendelettörvény indoklásául szolgáló minisztertanácsi előterjesztés is (1688/1938. sz. min. tanácsi napló) *Comisariatul General al Minorităților*, CLR. 147. szám.

A rendelettörvénnyel szervezett új hatóság, a főköormánybiztosság lényegileg ugyanilyen hatáskört, elsősorban tanulmányozó és véleményező hatáskört kapott csupán, anélkül, hogy véleményének valamelyes kötelező ereje lett volna. A rendelettörvény szerint a főköormánybiztosságnak hatáskörében állott a törvényhozási és közigazgatási intézkedések végrehajtásának felügye-

nak semmiféle biztosítéka nincsen, mint ahogy azok gyakorlati alkalmazásra nem is kerültek.

A kisebbségi statutum anyagi jogi természetű rendelkezéseinek — a kútfői minőség hiányában — ennél fogva annyiban van jelentősége, hogy ilyen kisebbségi statutum meghozatalának ténye arra mutat, hogy ebben az időben már Nagyromániában a tételes törvény kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtását

lése és a helyes eljárás végetti közbenjárás is, azonban azzal az intézkedéssel, hogy ezekben a kérdésekben sincsen semmiféle ügydöntő hatásköre, hanem csupán a minisztertanács elnökén keresztül szorgalmazhatja a helyesnek tartott intézkedést, lényegében a miniszterelnökség véleményező szerve maradt.

Nem volt végül különösebb gyakorlati jelentősége annak sem, hogy a törvény lehetőséget adott az egyes hatóságoknak is (4. § II. bek.), hogy a kisebbségeket érintő ügyekben hozandó intézkedéseikhez a főköormánybiztoság véleményét kikérjék. A vélemény kikérése ugyanis a törvényben nincsen kötelezőleg előírva és így az elsősorban mindig az illető közhatóság belátásától függ, annak mellőzése pedig semmiféle joghátránnyal nem járt. Ezzel az intézkedéssel sem volt tehát jobban biztosítva a kisebbségi kérdés elintézése, sőt az egészen általános jellegű utalás („...minden, a kisebbségeket az államéletben érintő kérdéssel kapcsolatos ügyben...“) módot ad a közhivataloknak arra, hogy bármilyen, a kisebbségeket érintő kérdés elintézését, a főköormánybiztoság véleményének kikérésével elodázzák.

A főköormánybiztoság felállításáról szóló rendelettörvény végrehajtási utasítása a főköormánybiztoság szervezetére vonatkozóan csupán annyi kiegészítést tartalmaz, hogy a főköormánybiztoság hatáskörébe utalja — a törvényi rendelkezéseken kívül — a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kisebbségi osztályának teendőit is (végreh. ut. 2. § I. bek.). Ezekről azonban láttuk, hogy lényegileg azonosak a főköormánybiztoság hatáskörébe utalt tanulmányozási és véleményadási teendőkkel.

A végrehajtási utasítás második része (4—7. §) a kisebbségi kérdésekkel kapcsolatos eljárást szabályozza. A 4. § megismétli a törvény 4. §-ának első bekezdését a közhivatalok által a főköormánybiztoságtól kikérendő véleményre vonatkozólag, az 5. § pedig a törvény 4. § II. bekezdésének megfelelően a közhatóságok adatszolgáltatási kötelezettségét írja elő. A végrehajtási utasítás 6. §-a végül a miniszterelnökség számára különösen is előírja, hogy vallási vagy nyelvi kisebbségeket érintő kérdésekben a főköormánybiztoság véleményét kikérje.

A végrehajtási utasítás 7. §-a szerint: „A kisebbségi főköormánybiztoság előterjesztéseit a miniszterelnökségen keresztül teszi. Csak a minisztertanács elnöke járhat közbe az egyes miniszteri tárcák vezetőinél a kisebbségi főköormánybiztoság által szükségesnek tartott intézkedések foganatosítása végett, minden egyéb kérdésben a kisebbségi főköormánybiztoság az egyes miniszterekkel közvetlenül érintkezik.“ A rendelettörvénnyel megegyezően tehát a kisebbségi főköormánybiztoságnak ügydöntő hatásköre a végrehajtási utasítás szerint nincsen, valamely intézkedés foganatosításának kérdésében az egyes minisztériumokkal közvetlenül nem is érintkezhetik s így lényegében továbbra is a miniszterelnökség véleményező szerve maradt.

Egyetlen lényegi újítás a végrehajtási utasításnak az a rendelkezése, hogy — az előző törvények e tekintetben nem rendelkezvén — előírja azt, hogy a főköormánybiztoság vezetőszemélyzetének és előadóinak ismeriök kell annak a kisebbségnek a nyelvét, amely kisebbség a hatáskörükbe tartozik. (9. §) Eltekintve attól, hogy e rendelkezés végrehajtását semmiféle törvényi rendelkezés nem biztosítja, a végrehajtási utasításnak ez az újítása lényegében és végeredményben csak az illető ügyosztályok munkáját volt hivatva megkönnyíteni. A főköormánybiztoság ugyanis — nem lévén annak ügydöntő hatásköre — a jogkereső közönséggel közvetlenül nem érintkezett, az írásbeli érintkezés nyelve pedig, mint állami hatóságnak, a hivatalos román nyelv volt.

akként igyekezett az államvezetés — amint látni fogjuk, minden eredmény nélkül — a külföld felé igazolni, hogy a tételes törvény rendelkezéseit a törvénytől alacsonyabb értékű kútfők — a végrehajtási utasítás és a minisztertanácsi napló — szöveg szerint vagy csupán tartalmilag megismétlik, illetve a végrehajtói hatalom egyes szervei egymással megállapodnak abban, hogy a tételes törvényt végre fogják hajtani. Emellett a törvényszakaszokra való hivatkozással nyilván a külföld felé annak bizonyítására törekedett, hogy a kisebbségi kérdést a tételes törvényhozás egyes rendelkezései már kimerítőleg szabályozzák. *A kisebbségi statutum ennél fogva sem alakilag, sem pedig anyagilag nem minősíthető alaptörvénynek.*

2. fejezet. A kisebbségi jogok alkotmányjogi fogalma

I. Kisebbségi jogon tárgyi értelemben a valamely államban élő kisebbségi személyek külön jogállását meghatározó közjogi szabályok összességét, alanyi értelemben pedig e személyeket, mint kisebbségeket megillető jogosultságok összességét értjük.

1. A kisebbségi jog forrásai a kisebbség fogalmát nem jelölik meg. Az első világháború befejezése után kötött kisebbségi szerződések közöttük a párisi kisebbségi szerződés is — bizonyos jegyek felhasználásával csak általánosságban jelölik meg a kisebbségi személyek körét, anélkül azonban, hogy e megjelöléssel az államban lakó összes személyek között tett felosztás alapját, a kisebbségi és többségi személyek közötti különbségtétel ismérveit közelebbről meghatároznák. A kisebbségi szerződések kisebbség alatt valamely államban élő s ott faj, nyelv vagy vallás tekintetében többségben élő személyekhez viszonyítva kisebbséget képező fizikai személyeket, valamint e fizikai személyek, mint kisebbségek társulásaiból előállott jogi személyeket értenek. A fogalom tehát egy számviszony eredményét fejezi ki. Nem határozzák meg azonban a kisebbségi szerződések a számviszony alapjait, a fajhoz, nyelvhez vagy valláshoz való tartozás ismérveit, feltételeit vagy ezek megállapításának módját sem. Így a kisebbségi jogok gyakorlati alkalmazásának egyik legfontosabb kérdése az egyes államok belső törvényhozása által rendezendő kérdés marad.¹

2. A jogtudomány szerint a kisebbséghez való tartozás megállapításának két módja van. Az egyik szerint a megállapítás alapja kizárólag alanyi ismérv, tehát az érdekelt személy kinyilvánított akarata, a másik szerint az alap kizárólag tárgyi ismérv, tehát az illető személy akaratától teljesen független külső körülmény lehet. A tételes kisebbségi jogban ezek a módszerek felismerhetők.²

¹ Vö. Balogh, i. m. 82., Le Fur, i. m. 419., Meitani, i. m. 43. Balogh a kisebbségi szerződések egyik legnagyobb fogyatékoságának mondja ezt, mert a belső törvényhozással az egyes államok a nemzeti kisebbséghez való tartozás kérdésében önkényesen rendelkezhetnek.

² Balogh, (uo.) és Flachbart (i. m. 133. és 138.) szerint a nemzeti — tehát faji vagy nyelvi — kisebbség tekintetében az alanyi ismérv az irány-

3. A kisebbségi jog előbbi meghatározásában írt kisebbségi személyek alatt, amint láttuk, nemcsak fizikai személy, hanem jogi személy is értendő.^{3—4} A fizikai személyek közül a kisebbségi szerződés értelmében nemcsak azokat illeti meg külön jogállás, illetve jogosultság, akik az állam polgárai, hanem — amellet, hogy a kisebbségi jogok legnagyobb részét a szerződés csak román állampolgárságú kisebbségi személynek adja meg — bizonyos jogokat az ország minden lakosának biztosít.⁵

II. A román alkotmányjogi törvényhozás a kisebbségek és a kisebbségi jogok létezését nem ismeri el, ezenfelül még olyan rendelkezést is tartalmaz, amelynek alapján a közönséges törvényhozás a kisebbségekhez való tartozás kérdésében megszorító intézkedéseket hozott. A közönséges törvényhozás sem határozza meg ugyan a kisebbségek fogalmát, azonban a kisebbséghez való tartozás egyes kérdéseiben már bizonyos irányelveket tartalmaz, amelyeket azután a bírói gyakorlat megfelelően kifejtett és így a kisebbségekhez való tartozás megállapítására vonatkozóan a bírói gyakorlatból meg lehetőszen tiszta képet nyerhetünk a román törvényhozásnak a kisebbséghez való tartozást rendező intézkedéseiről.

adó. Junckerstorff (i. m. 7.) több, az alanyi ismérvet alapul elfogadó véle-
ményt ismertet (Wintgens, Schwalb, Rukser). A román jogi felfogásra vonat-
kozóan ld. bővebben szerz. *A kisebbségi jogok a román jogi irodalomban*.
Kolozsvár, 1944.

³ Ld. bővebben alább a kisebbségi jogok alanyairól szóló részben. (74.
lap III.)

⁴ A külföldi jogi irodalom a kisebbség fogalmának meghatározásánál szí-
vesebben nem a kisebbségi fizikai személyek körétől indul el, hanem ellen-
kezőleg, a kisebbség fogalmát a nemzet fogalmával ellentétbe állítva, kisebbség
alatt a kisebbségi személyek összességét érti és így érkezik el a kisebbségi
fizikai személyek fogalmához. Vö. Fouques-Duparc, i. m. 17., Lucien
Brun, *Le problème des minorités devant le droit international*, 93., idézi
Meitani, i. m. 41, Budişteanu, *La condition juridique des minorités ethniques
selon les derniers Traités de paix*, 6., idézi Meitani, i. m. 41. Meitani i. m. 46.
A. *Lapradelle* a Fouques-Duparc művének előszavában megállapítja, hogy
a nemzetközi jogban új jogi személy született, a nemzeti kisebbségek. („...Dans
le droit des gens, une nouvelle personne juridique, la minorité nationale
est née...” Ld. Fouques-Duparc, i. m. III.) A tételes kisebbségi jog azonban
a kisebbségi személyek körétől indul el s a kisebbség, mint összszemélyiség
létezését nem ismeri el.

⁵ Az élet és szabadság védelmével járó jogokat. Kisebbs. szerz. 2. cikk
I. bek.

A román állampolgárság megszerzéséhez való jogot a kisebbségi szer-
ződés egyes esetekben (Kisebbs. szerz. 7. cikk, a Románia területén lakó
összes zsidók tekintetében) kizárólag kisebbségeknek adja meg ugyan, általá-
ban azonban azt a Romániához csatolt területeken lakó összes személyek-
nek — tehát nemcsak a kisebbségeknek — megadja. (Uo. 3., 4. és 6. cikkek.)
Ezek a rendelkezések kétségtelenül a kisebbségi jog fontos kiegészítő részét
képezik, (Vö. Búza, i. m. 33., Balogh, i. m. 90.) mert egyik legfőbb biztosítékát
képezik a kisebbségek jogegyenlőségének. A kisebbségi szerződésnek az
állampolgárság megadására vonatkozó rendelkezései egyébként nem egyenlő
erejűek, mert — amennyiben azok a kisebbséghez tartozó személyekre vonat-
koznak — úgy nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségé-
nek védelme alatt állanak. (Kisebbs. szerz. 12. cikk I. bek. 1. tétel.)

1. Románia régebbi alkotmányjogi törvényhozásában a kisebbséghez való tartozás kérdését kifejezetten rendező intézkedést is találunk. Az 1866-i alkotmány a román fejedelemség akkori egyetlen kisebbségére, a zsidóságra vonatkozóan rendelkezik és annak egészen különálló jogi helyzetet teremt aszáltal, hogy az állampolgárság megszerzéséből a zsidóságot kirekesztette. Ez az alkotmányi rendelkezés a kisebbséghez való tartozás alapjául kizárólag tárgyi ismérvet — a zsidó vallás követésének tényét — vette figyelembe.⁶

Az alkotmánynak 1879-ben eszközölt módosítása vallási kisebbségnek tekinti a zsidóságot és elvben kimondja a vallási kisebbséghez tartozó állampolgárnak a többi állampolgárokkal való teljes egyenlőségét.⁷

2. A gyulafehérvári határozatok értelmé már nemzeti kisebbségek létezését is elismeri, a határozatoknak ez a része azonban nem képez érvényességi jogforrást.⁸

3. Nagyrománia törvényhozásában, illetve a bírói gyakorlatban a kisebbséghez való tartozás kérdése bizonyos fejlődésen ment keresztül, amely fejlődésnek az egyes alkotmánytörvények alatti menetét az alábbiakban fogom röviden tárgyalni.

a) Az 1923-i alkotmány

Az 1923-i alkotmány a faji és nyelvi, tehát általában nemzeti kisebbség fogalmát nem ismeri, csupán a vallási kisebbség fogalmát, a kisebbségek meghatározását nem tartalmazza s a kisebbségi jogok létezését nem ismeri el. Az alkotmány 5. §-a említi ugyan az állampolgárok között fennálló faji, nyelvi vagy hitbeli különbözőséget, megállapítván, hogy „... A románok faji eredetbeli, nyelvi vagy vallási különbség nélkül lelkiismeretszabadságot, tanszabadságot, sajtószabadságot, egyesülési szabadságot, valamint külön törvényekben megállapított jogokat és szabadságokat élveznek”,⁹ azonban az alkotmány — az előmunkálatokból megállapíthatólag — ezzel a felsorolással épen az ellenkezőjét szolgálta annak, amit a kisebbségi szerződések hasonló felsorolásai céloztak.

1. Az 1866-i alkotmány a „román” szót általában a román állampolgárság megjelölésére használja. A román alkotmányjogi terminológia szerint így a „román” szó általában román állampolgárt jelent, az 1923-i alkotmány azonban nem következetes ebben és több ízben (64., 66., 68.,

⁶ Az 1866-i alkotm. eredeti 7. §-ának II. bekezdése: „Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământirea.”

⁷ 1879. okt. 13-i módosítás: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedecă spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.” A gyakorlatban azonban — amint láttuk — ez a rendelkezés nem jelentett tényleges egyenlőséget, mert az állampolgárság megszerzése a zsidóság számára szinte lehetetlen volt. Ld. előbb 13. skk.

⁸ Gyulafehérvári határozatok III. szakasz: „Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára...”

⁹ 1923-i alkotm. 5. §: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi.”

75. és 108. §) használja a román állampolgár („cetățean român“) kifejezést is. Ugyanilyen következetlenség az is, hogy két ízben „román és honosított román“-ról („români și cei naturalizați români“) beszél az alkotmány (18. és 94. §), holott a honosítás csak az állampolgárság megszerzésének egyik módja, anélkül, hogy az alkotmányjog szerint a honosítás útján szerzett állampolgárság a más módon szerzett, állampolgárságnál valamivel kisebb értékű lenne, ennél fogva ilyen megkülönböztetés teljesen felesleges. A „román“ jelzőt az alkotmány az egyházak nemzeti hovatartozásának megállapítására is felhasználja.¹⁰

Az állandó bírói gyakorlat hasonlóképpen azt állapította meg, hogy a „román“ kifejezés alkotmányjogi vonatkozásban román állampolgárt jelent.¹¹

2. A kisebbségi szerződések éppen abból a tényből indulnak ki, hogy az egyes államok területén kisebbségek léteznek, amely kisebbségeket nemlétezőkké tenni nem lehet, éppen ezért részükre bizonyos jogvédelmet állítanak fel az egyes államok túlzó nacionalista törekvéseivel szemben.¹² A nemzetközi jog tehát a kisebbségek létezését, mint tényt nem tagadja. Ezzel szemben az 1923-i alkotmánytörvény előmunkálataiból megállapíthatólag az előbb említett 5. §. éppen a kisebbségek nemzetközi jogi fogalmát nem ismeri el és megelégszik annak kifejezésével, hogy a faji, vallási vagy nyelvi különbözőség az egyes állampolgárok között megkülönböztetést nem eredményez.

Az alkotmány mindjárt az 1. §-ban kifejezi, hogy: „A román királyság egységes és nemzeti állam.“¹³ Ez a megállapítás annyival nagyobb jelentőségű, mert az 1866-i alkotmányban a „nemzeti“ jelző nem volt benne, nyilvánvaló, hogy ennek kihangsúlyozása éppen akkor, amikor Nagyrománia megalakulásával az állam faji összetétele lényegesen megváltozott és az állampolgároknak közel egyharmada kisebbségi lett, célzatos volt. Ugyancsak célzatos jellege van az „egységes“ jelzőnek is, amely szintén hiányzik az 1866-i alkotmányból. Dissescu szenátor, az alkotmánytervezet előadója szerint: „Ennek (t. i. az egységes jelzőnek) a politikai és közigazgatási tevékenység szempontjából nagy jelentősége van. Egyszermindenkorra kizár a helyi önkormányzattal való mindennemű foglalkozást és tervezetést. A regionalizmus az új alkotmány betűjével és szellemével ellentétes és azt az új alkotmány elítéli. Ennek gyakorlása államellenes bűncselekmény lehet.“¹⁴

A kisebbségek létezésének tényét tagadó előbbi szakasszal összhangban az 5. §. annak megállapítására irányul, hogy kisebbségek — jogilag — nem léteznek az államban. Dissescu előadó szerint ugyanis az 5. §-sal

¹⁰ 1923-i alkotm. 22. § III. bek.: „Biserică creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești.“

¹¹ A Semmitőszék 1903. évi 10. sz. t. ü. határozata, közli *Constituția*. CLR. 50. szám, II. kiad. 6. sz. jogeset, 20.: „...prin cuvântul „Români“ întrebuințat de textul Constituției (art. 7., par. 5. din Vechea Constituție) legiuitorul nu a înțeles, decât pe național Români, adecă pe acei, ce fac parte din Statul Român ...“

¹² Vö. Le Fur, i. m. 411., Sofronie, *Protecția minorităților* 64. skk., Balogh, i. m. 58. skk.

¹³ „Regatul României e un Stat național și unitar.“

¹⁴ „... Acest cuvânt are și însemnătate mare din punct de vedere al acțiunii politice și a celei administrative. Se exclud pentru totdeauna orice preocupări își precauțiuni de autonomii locale. Sentimentul regionalismului este condamnat ca contrariu literei și duhului Constituțiunii celei noi. Practica lui poate constitui o crimă de Stat.“ Adunările Naționale Constituante. *Proiectul Constituției*, 41.

kapcsolatban: „... hogy egyes, a kisebbségekhez tartozó törvényhozók teljesen alaptalan aggodalmát eloszlassuk, vezettük be azokat a szavakat, hogy „... és a román állampolgárok faji eredetre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül...” élvezik az összes, törvények által megállapított jogokat. Ezáltal kizártuk azoknak a vitáknak a lehetőségét, amelyek a román és a román állampolgár szavak értelmezése körül keletkezhetnek volna. Így állíthatjuk azt, hogy a kisebbségek maguk többségiek.”¹⁵

Továbbmenőleg az alkotmánytörvény előadója kifejezetten megállapítja a kisebbségi jog alkotmányi elismerésének szükségességét. Az állampolgárok — úgymond — kétfélek: egyrészt azok, akik fajilag is románok, másrészt pedig azok, akik más fajhoz tartoznak... A kisebbségek politikailag azoknak a törvényeknek vannak alávetve, amelyek az egyesült Romániában az összes románokra vonatkoznak. Vallásukat, tanulmányaikat, nyelvüket illetően élvezik mindazokat a jogokat, amelyeket az összes idegenek, valamint élvezik a nemzetközi szerződések különös rendelkezéseit is. Ennélfogva felesleges, hogy számukra külön alkotmányi elbánást biztosítsunk az alkotmánytörvény szövegében vagy külön törvényben.¹⁶

3. Az alkotmány ilyen megszövegezése lényegileg teljesen azonos azzal a megszövegezéssel, amit a kisebbségi szerződés megkötésekor a román bizottság szöveggé ajánlott és amit az új államok bizottsága nem fogadott el.¹⁷ Az új alkotmány megszövegezésével azonban Romániának sikerült korábbi álláspontját, az ellenkező nemzetközi szerződés dacára, a belső törvényhozásban érvényre juttatni.

4. Annak ellenére, hogy az alkotmány tulajdonképpen nem kisebbségekről beszél, szövegezése a kisebbséghez való tartozás fogalmával kapcsolatban lényeges rendelkezést tartalmaz. Az állampolgárok közötti különbségek felsorolásánál következetesen „faji eredetbeli” különbséget említ¹⁸ holott a kisebbségi szerződések általában csak faji kisebbségekről beszélnek. Ez az alkotmányi megszövegezés azonban lehetőséget adott arra, hogy a későbbi törvénymagyarázat a kisebbséghez való tartozásnál

¹⁵ Adunările Naționale Constituante. *Proiectul Constituțiunii, III.* „... Pentru a înlătura temerile cu totul neîntemeiate a unor parlamentari, ce țin de minorități, s'a propus adăugarea cuvintelor... „și cetățenii Români, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, se bucură de... toate drepturile stabilite de legi. Cu chipul acesta am suprimat discuțiunea ce s'ar fi putut face asupra variantelor sensului cuvintelor ‚Român’ și ‚cetățean român’, din punct de vedere istoric, juridic, roman, român, german și ungar. Astfel putem afirma, că minoritarii sunt ei însăși majoritari.”

¹⁶ Adunările Naționale Constituante. *Proiectul Constituțiunii, Raportul D-lui Senator Dissescu, 42.* „Trebuie să distingem între streinii propriu zis ‚străinii’, adică aceia ce n'au naționalitatea de Stat română și acei streini, cari, din punct de vedere etnic, al originii sunt streini, însă au naționalitatea de Stat română... Politicește (t. i. a faji kisebbségek) sunt supuși legilor cari guvernează pe românii din România întregită. Cu privire la religia lor, la învățământ, la limba lor, ei se bucură de drepturile tuturor străinilor și de dispozițiile tratatelor internaționale. Este, prin urmare inutil de a crea un regim constituțional special, prevăzut de Textul Constituțiunii și în legi ordinare.”

¹⁷ Ld. elébb 23. lap 47. sz. jegyz.

¹⁸ 7. §: „Deosebirea de origine etnică...” 8. §: „...fără deosebire de origine etnică...”, 28. §: „...fără deosebire de origine etnică...”, 29. §: „... fără deosebire de origine etnică...” stb. stb. Ugyanígy a közönséges törvényhozás is, pl. az 1930. júl. 7-i 148. sz. Hiv. Lapban megjelent s a katonai sorozásról szóló törvény (lege asupra recrutării armatei) 1. §: „Toti cetățenii români, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie datoaresc personal serviciul militar ...”

faji eredetet, tehát tárgyi ismérvet fogadjon el alapul, amelynek körén belül azután a román faj javára szolgáló értelmezést adjon.¹⁹

A közönséges törvényhozás a nemzeti (faji vagy nyelvi) kisebbséghez való tartozás kérdésében sokkal tovább ment, mint az alkotmánytörvény, a bírói gyakorlat még a törvényhozás vonatkozó intézkedését is kiterjesztőleg értelmezte s rendelkezései — éles ellentétben a nemzetközi bíraskodásban elfogadott jogelvekkel — a kisebbségek körét erősen korlátozták.

1. Az 1924. júl. 26-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elemi oktatásról szóló törvény* (legea pentru învățământul primar al Statului) szerint a román eredetű állampolgárok nem tartoznak a nyelvi kisebbségek közé s ennél fogva azok a nyelvi kisebbségek részére egyébként a törvényben elvileg biztosított saját anyanyelvükön való tanulás jogát nem élvezik, hanem kötelesek román tannyelvű elemi iskolát látogatni.²⁰ Ugyancsak a román faji eredet alapján zár ki egyes állampolgárokat a kisebbségek köréből az 1925. dec. 22-i magánoktatási törvény is (legea asupra învățământului particular).²¹

2. A törvényi „román eredet“ kifejezést a bírói gyakorlat úgy értelmezte, hogy *bármely román eredetre utaló körülmény*, így pl. az anya vagy apa román jellegű — gör. kat. — vallása vagy neve *elegendő a román eredet megállapítására* és ezekben az esetekben az illető kiskorú személyt (gyermeket) kizárta abból, hogy — mint nyelvi kisebbséghez tartozó — saját anyanyelvén tanulhasson,²¹ annak ellenére, hogy a gyermek neveléséért a törvény szerint felelős személy megelőzőleg írásbeli nyilatkozatot adott arról, hogy — magát a nyelvi kisebbséghez tartozónak nyilvánítván ki — a törvényben biztosított jogával élni kíván és gyermekét saját anyanyelvén, kisebbségi nyelven kívánja taníttatni. A bírói gyakorlat nemcsak kizárólag tárgyi ismérvek alapján állapítja meg a nemzetiségi hovatartozást, hanem az egyes tárgyi ismérvek között olyan megkülönböztetést tesz, hogy a többséghez való tartozást mutató ismérveknek — bármilyen kis mértékben is forognak azok fenn — döntő fontosságot tulajdonít és ilyen ismérv fennállása esetén az ellenkezőt még tárgyi ismérvekkel sem engedi bizonyítani. Ez a bizonyítási módszer homlokegyenest ellenkezik a nemzetközi bíraskodásban a nemzetiségi

¹⁹ Ld. alább 72. skk.

²⁰ 1924. júl. 26-i törvény 8. §: „Cetățenii de *origină română*, cari și-au pierdut limba maternă, sunt datori să-și înstruiască copiii numai la școalele publice sau particulare cu limba română de predare.“

²¹ 1925. dec. 22-i törvény 34. §: „Limba de predare în școalele particulare, frecventate de elevi ai căror părinți sunt de *origină română*, este limba Statului.“ Uo. 47. §: „Dacă într-o școală de copii mici (grădina de copii) particulară sunt admisi și copii de *origină română*...“ stb. stb.

²² Az alsóbíróságok ebben a kérdésben állandó gyakorlatot folytattak, így pl. a nyáradszeredai román járásbíróság 148/1938. sz. ítéletével Nagy Miklós iszlói lakos gyermekét a felekezeti iskolába törvényellenesen beírottának mondotta ki, mert — születési bizonyítvány és egyetlen tanú vallomása alapján — megállapította, hogy a gyermek anyja román eredetű és gör. kat. vallású, annak ellenére, hogy az atya írásbeli nyilatkozatot adott arról, hogy gyermekét a magyar tannyelvű felekezeti iskolába kívánja járatni. Az ítélet jogerős. Ugyanígy a gyermek szülőjének gör. kat. vallásából állapítja meg a gyermek román eredetét a 145/1937. sz. jogerős ítélet (Mátyás László iszlói lakos gyermeke), a 144/1938. sz. jogerős ítélet (Nagy Mihály iszlói lakos gyermeke) stb. stb.

hovatarozás megállapításában követett elvekkkel, mert nemcsak, hogy nem veszi figyelembe a kisebbséghez való tartozás kérdésében tett nyilatkozatot, hanem azzal ellentétes kényszert gyakorol.²³

A felsőbbíróságok gyakorlata a nemzetiségi hovatarozás kérdésében elvben hasonlóképp megengedi az egyén kifejezett akaratával szemben a tárgyi ismérvek alapján eszközölt megállapítást és elvi érrel állapítja meg, hogy *a személy neve is legtöbb esetben valódi bizonyítéka lehet az illető személy faji eredetének.*²⁴

²³ A hágai Állandó Nemzetközi Bíróság 1928. április 26-án hozott 12. sz. határozatában (arrêt) a német-lengyel kisebbségi szerződéssel kapcsolatban nem fogadta ugyan el a nemzeti hovatarozandóság kérdésében a kizárólagosan alanyi ismérvet alapul vétetni törekedő német álláspontot, kimondotta azonban, hogy a gyermek neveléséért törvényileg felelős személy jogosult saját felelősségére kijelenteni, — a tényleges helyzetnek megfelelően — hogy mi a tanuló nyelve. Ez a nyilatkozat a hatóságok részéről felül nem vizsgálható és e tekintetben a nyilatkozóra semmiféle kényszer, akadályoztatás stb. nem gyakorolható. („... La Cour ne trouve, dans le texte de la Convention, aucune raison pour interpréter l'article 131, ainsi, que le veut le Gouvernement allemand, comme visant seulement une déclaration de la volonté ou désir que l'instruction de l'enfant... soit donnée dans la langue minoritaire ... les articles ... 131 accordent à tout ressortissant la liberté de déclarer, selon sa conscience et sous la responsabilité personnelle... quelle est la langue d'un élève, ou d'un enfant de l'éducation duquel il est légalement responsable... lesdites déclarations doivent porter sur ce que leur auteur estime être la situation de fait... la question de savoir si une personne appartient ou non à une minorité de race, de langue, ou de religion, ne sont pas soumises, sous quelque forme que ce soit, à une vérification, contestation, pression ou entrave de la part des autorités...“ A Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, R. A. No. 12. 39. skk. után idézi Flachbart, i. m. 304—305.

²⁴ A marosvásárhelyi román ítélőtábla P. 344/1924. sz. határozatában: „Tekintettel arra, — állapítja meg az ítélet indokolása — hogy az állami elemi oktatásról szóló 1924. július 26-i törvény 8. §-a előírja azt, hogy azok a román eredetű állampolgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, mert őket — jelen esetben erdélyi állampolgárról lévén szó — elmagyarosították... ezekből a törvényszakaszokból az következik, hogy a törvényhozó azt akarta, hogy a román nemzetbe visszavigye azoknak a románoknak leszármazottait, akik az elnyomás folytán nemzetiségüket elveszítették. Bármennyire is közös nemzeti érdekek azonban e törvényszakaszok, nem helyezik hatályon kívül azokat a szabályokat és elveket, amelyek a bíróságok előtti bizonyítást szabályozzák. Abban az esetben, ha az iskolai hatóság a fenti törvényszakaszt alkalmaztatni kívánja, szükséges, hogy a bíróság előtt... *bármilyen kevés bizonyítékot* mutasson fel amellet, hogy az az állampolgár, akivel szemben ezt a törvényszakaszt felhasználja, román eredetű, aki nemzetiségét elveszítette. Jelen esetben az alperes közoktatásügyi minisztérium a felperes azon határozott állításával szemben, hogy évszázadok óta magyar és saját magát ilyenként kéri kezelni, nem hoz fel egyetlen körülményt sem, nem kéri semmiféle bizonyítás felvételét arra vonatkozólag, hogy Borcsea Gergely valódi román, aki megtagadja (reneagă!) tiszta román származását. Mert bár a neve annak mutatja, mégis, tekintettel arra, hogy egymagában a név nem lehet valamely személy eredetének biztos ismérve — *bár legtöbb esetben valódi ismérv* — nem fogadható el alperesnek az a kérése, hogy a keresetet csupán felperes román nevéből levezetett indokból utasítsa el.“

(„Considerând, ca legea învățământului primar din 26. Iulie 1924, prin art. 8 prevede, că cetățenii de origine românească, cari și-au uitat limba maternă, fiind maghiarizați — e vorbă în speță de un cetățean din Ardeal — sunt obligați, să-și înstruiască copiii în școli cu limbă de predare română... din aceste texte rezultă, ca legiuitorul a înțeleș, să se readucă la neamul românesc descendenții românilor desnaționalizați de opresori.“)

3. A közönséges törvényhozás meg több esetben használja a román eredet fogalmát és kifejezést. Így pl. az 1924. febr. 24-i 41. sz. Hiv. Lapban megjelent *állampolgársági* törvény 10. §-a a *román eredetű* személyek honosítását könnyíti meg. Az 1938. jan. 29-i 23. az. Hiv. Lapban megjelent s az 1928. május 15-i középiskolai törvény módosításáról szóló rendelet törvény, amely szerint a román irodalomból, a román nyelvből és a román történelemből csak fajilag román tanárok jelentkezhetnek képesítő államvizsgára, hasonlóképpen a „*faji eredet*” megjelölést használja.²⁵

Mindezekből megállapíthatólag az 1923-i alkotmány hatálya alatt a gyakorlatban a faji vagy nyelvi kisebbséghez való tartozás kérdésében az egyes állami szervek általában tárgyi ismérvek alapján határozhattak és így a kisebbségi személyek körét az alkotmányban foglalt elveken felépülő közönséges törvényhozás és törvényalkalmazás egészen önkényesen korlátozta.²⁶

Că ori cât ar avea aceste texte caracterul de interes general și național, totuși regulele și principiile, care domină în materia dovezilor înaintea instanțelor judecătorești, nu sunt înlăturate. Că dacă autoritatea publică școlară impune aplicarea textelor de mai sus, se cere, ca înaintea instanței de judecată sesizată de judecarea ilegalității ce se pretinde, că există la bază unei asemenea proceduri, *să probeze fie cât de ușor*, că cetățeanul, cărui i-se cere să se supună acestor dispoziții de lege, este român de origine, care și-a pierdut naționalitatea, în cazul de față autoritatea școlară pârâtă, adecă Ministerul de Instrucție paralel cu afirmația categorică a reclamantului, că este ungur de secole și ca atare înțelege să fie considerat, nu aduce nici o împrejurare, nu cere să administreze nici o probă, ca Borcsea Grigore este un român adevărat, dar care își reneagă originea curat românească, care o are. Că deși numele său ar arăta, că este român, totuși dat fiind faptul, că sunt cazuri, când numele singur nu poate fi un criteriu sigur de originea unei persoane, deși în cele *mai multe cazuri este un adevărat criteriu*, cerea făcută de partea pârâtă, să se respingă acțiunea numai pe acest motiv dedus din numele românesc al reclamantului, nu poate fi primită.“

A határozatot a román Semmitőszék III. tanácsa 1935. március 18-án hozott 519. sz. határozatával (percsomószám 2465/1934) teljes egészében helybenhagyta. A határozat hasonlóképpen leszögezi, hogy a minisztérium egyes szerveinek joga van arra, hogy a román eredetet — az illető állampolgár állításával szemben — bizonyítsák. (... urmând, ca Ministerul prin organele sale să cerceteze și să îndrumeze pe aceste categorii de cetățeni (t. i. a törvény 8. §-ában írt személyeket; szerz. megj.) pe cale prevăzută de art. 8 menționat și să dovedească origina românească a cetățeanului, când ar afirma contrariul...“)

²⁵ Az 1924. febr. 24-i törvény 10. §-át ld. 81. lap 22. sz. jegyz. Az 1938. jan. 29-i rendelet törvény II. szakasz: „La art. 36 al aceleași legi (t. i. az 1928. máj. 28-i törvény, szerz. megj.) se adaugă un alineat final, în cuprinsul următor:

i) La examenele de capacitate pentru limba și literatura româna și la istorie nu pot fi înscrși, decât candidații cu *origină etnică românească*. Erre vonatkozólag lásd még 191. lap 65. sz. jegyz.

²⁶ A kisebbséghez való tartozás kérdésében a román jogi irodalom is azt az álláspontot foglalja el, hogy a nyelvi kisebbséghez való tartozás nem személyi, hanem tárgyi ismérvek alapján történik, a gyermek neveléséért felelős személynek tehát nincsen joga arra, hogy saját maga határozza meg a gyermek anyanyelvét, hanem csupán a tárgyi megállapításhoz szükséges adatokat szolgáltathatja. Ld. Negulescu, Demetru, Chestiunea minorităților și jurisprudența Curței permanente de Justiție internațională. Biblioteca Institutului de Științe Administrative. 23. szám. *Reforma administrativă*, București, 1929.

A vallási kisebbségek fogalmát az alkotmány hasonlóképpen nem határozza meg, a vallási kisebbség fogalmát azonban ismeri, az egyes vallási közületek között megkülönböztetéseket tesz és közöttük rangsort állít fel. A megkülönböztetésnek lényegileg nemzetiségi különbség az alapja. Az alkotmány ugyanis kimondja, hogy az ortodox román egyház és a görög katolikus egyház román egyházak, az államban az uralkodó egyház az ortodox román egyház, a görög katolikus egyháznak pedig a többi egyházzal szemben elsőbbségi joga van.²⁷

1. Az alkotmány ez intézkedése tehát a vallási kisebbségek közületeinek jogi helyzetét akként rendezi, hogy elsőrangú (görög katolikus) és másodrangú (többi vallási közületek) vallási kisebbségek kategóriáit állítja fel az uralkodó egyházzal, az ortodox román (görög keleti) egyházzal szemben, amely sorolásnak alapja a görög keleti és görög katolikus egyházak román nemzeti egyházi minősége. A vallási kisebbségekhez való tartozás kérdését a közönséges törvényhozás rendezi. Ennek értelmében a vallási kisebbséghez való tartozás kizárólagosan tárgyi ismérv — valamely, a törvény értelmében kisebbségnek minősített vallási közülethez²⁸ való tartozás ténye — alapján állapítandó meg, azonban bármely személy a vallási közülethez való tartozás tényén saját akaratától függően — átteréssel — változtathat.²⁹

2. A kultusztörvénynek a vallásváltásra vonatkozó előbbi rendelkezése alól a későbbi törvényhozás fontos kivételt tesz, amikor az 1938. jan. 22-i 18. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állampolgárságok felülvizsgálásáról szóló rendelet törvény (decret lege pentru revizuirea cetățeniilor) alkalmazásával kapcsolatban a rendelet törvénynek az 1938. március 9-i Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása szerint a rendelet törvény értelmében zsidó az, aki 1918. december 1-én zsidó vallású volt, még ha vallását később meg is változtatta.³⁰ Ez a rendelkezés azonban — ellentétben a román törvényhozás előbbi felfogásával — a zsidóságot már nem vallási, hanem faji kisebbségnek tartja és értelme szerint a zsidó vallás csak a faji kisebbséghez való tartozás tárgyi ismérve.

Negulescu erre az álláspontra a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságnak a felsősziléziai németek ügyében hozott s már ismertetett (ld. előbb a 23. sz. jegyzetet) 12. sz. arrét-jével kapcsolatban jut, holott a magyar jogi irodalom ebből inkább az ellenkező álláspontot véli felismerni. Vö. Balogh, i. m. Függelék, Késmárky, Gergely, *Kisebbségi iskolajog és a szülők joga*: MK. VII—1928, 475. skk.

²⁷ 1923-i alkotm. 22. § III. bek.: „Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia marelui majorității a Românilor, este biserica dominantă în Statul român; iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte Culte.“

²⁸ 1928. ápr. 22-i 89. sz. Hiv. Lapban megjelent kultusztörvény (lege pentru regimul general al Cultelor) 21. §: „Pe lângă Biserica ortodoxă a carei organizare este stabilită prin lege specială, în Statul român mai există următoarele culte istorice: a) Cultul român greco-catolic (unit), b) Cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean), c) Cultul reformat (calvin), d) Cultul evanghelic-luteran, e) Cultul unitarian, f) Cultul armeano-gregorian, g) Cultul mozaic (cu diferitele sale rituri), h) Cultul mahomedan.“

²⁹ Uo. 44. § skk.

³⁰ 1938. márc. 9-i végreh. utasítás 4. §: „Se vor socoti evrei cei, care la 18 Noemvrie (1 Decemvrie) 1918 erau de cult mozaic, chiar dacă ulterior au schimbat religiuina.“

b) Az 1938-i alkotmány

Az 1938-i alkotmány a kisebbségek jogi helyzetében gyökeres változtatást jelent. Az alkotmány nem határozza meg ugyan a kisebbség fogalmát, ennek ellenére azonban már nemcsak a vallási, hanem a faji kisebbség fogalmát is ismeri és az állampolgári jogok tekintetében a vallási kisebbségek mellett a faji kisebbségek számára is egészen külön jogállást állapít meg.

Az alkotmány hivatalos magyarázata szerint ugyanis³¹ az alkotmánytörvény csak az állampolgári kötelességek tekintetében nyilatkoztatja ki az összes állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, az állampolgári jogok tekintetében azonban már megkülönböztetést tesz a román és nemromán fajú állampolgárok között, amelyet azután a közönséges törvényhozás részleteiben is szabályoz. Ennek a felfogásnak megfelelően az alkotmánytörvény azt is megállapítja, hogy az állampolgári jogok rangsora a legfontosabb szabadságok, így a lelkiismereti, gyülekezési, társulási, tan- és sajtószabadság, továbbá a külön törvényekben adott jogok tekintetében is fennáll.³²

1. Az alkotmány 1. §-a, egybehangzóan az 1923-i alkotmánnyal újból megállapítja, hogy Románia egységes, nemzeti és oszthatatlan állam.³³ A nemzeti jelzőnek — a jogi irodalom megállapítása szerint — határozott jelentése van, nevezetesen az, hogy a kisebbségek létezése nem tudja az ország nemzeti jellegét megváltoztatni.³⁴ Ennek a rendelkezésnek tehát a kisebbségek létezését tagadó éle van.

2. Hasonlóképpen az 1923-i alkotmányhoz, az alkotmány egyáltalán nem következetes a „román” szó használatában sem. Az állampolgári minőség megjelölésére ugyanis az alkotmány általában a „román” (român) kifejezést, de egyes helyeken a „román állampolgár” (cetățean român, mint pl. a 5., 24., 26., 27., 61. §, vagy de naționalitate română, mint pl. a 9., 11. stb. §) kifejezést használta. Ugyancsak a „román” szót használja az alkotmány a román nemzetiségi jelleg meghatározására — az egyházakkal kapcsolatban — (pl. 19. §. III. bek.) végül pedig a fajilag román állampolgár megjelölésére is. (Pl. 10. és 67. §). Az alkotmány egy hivatalos

³¹ Ld. 84. lap 45. sz. jegyz.

³² Ld. 85. lap 46. és 47. sz. jegyz.

³³ 1938-i alkotm. 1. §: „Regatul României este un Stat național, unitar și indivizibil.”

³⁴ „... In ce privește întrebuirea expresiei de național, ea a fost introdusă, în urma discuțiilor, care au avut loc în Cameră, spre a accentua caracterul național al Statului nostru, că deși în cuprinsul hotarelor țării noastre există populațiuni de altă limbă și rasă, totuși, marea majoritate a populațiunii este națională și populațiile minoritare nu ar putea schimba caracterul de Stat național...” Ld. Alexianu, *Principii de drept constituțional*. CLR. 156. sz. 6.

Ugyanígy Antonesco, Michel, A., *Nation et nationalité dans la nouvelle Constitution Roumaine*. Bucarest, (1939)., 8—11.

későbbi magyarázata szerint a faji román egyben jogi és politikai fogalom, az állampolgár pedig csupán a törvény által létesített alaki megjelölés.³⁵

3. Az alkotmány — ellentétben az 1923-i alkotmánnyal, amely, amint láttuk, elismerte azt, hogy az állampolgárok között nyelvi különbözőség is állhat fenn³⁶ — már ennek létezését sem ismeri el, hanem csupán faji eredetbeli vagy vallási különbségről beszél.³⁷ Ennek következtében — ellentétben a kisebbségi szerződés rendelkezésével és a nemzetközi bírásokodásban is elfogadott jogelvvvel — a nyelv, amely a kisebbséghez való tartozásnál elsősorban alanyi ismérv lehet, a kisebbségi hovatartozás megállapításából alkotmányjogilag ki van zárva.³⁸

4. Az alkotmány nem határozza meg ugyan kifejezetten a faji megkülönböztetés alapját, azonban a 67. § megszövegezéséből, ahol három nemzedékről, továbbá egyéb rendelkezéseiből, ahol általában faji eredetről beszél³⁹ nyilvánvaló, hogy a román fajhoz való tartozás leszármazás, eredet, tehát tárgyi ismérv alapján állapítható meg. Ennek a rendelkezésnek következményeit az alkotmánytörvény későbbi hivatalos magyarázata fejtí ki, amely leszögezi, hogy az *alkotmány törvény az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét csupán az állampolgári kötelességek tekintetében állapította meg, az állampolgári jogok a román és nemromán fajú állampolgárokat nem egyenlő mértékben illetik meg*, így tehát a későbbi közös törvényhozás által az egyes szabadságjogok tekintetében létesített különféle jogállások az alkotmányban gyökereznek.⁴⁰

A faji kisebbségek külön, jogállásával az állampolgárok jog-egyenlősége kapcsán bővebben foglalkozom,⁴¹ ehelyütt csupán annyit szükséges megjegyezni, hogy az állampolgároknak az alkotmánytörvényben faji különbségek alapján tett osztályozása merőben ellentétes mindazzal, amit a kisebbségi szerződés a kisebbségek jogi helyzetére vonatkozóan elrendel.

A kisebbségi statutum tartalmaz ugyan rendelkezéseket a faji hovatartozás megállapítására vonatkozóan, épen a nyelvi kisebbségekkel kapcsolatban, ezeknek a rendelkezéseknek azonban gyakorlati értékük nincsen.

³⁵ Az 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent 2560. sz. rendelet-törvény miniszteri indokolása: „In aceste condițiuni legiutorul constituant distinge noțiunea de român sau cetățean român de origine, — noțiune juridică și politică majoră — de noțiunea de cetățean român, care reprezintă o creațiune formală legală.” Hiv. Lap. 4083.

³⁶ 1923-i alkotm. 5., 8. stb. §.

³⁷ 1938-i alkotm. 4. §: „Toți Românil, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă...”. Uo. 5. §: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii...” stb.

³⁸ A román statisztikai tudomány már jóval korábban rámutatott arra, hogy a kisebbségekhez való tartozás alapja nem lehet a nyelv, hanem elsősorban az etnikai eredet, tehát tárgyi ismérv. Vö. Theodoresco, I., Istrate, N., *Méthode pour la connaissance des minorités ethniques*. Bucarest, 1928.

³⁹ 1938-i alkotm. 67. §: „Nu poate fi Ministru decât cel care este Român de cel puțin trei generații” és 1938-i alkotm. 4., 5. §, ld. előbb a 37. sz. jegyzetet.

⁴⁰ Ld. alább 84. lap 4. pont.

⁴¹ Ld. 83. lap II. skk.

A statutum szerint a gyermek neveléséért felelős személy (apa, anya, vagy gyám) egyedül jogosult arra, hogy a gyermek etnikai hovatartozását megállapítsa és ennek alapján alapjában alapjában felekezeti iskolába, állami iskolába, vagy bármely más iskolába beírássa.⁴² Ez a rendelkezés azonban jogforrást nem képez⁴³ és az ellentétes törvényi rendelkezéssel szemben érvénye nincsen.

1. A kisebbségi statutum megjelenésekor hatályos, 1924. július 26-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állami elemi iskolai oktatásról szóló törvény 8. §-a szerint ugyanis azok a szülők, akik román eredetűek, de anyanyelvüket elvesztették, kötelesek gyermekeiket román tannyelvű magán- vagy állami iskolába járatni.⁴⁴ Ezt a törvényi rendelkezést a bíróságok a kisebbségi statutum megjelenése után is akként értelmezték, hogy a román eredet megállapítása esetén a szülőnek nincsen joga a gyermek etnikai hovatartozását meghatározni. A bírói gyakorlat tehát szigorúan tárgyi ismérvek alapján állapította meg a faji hovatartozást és felhasználva az általánosságban mozgó törvényszöveget, román eredetre mutató tárgyi ismérvekből a román fajhoz való tartozásra egészen megszemélt következtetéseket vont le.

Adott esetben a bíróság ugyanis abból a körülményből, hogy az iskolaköteles gyermek apjának szülei tehát a gyermek nagyszülői közül kettő görög katolikus vallású volt s maga az apa is eredetileg görög katolikus vallású volt, bár később református vallásra tért ki, tényként állapította meg azt, hogy a gyermek román eredetű és az előbb említett 8. §. alapján megtagadta a gyermek apjának azt a jogát, hogy gyermekét kisebbségi iskolába járathassa annak ellenére, hogy a gyermek anyja magyar volt s az alkotmánytörvényre és a min. tan. napló 5. §-ára való hivatkozással a gyermeket kisebbségi iskolába íratta be s ott kívánta neveltetni. Megállapította ezzel kapcsolatban a bíróság azt is, hogy a végrehajtási utasítás csupán az állami elemi iskolai törvény 7. §-ára utal, a 8. §-nak minden román eredetű szülőre vonatkozó kötelező, tehát magánnyilatkozattal félre nem tehető rendelkezéseit azonban nem érinti.⁴⁵

⁴² Min. tan. napló 5. §. „Persoanele legal responsabile de educația copiilor, (tatăl, mama sau tutorele) sunt singure în drept a determina apartenența etnică a copilului, putându-l înscrie la școala confesională, la școala de Stat, sau la școala oricărei alte confesiuni.“

⁴³Ld. 56. s.kk.

⁴⁴ 1924. július 26-i törvény 8. §. „Cetățenii de origină română, cari și-au pierdut limba maternă, sunt datori să-și instruiască copiii numai la școlile publice sau particulare cu limba română de predare“.

⁴⁵ „...Având în vedere, că din actele dela dosar, depuse în copie rezultă, că Voniga Victor născut la data de 19. Octombrie 1906 din părinții Voniga Ioan și Demeter Ana, ambii de religie greco-catolică, și-a schimbat religiunea trecând la religiunea reformată în luna Martie 1930,

Că deci Voniga Victor este de origine etnică română, a fost de religie greco-catolică din părinții săi...,

Considerând, ca regulamentul pentru funcționarea comisariatului general al minorităților publicat în Mon. Of. No. 178 din 4. Aug. 1938., învocat de reclamant în apărarea sa, în art. 3. al. d. arată, că guvernul român acordă toate înlesnirile spre a asigura copiilor de cetățeni minoritari în ce privește învățământul public în localitățile locuite mare proporție de cetățeni minoritari, posibilitatea de a fi instruiți în propria lor limba în școlile primare de Stat, în conformitate cu art. 7 din legea învățământului primar,

Având în vedere, că în speță suntem în cazul art. 8., al cetățeanului de origine română, ce și-a pierdut limba română și în care caz se face

2. A bírói gyakorlat által a tárgyi ismerv tekintetében elfogadott álláspontot később a törvényhozás is magáévá tette és az 1939. július 27-i 171. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állampolgárság* megszerzéséről és elvesztéséről szóló rendelet-törvény módosítására vonatkozó rendelet-törvény (decret-lege pentru modificarea și complectarea unor dispozițiuni din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române stb.) szerint a „román eredet” minőség megállapításához elegendő, ha a szülők egyike fajlagos román.⁴⁶

Az alkotmány, az előzőhöz hasonlóan, ismeri a vallási kisebbség fogalmát és az egyes vallási közületek között bizonyos rangsort állítván fel, a vallási kisebbség részére külön jogállást ír elő.

1. Az alkotmány 19. §-a a lelkiismeret szabadságát biztosítva megállapítja, hogy az ortodox keresztyén (görög keleti) és görög katolikus egyház nemzeti egyházak. Az ortodox keresztyén vallás a románok nagy többségének a vallása, ezért a román államban az ortodox egyház az uralkodó egyház, a görög katolikus egyháznak pedig a többi egyházak előtt elsőbbségi jogai vannak.⁴⁷ A közönséges törvényhozás ezt a megkülönböztetést részleteiben is szabályozza.⁴⁸

2. Az 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent s a romániai *zsidók jogállásáról* szóló rendelet-törvény (decret-lege No. 2650. privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România), valamint az ugyanezen számban megjelent s a vérségileg románok és zsidók közötti házasságkötés megtiltásáról szóló rendelet-törvény (decret-lege No. 26. pentru oprirea căsătoriilor între Români de sânge și evrei) a zsidóságot faji kisebbségnek tekinti. A rendelet-törvények meghatározzák a zsidó fogalmát és a zsidók között bizonyos kategóriákat állítanak fel.⁴⁹ A törvény részletesen szabályozza a zsidók külön jogállását, különösen a politikai jogok és gazdasági szabadság tekintetében.⁵⁰

exceptie dela art. 7., la care trimite susarătutul regulament, art. 8. împunând unui asemenea cetățean să-si înstruiască copii la școlile românești...

Că astfel acțiunea este neintemeiată și ca atare se respinge.

(Ld. a marosvásárhelyi román ítélőtáblának a 152/1939. percsomószámú ügyben hozott 12/1939. sz. határozatát, Voniga Viktor felperes, közokt. minisztérium alperes. A Tábla ítélete ellen felperes jogorvoslatot nem használt és így az jogerős maradt.)

⁴⁶ 1939. júl. 27-i rendelet-törvény 28. § II. bek.: „Pentru stabilirea calității de român de origină, este suficient, ca unul din părinții să fie de origine etnică românească.

⁴⁷ 1938. alkotm. 19. §: „Biserica ortodoxă creștină și cea greco-catolică sunt biserici românești. Religia creștină ortodoxă fiind religia marelui majorității a românilor, biserică ortodoxă este biserică dominantă în Statul Român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte.”

⁴⁸ Ld. 101. skk.

⁴⁹ A 2650. sz. rendelet-törvény 2. §-a szerint zsidó az, a) aki zsidó vallású, b) akinek szülői zsidó vallásúak, c) azok a keresztyének, akik ki nem keresztelkedett, zsidó vallású szülőktől származnak, d) azok a keresztyének, akik keresztyén anyától, de zsidó vallású, ki nem keresztelkedett atyától származnak, e) akik zsidó vallású anyától házasságon kívül születtek, f) azok a nők, akik az előző rendelkezések alá esnek, keresztyénnel házasodtak össze és a zsidó vallásról legkésőbb a Nemzet Pártjának felállítása előtt egy évvel keresztelkedtek ki. A rendelet-törvény hatálybalépése után történt kikeresztelkedés a zsidó minőséget nem változtatja meg. A törvény 4—6. §-ai 3 kategóriájú zsidót állapítanak meg: a) az 1918. dec. 30. után Romániába jött, b) a kivételezettek és c) az előző két csoportba nem tartozó zsidók kategóriáit.

⁵⁰ Ld. 107a sz. jegyz.

III. A kisebbségi jogok nemzetközi eredetű forrásai nem tartalmaznak semmiféle irányelvet, a szerződésekből foglalt jogok alanyainak közelebbi meghatározására vonatkozóan s maguknak az egyes jogoknak a felsorolására szorítkoznak. E felsorolásból megállapíthatólag egyes kisebbségi jogok a kisebbségeket, mint egyéneket, míg mások a kisebbségeket, mint összességet illetik meg.⁵¹ Az egyes alkotmánytörvények ezt a kérdést sem rendezték.

1. A kisebbségi szerződés rendelkezései körül az élet és szabadság védelme,⁵² az állampolgársághoz való jog,⁵³ az állampolgári jogegyenlőség, a kisebbségi nyelvek szabad használatának joga,⁵⁴ az egyenlő elbánáshoz való jog,⁵⁵ a saját nyelven való oktatás joga,⁵⁶ végül bizonyos, meghatározott célú szervezetek, így pl. nevelési, vallási, jótékonyági, szociális intézmények felállításához és ezekben a nyelv és vallás szabad használatához, illetve gyakorlásához való jog⁵⁷ természetüknél fogva csak fizikai személyeket illethetnek meg, tehát azok kizárólag egyéni jogok. Viszont a közvagyon terhére az állam által nevelési, vallási vagy jótékony célra fordított összegekből a kisebbségeket megillető méltányos részhez való jog,⁵⁸ továbbá az erdélyi székely és szász községeket megillető vallási és tanügyi önkormányzat⁵⁹ természetüknél fogva az egész kisebbséget összességében megillető jogok.

2. A kisebbségi szerződés becikkelyezésével — minthogy a későbbi közönséges törvényhozás az egyes kisebbségi jogok alanyaival általában nem foglalkozik — a román törvényhozás elismerte ugyan a kisebbségi személyeket, mint az egyes kisebbségi jogok alanyait, azonban a későbbi törvényhozás számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely a kisebbségi szerződésnek az egyes kisebbségi jogok létezését elismerő rendelkezéseit hallgatólagosan hatályon kívül helyezi. Ezekre a rendelkezésekre a különös részben fogok részletesen rámutatni. Semmiféle rendelkezést nem tartalmaz azonban a közönséges törvényhozás a kisebbségi szerződés szerint a kisebbségeket, mint összemélyiségeket megillető jogok tekintetében, így tehát sem a kollektív személyiségek elismerését,⁶⁰ sem pedig a kisebbségeknek, mint kollektívumoknak kijáró jogok biztosítását illetően⁶¹ s így a kisebbségek egyénenként és összességükben a szerződésekből foglalt nemzetközi jogoknak csak tárgyai, de nem alanyai.

⁵¹ Vö. Balogh, i. m. 94. skk., Sofronie, Protecția minorităților, 65. skk.

⁵² Kisebbs. szerz. 2. cikk.

⁵³ Uo. 3., 4., 5., 7. cikkek.

⁵⁴ Uo. 8. cikk.

⁵⁵ Uo. 9. cikk I. tétel.

⁵⁶ Uo. 10. cikk I. bek. I. tétel.

⁵⁷ Uo. 9. cikk II. tétel.

⁵⁸ Uo. 10. cikk., II. bek.

⁵⁹ Uo. 11. cikk.

⁶⁰ Pl. az erdélyi székely és szász községek vallási és tanügyi önkormányzata (Kisebbs. szerz. 11. cikk).

Nem tekinthető a kisebbségek kollektív személyiségének a kisebbségi szerződés értelmében történt elismerésének az a kormányténykedés, hogy a királyi parancsuralom ideje alatt a kormány a romániai német, (ld. MK. XIX—1939., 88—90.), magyar (uo. 95—96.) kisebbségek egy-egy vezetőjének engedélyt adott arra, hogy vezetőségük alatt az illető kisebbség kulturális, gazdasági és társadalmi céljait szolgáló szervezet működhessék.

⁶¹ A kisebbségeket jótékony stb. céljaikra a közvagyon terhére kifizetett összegekből megillető méltányos részt. (Uo. 10. cikk II. bek.)

3. A kisebbségekből álló, egyes kisebbségi jogok gyakorlása végett létesített közületekkel kapcsolatban a közönséges törvényhozás kifejezetten is elismeri a kisebbségi személyeknek tanügyi,⁶² továbbá vallási, jótékonyági és szociális⁶³ intézmények létesítéséhez való jogát. Az így szervezett közületekkel azonban a törvényhozás nem mint külön kisebbségi jellegű, hanem mint a vonatkozó általános szabályok alá tartozó jogi személyekkel foglalkozik.

4. Sem a kisebbségi szerződés, sem pedig az alkotmány vagy a közönséges törvényhozás nem tartalmaz semmiféle intézkedést a kisebbségek nemzetközi jogalanyiségének elismerésére vonatkozóan.⁶⁴

⁶² Pl. Az 1925. dec. 22-i magánoktatási törvény 1. § (ld. 135. lap 93. sz. jegyz.), az 1939. nov. 4-i állami középfokú elméleti oktatásról szóló törvény 10. § (ld. 128. lap 44. sz. jegyz.), a kisebbségi főköormánybiztosság felállításáról szóló rendeletörvény végreh. ut. 3. § 3. pont c. alpont, stb.

⁶³ Uo. 3. § 3. pont c. alpont.

⁶⁴ Vö. Balogh, i. m. 99., Sofronie, Protecția minorităților 109., Hillard, i. m. 24. Junckerstorff, i. m. 95. és Meitani, i. m. 88. szerint a kisebbségeknek nemzetközi jogalanyiségük nincsen. Ellenk. Lapradelle. (ld. fenn 4. sz. jegyzet.)

B) KÜLÖNÖS RÉSZ

1. fejezet. A kisebbségek és az állampolgári minőség

I. A kisebbségi jog nemzetközi eredetű forrásai elsősorban az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseikkel kívánták rendezni a kisebbségek jogi helyzetét. Ez a körülmény következménye volt annak, hogy a nemzetiségi elv alkalmazásával egyes, újonnan felállított vagy nagy területi nyereségre szert tett államok jelentős számú kisebbséghez jutottak. A rendelkezések azt célozták, hogy ezek, az egyes államokra nézve kisebbséget képező néptömegek egyenjogúságát elsősorban az állampolgári minőség megszerzésének lehetőségével biztosítsák és így vált szükségessé az, hogy a nemzetközi jog az állampolgárság kérdésében, tehát tisztán az egyes államok belügyét érintő kérdésben rendelkezék.

Az állampolgárságra vonatkozó rendelkezések két csoportba sorolhatók; az elsőbe tartoznak azok, amelyek az állampolgárság megszerzéséhez való jogot biztosítják, a másik csoportba pedig azok, amelyek a békeszerződésekben érintett területen lakók számára más állampolgárság megszerzését teszik lehetővé. A gyulafehérvári határozatok nem teszik függővé semmiféle jog gyakorlását az állampolgári minőségtől,¹ a határozatoknak ez a része azonban nem képez jogforrást.²

Az állampolgársági jognak a kisebbségek által való megszerzésével kapcsolatban Románia arra kötelezte magát a kisebbségi szerződésben, hogy jogérvényesen és mindennemű alakítás nélkül román állampolgároknak ismeri el:

a) azokat a személyeket, akik a szerződés életbelépésének idején Románia részét alkotó bármely területen, ideértve az Auszriával és Magyarországgal kötött békeszerződésekkel Romániához csatolt, valamint esetleg a jövőben csatolandó területeken állandóan laknak, kivéve, ha ezeket a személyeket ebben az időpontban más, mint osztrák-magyar állampolgárság illeti meg. (Kisebbs. szerz. 3. cikk. I. bek.)

¹ Gyulafehérvári határozatok III. cikk.

² Ld. 44. skk.

b) Azokat az osztrák-magyar állampolgárságú személyeket, akik az előbb említett területeken születtek, állandóan ott lakó szülőktől, még akkor is, ha ok maguk a szerződés életbelépésének idejében nem laknak is ott állandóan. (Uo. 4. cikk I. bek.)

c) A román területen született összes személyeket, kivéve, ha azokat születésüknél fogva más állampolgárság illeti meg. (Uo. 6. cikk.)

d) A Románia területén lakó mindazokat a zsidókat, akiket más állampolgárság nem illet meg. (Uo. 7. cikk.)

E rendelkezések értelmében tehát az állampolgárság megszerzésének előfeltétele vagy a lakóhely (a. és d. pontok), vagy pedig a születési hely (b. és c. pontok) és emellett bizonyos külön feltételek.

Annak ellenére, hogy a kisebbségi szerződésben kötelezte magát Románia arra, hogy ezekkel a rendelkezésekkel ellentétes törvényt stb. nem fog hozni, a szerződés becikkelyezését követőleg a közönséges törvényhozás e rendelkezésekkel ellentétes módon intézkedett s intézkedései a kisebbségi szerződés vonatkozó rendelkezéseit hallgatólagosan hatályon kívül helyezték.³

Az állampolgári minőséget szabályozó közönséges törvényhozásnak a kisebbségeket érintő főbb rendelkezései a következők:

1. Az 1923. nov. 1-i 172. sz. Hiv. Lapban megjelent s a békeszerződéseknek *román állampolgársági jog* megszerzésére és elvesztésére vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló szabályrendelet (regulament pentru aplicarea dispozițiunilor Tratatelor de pace și anexelor lor cu privire la constatarea drepturilor de a dobândi naționalitatea română și a pierderii acesteia naționalității) sok tekintetben ellentétben áll a kisebbségi szerződésekben foglalt rendelkezésekkel. Ez a végrehajtási utasítás azonban alkalmazásra sohasem került, mert az időközben hozott állampolgársági törvény az egész kérdést újból szabályozta.

2. Az 1924. febr. 24-i 41. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *román állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvény* (lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române) a kisebbségek jogi helyzetét rendezendő egyik legnagyobb fontosságú jogszabály.

a) A törvény szerint román állampolgárok mindazok a személyek, akiknek Bukovina, Erdély, Bánság, Körösvidék, Szatmár és Máramaros területén 1918. december 1. napján (illetve az óhitű naptár szerint 1918. nov. 18-án) illetőségük volt, ha más állampolgárságra nem optáltak.⁴

Annak ellenére tehát, hogy a kisebbségi szerződés megfelelő rendelkezése⁵ szerint Románia kötelezte magát arra, hogy az állampolgárságot

³ Ld. 49. skk.

⁴ 1924. febr. 24-i törv. 56. §: „Sunt și rămân cetățeni români, fără a fi obligați să îndeplinească vreo formalitate, locuitorii de mai jos, care până la data promulgării legii de față nu vor fi optat pentru o altă naționalitate: 1. Toți locuitorii din Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș, care aveau îndigenatul (apartenența) la 18 Noembrie (1 Decembrie) 1918.

⁵ Kisebbs. szerz. 3. cikk: „... Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakítás nélkül mindazokat a személyeket,

az illető területeken lakóhellyel bíró személyeknek megadja, a törvény az állampolgárság elismerésének feltételül egész más fogalmat, az *illetőséget* szabja.

Az illetőség fogalmát az erdélyi és keletmagyarországi területekre vonatkozólag az 1886: XII. tc. 5—11. §§-ai határozzák meg, amely törvény az erdélyi kormányzótanács (Consiliul Dirigent) I. sz. dekrétumának értelmében hatályban volt.⁶ Ezek a törvényi rendelkezések az illetőséget egészen más feltételekhez kötik⁷ és így e két fogalom — t. i. a lakhely és az illetőség — nem fedi egymást.

A fenti törvényi rendelkezés tehát — a kisebbségi szerződéssel ellentétben — megtagadja mindazoknak a román állampolgárságát, akik a hozzácsatolt területeken laknak ugyan, de ott illetőségük nincsen.

b) A törvény szerint állampolgárságot szereznek a bukovinai, erdélyi, bánági, körösvidéki, szatmári és máramarosi területeken lakó szülőktől származó személyek, még akkor is, ha ők maguk nem laknak ezeken a területeken⁸ az egyesülés időpontjában.

Ez a törvényi rendelkezés is eltér a kisebbségi szerződés vonatkozó részétől,⁹ mert míg a kisebbségi szerződés szerint a szerződés hatályba lépésének időpontjáig a csatolt stb. területeken született személyek nyerne az állampolgárságot, addig a törvény ezt az egyesülések időpontjára, tehát az előbbi megelőző időpontra korlátozza.

akik a jelen Szerződés életbelépésének idejében Románia részét alkotó bármely területen, ideértve az Ausztriával és a Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt, valamint esetleg a jövőben hozzá csatolandó területeket, *állandóan laknak*, kivéve, ha az illető személyt ebben az időpontban más, mint az osztrák vagy magyar állampolgárság illeti meg.“ stb. stb.

⁶ I. sz. kormányzótanácsi dekrétum 1. §: „Legile, ordonanțele, reglementele și statutele legale de mai înainte, emanate înainte de 10 Octomvrie nou 1918, rămân... în vigoare în mod provizoriu...”

⁷ 1886:XII. t. c. 8—11. §. Az általános szabály szerint községi illetőséget nyer az, (10. §) aki 4 éven át folytatólagosan ugyanazon községben lakik, ez alatt az idő alatt a községi terhek viseléséhez hozzájárul és nem forognak fenn vele szemben a törvényben (9. § II. bek. a, b, c pontok) felsorolt esetek, amikor régi illetőségét nem változtathatja meg. A községi illetőség megszerzésének másik módja a község kötelékébe való felvételnek kifejezett kérése, illetve a községnek e kérés felett való határozata. (11. §.)

Még sokkal súlyosabb a helyzet ebben a tekintetben pl. Bukovinában, ahol az illetőséget — születés, házasság, közhivatalnoki kinevezés esetein kívül — csak 10 évi állandó egy helyben való lakással lehetett megszerezni. (Az 1863. dec. 3-i osztrák törvény, közli Petrescu-Teișanu, i. m. 251. skk.)

A román törvényhozás álláspontja nem indokolható meg azzal sem, hogy Magyarország és a Szövetséges és Társult Főhatalmak között létrejött trianoni békeszerződés is az illetőséget veszi (61. szakasz) a román állampolgárság megszerzésének alapjául. A trianoni békeszerződést ugyanis a román törvényhozás hamarabb becikkelyezte (az 1920. szept. 21-i 136. sz. Hiv. Lap), mint a párisi kisebbségi szerződést (az 1920. szept. 26-i 140. sz. Hiv. Lap), ez utóbbi tehát az előzőnek esetleges ellentétes rendelkezéseit hallgatólagosan hatályon kívül helyezte.

A jogi irodalom szerint a kisebbségi szerződéseknek az volt a törekvésük, hogy mindenáron elkerüljék azt, hogy állampolgárság nélküli személyek maradhassanak. Vö. Fouques-Duparc, i. m. 206.

⁸ 1924. febr. 24-i törvény 56. §-a: „Sunt și rămân cetățeni români... stb. stb.... 6. Persoanele care la data unirii deși nedomiciliate în vreuna din comunele din Bucovina, Basarabia, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, erau însă născute în acele comune din părinți domiciliați acolo.”

⁹ A kisebbségi szerződés 4. cikke: „Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiség nélkül mindazokat az osztrák vagy magyar állampolgárságú személyeket, akik az Ausztriával kötött béke-

c) Ugyancsak nem felel meg a kisebbségi szerződés értelmének az a mód, ahogy a törvény az állampolgárság megállapítását rendezi. A törvény 64. §-a szerint ugyanis az 56. § alapján állampolgári jogot nyert személyek helyzetét a közigazgatási hatóságok állapítják meg. A törvényi rendelkezést végrehajtó szabályrendelet¹⁰ szerint a községi hatóságok hivatalból állítják össze az állampolgárságot nyert személyek névsorát, amely ellen jogorvoslatnak helye csak a kifüggesztéstől számított 40 nap alatt van. A törvény tehát lényegileg alakisághoz — a közigazgatási hatóságok elismeréséhez — köti az állampolgárság megszerzését, holott a kisebbségi szerződés értelmében a jogosítottak az állampolgárságot jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül megszerezték¹¹ és a hatóságok munkáját nem ellenőrző és a hatóságok esetleges mulasztása vagy tévedése esetén jogait nem érvényesítő személyt az állampolgárságtól megfosztja.

d) Azok a személyek, akiknek állampolgárságát az állampolgársági névsor, illetve az ennek összeállítása során használt jogorvoslat során az illető hatóságok nem ismerték el, állampolgárságot csupán honosítás útján szerezhettek.¹²

A törvény e szigorú rendelkezés alól kivételezi azokat a személyeket, akik lakhelyeiktől távol voltak s részükre lehetőséget ad, hogy az illetékes községi eljárásnál az állampolgársági névsorba való felvételüket bármikor kérhessék.¹³ Az 1928. június 2-i 119. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru modificarea art. 67. din legea privitoare la dobân-

szerződések által Romániához csatolt vagy esetleg a jövőben hozzátartozó területeken születtek, állandóan ott lakó szülőktől, még abban az esetben is, ha ők maguk a jelen szerződés életbelépésének idejében nem laknak is ott állandóan.“ stb. stb.

A román állampolgárság elismerésével kapcsolatos kormányzati ténykedésekre jellemző esetet hoz fel Sipsom, Constantin, M., *Sesizarea D-lui Ministru al Justiției în chestiunea mult desbătută a naționalității Basarabeniilor*. București, 1934. c. füzetében. Dr. M. Wildermann vegyész, az oxfordi egyetem volt előadója a Stinnes konferencián egy párisi választott bíróság előtt folyó nagyértékű perében a román belügyi államtitkárság által kiadott bizonyítvánnyal igazolta, hogy a román állampolgárságot megszerezte. A választott bíróság ezen az alapon ítéletet is hozott, Stinnesék nyomására azonban Goga belügyminiszter utólag megváltoztatta az állampolgársági törvény végrehajtási utasítását s ezen az alapon a már kiadott állampolgársági igazolást visszavonta.

¹⁰ Az 1924. július 17-i 85. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítás (regulament privitor la constatarea naționalității române) 19—37. §, jogorvoslatokra 41. skk. §.

¹¹ Kisebbs. szerz. 3. cikk I. bek.: „...Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül...“ Uo. 4. cikk I. bek.: „... Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül...“ Uo. 7. cikk: „Románia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül...“ Még ha ez utóbbi esetben (7. cikk, a romániai zsidókra vonatkozóan) vitatható is az, hogy a kisebbségi szerződésben Románia magát a jogot nem adta meg, csupán ennek megadására kötelezte magát, az előbbi két esetben nem vitás, hogy a szerződésben foglalt személyek a kisebbségi jogot magával a szerződéssel megszerezték.

¹² 1924. febr. 24-i törvény 67. §: „Toți locuitorii, care nu vor fi cuprinși în aceste liste sau nu vor fi obținut hotărîrea judecătorească potrivit art. 64 dela data promulgării legii de față, nu pot dobândi naționalitatea română, decât prin unul din mijloacele arătate la art. 7 și următorii.“ stb., stb.

¹³ Uo. II. bek.: „Se exceptează locuitorii absenți dela domiciliu, care având dobîndită de drept naționalitatea română, potrivit art. 56, vor putea oricând cere primarului comunei respective, înscrierea în registrul de naționalitate.“

direa și pierderea naționalității române din 1924) azonban ezt a jogot korlátozza és végső határidőként az állampolgárság megadása iránti kérések beadására 1928. dec. 31. napját teszi.¹⁴ Ezt a határidőt az 1932. okt. 18-i 244. sz. Hiv. Lapban megjelent egyszakaszos törvény 1933. szeptember 1-ig meghosszabbítja.¹⁵

Ezek a törvényi rendelkezések az állampolgárság megszerzését még azok számára is korlátozták, akik az állampolgársági névsorok összeállításánál a törvény által előírt alakításokat önhibájukon kívül nem érvényesítették. Ezek a törvényi rendelkezések azért nyertek gyakorlatilag nagy fontosságot, mert ezek kapcsán mondotta ki a legfelsőbb román bíróság azt, hogy a kisebbségi szerződést — minthogy annak csupán közönséges törvényereje van — a belső törvényhozás, tehát a közönséges törvény is módosíthatja.¹⁶

A bírói gyakorlat e szakasszal kapcsolatban a távollevő fogalmát egészen megszorítóan magyarázza.¹⁷

e) A törvény értelmében a más állampolgárságra való optálás az illető személynek köz- vagy magánokiratban adott nyilatkozatából vagy pedig olyan magatartásából is megállapítható, amiből az optálásra vonatkozó kétségtelen elhatározását és akaratát meg lehet állapítani.¹⁸ Ezt a kisebbségi szerződéssel ellentétben álló törvényi rendelkezést¹⁹ a bírói gyakorlat akként értelmezte, hogy a román állampolgárságról való lemondásra utaló tényeket egészen tágan, viszont az állampolgárság megtartására irányuló magatartást egészen szűken értelmezi.²⁰

¹⁴ 1928. jún. 2-i törvény ekként módosítja az előző törvény 67. §-ának II. bekezdését: „Se exceptează locuitorii absenți dela domiciliu, cari având dobândită de drept naționalitatea română, vor putea cere pâna la 31 Decembrie 1928 primarului comunei respective înscrierea în registrul de naționalitate.”

¹⁵ 1932. okt. 18-i törvény: „Termenul de 31 Decembrie 1928, fixat de art. 67 al legii pentru dobândirea și pierderea naționalității române se prelungește până la 1 Septembrie 1933.”

¹⁶ A Semmitőszék 1938. okt. 13-i teljes ülési határozata.

Ebben az esetben a Semmitőszéknek az 1924. febr. 24-i állampolgársági törvény 67. §-ának alkotmányossága felett kellett döntenie. Az állampolgársági jogának elismerését vitató személy ugyanis ezt a törvényi rendelkezést az 1923-i alkotmány 17. — szerinte a szerzett jogokat biztosító — szakaszára, illetve a kisebbségi szerződés 3. és 4. cikkeire való hivatkozással alkotmányellenesnek minősítette és ennek megállapítását kérte a Semmitőszék teljes ülésétől.

A Semmitőszék azonban előbb bővebben ismertetett (ld. 54. skk.) teljes ülési határozatában a kérést elutasította, mert — álláspontja szerint — a nemzetközi szerződés és így a *kisebbségi szerződés is, becikkelyezése pillanatától kezdve csupán közönséges törvényerővel bír, amelyet későbbi közönséges törvény módosíthat* az alkotmányos elvek megsértése nélkül. (Ld. *Pand. Rom. XVIII—1939.*, I. 12. skk.)

¹⁷ A bírói gyakorlatot közli Petrescu-Teișanu, i. m. 136.

¹⁸ 1924. febr. 24-i törvény 61. §: „Opțiunile sau renunțările făcute înainte de promulgarea legii de față, fie că au rezultat dintr’o declarațiune autentică, fie că au rezultat din declarații sau acte sub semnătura privată, sau numai din fapte, din care se poate deduce neîndoelnic voința și hotărîrea de a opta, sunt și rămân valabile și au de efect pierderea naționalității române.”

¹⁹ Kisebbs. szerz. 4. cikk: „...az illetékes román hatóságok előtt ki nyilatkoztathatják ...”

²⁰ Vö. Petrescu-Teișanu, i. m. 120., 168., 196. sz. jogesetek a tágító értelmezésre, (329., 342., 350.) illetve 145. sz. jogeset a szűkítő értelmezésre. (335.)

Az 1924-i állampolgársági törvény előbb ismertetett intézkedéseinek a kisebbségek ellen irányuló célja egészen világosan abból a rendelkezésből ismerhető fel, amely a fajilag románok számára az állampolgárság megszerzésére egészen különleges eljárást ír elő. A törvény lehetővé teszi azt, hogy a törvény ismertetett, jogfosztó intézkedései folytán állampolgárságot nem nyert, de fajilag román személyek minden különösebb nehézség nélkül a román állampolgárságot megszerezhessék.

3. A honosítás a törvény szerint az állampolgárság megszerzésének egyik módja. A törvény egész sor feltételt kíván meg a honosítás feltételéül, amelyek közül a legsúlyosabbak: az ország területén legalább tíz évig való lakás, a honosítást kérő személy anyagi életlehetőségeinek biztosítása, stb.²¹ Ugyanakkor a törvény azonban lehetővé teszi a fajilag románok számára, hogy az állampolgárságot honosítás útján e legsúlyosabb feltételek teljesítése nélkül megnyerhessék.²² A törvény egy későbbi módosítása pedig a telepített románokat mentesíti az állampolgárság megszerzésének minden alakiséga alól s nekik az állampolgárságot minden további nélkül megadja.²³

Az állampolgárság kérdésében a faji alapon vett megkülönböztetést a későbbi törvényhozás még jobban kiépíti. Az 1938-i alkotmányt közvetlenül megelőző időben hozott rendelkezések a törvényhozásnak ezt a célját kifejezetten kinyilatkoztatják.

4. Az 1938. január 22-i 18. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állampolgárság felülvizsgálatáról szóló rendelet-törvény (decret-lege pentru revizuirea cetățeniei) elrendeli az összes, az állampolgársági névsorba való felvétel, összeírás stb. alapján nyert állampolgárságok felülvizsgálatát.²⁴ Míg azonban a rendelet-törvény (3. §.) a zsidók állampolgárságának felülvizsgálatát hivatalból rendeli el, addig más személyek állampolgárságának kérdésében csak akkor indítandó meg a felülvizsgálati eljárás, ha az ügyészség — az állampolgársági névsorba való felvételnek csalárd úton való megszerzéséről értesülve — a felülvizsgálatot szükségesnek tartja. (24. §.)

A későbbi törvényhozás e rendelet-törvény egyes intézkedéseit módosította és kiegészítette, az előbbi alapelv azonban változatlan maradt.²⁵

²¹ 1924. febr. 24-i törvény 7. § 1—6. pontok.

²² Uo. 10. §: „Românii de origină, supuși unui alt Stat străin, indiferent de locul nașterii lor, lepădându-se de supușenia străină, pot dobândi naționalitatea română fără a mai îndeplini condițiunile cerute la nr. 3., 5; și 6. din art. 7.“ A 7. § 3. pontja a tíz évi tartózkodást, az 5. pont a biztosított megélhetést stb. írja elő.

²³ Az 1934. május 22-i 115. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru complectarea unor dispozițiuni privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române din 24. Februarie 1924.).

²⁴ 1938. jan. 22-i rendelet-törvény 1. §: „Se vor revizui înscrierile în registrele de naționalitate, cum și înscrierile în registrele privitoare la acordarea drepturilor cetățenești. Revizuirea se va face după procedura prevăzută de această lege.“

²⁵ Az 1938. március 9-i 56. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítás (regulamentul privitor la revizuirea cetățeniei), továbbá a rendelet-törvény 1938. febr. 12-i 35. sz. Hiv. Lapban, az 1938. március 7-i 54. sz. Hiv. Lapban, végül az 1938. szept. 21-i 219. sz. Hiv. Lapban megjelent s a rendelet-törvény módosítására és kiegészítésére vonatkozó rendelet-törvények.

Az 1938-i alkotmánynak a román elem elsőbbségét kinyilatkoztató elve az állampolgársági törvényhozásban is érvényesült és a kisebbségek jogai ezen a téren az új alkotmány hatálya alatt látványosan korlátozottak a román fajhoz tartozók jogainál.

5. a) az 1939. január 20-i 17. sz. Hiv. Lapban megjelent állampolgársági rendelet törvény (decret-lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române) a Romániához csatolt területeken lakó személyek állampolgársága tekintetében az előző jogi helyzetet tartja fenn²⁶ azzal, hogy az utólagos beiratkozásra újabb határidőt engedélyez.

Ez a törvény már egészen külön fejezetben foglalkozik a fajilag románokkal és számukra egészen külön eljárást, az állampolgárságnak elismerés útján való megszerzését biztosítja.²⁷ Az 1939. július 27-i 171. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény szerint a törvényben használt „román eredet” minőség megállapításához elegendő, ha a szülők egyike fajilag román.²⁸ A törvény által szabályozott eljárás lényege az, hogy a minisztertanács az igazságügyminiszter előterjesztésére egyszerű határozatával állampolgársági jogot ad a román eredetű személyeknek.

b) Az 1939. július 27-i 171. sz. Hiv. Lapban megjelent: rendelet törvény (decret-lege pentru modificarea și complectarea unor dispozițiuni din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române) a kisebbségeket érintően több lényeges módosítást tartalmaz.

Az állampolgársági törvény már korábban bevezette az állampolgárságtól való megfosztás, mint megtorlás intézményét.²⁹ A módosító törvény ezt akként egészítette ki, hogy az állampolgárságát az is elveszíti, aki bármilyen okból az országból meg nem engedett módon eltávozott, vagy aki az ország területét abból a célból hagyta el, hogy magát a katonai kötelezettség vagy bármilyen, a honvédelemmel összefüggő kötelezettség alól kivonja.³⁰ Az állampolgárságtól való megfosztást a minisztertanács mondja ki.³¹

²⁶ 1939. jan. 20-i törvény 62. §: „Locuitorii provinciilor alipite sunt cetățeni români prin anexiune în condițiunile prevăzute de tratatele de pace, așa precum acestea au fost interpretate și aplicate prin legea pentru dobândirea naționalității române dela 24 Februarie 1924. Acei dintre ei, care din diferite motive n’au îndeplinit la timp cerințele legii pentru dobândirea și pierderea naționalității române dela 24 Februarie 1924, vor putea solicita până la data de 1 Februarie 1940, înscrierea în listele de naționalitate.”

²⁷ Uo. 28—34. §. Ezek a szakaszok román eredetű személyekről (români de origine) beszélnek. A törvényi rendelkezések jelentőségére nézve ld. Antonesco, i. m. 13—17.

²⁸ 1939. júl. 27-i rendelet törvény: „Pentru stabilirea calității de român de origină, este suficient, ca unul din părinți să fie de origină etnică românească.”

²⁹ 1939. jan. 20-i törvény 40—47. §.

³⁰ 1939. júl. 27-i törvény 41. §: „Naționalitatea română poate fi detrasă românului, care a plecat din țară în mod clandestin și fraudulos, indiferent din ce cauză, sau a părăsit țara pentru a se sustrage îndeplinirii serviciului militar sau oricărei alte îndatoriri în legătură cu apărarea națională.” A törvényi rendelkezésnek a kisebbségek ellen irányuló célját nyíltan kifejezésre juttatja a miniszteri indokolás. (Hiv. Lap. 4645.)

³¹ 1939. júl. 27-i törvény 44. §. E törvényi rendelkezés alapján pl. az 1939. aug. 9-i 182. sz. Hiv. Lapban megjelent miniszteri közlemény szerint kb. 1800, az 1940. jan. 4-i 4. sz. Hiv. Lapban megjelent közlemény szerint kb. 200, az 1940. jan. 5-i 5. sz. Hiv. Lapban megjelent közlemény szerint kb. 250, az 1940. május 17-i Hiv. Lapban megjelent közlemény szerint kb. 250 kisebbségi személyt stb., stb. fosztott meg a minisztertanács a román állampolgárságtól.

A kisebbségekre nagyfontosságú a rendelettvénynek az az intézkedése, amely módot ad azoknak, akik az állampolgárságot az 1924. február 24-i törvény értelmében megszerezték, hogy a megszerzés elismerését a törvény megjelenése után számított 3 hónapon belül (azaz 1939. október hó 27-ig) kérjék.³² Ez azonban még mindig nem oldotta meg végleges formában a kérdést, mert az állampolgárság megszerzésének jogi alapja továbbra is az illetőség maradt.

Az 1939. október 20-i 243. sz. Hiv. Lapban megjelent módosító rendelettvény (decret lege pentru modificarea și complectarea dispozițiilor art. 62. din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române) végre rendezi a kérdést és lehetőséget ad mindazok számára, akik az egyesülés (1918. december 1.) vagy a trianoni békeszerződés ratifikálásának (1921. július 26.) idején a Romániához csatolt területeken *laktak*, arra, hogy az állampolgárság elismerését 1940. február hó 1-ig kérhessék.³³ A lakhely, mint az állampolgári jog megszerzésének alapja ily módon törvényi elismerést nyert. Az első bekezdésben ugyanis a törvény — az előző rendelettvényhez hasonlóan — azok számára ismeri el az állampolgárságot, akik azt az 1924. február 24-i törvény értelmében, tehát illetőség alapján — szerezték meg, a VI. bekezdés azonban kifejezetten a lakhely alapján engedi meg az állampolgárság megszerzését.³⁴

II. Az állampolgári minőség megszerzésének fontossága abban van, hogy az államok általában csupán az állampolgáraik számára biztosítanak bizonyos jogokat és elsősorban is csupán az állampolgárok tekintetében nyilvánítják ki a törvények előtti egyenlőség

³² 1939. júl. 27-i törvény 62. §: „Locuitorii provinciilor alipite sunt cetățeni români prin anexiune, în condițiile prevăzute în tratatele de pace, așa precum acestea au fost interpretate și aplicate prin legea pentru dobândirea și pierderea naționalității române din 24 Febr. 1924“ ... stb. A rendelettvény indokolása szerint az állampolgári névsorokból kimaradt közel száz-ezer főnyi személy helyzete tette szükségessé a törvény meghozatalát. („... s’a constatat, ca aproape o sută de mii de capi de familie, dintre care în imensă majoritate sunt români de naștere, au rămas din diferite motive neînscrise în listele de naționalitate, iar astăzi se găsesc într-o situație dintre cele mai grele.“ Min. indokolás, 1939. júl. 27-i 171. sz. Hiv. Lap. 4646.)

A miniszteri indokolás ugyan megemlíti azt is, hogy az állampolgársági névsorból kimaradtak legnagyobb része román, ez azonban nem felel meg a valóságnak, hanem csupán a politikai helyzet — a román közvéleménynek a kisebbségekkel szembeni türelmetlensége — kívánta meg ennek kiemelését. A fajilag románok ugyanis — amint láttuk — más jogi alapon, de sokkal egyszerűbb alakítások között e módosítás előtt is megszerezhették az állampolgárságot.

A módosítás megszövegezése arra mutat, mintha már az 1924. febr. 24-i törvény is elismerte volna az állampolgárságnak a lakhely útján való megszerzését, ez azonban csak célzatos és a külföld felé felhasznált rendelkezés volt. Az új törvényi rendelkezések alapján beadott összes kérések feldolgozására a II. bécsi döntés közbejötté miatt már nem kerülhetett sor.

³³ Az 1939. okt. 20-i rendelettvény által módosított 62. §-nak első bekezdése azonos a korábbi törvény I. bekezdésével, tehát az állampolgárság elismerésének alapja az 1924. febr. 24-i törvény. A VI. bekezdés szövege azonban eltér ettől: „Cei interesați vor adresa în scris cererile lor primărilor prevăzute în alineatul precedent, însoțindu-le de dovadă, că la 1 Decembrie 1918 — data unirii — sau la 26 Iunie 1921 — data ratificării tratatului dela Trianon — locuiau într-o comună oarecare din ținuturile alipite sau din vechiul regat și că dela această dată și până astăzi nu s’au prevalat de nici o altă naționalitate.“

³⁴ Az 1940. febr. 1-i határidőt a módosított 62. § II. bekezdése írja elő.

elvét. A tételes román alkotmányjog hasonlóképpen csak az állam polgárok jogegyenlőségét biztosítja.

1. Az 1866-i alkotmány eredeti szövege még nem tartalmaz ilyen rendelkezést, az 1879. október 13-i módosítás pedig anélkül, hogy a jogegyenlőség elvét kifejezetten kinyilatkoztatná, bizonyos jogok megszerzése tekintetében a vallási kisebbségek számára az ország többi lakosaival azonos lehetőségeket ír elő.³⁵

2. A kisebbségi szerződés mellett, hogy Romániát arra kötelezi, hogy bizonyos jogok — az élet és szabadság joga — tekintetében az ország minden lakosának teljes védelmet biztosítson,³⁶ külön rendelkezéseket tartalmaz az állampolgárokat megillető jogok tekintetében. Ezzel kapcsolatban nemcsak, hogy biztosítja a kisebbségi állampolgárok számára, hogy a törvény előtt az ország többi állampolgárával egyenlők és ugyanazokat a jogokat élvezik,³⁷ hanem kimondja azt is, hogy az összes állampolgárokat jogilag és ténylegesen is ugyanaz a bánásmód illeti meg.³⁸

3. Az 1923-i alkotmány mellett, hogy általánosságban kimondja azt, hogy az összes román állampolgárok a törvény előtt egyenlők,³⁹ egyes állampolgári jogokról szóló rendelkezéseiben külön utal arra, hogy a kérdéses állampolgári jogot az állampolgárok fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül élvezik. Így külön rendelkezik a polgári és politikai jogok,⁴⁰ a lelkiismereti szabadság, a tanszabadság, a sajtószabadság és általában a külön törvényekben meghatározott jogok és szabadságok,⁴¹ továbbá a gyülekezési⁴² és társulási szabadság tekintetében.⁴³

4. Az 1938-i alkotmány legfontosabb újítása, amint láttuk, az *állampolgári jogegyenlőség elvének félretétele, a román fajú állampolgárok elsőbbségének tételes kihangsúlyozása volt.*

Az alkotmánytörvény megállapítja ugyan, hogy az összes román állampolgárok a törvény előtt egyenlők⁴⁴ és pedig tekintet nélkül vallásukra vagy faji eredetükre, az alkotmánytörvénynek a későbbi törvényhozási intézkedésekben lefektetett hivatalos magyarázata szerint azonban ez a rendelkezés csupán az *állampolgári kötelezettségekre* vonatkozik és csupán itt biztosítja az összes állampolgárok törvény előtti egyenlőségét.⁴⁵

³⁵ 1879. okt. 13-i módosítás: „Diferința de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.”

³⁶ Kisebbs. szerz. 2. cikk. I. bek.: „A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának, születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.”

³⁷ Uo. 8. cikk I. bek.: „Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezzi.”

³⁸ Uo. 9. cikk. I. tétel: „Azok a román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok.”

³⁹ 1923-i alkotmány 8. § II. bek.: „Toți Români, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii ...” stb.

⁴⁰ Uo. 7. § I. bek.

⁴¹ Uo. 5. §

⁴² Uo. 5. és 28. §.

⁴³ Uo. 5. és 29. §.

⁴⁴ 1938-i alkotm. 5. §: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii, datorându-i respect și supunere.”

⁴⁵ Ld. az 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent 2560. sz. rendelet-törvény indokolását: „... Acest text (t. i. az alkotmánytörvény 5. §-a; szerz.

Az alkotmánytörvénynek az állampolgárok között faji alapon tett megkülönböztetése — ugyancsak az előbbi hivatalos magyarázat értelmében — az állampolgárok legfontosabb szabadságjogaira is kiterjed. Az alkotmány biztosítja ugyan a lelkiismereti, munka-, tan-, sajtó-, gyülekezési, társulási szabadságot, továbbá mindazon szabadságokat, amelyekben jogok gyökereznek, a törvény által megállapított feltételek mellett,⁴⁶ azonban az alkotmány ezeket csak a fajilag románoknak és nem az összes román állampolgároknak adja meg. Ilyenformán tehát — állapítja meg az idézett hivatalos magyarázat — a munkaszabadságnak az állampolgári jogok rangsora, alapján tett korlátozása alkotmányos, mert az alkotmány szerint sem illetik meg a fajilag román állampolgárokéval egyenlő jogok a fajilag nemromán állampolgárokat.⁴⁷

Az alkotmánytörvény az előbbieken kívül nyíltan is kifejezi a román elem elsőbbségének elvét, kimondván, hogy a *közhivatalok betöltésénél figyelemmel kell lenni a román nemzet államalkotó és többségi jellegére*.⁴⁸ Ez a rendelkezés nemcsak diszkrecionális jogot ad a mindenkori kormányzatnak arra, hogy a közhivatalokba való bejutást szabályozza, hanem az államnak jogot ad arra, hogy az állampolgárok jogait, minden ellenőrzés nélkül, ennek a mértéknek megfelelőleg állapítsa meg, szövegezi le e rendelkezésről a többször idézett hivatalos magyarázat.⁴⁹

5. A kisebbségi státútum szintén tartalmaz a kisebbségek jogegyenlőségére vonatkozó rendelkezéseket.⁵⁰ A végrehajtási utasítás kimondja ugyanis, hogy az állampolgárok nyelvre, fajra és vallásra való tekintet

megj.) cuprinde fără îndoială pe cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, însă principiul acesta al egalității înaintea legii este cuprins în capitolul I, care se ocupă de datoriile românilor. Prin urmare cetățenii români sunt egali înaintea legilor *din punctul de vedere al datoriilor*.” 1940/183. sz. Hiv. Lap. 4084.

⁴⁶ 1938-i alkotm. 10. §: „*Români* se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea muncii, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile, din care decurg drepturi, în condițiunile statornicite prin legi.”

⁴⁷ „... Spre deosebire de art. 5, legiuitorul constituant în art. 10 întrebuintează termenul de „român” nu „cetățean român fără deosebire de origine etnică și credință religioasă”. Fără îndoială, că legiuitorul constituant nu s'a gândit să desființeze libertatea de muncă pentru unii cetățeni români, dar libertatea de muncă este un drept sprijinit de împlinirea datoriilor. Esențial este însă concluziunea, că nu se poate vorbi de egalitate în această materie, între cetățeni români de origine și cetățeni români de origine străină și că deci reglementarea libertății de muncă pe principiul erarhiei drepturilor este constituțională. *Reglementarea muncii deci nu trebuie să aibă la bază egalitate între cetățeni români de origine și străini de origine*.” (Ld. 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent 2560. sz. rendelettörvény indokolását, Hiv. Lap. 4083.)

⁴⁸ 1938-i alkotm. 27. §: „Numai cetățenii români sunt admisibili în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare, *ținându-se seamă de caracterul majoritar și creator de Stat al Națiunii Române*.”

⁴⁹ „...Textul constituțional (t. i. az alkotmánynak előbb idézett 27. §-a; szerz. megj.) nu statornicește un drept egal pentru cetățenii români, la ocuparea funcțiunilor și demnităților publice, ci dimpotrivă, condiționează admisibilitatea cetățenilor români la ocuparea funcțiunilor publice, de caracterul majoritar și creator de Stat al națiunii române. A ține socoteală de acest caracter, nu înseamnă numai un simplu drept de apreciere și un atribut de putere discreționară, ci înseamnă dreptul Statului de a reglementa, fără control, pe temeiul acestui îndreptar, însăși drepturile cetățenilor Români.” (Ld. az 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent 2560. sz. rendelettörvény miniszteri indokolását, Hiv. Lap. 4083.)

⁵⁰ A kisebbségi státútum második része, az 1938. aug. 1-i 178. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítás.

nélkül a törvény előtt egyenlők.⁵¹ Ez a rendelkezés ugyan utal az alkotmány egybehangzó rendelkezésére, azzal azonban ellentétben van, mert amint láttuk — az alkotmány nyelvi kisebbséget nem ismer és így a végrehajtási utasításnak a nyelvi kisebbségekre vonatkozó rendelkezése alkotmányellenes. Az alkotmánytörvénynek előbb több ízben idézett hivatalos magyarázata a legfőbb bizonyítéka annak, hogy a kisebbségi statutum mennyire ellentétben volt a hatályos alkotmánnyal.

A végrehajtási utasítás a kisebbségeknek a törvények előtti egyenlő elbánását is kimondja. Ennek a rendelkezésnek azonban semmiféle gyakorlati jelentősége nincsen.⁵²

III. A tételes kisebbségi jogok részletes vizsgálatánál látni fogjuk, hogy az állampolgári minőségnek alapvető fontossága volt a köz- és magánélet minden egyes vonatkozásában. Az állampolgári minőség megszerzése ennél fogva a kisebbségi lakosok számára úgyszólván életfeltétel volt.

Az állampolgárság megszerzésére vonatkozó törvényi intézkedések kapcsán láttuk az államvezetésnek azt a célzatát, hogy a kisebbségi személyeket az állampolgárság megszerzésében lehetőleg korlátozza,⁵³ a kisebbségi jogok részletes vizsgálatának során látni fogjuk azt, hogy az állampolgári minőség hiánya tényleges *capitis diminutio* jelentett a kisebbségi személyek számára. Az állampolgári jogegyenlőségre vonatkozó alkotmányi rendelkezések — eltekintve a legutolsó időkben ténylegesen is érvényre jutott túlzó nacionalista törekvésektől — általában elvileg megfelelő módon kihangsúlyozzák az állampolgárok jogegyenlőségét. A közönséges törvényhozás futólagos vizsgálata is bizonyítja azonban azt, hogy

⁵¹ Uo. 3. § 2. pont: „Cetățenii români, fără deosebire de limbă, rasă sau religie, sunt egali înaintea legii, căreia îi datoresc respect și supunere, (art. 5 din Constituțiune.)“

⁵² Uo. 3 § 3. pont: „Legile în vigoare asigură tututor cetățenilor români, fără deosebire de limbă, rasă sau religie, aceleași drepturi civile și politice, acelaș tratament și aceleași garanții...“ A végrehajtási utasítás a továbbiakban felsorolja azokat a törvényi intézkedéseket, amelyekből az egyenlő bánásmód és biztosíték fakad. A kisebbségi jogok részletezésénél rámutatok azonban arra, hogy e rendelkezések közül egyetlen egy sem jelentett egyenlő bánásmódot még a tételes törvényhozásból megállapíthatólag sem. Így a végrehajtási utasítás utal az alkotmány 10. §-ára, illetve ezzel kapcsolatban a kisebbségi szerződés 8. és 9. cikkeire, illetve a kultusztörvény 1. §-ára (3. § 3. pont, a. pont), az alkotmány 10. §-ára s ezzel kapcsolatban a kisebbségi szerződés 9. cikkére és a kultusztörvény 14., 15., 16. és 24. §-aira (uo. b. alpont), a kisebbségi szerződés 10. §-ára, illetve ezzel kapcsolatban a kultusztörvény 31. és 32. §-aira (uo. c. alpont), az állami elemi iskolai oktatásról szóló törvény 7. §-ára (uo. d. alpont), végül az alkotmány 27. §-ára (uo. e. alpont).

⁵³ E törekvés gyakorlati jelentőségét a román állampolgárságot nem szerzett személyek száma mutatja. Erre vonatkozólag hiteles adat még alig van. Így pl. az 1939. július 27-i törvény miniszteri indokolása szerint közel százezer családfő nem szerzett a törvény hatálybalépéséig — különböző okok miatt — román állampolgárságot. (Ld. 83. lap 32. sz. jegyz.)

a kisebbségek jogai minden életmegnyilvánulásban korlátozva voltak és így az alkotmánytörvényekben kijelentett jogegyenlőség elvét a kisebbségeket illetően szinte egyetlen vonatkozásban sem, már a tételes törvényhozás sem tartotta be. Az 1938-i alkotmány meghozatala azonban minden tekintetben véget vetett az állampolgárok legalább az alkotmány betűjében biztosított egyenlőségének és a román fajú állampolgárok elsőbbségének tételes leszögezésével új jogrendet állított fel.

2. fejezet. A kisebbségek szabadságjogai

A kisebbségi szerződés hiteles értelmezése szerint a szerződések célja az, hogy az egyes államokban élő kisebbségek számára lehetővé tegye a többségi lakosokkal való békés együttélést és barátságos együttműködést s az, hogy a kisebbségeknek is módot adjon sajátos tulajdonságaik megőrzésére és fenntartására,¹ megvédvén a szerződések megkötésekor fennállott helyzetet.²

Ezt a célt a szerződés a különböző szabadságjogoknak a kisebbségek számára való biztosításával kívánta megvalósítani. Az 1923-i alkotmány hatálya alatt a közönséges törvényhozás azonban a becikkelyezett kisebbségi szerződés minden egyes rendelkezését módosította és amellet, hogy a kisebbségeket minden egyes szabadságjog tekintetében a többségiéknél hátrányosabb helyzetbe hozta, a kisebbségi szerződésnek épen a kisebbségek sajátos tulajdonságai megőrzésére, fenntartására vonatkozó rendelkezéseit sérti a legszembetűnőbb módon. Az 1938-i alkotmány azután az állampolgárok jogegyenlőségének elvét feladja s az állampolgárok között — faji alapon — nyíltan is megkülönböztetést tesz.³

¹ „L'idée qui est à la base des traités pour la protection des minorités est d'assurer à des groupes sociaux incorporés dans un État, dont la population est d'une race, d'une langue, ou d'une religion autre que la leur, la possibilité d'une coexistence pacifique et d'une collaboration cordiale avec cette population, tout en gardant les caractères par lesquels ils se distinguent de la majorité et en satisfaisant aux exigences qui en découlent ... En second lieu, assurer aux groupes minoritaires des moyens appropriés pour la conservation des caractères ethniques, des traditions et de la physionomie nationale.“ Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, Série A/B No. 64, Écoles minoritaires en Albanie, S. 17 nyomán közli Flachbart, i. m. 119. Ugyanígy Le Fur, i. m. 414., Fouques-Duparc, i. m. 237.

² „...et de protéger les situations acquises au jour de sa conclusion, en plaçant les minorités d'aujourd'hui sous la protection impartiale de la Société des Nations ...“ Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, Série B., Avis consultatif No. 6. 25 nyomán közli Balogh, i. m. 122.

³Ld. 83. skk.

a) A kisebbségek egyéni szabadsága

I. A kisebbségi szerződésben Románia kötelezte magát arra, hogy a kisebbségi lakosok számára az élet és szabadság teljes védelmét fogja biztosítani.¹ Az 1923-i alkotmány nem tesz a kisebbségekre vonatkozóan különös intézkedéseket, hanem — az állampolgárok jogegyenlőségének elvét kimondva² — az egyén szabadságát általánosságban biztosítja.³ Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az 1938-i alkotmány is,⁴ miután hasonlóképpen kinyilatkoztatta az állampolgárok jogegyenlőségének elvét.⁵

Az állampolgárok egyéni szabadságának — ideértve a személyi szabadságot, a házjogot, a levéltitok sérthetlenségét — alkotmányjogi biztosítékai az alkotmány felfüggesztésének tilalma, továbbá az ostromállapot elrendelésének alkotmányi rendezése, voltak. Az 1923-i alkotmány ugyanis kimondta azt, hogy az alkotmány sem egészben, sem pedig részben fel nem függeszthető, államveszély esetében pedig az ostromállapot külön törvénnyel rendelhető csak el.⁶

Az 1938-i alkotmány ugyanilyen értelemben rendelkezik.⁷ A közönséges törvényhozás azonban az alkotmányjogi biztosítékok ellenére Nagyrománia fennállásának szinte egész idején különféle előzetes cenzúra⁸ és ostromállapot-rendelkezéseket hozott, amelyek elsősorban is a kisebbségek egyéni szabadságát korlátozták.

1. Az 1864. december 10-i román törvény értelmében az *ostromállapot* elrendelése a fejedelem joga.⁹ E törvénynek, valamint a törvényt kiegészítő 2798. sz. rendelettörvény alapján (megjelent az 1916. augusztus 14-i 107. sz. Hiv. Lapban) rendelte el az ostromállapotot az ország egész területére az európai béke fennállásáig az 1918. július 1-i 79. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent 1626. sz. rendelettörvény. Ezt a helyzetet az 1920. január 14-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény megszüntette. Ez az ostromállapot tulajdonképpen csak a régi királyság területén volt hatály-

¹ Kisebbs. szerz. 2. cikk, I. bek.

² 1923-i alkotm. 5. §.

³ 1923-i alkotm. 11. §: „Libertatea individuală este garantată.”

⁴ 1938-i alkotm. 12. §: „Libertatea individuală este garantată.”

⁵ 1938-i alkotm. 5. § I. bek.: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii...”

⁶ 1923-i alkotm. 128. §: „Constitutiunea de față nu poate fi suspendată nici în total, nici în parte. În caz de pericol de Stat se poate prin lege institui starea de asediu generală sau parțială.”

⁷ 1938-i alkotm. 96. §: „Constituția de față nu poate fi suspendată nici în total nici în parte. În caz de pericol de Stat se poate institui starea de asediu generală sau parțială.”

⁸ A sajtószabadságra vonatkozólag ld. alább 142. skk.

⁹ 1864. dec. 10-i törvény 2. §: „Domnitorul are dreptul de a declara starea de asediu în unul sau mai multe districte.” A törvényt Cuza fejedelem a földosztás elvi kijelentése miatt elégedetlenkedő bojárok ellen hozta. Vö. Pantelimonescu, *Starea de asediu*. București, 1939. 29. skk.

ban, mert az erdélyi és keleti részeken a kormányzótanács,¹⁰ továbbá a megszálló katonai hatóságok külön rendelkezéseikkel léptették életbe az ostromállapotot, illetve a statáriumot.

2. Az 1920. július 16-i 83. sz. Hiv. Lapban megjelent 2939. sz. rendelettvény a 853. sz. rendelettvény (ld. előbb az 4. alatt) által léteállapotot és sajtócenzúrát léptetett életbe. E rendelkezések elsősorban a határsávokban lakó kisebbségeket érintették.

3. Az 1920. október 21-i 159. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent 4209. sz. rendelettvény Bukarest város egész területén ostromállapotot,¹¹ az egész ország területére pedig cenzúrát rendelt el.

4. Az 1921. március 31-i 208. sz. Hiv. Lapban megjelent 853. sz. rendelettvény ostromállapotot rendel el a magyar-jugoszláv határ érintkezési pontjától Cetatea-Albáig a magyar, csehszlovák, lengyel és orosz határok mentén, továbbá a bolgár-román határ mentén egy 30 km-es sávra, amelyet szükség esetén 50 km-re ki lehet szélesíteni. A rendelkezés az országhatár mellett lakó kisebbségek ellen irányult.

5. Az 1922. január 4-i 226. sz. Hiv. Lapban megjelent 32. sz. rendelettvény megszünteti az ország egész területén az időszaki és napisajtó előzetes cenzúráját, kivéve azokat a katonai övezeteket, amelyekben ostromállapot van. Ezenkívül azonban minden más sajtóterméket előzetes cenzúrának vet alá, amelyet az ügyészségek gyakorolnak. Az előbb említett határsávban (katonai övezetben) a cenzúrával kapcsolatban a katonai hatóságok saját hatáskörükben intézkednek.

6. Az 1922. január 31-i 246. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettvény az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatban bizonyos könnyítéseket tesz a hatályban levő rendelkezéseken, amennyiben megengedi e célból a gyűlekezést (2. §. I. bek.) és megszünteti a cenzúrát bármilyen sajtótermékre vonatkozóan. (2. §. II. bek.) A választások alkalmával a választási propaganda értelmében megengedi, hogy a katonai övezetekben a katonai hatóságok bizonyos könnyítéseket eszközöljenek gyűlekezési és cenzúra-rendekezéseiken.

7. Az 1922. május 17-i 33. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettvény a bolgár-román határ mentén felállított határsávot egy 15 km-es sávra korlátozza.

8. Az 1923. január 26-i 231. sz. Hiv. Lapban megjelent 131. sz. rendelettvény a nyugati (magyar-román) határ melletti határsávot (katonai övezetet) kiegészíti. Az új övezet külső széle az országhatár, a belső széle pedig Máramarossziget, Dés, Apahida, Nagyenyed, Székelykocsárd, Tövis, Gyulafehérvár, Petrozsény városokon, illetve községeken átmenő vonal úgy, hogy mindezek a községek is beletartoznak a katonai övezetbe. Ez a rendelkezés megint elsősorban az övezetben levő kisebbségi lakosság ellen irányult.

¹⁰ Így pl. a kormányzótanács 167/1919. eln. sz. kelet nélküli mozgósítási rendelete, megjelent a Gazeta Oficială 1919. febr. 1-i számában (Decr. 81. skk.), a kormányzótanács 1919. április 3-i 21. sz. Gazeta Oficialăban, szám nélkül megjelent mozgósítási rendelete (Decr. 212.). stb. stb.

¹¹ Az ostromállapot elrendelése — a minisztertanács előterjesztése szerint — az egyes termelési üzemekben, valamint állami hivatalokban kijelentett általános sztrájk miatt volt szükséges. („Sire, Grevă generală care s'a declarat în diferite stabilimente de producție, precum și în unele Servicii ale Statului ... a creat în țară o situație cu atât mai primejdioasă, cu cât starea de pace nu este încă stabilită între Români și vecinii noștri ...”) Ld. a min. tanács 1920. okt. 21-i előterjesztését, amelyben a királytól az ostromállapot elrendelésére vonatkozó rendelettvény aláírását kéri, közli Pantelimonescu, i. m. 37.

9. Az 1924. október 7-i 219. sz. Hiv. Lapban megjelent 3310. sz. rendelettvény a magyar és orosz határok mentén levő határsávban ostromsított katonai övezetet kiszélesíti a román-orosz határ mentén.

10. Az 1925. aug. 11-i 174. sz. Hiv. Lapban megjelent 2614. sz. minisztertanácsi napló a kapott felhatalmazás alapján az ostromállapotot egész Putna vármegyére kiterjeszti.

11. Az 1926. augusztus 11-i 174. sz. Hiv. Lapban megjelent 2807. sz. minisztertanácsi napló a bolgár-román határ melletti katonai övezetet (Déldobrudzsa) kiszélesíti.

12. Az 1928. november 21-i 260. sz. Hiv. Lapban megjelent 2489. sz. rendelettvény a sajtócenzúrát az ország egész területén megszünteti (1. §.), megszünteti továbbá ez a rendelettvény az ostromállapotot az ország egész területén, kivéve a magyar és orosz határok mentén egy 10—15 km-es övezetet, amelyekre nézve fenntartja az ostromállapotot az 1918. évi 1626. sz. (ld. előbb az 1. alatt) rendelettvényben foglaltak szerint azzal, hogy sajtó- és előzetes cenzúra nincsen (31. §. a) pont), a, gyülekezési engedélyt a polgári hatóságok adják meg (31. §. b) pont), végül a katonai bíraskodás általában csak az alkotmány, a közrend és az állambiztonság ellen elkövetett bűncselekményekre terjed ki (31. §. c) pont.)

13. Az 1933. február 4-i 29. sz. Hiv. Lapban megjelent ostromállapot-törvény (lege pentru autorizarea stării de asediu) felhatalmazza a kormányt, hogy az 1864. évi törvény, továbbá az 1916. évi 2798. és az 1918. évi 1626. sz. rendelettvények keretein belül, legfennebb hat hónapra az ország egész területén vágy csupán egyes részein ostromállapotot rendeljen el.

E törvényi felhatalmazás alapján az 1933. február 5-i 30. sz. Hiv., Lapban megjelent 201. sz. rendelet ostromállapotot rendel el Bukarest, Csernovicz, Galacz, Jassy, Temesvár és Ploești városok területére, valamint Prahova vármegye ipari vidékeire is.

14. Az 1933. december hó 30-i 301. sz. Hiv. Lapban megjelent 3376. sz. rendelettvény újból felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy ostromállapotot rendeljen el.

E törvényi felhatalmazás alapján az 1933. december 30-i 301. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent minisztertanácsi jegyzőkönyv ostromállapotot rendel el Bukarest, Konstanca, Kolozsvár, Jassy, Temesvár, Csernovicz, Kissenew, Galacz és Nagyvárad városokban, továbbá Prahova és Dâmbovița vármegyék egész területén (1. §.). Ugyanez a jegyzőkönyv az ország egész területére, mindenféle nyomtatványra vonatkozóan kiterjeszti az előzetes cenzúrát.

15. Az 1934. március 16-i 63. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény ratifikálja az előző törvényes felhatalmazás nélkül hozott előbbi 3376. sz. rendelettvényt és a kormánynak felhatalmazást ad arra, hogy a törvény megjelenésétől számított hat hónapi tartamra az ország egész területén vagy egyes helyein elrendelt ostromállapotot további hat hónappal meghosszabbíthassa.

16. Az 1934. szeptember 15-i 213. sz. Hiv. Lapban megjelent 2557. sz. királyi rendelet az ostromállapotot további hat hónappal meghosszabbítja.

17. Az 1935. március 14-i 62. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettvény újból felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy hat hónapi időtartamra ostromállapotot rendeljen el, amely további hat hónappal meghosszabbítható.

E törvényi felhatalmazás alapján az 1935. március 15-i 63. sz. Hiv.

Lapban megjelent 620. sz. királyi rendelet az előbbi területekre, (ld. 14. alatt) elrendelt ostromállapotot továbbra is fenntartja.

18. Az előbbi törvényes felhatalmazás alapján az 1936. szeptember 14-i 211. sz. Hiv. Lapban megjelent 2095. sz. királyi rendelet az ostromállapotot az előbb írt területen továbbra is fenntartja.

19. Az 1936. március 14-i 63. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény újabb felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy hat hónapra ostromállapotot rendeljen el, amely időtartam további hat hónappal meghosszabbítható.

E törvényi felhatalmazás alapján az 1936. március 14-i 63. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent királyi rendelet meghosszabbítja az előbb írt területekre vonatkozóan elrendelt ostromállapotot, további ostromállapotot rendel el a Zsilvölgy mindazon községeiben is, amelyekben bányaipari vállalatok vannak.

20. Az előbbi törvényi felhatalmazás alapján az 1936. szeptember 15-i 215. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent 2109. sz. királyi rendelet az előbb írt területeken elrendelt ostromállapotot további hat hónappal meghosszabbítja.

21. Az 1937. március 15-i 61. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény újból felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy hat hónapra ostromállapotot rendeljen el, amely időtartam további hat hónappal meghosszabbítható.

E törvény alapján az ugyanebben a Hiv. Lapban megjelent rendeletével a kormány az előbbi területekre vonatkozóan elrendelt ostromállapotot fenntartotta.

22. Az előbbi törvényi felhatalmazás alapján az 1937. szeptember 13-i 211. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény a fennálló ostromállapotot további hat hónappal meghosszabbította.

23. Az 1937. november 27-i 275. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény a választási propaganda szabad lefolyása érdekében a gyülekezési szabadságot a választások idejére az ostromállapot alatt levő területeken is megadta.

24. Az 1938. január 6-i Hiv. Lapban megjelent királyi rendelet felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy az ostromállapotot további hat hónapra meghosszabbítsa.

25. Az 1938. február 11-i 34. sz. Hiv. Lapban megjelent 856. sz. rendelet törvény az ország egész területén ostromállapotot rendel el. Ez a rendelet törvény — ellentétben az előző hasonló törvényekkel — nem hívja fel az alkotmánytörvénynek az ostromállapot elrendelésére vonatkozó megfelelő szakaszát. A rendelet törvény egyébként minden, az állambiztonságot és a közrend fenntartását illető hatalmat a katonaság kezeibe adja (II. §.), ugyancsak a katonaságra ruházza át továbbá egyes bűncselekmények tekintetében a bírói hatáskört is. (III. §.)

A katonai szerveknek joguk van házkutatást, cenzúrát és lapbetiltást elrendelni.¹²

¹² 1938. febr. 11-i törvény IV. §: „Autoritățile militare au dreptul: a) de a face perchezițiuni ori unde și ori când va cere trebuința, însă până la sesizarea autorităților militare, parchetele civile, judecătorii de instrucție, judecătorii de ocol și orice ofițer de poliție judecătorească vor instrumenta chiar în afacerile, cari sunt de competență tribunalelor militare, b) de a ordona depunerea armelor și munițiilor și de a proceda la căutarea și ridicarea lor, c) de a cenzura presa și orice publicațiuni, având dreptul de a împiedica apariția oricărui ziar sau publicațiune, sau numai apariția unor anumite știri sau articole, d) de a opri sau disolva orice adunări, ori care ar fi numărul participanților și în orice loc s’ar întruni.“

A rendelet törvény feljogosítja a katonai hatóságokat, hogy az ostromállapot részleteire vonatkozóan rendeleteket adjanak ki, amelyekben egy hónaptól két évig terjedhető fogházbüntetéssel büntethetik a kiadott rendelkezések megszegőit. A katonai hatóságok állal e tárgyban kiadott rendeleteket a minisztertanácsnak vagy belügyminiszternek előzőleg jóvá kell hagynia.^{13—14}

Az így elrendelt ostromállapot mindaddig tart, amíg azt a szükség megkívánja. (VI. §.)¹⁵ Ez az ostromállapot Nagyrománia egész további fennállásának idején hatályban volt.

26. Az előbbi törvénynek az eljárási részre vonatkozó csekélyebb jelentőségű rendelkezéseit módosítja az 1938. március 7-i 51. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény.

27. A bírói gyakorlat az ostromállapot szabályozásának kérdésében a végrehajtói hatalom ténykedéseit mindenben helybenhagyta és ezáltal gyakorlatilag elismerte a végrehajtói hatalomnak azt a jogát, hogy a felhívott alkotmányjogi biztosítékok ellenére — sajtócenzúrát és ostromállapotot léptessen belátása szerint hatályba.¹⁶

¹³ 1938. febr. 11-i törvény V. §: „Călcarea ordonanțelor date în baza prezentului decret lege, de către autoritățile militare sau civile și aprobate de Consiliul de Miniștri sau de Ministerul de Interne, se va pedepsi cu închisoare dela o lună la 2 ani.“

¹⁴ Így pl. a kolozsvári VI. román hadtest parancsnoka 1938. febr. 23-án 1. sz. alatt rendeletet adott ki, amely az összejövetelek, fegyverviselés engedélyezésére, a román nemzeti érzés védelmére, a közhivatalnokok nyelvhasználatára, a fegyverviselés tilalmára, a nyelveknek a kereskedelmi és magánéletben való használatára stb. stb. vonatkozó intézkedéseket tartalmaz. A rendelet ellen vétők a fenti rendelet törvény alapján 2 évig terjedhető fogházzal büntethetők. A rendelet egyéb intézkedéseit ld. még alább.

E rendelet alapján ítélte el pl. a kolozsvári VI. hadtest hadbírósa Lőrincz János szamosújvári ref. esperest (MK. XIX—1939., 86—87.), Ötvös Márton (MK. XIX—1939., 180.), Szabó Márton (MK. XVIII—1938., 402—403.), Vaiszlovits Emilt (MK. XVIII—1938., 457—458.), Demján Jánost (MK. XVIII—1938., 519—520.) stb.

Hasonló értelmű rendelkezést adott ki a temesvári I. hadtest parancsnoka 1938. febr. 25-én. (Vö. MK. XIX—1939., 329.)

¹⁵ 1938. febr. 11-i törv. VI. §: „Starea de asediu prevăzută în prezentul decret se va ridica când se va crede oportun.“

¹⁶ Az előbb említett 1916. aug. 14-i törvény alapján létesített ostromállapotot, amelyet a törvény (2. §) az európai béke helyreállításáig rendelt el, az 1920. jan. 14-i törvény megszüntette. A 4209/1920. sz. rendelet törvény (ld. a 3. alatt) újból ostromállapotot rendelt el, amely ostromállapottal kapcsolatban a bíróság úgy döntött, hogy ez az ostromállapot is tulajdonképpen az 1916. aug. 14-i törvényen alapul s ezzel elismerte lényegileg a végrehajtói hatalomnak azt a jogát, hogy az ostromállapot törvényi előfeltételeit saját maga állapítsa meg és így saját belátása szerint rendelhessen el ostromállapotot.

A Semmitőszék egyik határozatában ezzel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy az 1916. aug. 14-i törvénnyel létesített ostromállapot mindaddig hatályban van, amíg valamely jogszabály nem mondja ki, hogy annak szükségége megszűnt. Bukarest város területére a 4209. sz. rendelet törvény szerint az ostromállapot szükségége továbbra is fennáll. Nem változtat ezen a jogi helyzeten az a tény sem, — a Semmitőszék szerint — hogy az ország más területein is a szükség szerint ostromállapotot létesített a végrehajtói hatalom, mindaddig tehát, amíg az európai béke helyre nem állott, tehát az 1916. aug. 14-i törvényben írt időpontig, a kormánynak jogában áll ostromállapotot létesíteni. (A Semmitőszék II. tanácsának 1925. szept. 18-án hozott 2342. sz. határozata, közli Inalta Curte de Casație, *Buletinul deciziunilor pronunțate în anul 1925*. Vol. LXII. Partea, III. Chișinău, 1931, 293. skk.) Más esetben a Semmitőszék még határozottabban megállapítja, hogy az 1916. aug. 14-i törvényben írt időpont, az európai béke helyreállása nem következett be

28. A személyes, szabadság biztosítását szolgálta az 1923-i alkotmányban a nullum crimen sine lege jogelvnek alkotmányba foglalása.¹⁷ Az ostromállapotra vonatkozó rendelkezések kapcsán az 1923-i alkotmány hatálya alatt a katonai hatóságok megkísérelték, hogy ezzel az elvvel ellentétben, rendeleti úton újabb bűncselekményeket határozzanak meg és toroljanak meg. A bíróság ebben az esetben azonban megállapította e rendelkezések törvénytelenységét s az így hozott büntető jogszabályt nem alkalmazta.¹⁸ Az 1937. március 15-i 61. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet-törvény épen erre való tekintettel hatalmazza fel a külön katonai hatóságokat, hogy az ostromállapot biztosítására vonatkozó rendeleteik hatályosságát külön büntető rendelkezésekkel is biztosítsák¹⁹ és ezzel a nullum crimen sine lege elvének — a hatályos alkotmánnyal ellentétben — olyan értelmezést adjanak, hogy nemcsak a törvényben, hanem törvényi felhatalmazás alapján, a katonai hatóság rendelkezésében írt cselekmény is büntethető. Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az 1938. február 11-i 34. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet-törvény is.²⁰

29. Ugyancsak alkotmányosnak ismerte el a bírói hatalom a végrehajtói hatalomnak azt a ténykedését is, hogy az elrendelt ostromállapottal kapcsolatban egyes, a polgári bíróságok hatáskörébe tartozó bűncselekményeket a katonai bíróságok hatáskörébe utaljon át, amennyiben ezt az intézkedést később a törvényhozó ratifikálta.²¹

Nagyrománia egész államvezetésének jellemző ténykedése volt az, hogy az ország jelentős részét ostromállapot alatt tartotta. Az

akkor, amikor Románia békét kötött az ellenséges hatalmakkal, a végrehajtói hatalomnak jogában áll megvizsgálnia azt, hogy a helyzet mikor kívánja az ostromállapot megszüntetését, mert egymagában az a tény, hogy a román hadsereget békeállományba hozták, még nem jelenti azt, hogy az ostromállapot-törvényt szükségessé tevő összes okok megszűntek. Az 1923-i alkotmánytörvény nem helyezi hatályon kívül az 1916. aug. 14-i törvényt, amely egyébként is összhangban van az alkotmánynak azzal a rendelkezésével, hogy ostromállapotot csak törvény alapján lehet elrendelni. (A Semmitőszék II. tanácsának 1924. dec. 5-i 3135. sz. határozata, *Pand. Rom. IV—1925, I., 44. skk.*)

¹⁷ 1923-i alkotm. 14. §: „Nici o pedeapsă nu poate fi înființată, nici aplicată decât în puterea unei legi.“

¹⁸ A Semmitőszék 1925. febr. 25-i 539. sz. határozata, *Constituția, CLR. 50. szám, II. kiad., 1. sz. jogeset, 7. „...Creațiunea sau înființarea prin simple ordonanțe militare a unor infracțiuni penale este neconstituțională, ca fiind făcută contra disp. art. 14. din Constituție, care le dă în atributul exclusiv al puterii legiuitoare.“* Ugyanígy a Semmitőszék II. tanácsának 1924. dec. 5-i 3135. sz. határozata, *Pand. Rom. IV—1925., I. 69—72.*

¹⁹ 1937. márc. 15-i törvény 8. §: „Călcarea ordonanțelor date în baza și în limitele legii stărei de asediu, de către autoritățile militare sau civile, și aprobate de Consiliul de Miniștri sau de Ministerul de interne, se va pedepsi cu închisoare dela 1 lună la 2 ani ...“ stb.

²⁰ 1938. febr. 11-i törvény 5. §. Ld. bővebben 97. lap 7. pont.

²¹ A Semmitőszék 1935. május 9-i 34. sz. t. ü. határozata, Andru, S., *Jurisprudența, III. 16—18.* „Că dacă este adevărat, că instituirea stării de asediu și deci și extinderea jurisdicției militare ca consecință nu se poate face decât în puterea unei legi, nimic nu se opune însă, ca legiuitorul ordinar să autorizeze puterea executivă a lua, în caz de necesitate, asemenea măsuri sub rezerva ratificării sale ulterioare, sau să ratifice măsurile luate anterior, ori de câte ori necesitatea și urgența lor pentru apărarea Statului reclamă intervenția imediată a puterii executive în lipsa Parlamentului. Că astfel fiind, și întrucât în speță decretul regal prin care s'a instituit starea de asediu a fost ratificat în Parlament, urmează, că atât acel decret, cât și legea prin care a fost ratificat și cu care formează un tot, nu contravin nici unui principiu constituțional.“

ostromállapot amint láttuk — elsősorban a kisebbségek által lakott határmenti vidékeken, amellett pedig a megoldatlan szociális nehézségek miatt elégedetlenkedő ipari munkásság által lakott vidékeken volt hatályban. Az ostromállapot nemcsak előzetes intézkedés volt, hanem egyes, az állam ellen elkövetett bűncselekményeknek a katonai bíróságok hatáskörébe való utalásával, e bűncselekmények tekintetében az ország egyéb területein hatályos rendes eljárásnál az egyéni szabadság sokkal erősebb korlátozásaival járó eljárást²² és szigorúbb megtorlást is eredményezett.²³ Gyakorlatilag tehát az ostromállapot elsősorban a kisebbségekre vonatkozóan az

²² Igy pl. az 1881. május 24-i katonai büntetőtörvénykönyv (Codul de Justiție Militară) 139. §-ának II. bekezdése szerint az elsőfokú bíróság ítélete ellen használt perorvoslat felfüggeszti ugyan a büntetés végrehajtását, a törvény 135. §-ának III. bekezdése értelmében azonban az elsőfokú bíróság által elítélt vádlott fogva marad. A katonai büntetőtörvénykönyv nem ismerte az előzetes letartóztatásnak a büntetésbe való beszámítását, így egymagában valamely cselekménynek hadbírói hatáskörbe való utalásával már az eljárás alatt a vádlott olyan fogvatartásban volt, amely a büntetésbe nem volt beszámítható.

Még sokkal súlyosabb rendelkezéseket tartalmaz e tekintetben az előbbi törvény helyébe lépő az 1937. március 20-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent katonai büntetőtörvénykönyv (Codul de Justiție Militară.) Eszerint ugyanis (378. §) az elsőfokú bíróság ítélete ellen perorvoslatot használó, szabadlábban levő vádlottnak a perorvoslatnak a felsőbbíróság előtti tárgyalása előtt akként volt köteles bármely katonai büntetőintézetnél fogolyként jelentkezni, hogy az őrizetbevételéről szóló jelentés a tárgyalás határnapjáig a felsőbbírósághoz megérkezzen. A pénzbüntetésre ítélt, perorvoslatot használó vádlott köteles volt a pénzbüntetést a perorvoslat tárgyalási napját megelőzően kifizetni s a kifizetést a tárgyalás határnapjára igazolni, amennyiben pedig fizetni nem tudott, köteles volt az előbbi rendelkezések szerint fogolyként jelentkezni. Az előbbi alakiságok, tehát a fogolyként való jelentkezés vagy fizetés elmulasztása esetén a perorvoslat visszautasítandó. Az elsőfokú bíróság által letartóztatott, perorvoslatot használó vádlott további fogvatartásban maradt.

(„Recurentul liber este dator a se constitui prizonier la oricare din închisorile militare, având grijă, ca dovada de încarcerare să sosească la Curtea Militară de Casare și Justiție cel mai târziu în dimineața zilei judecării procesului.

Recurenții condamnați la amendă vor face dovadă până cel mai târziu în dimineața judecării procesului că au consemnat suma, sau în caz de insolvabilitate se vor constitui prizonieri, după cum se arată la alin. 1. din acest articol.

Lipsa îndeplinirii acestor formalități atrage anularea recursului.

Recurentul arestat dela prima instanță, rămâne în această stare până la judecarea recursului.“)

A törvény 332. §-a szerint a vádlottat mindig le kell tartóztatni, ha az elsőbíróság szökésben, bármely büntetben vagy olyan vétségben találta bűnösnek, amely miatt három hónapnál hosszabb ideig tartó szabadságvesztésre ítélte. („In caz când instanța de fond a dat hotărîrea condamnatore pentru dezertare, pentru o infracțiune calificată crimă, sau pentru un delict pedepsit mai mult de trei luni închisoare cel condamnat și care a declarat recurs rămâne arestat chiar dacă se află liber în ziua judecării.“)

Míthogy a katonai büntetőtörvénykönyv az előzetes letartóztatásnak vagy fogvatartásnak a büntetésbe való beszámítása tekintetében nem tartalmaz semmiféle rendelkezést, a személyes szabadság előbb említett erős korlátozásai még abban az esetben is méltánytalan megtorlást jelentenek a hadbírói hatáskör következményeképen, ha a vádlottat a hadbírói bíróság bűnösnek találta és elítélte.

ország egyéb részeitől eltérő, külön jogrendet jelentett, ami merőben ellentétben volt a mindenkori alkotmányokban és a kisebbségi szerződésben a kisebbségek számára is biztosított jogegyenlőség elvével.

E súlyosabb törvényi megtorlason felül az egyéni szabadság további korlátozását jelentették az egyes ostromállapot-rendelkezőkben a katonai hatóságoknak adott motozási, házkutatási stb. engedélyek, a fegyverviselésnek különféle korlátozásai,²⁴ végül az egyéni véleménynyilvánításnak legsúlyosabb korlátozását jelentő előzetes cenzúra.

b) A kisebbségek gyülekezési szabadsága

Az állampolgárok gyülekezési szabadságát az egyes alkotmánytörvények külön-külön is biztosítják, sőt az 1923-i alkotmánytörvény az állampolgári jogegyenlőség általános érvényű kinyilatkoz-

A példaképen felhozott néhány törvényi rendelkezésből megállapíthatólag tehát — eltekintve a szükségszerűen súlyosabb érdemi elintézésről — egyes bűncselekmények hadbírói hatáskörbe való utalásának ténye egymagában a bűncselekmény elkövetőire nézve sokkal súlyosabb megtorlást eredményezett.

²³ A román igazságügyi statisztikákból megfelelő adatokat kaphatunk az államvédelmi törvényeknek a kisebbségekkel szembeni alkalmazásáról. A román királyság legelső hivatalos statisztikája szerint az 1876. évben az esküdtszék által, tehát büntett miatt elítéltek közül 1506 gör. kel. vallású és 8 zsidó vallású személy volt. Ld. *Statistică judiciară din România pe anul 1876*. Ministerul de Interne. Oficiul Central de Statistică. București, 1882., 4—5., 10—11., 16—17., 22—23. adatainak összesítése. A Nagyrománia fennállása alatt kiadott utolsó igazságügyi statisztika szerint az 1931—1935. évközben a bűnözések száma általában növekszik, a legnagyobb emelkedést (244%) az államvédelmi törvények ellen elkövetett bűncselekmények mutatják, (Ld. *Statistică judiciară a României*. 1931—35. Ministerul Justiției. Serviciul Statisticei Judiciare. Cu câteva considerațiuni generale asupra rezultatelor datelor statistice de D-1 Victor Iamandi, Ministrul Justiției și o dare de seamă de D-1 E. Decuseară. București, 1938., 82.) míg pl. a vagyon elleni bűncselekmények csupán egészen kis mértékben emelkedtek (lopás 7%, csalás 7%, sikasztás 17%). (Uo. 82—83.)

A közölt statisztikai adatokhoz fűzött beszámoló is megállapítja, hogy az államvédelmi törvények ellen elsősorban a kisebbségek és a szomszédos államokhoz tartozó népcsoportok vétének. („Sub acest raport s'au relevat în special minoritățile și grupările de populație aparținând statelor limitrofe nouă“, uo. 102.) Valóban, míg a románság által elkövetett vétségek és kihágások — más adatokat t. i. a statisztika nem közöl — a fenti (1931—35) időközben csupán 48%-os emelkedést mutatnak, a magyarság bűnözése 199%-kal, a németiség pedig 81%-kal növekszik. (Uo. 102., továbbá LI. sz. táblázat, 179.) Az emelkedések ellenére is azonban a románság az összbűnözők 84.74%-át teszi ki, míg a magyarság csupán 5.76%-át, a németiség pedig 1.32%-át, tehát egyik kisebbség sem éri el a népesedési arányszámát.

²⁴ A kisebbségek személyi szabadságának súlyos korlátozását jelentik azok a kormányintézkedések, amelyek — törvényes alap nélkül — a kisebbségek részére a rádiókészülékek használatát megtiltották. Vö. MK. XIX—1939., 215.

tatása mellett a gyülekezési szabadsággal kapcsolatban külön is hangsúlyozza, hogy ez az állampolgárokat fajra, nyelvre vagy vallásra való különbség nélkül megilleti. Annak ellenére azonban, hogy az alkotmányjog szerint a gyülekezés módja ugyan korlátozható, de az előzetes engedély nélkül való gyülekezés jogát az alkotmány biztosítja, a végrehajtói hatalom magának a gyülekezési jognak gyakorlását tette lehetetlenné.

Az előző fejezetben felhívott ostromállapot-rendelkezések a gyülekezési szabadság erős korlátozására vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaztak. Minthogy pedig az ostromállapot-rendelkezések nagyrészt kisebbségek által lakott területeken voltak hatályban, ennél fogva azok elsősorban a kisebbségek gyülekezési szabadságát sértik.

1. Az 1916. aug. 14-i 2798. sz. rendelet-törvény értelmében a katonai hatóságoknak joguk van bármely gyűlést megakadályozni vagy feloszlítani, bármekkora is legyen a résztvevők száma és bárhol is legyen a gyűlés helye, amennyiben a közrendet a gyűlés folytán veszélyeztetve látnák.

2. Az 1922. jan. 4-i 226. sz. Hiv. Lapban megjelent 32. sz. rendelet-törvény a katonai hatóságoknak módot ad arra, hogy a katonai övezetekben bármilyen intézkedést, tehát a gyülekezés további korlátozására vonatkozó intézkedést is hozhassanak.

3. Az 1922. jan. 31-i 246. sz. Hiv. Lapban megjelent 502. sz. rendelet-törvény a gyülekezést – az alkotmány és a tételes törvény keretein belül – újból megengedte.

4. Az 1928. nov. 21-i 260. sz. Hiv. Lapban megjelent 2489. sz. rendelet-törvény szerint a rendelet-törvényben meghatározott ú.n. katonai övezetekben a gyűlések engedélyezése a polgári hatóságok jogkörébe tarto-

¹ 1866-i alkotm. 26. §: „Români au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme, conformându-se legilor, care regulează exercitarea acestui drept, pentru a trata tot felul de chestiuni, întru această nu este trebuință de autorizație specială.“

1923-alkotm. 28. §: „Români, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme, conformându-se legilor, cari regulează exercitarea acestui drept, pentru a trata tot felul de chestiuni, întru aceasta nu este trebuință de autorizație prealabilă.“

1938-i alkotm. 24 § I bek.: „Cetățenii români au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme pentru pentru a trata tot felul de chestiuni, conformându-se legilor, cari regulează exercițiul acestui drept.“

² Az 1864. dec. 10-i törvény 6. §-a szerint: „Autoritatea militară are dreptul ... d) De a opri publicațiunile și adunările pe care le va crede de natură a excita sau întreține dezordinea.“ Ennek a törvényi rendelkezésnek megfelelően az 1916. aug. 14-i rendelet-törvény 1. § 4. pont: „In scopul prevăzut de art. precedent și pe temeiul art. 6 din legea asupra stărei de asediu, autoritatea militară are dreptul: ... 4. De a opri sau dizolva orice adunări, oricare ar fi numărul participanților și în orice loc s'ar întruni, ori de câte ori ar socoti, ca asemenea întruirii sau adunări sunt de natură a provoca sau întreține dezordinea.“

³ 1922. jan. 4-i rendelet-törvény 3. §: „In zonele militare înființate prin Decretul Nr. 853 din 14 Martie 1921, Comandamentele vor putea lua orice dispozițiuni locale sau speciale.“

⁴ 1922. jan. 31-i rendelet-törvény 2. §: „Intrunirile sunt libere conform art. 26 din Constituție și a legilor în vigoare.“

zik.⁵ Annak ellenére azonban, hogy a törvény szerint az ország egyéb területein nem volt ostromállapot, a helyi hatóságok a gyülekezési szabadságot saját hatáskörükben a kisebbségek által lakott területeken törvényellenesen korlátozták.⁶

5. Az 1933. febr. 5-i 30. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény szerint azokon a területeken, ahol ostromállapot van, a katonai hatóságoknak joguk van bármely, a közrendet veszélyeztető gyűlést betiltani.⁷

6. Az 1933. dec. 30-i 301. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény hasonlóképpen a katonai hatóságok hatáskörébe adja a gyülekezés engedélyezését azokon a területeken, ahol ostromállapot van hatályban.⁸

7. Az időközi ostromállapot-rendelkezések ezen a jogi helyzeten nem változtatnak. Az 1938. febr. 11-i 34. sz. Hiv. Lapban megjelent s az egész országban ostromállapotot hatályba léptető rendelet törvény ugyanilyen értelemben korlátozza a gyülekezések megtartását és azt továbbra is a katonai hatóságok kizárólagos hatáskörében tartja.⁹ A törvényben kapott felhatalmazás alapján az egyes katonai hatóságok egészen részletekbe menően szabályozták a gyülekezést és megfelelő büntető rendelkezéseket léptettek életbe e rendelkezések megsértői ellen.¹⁰

⁵ 1928. nov. 21-i rendelet törvény 3. §: „In această zonă se vor aplica dispozițiunile I. D. Nr. 1626 din 1 Iulie 1918, cu următoarele excepțiuni: ... b) Autorizațiile pentru ținerea întrunirilor se vor da de către autoritățile civile pe a lor răspundere.“

Nb. A gyülekezés korlátozásának kérdésében az 1918. júl. 1-i rendelet törvény szövege azonos az 1916. aug. 14-i rendelet törvényvel.

⁶ Igy pl. Udvarhely vármegye megyefőnöke körrendeletet adott ki, amelynek értelmében *bármint* nyilvános gyűlés megtartásához előzetes engedély szükséges. Az engedélyek megadása iránti kérések a helyi rendőri hatóságok véleményével együtt a tervezett gyűlés időpontját legalább tíz nappal megelőzően adandók be a megyefőnökséghez. („Regatul României. Prefectura județului Odorhei. No. 151. C. P. 1931. luna Sept. ziua 26. Circulară. Avem onoare a aduce la cunoștința celor interesați, că pentru orice întrunire publică ce ar urma să se țină pe teritoriul județului Odorhei, este necesară prealabila noastră autorizație, fără de care *nici o întrunire ne poate fi îngăduită*. Cererile în acest scop împreună cu avizul poliției — pentru orașul Odorhei — sau avizul preturei respective — pentru comunele din plasa lor — vor fi înaintate cu cel puțin zece zile înainte la Prefectura Județului pentru eliberarea autorizației cuvenite. Prefect. dr. Vasile Cupărescu mp. p. șef de cabinet N. Teșcula mp.“ közli: Dr. Fritz László, *Újabb kisebbségi jogszérmek*: MK. X—1931., 783—784.

⁷ 1933. febr. 4-i rendelet törvény 2. § 4. pont: „Autoritatea militară în baza art. 6. din legea stărei de asediu, dela 10 Decemvrie 1864, are dreptul... d) de a opri orice publicațiune și orice adunări pe care le va crede, că sunt de natură a excita sau întreține dezordinea.“

⁸ 1933. dec. 30-i törvény 4. §: „Autoritățile militare în baza art. 6. din legea stărei de asediu dela 10 Decemvrie 1864 au dreptul ... d) de a opri sau disolva orice adunare, oricare ar fi numărul participanților și în orice loc s'ar întruni, ori de câte ori ar socoti, că asemenea întruniri sau adunări sunt de natură a provoca sau întreține dezordinea.“

⁹ 1938. febr. 11-i rendelet törvény 4. §: „Autoritățile militare au dreptul: ... d) de a opri sau dizolva orice adunări, oricare ar fi numărul participanților și în orice loc s'ar întruni.“

¹⁰ Az 1938. febr. 11-i rendelet törvény 5. §. Igy pl. a kolozsvári VI. hadtest parancsnoka, Cristea Vasilescu tábornok 1938. febr. 23-án kiadott 1. sz. rendelete szerint: I. § 1. pont: „A VI. hadtest ostromállapot alá tartozónak nyilvánított körzetében szigorúan tilos bármilyen célú gyűlés vagy összejövetel, a hadtestparancsnokság engedélye nélkül Kolozsváron, a helyőrségi parancsnokság engedélye nélkül azokban a helységeken, ahol csapattestek állomásoznak, vagy az illetékes megyefőnökség engedélye nélkül a hadtestparancsnokság körzetének más helységeiben. Eljegyzésekre, esküvőkre, keresz-

c) A kisebbségek társulási szabadsága

Az alkotmánytörvények rendelkezései minden állampolgár részére a társulási szabadságot is biztosítják, sőt az 1923-i alkotmány ezzel kapcsolatban is külön hangsúlyozza ki, hogy a fennálló faji, nyelvi vagy vallási különbség az állampolgárok jogát ebben a tekintetben sem korlátozza.¹

A tételes törvényhozás az alkotmányban lefektetett jogegyenlőség elvét a társulási jog terén is sérti és a kisebbségek társulási szabadságát több rendelkezésével korlátozza.

1. Az 1924. február 6-i 27. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *jogi személyekről szóló törvény* (lege pentru persoanele juridice) ilyen jogegyenlőséget sértő intézkedést nem tartalmaz. Az összes magánjogi személyeknek az állami ellenőrzés alá való helyezését tartalmazó rendelkezései azonban módot adtak arra, hogy egyes, kisebbségi jellegű társulatok és alapítványok jogi személyiségét a bíróságok megvonják² vagy ne ismerjék el, vagy hogy a jogi személyek működését a végrehajtói hatalom különféle okokból korlátozza.³

2. A társulási szabadságnak különösebb jelentősége van a gazdasági jog terén. Az ide vonatkozó törvényi rendelkezések ugyan nem a kisebbségekre, mint ilyenekre, hanem az idegen állampolgárokra vonatkoznak. Az állampolgársági joggal kapcsolatban rámutattam arra, hogy az államvezetés elsősorban a kisebbségeket zárta ki az állampolgári jog megszerzésének lehetőségéből,⁴ ennél fogva azok a törvényi rendelkezések, amelyek a társulási jogot a gazdasági élet terén az állampolgárságtól függően korlátozzák, elsősorban az államban élő kisebbségek érdekeit sértették.

telőkre, falusi bálókra, előadások, estélyek és kulturális előadások tartására városokban a rendőrvesztura, községekben a megyefőnökség előzetes engedélye szükséges. Az engedélyezést idejében kell kérni és a kérvényben feltüntetendő az összejövétel célja, helye és pontos időpontja. Amennyiben ezeket a rendelkezéseket nem tartanák be, nemcsak az összejövetelek összehívói, hanem az azon résztvevők is a rendelet ellen vétőknek tekintendők.“

V. §: „Mindazok ellen, akik a jelen rendelkezések ellen vétének, hadbírószági eljárás indul és a 856/1938. sz. királyi dekrétum 5. §-ának értelmében egy hónaptól két évig terjedhető fogházbüntetéssel és a büntetőtörvénykönyv 25. §-ában előírt pénzbüntetéssel büntetendők.“

(A rendelet magyar szövegét közli a *Keleti Ujság* 1938. febr. 25-i száma.)

¹ 1866-i alkotm. 27. §: „Românii au dreptul a se asocia, conformându-se legilor, care regulează exercițiul acestui drept.“

1923-i alkotm. 29. §: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, au dreptul a se asocia, conformându-se legilor, cari regulează exercițiul acestui drept. Dreptul de liberă asociațiune nu implică în sine dreptul de a crea persoane juridice ...“ stb.

1938-i alkotm. 26. §: „Cetățenii români au dreptul a se asocia, conformându-se legilor. Dreptul de liberă asociațiune nu implică dreptul de a crea persoane juridice ...“ stb.

² Ld. 145. lap 17. sz. jegyz. Ld. továbbá: a nagyváradi Keresk. Csarnok feloszlata, MK. XVIII—1939., 16. A jogi személyiség elismerését a bíróság adja meg, kikérvén először az illetékes minisztérium véleményét (végreh. utasítás 12. §), amely rendelkezés módot ad arra, hogy az elismerés nehézkesen történjék.

³ Pl. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a marosvásárhelyi Teleki könyvtár esetében stb., amely intézmények jogi helyzetét rendezni ígéri az 1938. aug. 1-i minisztertanácsi napló (27. §), azonban ebben a tekintetben semmi intézkedés sem történt.

⁴ Ld. előbb 76. sskk.

A tételes törvényhozás egész sor olyan intézkedést tartalmaz, amelyek a társulati jog terén a nem román állampolgárok lehetőségeit korlátozzák, így pl. az 1934. május 8-i 105. sz. Hiv. Lapban megjelent *bank-törvény* (lege pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă) szerint a Romániában működő bank-társulatok igazgatóságának és felügyelőbizottságának kétharmada román állampolgár kell, hogy legyen.⁵ Az 1934. július 16-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent *s a román elemnek a vállalatokban való alkalmazására vonatkozó törvény* szerint (lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi) bármilyen gazdasági, ipari, kereskedelmi és más polgári vállalat igazgatóságának, végrehajtóbizottságának és felügyelőbizottságának legalább fele, továbbá az igazgatóság elnöke román állampolgár kell, hogy legyen.⁶ Az 1938. november 10-i 262. sz. Hiv. Lapban közzétett *kereskedelmi törvénykönyv* (Codul Comercial Carol al II-lea) szerint a részvénytársaságnál az egyetlen igazgatósági tag, az igazgatóság elnöke és az igazgatóságnak legalább fele csak román állampolgár lehet,⁷ a részvénytársasági felügyelőbizottságnak többsége hasonlóképpen román állampolgár kell, hogy legyen.⁸ Ugyanezek a rendelkezések vonatkoznak a betéti-részvénytársaság igazgatóságára, illetve felügyelőbizottságára is.⁹

3. A gazdasági szövetkezést szabályozó közönséges törvényhozásban hasonlóképpen; számos olyan intézkedést találunk, amelyek a kisebbségek részére külön jogállast teremtenek.

A román törvényhozás az egész szövetkezeti mozgalmat központosította, a mozgalom román nemzeti jellegét kidomborította és e célból az államhatalomnak nemcsak ellenőrzést, hanem az egész mozgalom irányításában fokozott befolyást biztosított. Ez az irányzat természetesen korlátozta a kisebbségek szövetkezeti szervezetét, amely a kizárólagos román nemzeti jelleg biztosítására szolgáló törekvésekkel szemben elsősorban is a kisebbségek saját gazdasági érdekeit volt hivatva megvédeni. Ennélfogva a törvényhozási intézkedések közül — a szövetkezeti törvényeknek a nyelvhasználatra vonatkozó, máshelyt ismertetett rendelkezésein kívül¹⁰ — a kisebbségek jogi helyzetére vonatkozóan különös fontossággal azok a rendelkezések bírnak, amelyek a szövetkezeteknek sajátos céljaik megvalósításához szükséges önkormányzatot biztosítják. Az erdélyi és kelet-magyarországi részeken volt magyar szövetkezetek eleinte továbbra is a megalakulásukkor hatályban volt magyar törvények alapján működtek.^{10a}

⁵ 1934. május 8-i törvény 6. § utolsó bek.: „În toate societățile bancare funcționând în România, administratorul unic și cel puțin două treimi din numărul membrilor consiliului de administrație și al consiliului de cenzori vor fi cetățeni români.“

⁶ 1934. július 16-i törvény 1. §: „Întreprinderile economice, industriale, comerciale și civile de tot felul, sunt obligate să aibă personal român în proporție de ... și cel puțin 50% din membrii consiliului de administrație, comitetului de direcție și al censorilor, președintele consiliului de administrație va fi Român.“

⁷ II. Károly keresk. törvénykönyv 235. § III. bek.: „Unicul administrator, președintele consiliului de administrație și cel puțin jumătate din numărul administratorilor vor fi români.“

⁸ Uo. 254. § utolsó bek.: „Majoritatea censorilor și a supleanților vor fi români.“

⁹ Uo. 287. §: „Societatea în comandită pe acțiuni este reglementată de dispozițiile referitoare la societățile pe acțiuni, cu excepția dispozițiilor de mai jos.“

¹⁰ Ld. 113. skk.

^{10a} Az erdélyi magyar szövetkezetek az 1875:XXXVII. tc. és az 1898:XXIII. tc. alapján működtek. Az 1920. szept. 26-án megjelent román törvény ezeket hatályon kívül helyezi és életbelépteti az 1903. március 29-i népbankokról

Az 1929. március 28-i 71. sz. Hív. Lapban megjelent s a *szövetkezés szervezetéről szóló törvény* (lege pentru organizarea Cooperăției) lehetőséget ad a Romániához csatolt területeken működő szövetkezeteknek és az ezek felügyeletét ellátó szövetségeknek, hogy 1938. szept. 1-ig a korábbi törvényhozás alapján meghozott alapszabályaik szerint működhessenek.¹¹ Ez a törvény — az állam ellenőrzése mellett — bizonyos fokú önkormányzatot adott tehát a szövetkezeteknek, amelyeket a törvényhozás a szövetkezeti törvény többszöri módosítása során sem érintett.

Az 1938. jún. 23-i 141. sz. Hív. Lapban megjelent s az előbbi törvényt módosító törvény azonban már ezt a jogi helyzetet is megváltoztatja. A törvény megszünteti a kisebbségi szövetkezetek közvetlen felügyeletét ellátó szövetségeket¹² és felállítja a Nemzeti Szövetkezeti Intézetet, amely a szövetkezés egyetlen s a nemzetgazdasági miniszter felügyelete alá tartozó központi ellenőrző és irányító szerve lett¹³ és ennek felügyelete alá rendelte az összes kisebbségi szövetkezeteket is. A szövetkezés teljes államosítását valósítja meg azután az 1939. jan. 20-i 17. sz. Hív. Lapban megjelent rendelet törvény (lege pentru complectarea, modificarea și rectificarea legii pentru organizarea cooperăției), amely csak a Nemzeti Szövetkezeti Intézet által vezetett nyilvántartásba felvett szövetkezeteknek ad további működési lehetőséget.¹⁴ Ugyanez a rendelet törvény módot ad a minisztériumnak, illetve a Nemzeti Szövetkezeti Intézetnek, hogy — minden indoklás nélkül — bármely szövetkezet igazgatóságát és felügyelőbizottságát feloszlatassa és helyébe — a választott igazgatóságot, illetve felügyelőbizottságot megillető teljes jogkörrel — 7 tagból álló igazgatóságot nevezzen ki.¹⁵ Ez a törvényi rendelkezés lehetőséget adott az államhatalomnak arra, hogy egyetlen intézkedéssel a kisebbségek egész Szövetkezeti szervezetét megszüntethesse. A kisebbségi és többségi érdekeltségű szövetkezetek egymástól eltérő jogi és tényleges helyzetét bizonyítja a kisebbségi státútumban foglalt az a rendelkezés, hogy a kisebbségi szövetkezetek és bankok a jövőben teljesen szabadon és a hasonló román vállalatokkal teljesen azonos feltételek mellett működhetnek.¹⁶ A státútumnak ezt az ígérését semmiféle intézkedés nem teljesítette.

szóló törvényt. Az igazságügyminisztérium kolozsvári igazgatóságának 33.000—1922. sz. rendelete alapján azonban a magyar szövetkezetek tovább működhetek a magyar törvények alapján, ezzel szemben azonban nem. részesültek a román törvényhozás által a román szövetkezeteknek nyújtott előnyökben. Ld. Oberding József György dr., *A magyar szövetkezetek jogi helyzete Romániában*: MK. XVIII—1939., 189. skk.

¹¹ 1929; márc. 28-i törvény 212. §: „Societățile Cooperative și Uniunile de Cooperative din ținuturile alipite, constituite în baza legilor, care au fost în vigoare în acele ținuturi, vor putea să continue să funcționeze potrivit actualelor lor statute cel mult până la 1 Septembrie 1938.”

¹² Az 1938. jún. 28-i törvény hatályon kívül helyezi az előbbi törvénynek a szövetségek (uniuni) szervezetére vonatkozó 82—95. §-ait.

¹³ 1938. jún. 28-i törvény 22. §-a által létesített Institutul Național al Cooperăției.

¹⁴ 1939. jan. 20-i törv. 2. § II. bek.: „Societățile cooperative de orice fel și grad, azi existente sunt obligate a cere Institutului, până la data de 31 Mai 1939, înscrierea lor în registrul de cooperative de pe lângă institut, sub sancțiunea prevăzută de art. 208 din lege ...” A 208. § három hónapi fogházbüntetést és 10.000 leiig terjedhető pénzbüntetést ír elő.

¹⁵ 1939. jan. 20-i törv. 35. § II. bek.: „Ministerul Economiei Naționale sau Institutul Național al Cooperăției, vor putea disolva consiliile de administrație și comisiile de cenzori ale unităților cooperative, numind consiliul de administrație din 7 membri și comisia de cenzori din 3 membri, care vor avea aceleași drepturi și atribuțiuni, ca și consiliile alese.”

¹⁶ 1938. aug. 1-i min. tan. napló 24. §: „Băncile și cooperativele minoritare se pot desvolta în deplină libertate și în condițiuni asemănătoare cu întreprinderile similare românești.”

4. A közönséges törvényhozás a szakmai érdekképviselőkkel kapcsolatban is hozott a kisebbségek társulási jogát érintő rendelkezést. Az 1938. okt. 12-i 237. sz. Hiv. Lapban megjelent *a munkás-, magántisztviselő- és iparos-céhek elismeréséről és működéséről szóló rendelettörvény* (decret-lege pentru recunoaşterea şi funcţionarea breslelor de lucrători, funcţionari particulari şi meseriaşi) a korábbi törvényhozás hatálya alatt létesült összes érdekképviselői szervezetet kötelezi arra, hogy megalakulásuk elismerését a minisztériumtól újból kérjék, az erdélyi román iparosok egyesületeit, valamint ezeknek kolozsvári központját a törvény mentesíti e rendelkezés alól.¹⁷

d) A kisebbségek vallásszabadsága

I. A modern államban a vallásszabadságot az egyes vallások jogi helyzetét egyenlően rendező jogszabályok biztosítják, amelyek nemcsak azt nyilvánítják ki, hogy bármilyen valláshoz való tartozás az állampolgári jogok élvezése tekintetében különbséget nem jelent, hanem az egyes vallási közösségek közötti jogegyenlőséget is alapul fogadják el.

A kisebbségek alkotmányjogi fogalmával kapcsolatban részletesen rámutattam arra, hogy a román alkotmányjog ismeri a vallási kisebbség fogalmát és annak jogállását külön rendezi.¹ Az 1923-i alkotmány ugyanis kimondja, hogy az államban az uralkodó egyház az ortodox keresztény (görög keleti) egyház, a görög katolikus egyháznak a többi egyházakkal szemben elsőbbségi jogai vannak.² Lényegileg ugyanilyen rendelkezéseket tartalmaz az 1938-i alkotmány is.³

Mind az alkotmány,⁴ mind pedig a kisebbségi szerződés⁵ jogegyenlőséget biztosított a vallási kisebbségek számára, az egyes egyházak, mint vallási kisebbségi közösségek között tett előbbi megkülönböztetés tehát sérti a jogegyenlőség elvét. A kisebbségi szerződés ezenfelül még külön biztosítja a vallási kisebbségek számára

¹⁷ 1938. okt. 12-i törvény 51. § II. bek.: „Nu sunt supuse acestei obligaţiuni reuniunile de meseriaşi români din Ardeal şi Centrala lor din Cluj...”

¹ Ld. 73. ssk.

² 1923-i.alkotm. 22. §.

³ 1938-i alkotm. 19. §.

⁴ 1923-i alkotm. 5., 8. § II. bek., 1938-i alkotm. 4., 5. §.

⁵ Kisebbs. szerz. 2. cikk: „A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.”

Uo. 8. cikk I. bek.: „Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezzi.”

Uo. II. bek.: „Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.” Ld. még a 9., 10. cikket.

azt, hogy saját vallási intézményeket állíthassanak fel és ott vallásukat szabadon gyakorolhassák,⁶ emellett Románia kötelezettséget vállalt arra, hogy a vallási kisebbségi intézmények anyagi terheinek viselését — a többségi intézményeknek juttatott összegeknek megfelelő méltányos összegek juttatásával — megkönnyíti.⁷

Végül a kisebbségi szerződésben Románia hozzájárult ahhoz, hogy az erdélyi székelyek és szászok részére vallási önkormányzatot engedélyezzen,⁸ amely rendelkezéssel a szerződések megalkotói, biztosítani kívánták azt, hogy a kisebbségek a szerződésben biztosított jogaikat érvényesíthessék.

Az alkotmánytörvényben tett megkülönböztetést egész sor törvényhozási intézkedés részletezi. E rendelkezések az alkotmánytörvényben előírt különleges helyzetet minden vonatkozásban biztosították a görög keleti egyház, mint uralkodó egyház és a görög katolikus egyház, mint elsőrendű kisebbségi egyház számára.

1. Az 1925. május 6-i 97. sz. Hiv. Lapban megjelent *a román ortodox egyház szervezetéről szóló törvény* (lege pentru organizarea bisericii ortodoxe române) külön is megállapítja az ortodox román egyház uralkodói egyházi minőségét.⁹ A törvény az ortodox egyház érsekségeit nagy földbirtokokhoz juttatja¹⁰ és emellett külön erdőbirtokot is ad azoknak és ennek kezelésével járó személyi kiadásokat az államra hárítja. Ennek megfelelő intézkedést a kisebbségi egyházak felső szervezetei részére a román törvényhozásban nem találunk. Ugyancsak előnyösebb helyzetet teremt a törvény az ortodox román egyház részére azzal is, hogy az ennek adandó államsegély megadását sokkal könnyebb feltételekhez köti, mint a többi egyházak államsegélyét.¹¹

⁶ Uo. 9. cikk II. tétel: „Nevezetesen joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.“

⁷ Uo. 10. cikk II. bek.: „Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban, laknak a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordíthatnak.“

⁸ Uo. 11. cikk: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász községeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.“

Az önkormányzatra vonatkozóan ld. még alább 134. skk.

⁹ 1925. május 6-i törvény 1. §: „Biserica ortodoxă română, fiind religia marei majorităţi a Românilor, este biserica dominantă în Statul Român.“

¹⁰ Uo. 44. §: „Mitropoliilor și Episcopiiilor Statul le dă spre folosință, din proprietățile sale: 1. Câte 200 hectare fiicărei Episcopiei, teren de cultură, ca sesiune mitropolitană și episcopală, cari se vor administra conform art. 125 din Statut. 2. De asemenea câte 500 hectare fiicărei Mitropolii și câte 800 hectare fiicărei Episcopiei, pădure, cari vor fi supuse regimului silvic. Plata personalului tehnic, administrativ și de pază a acestor păduri rămâne în sarcina Statului.“

¹¹ Uo. 21. §: „Statul va pune la cerere, prin Ministerul Cultelor, la

2. Az 1928. április 22-i 89. sz. Hivatalos Lapban megjelent *vallásügyi törvény* (lege pentru regimul general al Cultelor) az állam és a felekezetek egymásközötti viszonyát szabályozza. A törvény újból ismétli az alkotmánynak az egyházak közötti sorrendre vonatkozó rendelkezéseit.¹² Gyakorlati szempontból különös jelentősége van a törvény 11. §-ának, amely az egyes egyházi szervezetek jogi személyiségét rendezi.¹³ A jogi személyiséggel rendelkező egyházi szervezetek között ugyanis a törvény nem sorolja fel az évszázados múltú erdélyi római katolikus Státust. Ebből a mulasztásból, amely tehát a Státus létezését megszüntette, a római katolikus magyarságra hatalmas anyagi és erkölcsi kár származott.¹⁴

dispoziția Bisericii sumele necesare pentru a completa, după norme generale, stabilite prin lege și în armonizare cu salariile funcționarilor publici, veniturile clerului și plata funcționarilor eclesiastici și pentru a acoperi și alte lipsuri materiale, aceasta însă numai după o prealabilă constatare a necesităților față de venituri, de cari dispun părțile constitutive bisericești, cari reclamă ajutoare.“

Ezzel szemben az 1928. április 22-i Hiv. Lapban megjelent kultusztörvény a többi egyházak államszervezését alakításokhoz (32., 34., 35. §), továbbá ahhoz a feltételhez köti, hogy a később felállítandó egyházközösség városon legalább 400 családból, falun legalább 200 családból álljon. (33. § I. bek.: „Pentru a putea obține ajutor dela Stat în scopul susținerii clerului slujitor, parohiile sau comunitățile ce se vor înființa de aci înainte, trebuie să aibă cel puțin 400 familii în comunele urbane și 200 în comunele rurale.“)

A görög keleti egyház kiváltságos helyzete más vonatkozásokban, így pl. adózás terén is érvényesült. Az 1927. jún. 2-i 119. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény pl. mindennemű állami, vármegyei vagy községi adó megfizetése alól mentesíti a besszarábiai gör. kel. érsekség tulajdonát képező kisenevi templomi gyertyagyárat, tehát egy tisztán kereskedelmi jellegű vállalatot.

¹² 1928. ápr. 22-i törvény 21. §.

¹³ 1928. ápr. 22-i törvény 11. §: „Organizațiile cultelor istorice, create și reprezentate în conformitate cu sistemul lor de organizare și prevăzute în statute (comunitățile, parohiile, protopopiatele, mănăstirile, capitulele, episcopii, arhiepiscopii, mitropoliile etc.) sunt persoane juridice.“

¹⁴ A kultusztörvény 7. §-a szerint az állam és a róm. kat. egyház közötti jogviszonyt külön szerződés fogja rendezni. E szakasz alapján jött létre — hosszas tárgyalások után — az ú. n. konkordátum, amelyet a román törvényhozás az 1929. június 13-1 126. sz. Hiv. Lapban megjelent törvénnyel cikkelvezett be (lege pentru ratificarea Concordatului încheiat la Vatican, la 10 Mai 1927 între România și Sf. Scaun).

A konkordátum magyar szempontból számos sérelmes intézkedést tartalmazott, így pl. a nagyváradi püspökség megszüntetése és a szatmári püspökséggel való egyesítése, a bukaresti érsekség primátusa, a görög és latin szertartású katolikusság vagyonának közös kezelése, az erdélyi örménység elszakítása, a szerzetesi iskolák tannyelvének megállapítása, az egyházmegyék határainak újból való megállapítása, a király jus placeti-je a római katolikus püspökök elismerésénél, egyenlőtlen elbánás a jogszerinti szenátorságnál stb. Erre vonatkozóan Id. Pál Gábor, *A konkordátum és a katolikus magyarság*: MK. VII—1928., 678. skk., Dr. Gyárfás Elemér, *A Szentszék és az erdélyi katolikusok*: MK. VII—1928., 717. skk., Pál Gábor, *A konkordátumról*: MK. VII—1928., 801. skk.

A konkordátum becikkelyezése nem tudott véget vetni a Státus ellen politikai és főleg vagyoni oldalról indított támadásoknak. A IX. cikk ugyanis felsorolja azokat az egyházi szerveket, amelyeknek jogi személyiségük van, ezek között azonban nem említi a Státust. Újabb hosszas tárgyalások után újabb egyezmény jött létre a Szentszék és Románia között. Ezt az egyezményt a törvényhozás nem cikkelvezte be, hanem azt a minisztérium a Hivatalos Lapban miniszteri közleményként közzétette. (1932. aug. 3-i 180. sz. Hiv. Lap, *Acord privitor la interpretarea art. 9 din Concordat*.) Az egyezmény szerint az újonnan szervezett Erdélyi Egyháztanács tulajdonjogát kebe-

Sérelmes intézkedése végül a kultusztörvénynek, hogy a zsidó egyházak részére biztosítva a jogi személyiség megszerzését, megengedi, hogy a birtokukban volt ingó és ingatlan vagyont tulajdonilag nevükre irathassák, az okiráltságbeli református és ágostai evangélikus egyházaknak ugyanakkor nem engedi meg, hogy tulajdonjogilag saját nevükre irathas-

lezik be a Státus nevén telekkönyvezett ingatlanokra, ellenben a kolozsvári egyetem által elfoglalt ingatlanokat átírják az Egyetem nevére, továbbá vonatkozóan a görög katolikus egyháznak. A kérdés még most sem volt véglegesen lezárva, mert román részről kétségbevonták a római egyezmény törvényerejét, azzal az indokolással, hogy azt a törvényhozás nem cikkelyezte be.

A román külügyminisztérium jogi tanácsa megállapította, hogy a római egyezmény Rómániára nézve kötelező, a belső törvényhozás szempontjából is, annak ellenére, hogy nincsen becikkelyezve, minthogy az csupán értelmezését képezi a román törvényhozás által elfogadott konkordátumnak, a külügyminisztériumnak pedig a törvény szerint joga van a külképviseleti szerződések értelmezésére. (A román külügyminisztérium 128—1932., és 38—1933. sz. megkeresései, közli Ghibu, O., *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sfântului Scaun în România întregită*. Cluj, 1934., 900.)

Ennek ellenére azonban a róm. kat. Státus ellen Ghibu Onisifor kolozsvári egyetemi tanár kezdeményezéséből indított és a Státus ingatlanainak a román államra való tulajdonjogi átírását célzó akció során a hivatalos állami szervek egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy a római egyezmény, mint az állam törvényhozói hatalma által be nem cikkelyezett nemzetközi szerződés, az államban végre nem hajtható. Pl. A kolozsvári kincstári ügyészség (Contenciosul Regional din Cluj) a kolozsvári törvényszékhez 51—1932. pkf. sz. ügyben beadott 322—1933. sz. előkészítő iratában, (közli Ghibu, i. m. 524. skk.), a közoktatásügyi minisztérium ügyvédi tanácsa az 1932. nov. 15-én kelt 71.535. sz. véleményében (közli Ghibu, i. m. 529. skk.), a földművelésügyi minisztérium a kolozsvári városi járásbírósnál, mint telekkönyvi hatóság-nál 3250/1934. tkvi szám alatt iktatott beadványában (közli Ghibu, i. m. 560. skk.), a közoktatásügyi minisztérium a bukaresti Semmitőszékhez 302/1933. szám alatt beadott elleniratában (közli Ghibu, i. m. 566.), a földművelésügyi minisztérium ügyvédi tanácsa 1932. nov. 1-i 16.644. sz. véleményes jelentésében, (közli Ghibu, 449. skk.) stb. stb.

A külügyminisztérium közbenjárt az igazságügyminisztériumnál, hogy az igazságügyminisztérium előbb említett álláspontját a bíróságokra nézve kötelezőnek mondja ki. Az igazságügyminisztérium véleményé azonban az volt, hogy a törvények, szabályrendeletek és nemzetközi szerződések hatályosságának vizsgálata a bíróságok hatáskörébe tartozó olyan kérdés, amelyben az igazságügyminisztérium utasítást a bíróságoknak nem adhat. (Az igazságügyminisztérium 63.436/1933. sz. megkeresése, közli Ghibu, i. m. 905.)

A bíróságok ennél fogva tényleg a saját hatáskörükben bírálták el a római egyezmény hatályosságát és pl. a kolozsvári törvényszék adott esetben kimondta azt, hogy a római egyezmény, minthogy nincsen becikkelyezve, jogforrást nem képez és így nem alkalmazható. (Ld. a kolozsvári törvényszék II. tanácsának 51—1932. sz. ítéletét, indokolással együtt közli Ghibu, i. m. 844. skk.)

A Státus ellen indított vagyoni jogi akció eredményeképpen kb. 500 millió lei értékű ingatlan vagyont iratott át a román állam a saját nevére, nagyrészt a római katolikus közvagyonból. (Nb. a fenti értékből csupán a máramaros-szigeti ref. Lyceum vagyona nem volt katolikus közvagyon.) Vö. Ghibu, Onisifor, *Politica religioasă; și minoritară a României*, Fapte și documentele cari împun a nouă orientare. Cluj, 1940. V. Ghibu fenti könyvének végén közli saját műveinek összeállítását, amelyek ezirányú munkásságának történetét, okmány-anyagát stb. tartalmazzák.

Az 1940. március 2-i 52. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény végre becikkelyezte a római egyezményt. Az egyezmény újbóli becikkelyezésének szüksége arra mutat, hogy maga a törvényhozás sem ismerte el ezelőtt a római egyezmény érvényességét, mint értelmező törvénynek azonban visszaható ereje volt.

sák azokat az ingatlanokat, amelyek az első világháború alatt, mint az ellenséges államokhoz tartozó alattvalók tulajdonát képező ingatlanok, zár alá voltak véve.¹⁵

3. Az 1921. július 30-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent *erdélyi föld-reformtörvény* (lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș) a jogegyenlőség elvének súlyos megsértésével egészen külön elvi alapokon szabályozza a földreformot az erdélyi és kelet-magyarországi részekben, mint az ókirályság egyéb területein. Rendkívül súlyos rendelkezéseket tartalmaz e törvény az erdélyi egyházi közületek vagyonára vonatkozóan s azokat szinte teljes egészükben kisajátítottja.^{16–17}

¹⁵ 1928. ápr. 22-i törvény 56. §: „Toate bunurile mobile sau imobile, afectate unei instituțiuni întreținute de cultul mozaic, aflate astăzi pe numele unei persoane fizice sau societăți particulare, trec de drept și fără îndeplinirea nici unei formalități în stăpânirea comunității mozaice respective din ziua constituirii acesteia, ca persoană juridică ... Dispozițiunile cuprinse în acest articol se referă și la bunurile mobile și imobile, afectate parohiilor reformate (calvine) și evanghelice-luterane, depe teritoriul Vechiului Regat, cu excepția celor puse sub sechestru în timpul răsboiului (1916—1918).“

¹⁶ Az 1921. júl. 30-i törvény 6. §-ának a. pontja: „Se expropriază în întregime: a) Toate proprietățile rurale și extravilanele urbane aparținând tuturor persoanelor juridice, cari urmăresc satisfacerea unui interes public, ca corporațiuni, fundațiuni, instituțiuni, biserici, mănăstiri, capitaluri, universități, școli, spitale, județe, comune etc.

Se exceptează: ...

4. Pământurile cultivabile ale parohiilor până la maximum 32. jug. cad. și cari aveau la 1 Decembrie 1918 destinația așa numitelor sesiuni parohiale, porțiuni canonice, sesiuni reduse, sesiunile notariale existente, 8 jug. cad. pentru cantori bisericesti, precum și pământul cultivabil al școlilor până la maximum 16 jug. cad., cari aveau la 1 Decembrie destinația de donațiuni învățătoresți și întru cât serveau acestui scop. Va fi scutit de expropriere până la 10 jug. cad. pământul cultivabil al bisericilor destinat pentru trebuințele bisericesti. Nu se bucură de scutirile impuse în acest alineat parohiile, cari au mai puțin de 300 suflete și filiile, cari au mai puțin de 100 suflete...“ stb. stb.

Ezzel szemben az ókirályságbeli földbirtokreformtörvény 7. §-ának c. pontja szerint csupán a Koronauradalomnak, a Falusi földhitelintézetnek, továbbá a köz- és magánjogi jogiszemélyeknek, alapítványoknak stb. tulajdonában levő megművelhető területek sajátíthatók ki. (Ókirályságbeli földreformtörvény 7. § c. pont, szövegét ld. 153. lap 15. sz. jegyz.)

¹⁷ A földreformtörvényre vonatkozóan ld. még alább 151. skk.

A különböző jogállású egyházi közületekkel kapcsolatban, a földreformnak az ókirályságban és Erdélyben történt végrehajtására vonatkozólag összehasonlításul néhány, hivatalos forrásból eredő adatot közlök: Az ókirályságban az ottani egyházaknak összesen 931 községben 2947 hektár földet osztottak ki, mentesítették a iacobeni-i erdőségeket, a dornavatrai és iacobeni-i fürdőkét, amelyeket továbbra is meghagytak a bukovinai vallásalap tulajdonában, mentesítették a neamț-i, secu-i, agapia-i, vâratec-i, slatina-i, cio-lanu-i, curtea de argeș-i, preotești-i monostorok összes ingatlan vagyonát, összesen 3636 hektár területben, megszerezték 27 besszarábiai birtokot a moldvai érsekségnek, a huși-i püspökségnek és a neamț-i monostornak, összesen kb. 2062 hektár területű kisebb kisajátított birtokot visszajuttattak az egyházaknak. A földreform során az ókirályságbeli egyházak összesen 5,708.0485 hektár területű, a besszarábiai egyházak pedig 39.000 djeszjatin (orosz területmérték=109.25 ár) területű ingatlant szereztek, részben a kisajátítás alól való mentesítéssel, részben a kisajátított ingatlanok visszajuttatásával. (Vö. *Activitatea Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului*, Președenția Consiliului de Miniștri. Dare de seama înfățișată de D-l Ioan I. C. Brătianu. București, 1926., 123. skk.)

A földreform eredményeit nemzetiségi szempontból részletesen ismerteti Venczel, Az *erdélyi román földbirtokreform*, 86. skk.

4. A későbbi törvényhozás az erdélyi román egyházakat a földreform alkalmazása folytán, nyert veszteségeikért kártalanította.

Az 1936. április 9-i 84. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény ugyanis felhatalmazza a földművelésügyi minisztériumot arra, hogy a balázsfalvi görög katolikus érsekség felügyelete alatt álló egyes intézményeknek kisajátítási áron visszaadhasson bizonyos területeket, összesen 1600 holdat. Ezzel a törvényi rendelkezéssel a görög katolikus egyház visszakapta az erdélyi földreformtörvény alkalmazása során kisajátított birtokait.¹⁸

5. Az 1934. április 7-i 83. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *falusi és városi adósságok rendezéséről szóló törvény* (lege pentru lichidarea datorilor agricole și urbane) alkalmazása következtében az egyházak követeléseiknek a törvény értelmében történt leszállításával bizonyos veszteségeket szenvedtek. Minthogy az adósságrendező törvényből az egyes, államilag támogatott pénzintézetekre származó veszteségek egyrészt az állam magára vállalta,¹⁹ hasonlóképpen intézkedések történtek, hogy a törvény alkalmazása folytán veszteségeket szenvedett más közületeket is kártalanítsanak.

Az 1936. július 9-i 157. sz. Hiv. Lapban megjelent s az erdélyi, bán-sági és bukovinai vallási és közművelődési közületeket, valamint a pátriárkátust és a havasalföldi érsekséget az adósságrendező törvény alkalmazása folytán ért *veszteségek kártalanításáról szóló törvény* (lege pentru despăgubirea organizatiunilor bisericesti și culturale din Ardeal, Banat și pentru despăgubirea Patriarhiei și Mitropoliei Ungro-Vlahiei de pagubele suportate în urma aplicării legii pentru lichidarea datorilor agricole și urbane din 7. Aprilie 1934.), valamint az ezt módosító s az 1937. július 24-i 168. sz. Hiv. Lapban, végül az 1938. május 27-i 120. sz. Hiv. Lapban megjelent törvények, illetve rendelettörvények kártalanítják e veszteségeikért a román egyházakat. A kisebbségi egyházakat hasonló okok miatt ért veszteségek kártalanítására azonban semmiféle intézkedés nem történt,

Az 1938. március 30-i 74. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *szerzetesrendek erdőkké váló felruházásáról szóló törvény* (lege pentru modificarea legii pentru înzestrarea mănăstirilor cu păduri) összesen 18.000 hektár erdőt és 600 hektár szántóföldet oszt ki a román szerzetesrendek monostorainak, ugyanakkor azonban a kisebbségi egyházak hasonló intézményeinek javára hasonló intézkedés nem történt.²⁰

6. Az 1938. március 17-i 63. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *külföldi szerzetesrendek vagyonának igazgatásáról szóló rendelettörvény* (decret-lege pentru administrarea averilor călugărești din străinătate) a bukaresti Pátriárka kezelésébe adja az összes külföldi eredetű szerzetesrendek vagyonát. Ezek a rendelkezések elsősorban a külföldi eredetű, magyar jellegű szerzetesrendek (pl. nagyváradai piarista, stb.) ellen irányultak.

7. Az 1938. április 2-i 77. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *bukovinai vallásalap rendezéséről szóló törvény* (lege pentru organizarea fondului bisericesc al Bucovinei) a többi egyházi intézményekkel szemben kivételezett helyzetbe hozza ezt a vallásalapot, mert különálló jogi személyiséget (2. §.) ad neki, hivatalnokait közhivatalnokoknak minősíti (6. §.), az alapnak pedig különálló jogkört ad a kezelés tekintetében. Ugyanezt a kérdést újjárendezi az 1939. június 29-i 148. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény, amely az egész bukovinai vallásalapot a király kegyuragsága alá rendeli.

¹⁸ Vö. Venczel; i. m. 134., továbbá „Az agrárreform visszacsinálása a görög katolikus egyházzal szemben“, név nélk. MK. XV—1936., 258—259.

¹⁹ 1934. ápr. 7-i törvény 62. 66. §.

²⁰ 1938. márc. 30-i törvény 1. §.

8. Az 1939. június 5-i 127. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *törvényhozó testületek tagjainak esküjéről szóló rendelet*törvény (decret-lege privitoare la jurământul membrilor Adunărilor legiuitoare) szerint az esküt a törvényhozó testületek összes tagjai, így tehát a vallási kisebbséghez tartozók is a Patriárkának, vagy a Patriárka megbízottjának kezéhez teszik le, tekintet nélkül arra, hogy milyen vallásúak (2. §).

9. Az 1939. június 6-i 128. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *általános nyugdíjtörvényt módosító törvény* (lege pentru modificarea legii generale a pensiilor) a román ortodox egyház kanonokjait, továbbá a román ortodox és görög katolikus egyházak kántorait előnyösebb helyzetbe hozza más felekezetek hasonló állású alkalmazottainál azáltal, hogy részükre magasabb nyugdíjazási korhatárt állapít meg.

10. Az 1939. december 18-i 293. sz. Hiv. Lapban megjelent minisztertanácsi jegyzőkönyv (norme pentru toate cultele de a oficia serviciul religios la solemnitățile naționale) a *hivatalos ünnepeknek*, valamint a királyi család ünnepeinek az egyházak által való megünneplését szabályozza. E jegyzőkönyv szerint a nemzeti ünnepek alkalmából a katonaság sorban és rendben csak a görög keleti vagy görög katolikus istentiszteleteken vehet részt. (3. §. I. és II. bek.).

11. A kisebbségi vallási közületek anyagi terheinek viselése, illetve az állam által a kisebbségeknek nyújtott segélyek aránylagossága már a törvények végrehajtásának kérdéséhez tartozik.²¹

II. A kisebbségi statutum számos rendelkezést tartalmaz, amelyek a kisebbségek vallási szabadságát vannak hivatva rendezni. E rendelkezések nem képeznek jogforrást, azonban meghozataluk ténye mindennél jobban mutatja a statutum meghozatalakor a kisebbségek vallásszabadsága tekintetében fennállott tényleges állapotot.

1. A statutum lehetővé teszi a kisebbségek vasárnapi iskolái és ifjúsági egyesületei számára azt, hogy alapszabályaiknak megfelelően működ-hessenek.²² A kisebbségek gyülekezési szabadságára vonatkozó rendelkez-

²¹ A törvényhozás nyíltan ki is fejezte, hogy a román egyházak román nemzeti munkát fejtenek ki, ennél fogva azokat támogatni kell. Így az 1940. jan. 23-i 19. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény pl. Csíkszentdomokos község előljáróságát felhatalmazza arra, hogy a görög keleti templom építésére telket ajándékozzon. Az indokolás szerint az ajándékozás község-szépítési és nemzeti érdek. („Construirea unei biserici ortodoxe române în comuna Sândominic din jud. Ciuc se impune atât din punct de vedere al înfrumusețării comunei, cât și din punct de vedere național, biserica având rolul să aducă la vechea credință strămoșească pe locuitorii, ce în decursul timpului s'au îndepărtat dela această credință.“) Az 1940. aug. 10-i 184. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény felhatalmazza a torontálmegyei Szentpéter községet, hogy az ortodox egyházközségnek ajándékozzon 52 hold szántót és 800 négyszögöl belsőséget. A rendelet törvény indokolása szerint az ortodox román egyház, az államban uralkodó egyház, a vallási tennivalókon kívül nemzeti érdekű munkát is akar az országban megvalósítani. Így ismert és értékelt az egyháznak az a munkája, amellyel azoknak a románoknak az ősi hitre visszatérítésén munkálkodik, akik az idők folyamán arra voltak kény-szerítve, hogy a lelkiületükkel és vágyaikkal ellenkező hitre térjenek át. („Astfel este cunoscut și apreciat opera începută de biserica ortodoxă pentru aducerea la credință strămoșească a românilor, care în decursul vremurilor au fost siliți, să îmbrățișeze o credință străină de sufletul și aspirațiile lor.“)

²² 1938. aug. 1-i min. tan. napló 6. §: „Școlile duminicale minoritare și asociațiile tineretului de ambele sexe, au dreptul să funcționeze în conformitate cu dispozițiunile legale și statutele aprobate de forurile competente.“

zésekkel kapcsolatban láttuk,²³ hogy a teljes gyülekezési tilalom folytan a vallási kisebbségek összejöveteleket egyáltalán nem tarthattak. A helyzet lényegében ezután sem változott meg, mert e tilalommal szemben a minisztertanácsi napló rendelkezései nem voltak hatályosak.

2. A statutum szerint a kisebbségi felekezetek által fenntartott középiskolák vallásanári a lelkészképző intézet által kiadott oklevél alapján kinevezhetők és véglegesíthetők, újabb vizsga letétele nélkül.²⁴ A véglegesítéshez azonban az ú. n. képesítési államvizsga letétele szükséges.

3. A statutum külön rendelkezéseket tartalmaz a közigazgatási hatóságoknak a kisebbségi egyházakkal szembeni magatartására vonatkozólag, kimondva azt, hogy a közigazgatási szervek kötelesek tiszteletben tartani az egyházak vezetési és döntési jogát egyházi, pénzügyi és alapítványi kérdésekben, amennyiben ez a közrendet nem veszélyezteti²⁵ és hogy tilos a vallási szertartási ügyekbe való bármilyen beavatkozás.²⁶ A két rendelkezés azért jellemző, mert a vallásszabadságot elvben kijelentő alkotmánytörvényen,²⁷ a nemzetközi szerződésen²⁸ és a vallás szabad gyakorlatát biztosító büntetőtörvényi rendelkezéseken felül²⁹ ebben az időben Nagyromániában már külön minisztertanácsi megállapodást kellett hozni arra, hogy a törvényi rendelkezéseket a kisebbségekkel szemben be is tartsák, ami nyilván a törvényi rendelkezések hatálytalanságát és végre nem hajtását bizonyítja. A statutum — nem lévén jogforrás — sem jogilag, sem ténylegesen nem jelentett változást a kisebbségek jogi helyzetében.

4. Külön rendelkezést tartalmaz a statutum arra vonatkozóan is, hogy a vallási kisebbségek lelkészei ugyanolyan államsegélyben részesedjenek, mint az állam többi lelkészei.³⁰

III. A vallási kisebbségeket ebbeli minőségükben a politikai jogok terén megillető jogokkal a kisebbségek politikai jogainak kapcsán fogok foglalkozni.³¹

²³ Ld. 95. skk.

²⁴ 1938. aug. 1-i min. tan. napló 7. § : „Profesorilor secundari de religie ai confesiunilor minoritare li se recunosc și pe viitor dreptul de a putea fi numiți și definitivai pe baza diplomei obținute la academia teologică a confesiunilor lor, fără a se supune unui nou examen, afară de examenul de capacitate, care este general.“

A képesítési államvizsga, az ú. n. capacitate letételére a gyakorlatban soha sem került a sor, mert e célra nem állított fel a minisztérium bizottságot. A statutum rendelkezésének gyakorlati értéke tehát nem volt.

²⁵ Uo. 9. § : „Organele administrative sunt îndatorate să respecte drepturile reprezentanților cultelor minoritare istorice de a conduce și rezolva în mod autonom toate chestiunile bisericești, financiare, fundamentale, în conformitate cu statutele lor de organizare, întru cât acestea nu sunt contrarii legilor de ordine publică.“

²⁶ Uo. 10. §: „Este interzis organelor administrative, să se amestece în chestiunile de serviciu religios.“

²⁷ 1938-i alkotm. 19. § II. bek.

²⁸ Kisebbs. szerz. 2., 8. és 9. cikkek.

²⁹ II. Károly büntetőtörvénykönyv 308., 310—312. szakaszok.

³⁰ Uo. 11. §: „Retribuțiunile preoților în ceea ce privește ajutorul de Stat, se fac fără deosebire de confesiune, pe baza aceleași scări, în conformitate cu legea cultelor.“ A statutumban foglalt ígéret végrehajtására a kormány semmiféle intézkedést nem tett.

³¹ Ld. 170. skk.

e) A kisebbségek nyelvének szabad használata

A nyelvi kisebbséghez való tartozás egyik legfőbb — bár nem mindig kizárólagos — ismérve az anyanyelv. Az anyanyelv használatának kérdése emiatt különös jelentőségű. A román alkotmányjogi törvényhozás több kérdés kapcsán foglalkozik a kisebbségek anyanyelvének használatával, a közönséges törvényhozás pedig hasonlóképpen számos rendelkezést tartalmaz a kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozóan.

Az 1866-i alkotmány még nem ismeri a nyelvi kisebbség fogalmát; Romániában ekkor tulajdonképpen csak vallási kisebbség lakott, a nyelvi kisebbségek ügyét nem volt tehát szükséges, rendezni. A gyulafehérvári határozatok biztosítják ugyan az összeegyüttlakó népek számára a saját nyelvhasználat teljes szabadságát az oktatásügyben, közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, a határozatoknak ez a rendelkezése azonban érvényességi jogforrást nem képez.¹ A kisebbségi szerződés a nyelvi kisebbségek jogegyenlőségének elvi kinyilatkoztatása mellett,² a kisebbségek nyelvhasználatát számos részletkérdéssel kapcsolatban rendezi.³ Az 1923-i alkotmány a nem román nyelvű állampolgárok tekintetében csupán a jogegyenlőségre vonatkozó általános jellegű rendelkezést,⁴ továbbá az egyes állampolgári jogokat nyelvre való tekintet nélkül biztosító rendelkezést tartalmazza,⁵ a nyelvi kisebbségek helyzetét azonban külön nem rendezi. Az 1938-i alkotmány pedig már nemcsak, hogy a nyelvi kisebbség fogalmát nem ismeri, de már az állampolgárok között nyelvi különbözőség fennállását sem ismeri el,⁶ az állampolgári jogegyenlőséget elvileg kimondja ugyan,⁷ azonban azt már maga az alkotmánytörvény szélesen áttöri.⁸

Alkotmányi rendelkezés nem lévén, a kisebbségek nyelvhasználatának kérdését a közönséges törvényhozás — rendszerint egyéb kérdések kapcsán — rendezte. Az alábbiakban az anyanyelvnek a hivatalos és magánérintkezésben való használatával egyenként

¹ Gyulafehérvári határozatok III. szakasz 1. pont: „Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással és saját kebeléből választott egyének által ...“ stb.

² Kisebbs. szerz. 8. cikk I. bek.

³ Pl. uo. III., IV. bek., uo. 9. cikk II. tétel, uo. 10. cikk I. tétel stb.

⁴ 1923-i alkotm. 8. § II. bek.

⁵ Uo. 5., 28., 29. §.

⁶ 1938-i alkotmány 4. §: „Toți românii, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă ...“ stb.

Uo. 5. §: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă ...“ stb.

⁷ Uo. 5. §.

⁸ Ld. pi. uo. 27. § I. bek., ld. bővebben 184. lap 4. pont.

fogok foglalkozni. A kisebbségek nyelvének az oktatás terén való használatával a tanszabadság kapcsán⁹ foglalkozom.

aa) A hivatalos életben

Az alkotmánytörvények rendelkezése értelmében az állam hivatalos nyelve a román.¹⁰ A kisebbségi szerződés a hivatalos nyelv tekintetében semmiféle kikötést nem tartalmaz és csupán a kisebbségeknek a bíróság előtti nyelvhasználatát szabályozza, kimondván, hogy a román kormány méltányos könnyítéseket fog tenni a kisebbségeknek a bíróságok előtti nyelvhasználatára tekintetében.¹¹

A közönséges törvényhozás a kisebbségi nyelvek használatát a hivatalos érintkezésben általános érvennyel nem szabályozta; az egyes közszolgálati ágakra vonatkozóan azonban számos törvényhozási intézkedés rendelkezik.

1. a) A kisebbségi nyelvnek a bíraskodásban való használatát illetően a közönséges törvényhozás nem intézkedik annak ellenére, hogy Románia a kisebbségi szerződésben ilyen kötelezettséget vállalt. A jogi helyzet tehát ebben a tekintetben az volt, hogy a kisebbségi nyelveknek a bíróságok előtti írásbeli használatát az alkotmánytörvénynek az állam hivatalos nyelvére vonatkozó rendelkezése nem engedte meg,¹² a kisebbségi nyelvek szóbeli használata pedig gyakorlatilag lehetetlen volt, mert a bírói szervezetről szóló törvények úgy a bíraktól, mint pedig a segédhivatali személyzettől csupán a román nyelv tudását kívánták meg,¹³ arra pedig megfelelő törvényi rendelkezés nem volt, mint pl. a magyar törvényhozásban az 1869: IV. tc. 4. §-a, hogy a kisebbségek által lakott területeken a kisebbségek nyelvét is beszélő bírák neveztesse ki.

⁹ Ld, 117. skk.

¹⁰ 1923-i alkotmány 126. §: „Limba românească este limba oficială a Statului român.” 1938-i alkotmány 94. §: „Limba română este limba oficială a Statului.”

¹¹ Kisebbs. szerz. 8. cikk utolsó bek.: „A román kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítéseket fognak részesíteni.”

¹² 1923-i alkotm. 126. §, 1938-i alkotm. 94. §.

¹³ Az 1924. jún. 26-i 136. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *bírói szervezetről szóló törvény* (lege pentru organizarea judecătorească) mind a bíraktól (73. § 6. pont), mind pedig a segédhivatali tisztviselőktől (247. § 6. pont) megkívánta a román nyelv ismeretét. (Nb. a bírói szervezeti törvény számos módosításon és kiegészítésen ment keresztül, amelyek során a törvényszakszok számozását is megváltoztatták. A felhívott számozás a törvény 1936. aug. 1-ig eszközölt módosításait magában foglaló, Dumitrescu, N. E., Ionescu, Ion, *Lege pentru organizarea judecătorească*, București, é. n. c. kiadványban közzétett szöveget veszi alapul.)

Az előző törvényt hatályon kívül helyező s az 1938. aug. 22-i 193. sz. Hiv. Lapban megjelent bírósági szervezeti törvény (lege pentru organizarea judecătorească) 66. §-ának f. pontja a bíraktól, 201. §-ának f. pontja pedig a segédhivatali tisztviselőktől kívánja meg a román nyelv ismeretét. A kisebbségi nyelvek ismeretére vonatkozóan egyetlen törvényhozási intézkedés sem történt.

b) A *kisebbségi statutum*¹⁴ külön intézkedést ígér arra vonatkozólag, hogy a bíróságoknál a kisebbségi eredetű állampolgárok részére bizonyos könnyítéseket fognak tenni avégett, hogy ezek érdekeiket anyanyelvükön védhessék meg akkor, ha nincsenek ügyvéd által képviselve és általában megfelelő tolmácsoknak az illető bíróságok rendelkezésére való bocsátását ígéri.

A végrehajtási utasításnak és min. tan. naplónak ezek a rendelkezései anyagi jogszabályt tehát nem tartalmaznak, csupán bizonyos intézkedések meghozatalát ígérik, ezekben a kérdésekben azonban később sem történt intézkedés, így ennek semmiféle gyakorlati jelentősége nincsen. Nem volt tisztázható még az sem, hogy a min. tan. napló a „bíróságok“ alatt milyen bírói fórumokat értett, mert a használt megjelölés (judecătoriale) a közhasználatban általában bíróságot jelent ugyan, azonban a bírósági szervezetről szóló törvények értelmében ezalatt mindig csupán járásbírói bíróság értendő.¹⁵

c) A kisebbségi nyelveknek a választott bírói eljárásban való használatára vonatkozóan törvényi intézkedés nincs, a bírói gyakorlat a kisebbségek nyelvén lefolytatott eljárás érvényét nem ismerte el,¹⁶ más, pl. francia nyelven megtartott tárgyalást és ítélethezatalt azonban törvényesnek mondott.¹⁷

d) A kisebbségek nyelvének a bíraskodásban való használatát korlátozzák a bünvádi, eljárásnak az esküdtszékerekre vonatkozó rendelkezései, amelyek szerint esküdt csak az lehet, aki a román nyelvet szóban és írásban bírja.¹⁸

e) Ugyancsak a kisebbségi nyelveknek a bíraskodásban való használatát korlátozza az 1931. dec. 28-i 301. sz. Hiv. Lapban megjelent *ügyvéd-törvény* (lege pentru organizarea Corpului de avocați), amely szerint az ügyvéd a bíróságok előtt szóban és írásban csak a román nyelvet használhatja.

2. A közhivatalnokoknak a közönséggel való érintkezését rendező intézkedések hasonlóképen érintik a kisebbségek nyelvhasználatát. Erre vonatkozóan a törvényhozási intézkedéseket megelőzően a végrehajtói hatalom

¹⁴ A kisebbségi fő kormánybiztosság felállításáról szóló rendelet törvény végr. ut. 3. § 3. pont b. alpont: „...Deasemenea li se vor face înlesniri apropiate spre a-și utiliza limba maternă înaintea instanțelor judecătorești...”

1938. aug. 1-i min. tan. napló 22. §: „La judecătoria se vor face cetățenilor de origine minoritară anumite facilități, în sensul că aceștia pot să-și apere interesele în limba lor maternă, atunci când nu sunt asistați de un avocat. În genere se vor lua măsurile necesare pentru a se pune la dispoziția instanțelor respective, cuvenii interpreti.”

¹⁵ 1924. jún. 26-i bírósági szervezeti törvény 1. §: „Organele puterii judecătorești sunt: Judecătoriile, Tribunalele, Curțile de Apel, Curțile cu jurați, și înalta Curte de Casație și Justiție...” stb. Az 1938. aug. 22-i törvény 1. §: „Organele puterii judecătorești sunt: Judecătoriile, Tribunalele, Curțile de Apel, înalta Curte de Casație și Justiție...” stb.

¹⁶ A Semmitőszék III. tanácsa 1928. március 7-én hozott 230. sz. határozata stb., ld. alább a bírói hatalomról szóló részben.

¹⁷ A Semmitőszék 1935. nov. 21-én hozott 71. t. ü. határozata, ld. 199. lap 7. sz. jegyz.

¹⁸ Az 1862. dec. 2-i *bünvádi eljárás* (Codul de procedura penală) 262. §.

Az 1936. március 19-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent *II. Károly bünvádi eljárás* (Codul de procedura penală Carol II.) 352. §-ának II. bekezdése, ld. bővebben alább 198. lóp 3. sz. jegyz.

¹⁹ 1931. dec. 28-i törvény 86. § II. bek.: „Deasemenea ei (t. i. az ügyvédek) nu se vor putea servi fie în pledoarii, fie în actele prezentate instanțelor judecătorești, decât de limba română.”

számos olyan intézkedést hozott, amely a közhivatalokban a közönséggel való érintkezés nyelvét kizárólag a román nyelvet tette meg.²⁰

A kérdésben a végrehajtói hatalom hozott törvényerejű rendelkezést. Az 1938. febr. 11-i 34. sz. Hiv. Lapban megjelent az ostromállapotot az egész országban elrendelő rendelettörvényben (decret-lege pentru instituirea stărei de asediu pe toată țară) foglalt felhatalmazás alapján ugyanis a katonai hatóságoknak joguk volt arra, hogy a közrend fenntartásának érdekében kiadott és a minisztertanács vagy belügyminiszter által jóváhagyott rendeleteik ellen vétőkkel szemben büntetőjogi megtorlást alkalmazzanak.²¹ E törvényi felhatalmazás keretén belül a kolozsvári VI. hadtest parancsnoka által 1938. febr. 23-án kiadott 1. sz. rendelet megtiltja a köztisztviselőknek, hogy hivatalos és közintézményeknél az állam hivatalos nyelvén kívül más nyelvet használjanak, a rendelet ellen vétők a hadbíróóság hatáskörébe utalt vétséget követnek el.²²

3. A kisebbségi nyelveknek a közigazgatásban való használatát a kisebbségeknek a közigazgatásban való részvételével kapcsolatban tárgyalom.²³

4. A kisebbségi nyelvek használatának a közhivatalnoki minőséggel összefüggő kérdéseit, mint a nyelvi kisebbségeknek az államvezetésben való részvételét elsősorban érintő kérdést, a kisebbségek politikai jogai-val kapcsolatban tárgyalom.²⁴

bb) A magánérintkezésben

Az alkotmánytörvények a kisebbségi nyelveknek a magánéletben való használatára vonatkozóan sem tartalmazzak semmiféle intézkedést. A kisebbségi szerződés biztosítja a román állampolgárok részére bármely nyelvnek a magánéletben való szabad haszná-

²⁰ Köztudomású, hogy minden közhivatalban kifüggesztett táblák utasították a hivatalnokokat és a közönséget a román nyelven való beszédre. („Vorbiți numai românește“.) Konkrét esetet (a székelyudvarhelyi pénzügyigazgatóság e tárgyban kiadott rendelete) jelöl meg pl. Willer József dr. a román képviselőház 1928. febr. 27-i ülésén tartott interpellációjában (MK. VII—1928. 195—196.), továbbá Gyárfás Elemér interpellációja a szenátus 1927. február 24-i ülésén Ionescu tábornok, közlekedésügyi államtitkár rendelete ügyében, amelyben megtiltja az összes vasúti alkalmazottaknak, hogy az utazóközön-séggel más nyelven, mint románul beszéljenek (MK. VI—1927., 189—192.), továbbá ugyanez ügyben a szenátusban 1931. febr. 1-én elmondott interpellációjában (MK. X—1931., 231—232., ld. még Mikó, i. m. 100.).

A csernovitzi királyi helytartóság 1938. dec. 1-én rendeletet adott ki, amelyben megtiltja a zsidóknak, hogy üzletekben, gyárakban, bankokban, ipari vállalatoknál, magánvállalatok irodáiban, az igazságügyi palota, a kereskedelmi és iparkamara, a munkakamara és általában minden más közintézmény helyiségeiben más, mint román nyelven beszéljenek. A rendelet magyar szövegét közli a MK. XVIII—1939., 592—593.

²¹ Ld. még 92. lap 14. sz. jegyz.

²² Az 1938. febr. 23-i 1. sz. rendelet I. szakasz 11. pontja: „Hivatalos és közintézményeknél tilos a köztisztviselők részéről a hivatalos nyelven kívül más nyelv használata.“

Uo. VI. szakasz: „Mindazok ellen, akik a jelen rendelkezések ellen vétnek, hadbíróási eljárás indul és a 856/1938. sz. királyi dekrétum (t. i. az 1938. febr. 11-i rendelettörvény, szerz. megj.) 5. §-a értelmében egy hónaptól két évig terjedhető fogházbüntetéssel és a büntetőtörvénykönyv 25. §-ában írt pénzbüntetéssel büntetendők.“

²³ Ld. 176. skk.

²⁴ Ld. 170. skk.

latát.²⁵ A szerződés nemcsak az állammal, hanem a magánosokkal szemben is biztosítja a kisebbségek nyelvének használatába való benemavatkozást,²⁶ a magánéletben való használat alatt pedig nemcsak meghatározott felek közötti magánérintkezést, hanem általában a nagyközönséggel való érintkezést érti. A közönséges törvényhozás azonban számos intézkedésével egészen messzemenően korlátozza a kisebbségi nyelvnek a magán- vagy üzleti életben való használatát.

1. A kereskedelmi könyvelés, tehát magánjellegű nyilvántartás nyelvének a következő törvényi intézkedések szabályozzák:

a) Az 1928. július 12-i 151. sz. Hiv. Lapban megjelent *szövetkezeti törvény* (Codul Cooperatiiei) szerint a szövetkezet köteles könyveit románul vezetni, abban az esetben azonban, ha tagjainak többsége kisebbségi, úgy a román nyelv mellett bármely más nyelv is használható.²⁷

b) Az 1929. március 28-i 71. sz. Hiv. Lapban megjelent *szövetkezeti törvény* (lege pentru organizarea cooperatiiei) szerint a szövetkezet könyveit kizárólag román nyelven kell vezetni.²⁸

c) Az 1923. február 23-i *egyenés adótörvény* 30. §-ának az 1935. április 1-i 76. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítása pótdadó megfizetésére kötelezi azokat az iparosokat és kereskedőket, akikre az adót a könyvek alapján vetik ki, ha kereskedelmi könyveiket más, mint román nyelven vezetik.²⁹

d) Az 1934. július 16-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *román személyzetnek a vállalatoknál való alkalmazásáról szóló törvény* (lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi) kötelezi a vállalatokat, hogy azokat a könyveiket, amelyeket a keresk. törvénykönyv szerint kötelesek vezetni — a vonatkozó nemzetközi megállapodások sérelme nélkül — román nyelven vezessék.³⁰ A nemzetközi szerződésekre tett utalás a kisebbségek jogi helyzetére vonatkozóan hatálytalan, mert a kisebbségi szerződés kifejezetten tilt mindenféle korlátozást, a törvény pedig ezzel ellentétes és korlátozást magában foglaló rendelkezést tartalmaz, az ellentétes törvényi intézkedés pedig a szerződés rendelkezését, mint későbbi törvény, hatályon kívül helyezi.

²⁵ Kisebbs. szerz. 8. cikk III. bek.: „Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.”

²⁶ Vö. Buza László, A kisebbségi nyelvek szabad használata a magánéletben a kisebbségi szerződések szerint. *Jancsó Benedek Emlékkönyv*. Budapest, é. n. 203. skk.

²⁷ 1928. júl. 12-i törvény 99. §: „Registrele vor fi ținute în limba română sau în limba română și o altă limbă, când majoritatea membrilor este minoritară...”, stb.

²⁸ 1929. március 28-i törvény 46. §-a: „Registrele vor fi ținute în limba română, după ordinea fiicărei operațiuni, fără a lăsa vreun loc în alb, fără ștergere sau adăogire...”, stb. (Nb. Az 1929. márc. 28-i törvényt több ízben módosították és kiegészítették, amelynek következtében a törvények szakaszokénti beosztása is megváltozott. A fenti szöveget az 1935. március 27-i 73. sz. Hiv. Lapban megjelent módosító törvény tartalmazza, amely felhatalmazza a földművelésügyi minisztériumot (228. §), hogy az új számozásnak megfelelően a módosított törvényt szöveget újból közzétegye.)

²⁹ Ld. bővebben alább, 204. lap d) pont.

³⁰ 1934. júl. 16-i törvény 4. §: „Interprinderile obligate de codul de comerț de a avea registre de contabilitate vor ține — prin derogare dela acest cod, dar cu respectarea convențiunilor internaționale — în limba română, registrul jurnal, cartea mare și inventarul.”

e) Az 1938. nov. 10-i 262. sz. Hiv. Lapban megjelent *II. Károly kereskedelmi törvénykönyv* (Codul comercial Carol al II-lea) szerint a kereskedelmi könyveket vagy románul, vagy valamely élő európai nyelven kell vezetni, a kereskedelmi társaságok könyvei azonban kizárólag román nyelven vezethetők.³¹

2. A közteherviseléssel kapcsolatban számos olyan törvényi intézkedést jelöltem meg, amelyek a kisebbségek nyelvének szabad használatát akként korlátozzák, hogy azt különféle anyagi jellegű hátránnyal, adóintézkedéssel sújtják.³²

3. Az állami jellegű hírközlő vállalatok szervezetéről szóló törvényi rendelkezések között hasonlóképpen számos törvényi intézkedést találunk, amelyek a kisebbségi nyelveknek a magánéletben való használatát korlátozzák. Így pl.:

a) Az 1938. jún. 25-i 143. sz. Hiv. Lapban megjelent *postatörvény* (lege de exploatarea poștelor, telegramelor și telefoanelor) szerint a nem román nyelven feladott sürgöny feladóját arra lehet kötelezni, hogy a sürgöny sajátkezüleg aláírt román fordítását csatolja.³³

b) Az 1939. március 28-i 74. sz. Hiv. Lapban megjelent *belföldi táv-írat és rádió-távírat díjszabás* (tariful telegrafic și radiotelegrafic intern) a más, mint román nyelven feladott belföldi táviratokat 5—15 leig terjedő különdíj jál terheli meg.³⁴

4. A végrehajtói hatalom több rendelkezésével korlátozta a kisebbségek nyelvének az üzleti- és a magánéletben való használatát. Így első-sorban az 1936. március 27-i *közig. törvénynek* az 1937. február 18-i 40. sz. Hiv. Lapban megjelent *végrehajtási utasítása*, amely kimondja, hogy elnevezések, utasítások, megjelölések és címtáblák kizárólag csak román nyelven szerkeszthetők, tilosak a régi, idegen uralom közigazgatásai által használt elnevezések feliratokon, címtáblákon, reklámokon, valamint minden olyan hivatalos vagy magánokmányon, amelynek nyilvános jellege van.³⁵ Ennek megfelelőleg helyi hatóságok számos, a nyelvhasználatot ilyen értelemben korlátozó rendelkezést adtak ki, nem egyszer kihágásnak minősítve az erre vonatkozóan kiadott rendelkezések áthágását³⁶ anélkül, hogy erre vonatkozólag törvényi alapjuk lett volna. Tör-

³¹ II. Károly K. T. 42. §: „Registrele comerciale vor fi ținute în limba română sau în una din limbile europene vii și scrise cu caractere latine ...“ stb. Uo. III. bek.: „Registrele societăților pe acțiuni, în comandită pe acțiuni și cu răspundere limitată vor fi ținute numai în limba română.“

³² Ld. 200. skk.

³³ 1938. jún. 25-i törvény 57. § III. bek.: „Când telegramele nu sunt redactate în limba română, expeditorul poate fi obligat a da o traducere subscrisă de el.“

³⁴ 1939. márc. 28-i díjszabás, 25. § 4. pont: „Pentru telegramele transmise în interior într-o limbă străină, oricare ar fi ea în afară de cea română se va percepe un drept fix, pentru zona I. 5 lei, zona II. 10 lei, zona III. 15 lei ...“

³⁵ 1937. febr. 18-i végreh. utasítás 10. §: „Denumirile, instrucțiunile, indicațiunile și firmele se fac numai în limba română.

Sunt interzise denumirile întrebuintate de administrațiile foștelor dominațiuni străine, atât la înscripțiunile indicatoare permanente, firme, reclame, cât și la orice acte oficiale sau particulare cu caracter de publicitate.“

³⁶ Ld. pl. az aradi megyefőnökség 1937. febr. 25-i 13. sz. rendeletét (MK. XVI—1937., 161—162.), a székelyudvarhelyi rendőrkapitányság 1931. okt. 14-i 10.561—1931. sz. rendeletét (MK. X—1931., 785.), a nagyvárad rendőrkapitányság 1937. májusában kiadott rendeletét (MK. XVI—1937., 266.), a csernoviczi királyi helytartóság rendeletét (MK. XVIII—1939., 592—593.) stb. Büntető rendelkezéseket tartalmaznak az aradi megyefőnökség 1937. febr. 25-i 13. sz. rendeletének III. §-a (MK. XVI—1937., 162.), a temesvári rendőrkapitányság

vényi felhatalmazás alapján minősíti³⁷ azonban vétségnek a kolozsvári VI. hadtest parancsnoka a már idézett rendeletében a kisebbségi nyelvek magánhasználatban való korlátozása tárgyában kiadott intézkedéseinek megszegését. Ez intézkedések közül a szembetűnőbbek a társasgépkocsikon vagy villamosokon az állomásoknak kizárólag az állam hivatalos nyelvén való bejelentése,³⁸ a kikiáltók és árusok nyelvhasználata,³⁹ továbbá az üzleti reklámoknak⁴⁰ és cégtábláknak kizárólag az állam hivatalos nyelvén való megszerkesztése. Ez intézkedések megszegése — az előbb már ismertetett jogszabály szerint — a hadbíróóságok hatáskörébe tartozó vétséget képez.⁴¹

A kisebbségi statutum⁴² tartalmaz ugyan olyan rendelkezést, amely — a román nyelv kötelező használata mellett — a cégfeliratokban megengedi a kisebbségi nyelv használatát is. A statutumnak ezt a rendelkezést tartalmazó része azonban nem képez jogforrást, emellett pedig egyéb, törvényerejű rendelkezéssel is ellentétes. Így pl. a kolozsvári VI. hadtest területén — ahol az előbb ismertetett rendelet hatályban volt — a statutum felhívott része a törvényes felhatalmazás alapján adott intézkedéssel szemben nem volt hatályos.

5. A kisebbségek nyelvének használatához tartozik még a földrajzi elnevezések, folyók, városok, községek, országrészek stb. az illető kisebbség nyelvén való használatának kérdése. A kisebbségi nyelvek használatának jogából ugyanis önként következik, hogy ezeket a földrajzi helyeket stb., a kisebbségi nyelveket használók az illető nyelv szókincsébe tartozó elnevezésekkel jelöljék meg és erre vonatkozóan a hatósági beavatkozás semmi módon sem indokolt.

a) A fennálló, törvényerejű jogszabály határozott rendelkezése ellenére⁴³ a végrehajtói hatalom egyes szervei nemcsak a cenzúra során, hanem azon túlmenően különféle rendelkezésekkel tiltották meg a magyar helységneveknek a sajtóban való használatát,⁴⁴ amely rendel-

rendelete (MK. XVI—1937., 231.), a csernoviczi királyi helytartóság rendelete (MK. XVIII—1838., 592—593.).

³⁷ A katonai parancsnokság rendeletének törvényi alapjaira ld. 91—92. lap.

³⁸ 1938. febr. 23-i 1. sz. hadtestparancsnoki rendelet 1. § 12. pont: „Társasgépkocsikon vagy villamosokon az állomások bejelentése csak hivatalos nyelven történhetik.“

³⁹ Uo. 13. pont: „Kikiáltók és árusok nyilvános helyen csakis a román nyelvet használhatják, hasonlóképen mindenféle kiragasztott reklám csak román nyelvű lehet.“

⁴⁰ Uo. V. §: „1938. április 1-ig az összes kereskedelmi cégek, bankok, iparvállalatok, minden más vállalkozások és szabadfoglalkozásúak cégtáblái román nyelvre és pedig helyes román nyelvre írandók át. A jelenlegi idegen nyelvű felírások elfedése — bármilyen módon is történjék — tilos.“

⁴¹ Uo. VI. §, ld. 112. lap 22. sz. jegyz.

⁴² 1938. aug. 1-i min. tan. napló 25. §: „Firmele de comerț vor fi redactate în limba română. Minoritarii le vor putea redacta și în limba lor, întrebuintând însă caractere și spațiu egal.“

Azokon a területeken tehát, ahol az előbb ismertetett hadtestparancsnoki rendelet hatályban volt, az volt a helyzet, hogy a kisebbségi statutum szerint elismert jog gyakorlása hadtestparancsnoki rendeletbe ütközéses hadbíróósági hatáskörbe tartozó vétséget képezett. Ugyanez volt a helyzet a helységnevek használatával, stb. kapcsolatban is.

⁴³ A kormányzótanács I. sz. dekrétumának 5. §-a: „Numele de localități se întrebuintează în limba respectivă a fiecărei națiuni ...“ stb. stb.

⁴⁴ Így pl. a közigazgatási törvény előbb (ld. 114. old. 35. sz. jegyzet) ismertetett végrehajtási utasítása, továbbá Maros-Torda vármegye megyefőnöké-

kezés megszegését egyes hatósági intézkedések kihágásnak minősítették.⁴⁵

A kolozsvári VI. hadtest parancsnoka már többször idézett rendeletben, azonban már törvényi felhatalmazás⁴⁶ alapján rendeli el, hogy a sajtóban és minden más közleményben a helység stb. nevek csupán az állam hivatalos nyelvén használhatók⁴⁷ és minősíti e rendelkezés megszegését a hadbíróság hatáskörébe tartozó vétségnek.⁴⁸

b) A kisebbségi statutum⁴⁹ külön rendelkezést tartalmaz a helység stb. elnevezéseknek a sajtóban kisebbségi nyelveken való használatát illetően.⁵⁰ A rendelkezés megkülönböztetéseket tesz a sajtótermékek címfelirataiban vagy szövegében használt elnevezések között. Míg ugyanis előírja azt, hogy a címfeliratokban a helységek stb. az illető kisebbség nyelvén is megjelölhetők, — tehát a címfeliratokban a min. tan. napló szerint is kötelező a helységek stb. hivatalos elnevezésének használata — addig a sajtótermékek szövegében a helységek stb. csupán a kisebbségek nyelvén jelölhetők meg. A statutumnak ezt tartalmazó része azonban nem képez jogforrást, emellett pedig egyéb törvényerejű rendelkezésekkel ellentétes. Így pl. a kolozsvári hadtest területén, ahol a hivatkozott 1938. február 23-i 1. sz. rendelet hatályban volt, — amely amint láttuk a helységek kisebbségi nyelveken történő megjelölését megtiltotta és bűncselekménynek minősítette, a min. tan. napló rendelkezése a törvényi felhatalmazáson alapuló katonai rendelettel szemben nem volt hatályos, így ezeken a területeken a kisebbségi helynevek használata továbbra is büntetendő cselekmény maradt.

c) A postaigazgatóság több esetben hozott — minden törvényes alap nélkül — a kisebbségi helynevek használatát korlátozó intézkedéseket⁵¹ Az 1939. március 28-i 74. sz. Hiv. Lapban megjelent *postai díjszabás* (tariful postal intern) ugyanilyen korlátozó rendelkezéseket tartalmaz, amikor a szállítási feltételek között kimondja, hogy a postai küldeményeken a helységek mindig az állami hivatalos elnevezéssel jelölendők meg.⁵²

nek 1934. június 4-i, a belügyminisztérium 1934. május 31-i 41.264. sz. rendelete alapján kiadott megkeresése (MK. XIII—1934., 407.), az aradi megyefőnökség 1937. febr. 25-én kelt 13. sz. rendelete (MK. XVI—1937., 161—162.), a brassói megyefőnökség 503—1936. sz. rendelete (MK. XVI—1937., 19.) stb.

⁴⁵ Pl. az aradi megyefőnökség 1937. febr. 25-i 13. sz. rendeletének III. §-a (MK. XVI—1937., 162.).

⁴⁶ A törvényi felhatalmazásra ld. 91—92. lap.

⁴⁷ 1938. febr. 23-i 1. sz. rendelet III. §: „A sajtóban s minden más közleményben szigorúan tilos a helységek, megyék és országrészek más elnevezésének használata, mint a hivatalosé.“

⁴⁸ Uo. VI. §, ld. 112. lap 22. sz. jegyz.

A kisebbségi nyelvek postai forgalomban való korlátozását a kisebbségek elleni közigazgatási zaklatás (vexation administrative) tipikus példájának mutatja be *Le Fur* (i. m. 424.).

⁴⁹ 1938. aug. 1-i min. tan. napló.

⁵⁰ Uo. 18. §: „In titlatura ziarelor, revistelor, organelor de publicitate, etc. numele localităților unde apar aceste publicațiuni va putea fi indicat și în limba minoritară respectivă. In corpul acestor publicațiuni însă se va putea întrebuița numai limba minoritară pentru desemnarea acestor localități.“

⁵¹ Ld. pl. Gyárfás Elemér dr. interpellációját e tárgyban a szenátus 1930. jan. 28-i ülésén. (MK. IX—1930., 152—155.)

⁵² 1939. márc. 28-i díjszabás 2. § a. pont: „Adresa destinatarului trebuie să fie scrisă cu caractere latine și denumirea localităților să fie cea oficială a statului...“ Ld. erre *Le Fur* véleményét (fenn 48. sz. jegyzet.)

f) A kisebbségek tanszabadsága

A saját anyanyelven való tanulás egyik eszköze annak, hogy a kisebbségek megőrizhessék sajátos faji tulajdonságaikat, nyelvüket és vallásukat. A kisebbségi szerződés elvben elismeri a kisebbségek tanszabadságát és számos intézkedést tartalmaz ennek biztosítására. Ezek a rendelkezések a kisebbségi állampolgárok részére egyrészt a saját anyanyelven való oktatást — ideértve az államnak a kisebbségi oktatás anyagi terheinek részbeni viselésére vonatkozó kötelezettségét is, — másrészt pedig a saját anyanyelven való tanulás jogát biztosítják.¹

A saját anyanyelven való oktatással kapcsolatban a kisebbségi szerződés a kisebbségeknek megadja a saját iskolák és más nevelési intézmények létesítéséhez, igazgatásához és felügyeletéhez, továbbá ezekben a saját anyanyelv szabad használatához való jogot.² A kisebbségi szerződés értelme kizárja azt, hogy az állam bármely ismeret tanítására vonatkozóan más, mint az illető kisebbség nyelvénél kötelezővé tételével kényszerít gyakorolhasson.³ Külön biztosítja a szerződés azt, hogy az állam mindazokból a kiadásaiból, amelyeket a közvagyon terhére nevelési ügyekre fordít, a kisebbségek nevelési céljaira is méltányos részt juttasson.⁴ Mindezekon felül a szerződésben Románia ahhoz is hozzájárult, hogy az erdélyi székely és szász községeknek vallási és tanügyi önkormányzatot engedélyezzen.⁵

A saját anyanyelven való tanulás joga a kisebbségi szerződés szerint a kisebbségi állampolgárokat saját iskoláikban és nevelési intézményeikben — amint láttuk — minden korlátozás nélkül,⁶ az állam iskoláiban pedig azzal a korlátozással illeti meg, hogy az

¹ Ugyanígy Balogh, i. m. 151.

² Kisebbs. szerz. 9. cikk 2. tétel: „Nevezetesen hasonló (t. i. a többi román állampolgárokhoz hasonló) joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelési intézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.“

³ Ez kitűnik abból is, hogy a román államnak a román nyelv tanításához való jogát — a kisebbségeknek az állami elemi iskolákban saját anyanyelvükön való tanulás jogával kapcsolatban — külön fejezi ki. (Kisebbs. szerz. 10. cikk I. bek. 2. tétel.)

⁴ Kisebbs. szerz. 10. cikk II. bek.: „Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítanak.“

⁵ Uo. 11. cikk: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász községeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.“

⁶ Uo. 9. cikk 2. tétel, ld. előbb 2. sz. jegyz.

állam csak bizonyos fokú iskolában — elemi iskolákban — kötelezte magát a kisebbségek gyermekeinek saját anyanyelvükön való tanulása biztosítására, kifejezetten fenntartva magának azt a jogot, hogy ezekben az iskolákban is kötelezővé tehesse a román nyelvnek, mint tantárgynak oktatását.⁷ A saját anyanyelven való tanulás és oktatás joga — a kisebbségi szerződés értelmében — abszolút jog, amelynek gyakorlása tehát nem tehető függővé — törvényhozási intézkedéssel sem — az államhatalom további engedélyétől, akár az oktatást (pl. iskolák fenntartásának engedélyezése), akár a tanulást (pl. iskolakényszer) illetően.

A korábbi román alkotmánytörvények az állampolgári jog-egyenlőség kinyilatkoztatása mellett a tanzabadságot is biztosítják az állampolgárok számára, anélkül azonban, hogy a kisebbségek tekintetében valamilyen külön intézkedést tartalmazzanak.⁸ Az 1938-i alkotmány a tanzabadság tekintetében sem biztosítja azonban a kisebbségek törvény előtti egyenlő jogosultságát. A kisebbségek tanzabadságát teljes egészében a közönséges törvényhozás rendezi.

A román tanügyi törvényhozás bő anyaga meglehetősen tiszta képet ad arról, hogy miként tagadta meg a belső törvényhozás a kisebbségi jogokat és miként tért ki az államvezetés a kisebbségi szerződésben foglalt kötelezettségek teljesítése elől. A tanügyi törvényhozás általános jellemzője az, hogy a nevelésügy elsősorban a román faji érdekeket törekszik maradéktalanul kiszolgálni és csupán másodsorban gondol az ország közművelődési színvonalának emelésére. Az elsődleges cél megvalósítása végett a törvényhozás minden tekintetben korlátozni igyekszik a kisebbségek saját anyanyelvükön való tanításának jogát és az egész oktatást az állam, kizárólagos teendőjévé törekszik tenni. Ezt szolgálják a kisebbségi iskolák stb. létesítését, felügyeletét megnehezítő vagy teljesen kizáró intézkedései, az iskolák meglévő anyagi alapjainak elvétele, az iskolák stb. fenntartását az állami anyagi segítségnek — nemzetközi

⁷ Uo. 10. cikk I. bek.: „Olyan városokban és kerületekben, ahol nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily román állampolgárok gyermekeit elemi iskolákban saját anyanyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román Kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.“

⁸ 1866-i alkotm. 23. §: „Invățământul este liber ...“ stb. 1923-i alkotm. 24. §: „Invățământul este liber în condiționile stabilite prin legile speciale și întrucât nu va fi contrar bunelor moravuri și ordinei publice ...“ stb. 1938-i alkotm. 21. §: „Invățământul este liber în condiționile stabilite prin legile speciale și întrucât nu va fi contra bunelor moravuri, ordinei publice și intereselor de Stat.“

jellegű, kötelezettség ellenére történt — megvonásával megnehezítő vagy épen lehetetlenné tevő stb. stb. intézkedései, továbbá mindazok a rendelkezései, amelyekkel — a szerződés világos kikötései ellenére — a kisebbségi nyelveknek a saját tanintézményeiben való szabad használatát a legerősebb mértékben korlátozta és számos fontos tárgy tanítási nyelvének a román nyelvet tette meg. A nemzetközi közvélemény felé ezeket az intézkedéseket a román állam a kisebbségeknek — az állami iskolákban — a saját anyanyelven való tanulás tekintetében hozott törvényintézkedéseivel igyekezett ellensúlyozni. E törvény szövege szerint módot adott az államnak bármely fokú — tehát nemcsak elemi — kisebbségi tannyelvű állami iskola létesítésére. Román felfogás szerint tehát a törvényhozás többet adott a kisebbségeknek, mint amennyire a kisebbségi szerződés kötelezte volna.

A kisebbségi szerződés különbséget tesz a kisebbségi anyanyelven való tanítás és tanulás joga között és az egyik teljes megszűntetésére való intézkedéseket és nyílt törekvést nem lehet a másik terén tett engedményekkel ellensúlyozni. A szerződésben a tanügyi önkormányzat engedélyezésére vonatkozóan tett kötelezettség végrehajtására Románia semmiféle intézkedést nem tett. A kisebbségi tannyelvű állami iskolák létesítésére vonatkozó néhány — alább a törvény értelmezéséhez példakép felhozott — kormányintézkedés világosan mutatja, hogy a közönséges törvényhozásnak erre vonatkozó rendelkezései a valóságban mennyiben korlátozzák a kisebbségek tanszabadságát.⁹

aa) Az állami iskolákban

I. Az állami elemi iskolai oktatást első ízben egységesen az 1924. júl. 26-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elemi isko-*

⁹ A bírói gyakorlat nyíltan is kijelenti, hogy a kormánynak az oktatás tannyelve tekintetében hozott intézkedései *politikai jellegűek*, amelyek — ha a szükség megkívánja — a *törvénnyel ellentétben is állhatnak és a bírói hatalom ellenőrzése alá nem kerülő kormányzati ténykedést képeznek*. Ld. a Semmitőszék III. tanácsának 1938. április 14-én hozott 865. sz. határozatának indokolását, amely szerint: „... Actele de guvernământ sunt măsurile de natură politică, luate de guvern, *chiar în contra legilor*, în caz de pericol, pentru a salvarda interese superioare de Stat. Caracteristica actelor de guvernământ este, a) ca prin natura lor au un caracter politic, b) nu sunt supuse nici unui control juridicțional nici din punctul de vedere al oportunității, nici din punctul de vedere al legalității lui ... Ministerul Instrucțiunii publice ... în interesul superior al țării ... a putut să ia dispozițiuni absolute și în interesul superior politic al Statului, în această materie. Astfel actul Ministerului Instrucțiunii Publice, concretizat prin ordinul prin care dispune, ca în școala confesională din Cărei să se introducă limba germană în loc de maghiară ... întruște toate elementele unui act de guvernământ.“ *Pand. Rom. XVIII—1939.*, III. 58.

lai oktatásról és tanítóképzésről szóló törvény (lege pentru învățământul primar al Statului — școale de copii mici, școale primare, școale și cursuri de adulți, școalele și clasele speciale pentru copiii debili și anormali educabili — și învățământul normal, primar) szabályozza, amely az egész román oktatásügyi törvényhozás egyik legfontosabb és a kisebbségek jogi helyzete tekintetében is jelentős alkotása. A későbbi törvényhozás ugyanis általában ebben a törvényben lefektetett elvekhez igazodik. A törvény végrehajtásának egyes részleteit az 1926. márc. 10-i 57. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítás szabályozza.^{9a}

1. A törvény általános elvként kimondja, hogy az elemi iskolai oktatás irányítása és ellenőrzése állami feladat és egyetlen iskola sem állítható fel a közoktatásügyi minisztérium előzetes engedélye nélkül; leszögezi továbbá általános elvként azt, hogy az elemi iskolai oktatás az egész országban egységes.¹⁰ Már ezek a törvényi rendelkezések alapjaikban támasztják meg a kisebbségi nevelési intézményeket, amelyek — különösen a keleti erdélyi részeken évszázados történelmi fejlődés eredményeként — a kisebbségek nevelési feladatait ellátták.

2. Az oktatás nyelve a román. Azokban a községekben, ahol a lakosság nyelve más, mint a román nyelv, a miniszter kisebbségi tannyelvű iskolákat állít fel. Ezekben az iskolákban a román nyelv tanítása kötelező.¹¹ A kormányzat azonban aránylagos iskolafenntartási kötelezettségének nem tett eleget.¹²

^{9a} Alábbiakban végr. ut.

¹⁰ 1924. júl. 26-i törvény 4. §: „Indrumarea și supravegherea generală a învățământului primar sunt în sarcina Statului, care le exercită prin Ministerul Instrucțiunii.

Nici o școală nu se poate înființa fără autorizarea Ministerului Instrucțiunii și fără a se conforma cu dispozițiunile legii în vigoare.“

Uo. 5. §: „Învățământul primar este unitar în tot cuprinsul țării.“ A miniszteri indokolás szerint ebben a tekintetben *România megelőzi Franciaországot, Németországot* stb., amelyeknek nincs egységes állami elemi oktatása, ami Romániában már 1896. óta megvan. („Noi avem o superioritate netăgăduită față de alte țări, cari ... nu au avut un învățământ unitar, o singură școală elementară pentru toți copiii, cum avem noi încă din 1896.“ Expunere de motive. Cod. înv. 13.)

¹¹ 1924. júl. 26-i törvény 7. §: „Învățământul primar în școalele Statului se predă în limba română.

În comunele cu populație de altă limbă, decât cea română, Ministerul Instrucțiunii publice va înființa școale primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție, ca și în comunele românești. În aceste școale, studiul limbii române va fi însă obligator în numărul de ore stabilit prin regulament.“

¹² PI. *Anuarul învățământului primar* 1933. București, 1933. c. hivatalos kiadványból (XXVIII. skk.) vett adatok szerint az állami elemi iskolák száma 4295. Ebből román tannyelvű 3978 (92.62%), magyar tannyelvű 248 (5.77%), német tannyelvű 67 (1.56%), orosz tannyelvű 2 (0.05%). Ezzel szemben az ország lakosságának nemzetiségi megoszlása az 1930. évi hivatalos népszámlálás adatai szerint: román 71.9%, magyar 7.9%, német 4.1%, orosz 2.3% stb. (*Anuarul statistic, 1937/38.* 62.) Megjegyzendő, hogy az előbbi hivatalos kimutatással szemben Kiss Árpád a tényleges helyzetet iskolánként részletezve megállapítja, hogy az 1934/35. év végén összesen csak 112, az 1935/37. év végén pedig összesen csupán 44 iskola, tehát alig egy százalék (17 magyar tannyelvű iskola és 27 magyar tagozat) működött. Ld. Kiss Árpád, *Az állami*

3. A törvény szerint azok a román eredetű állampolgárok, akik anyanyelvüket elveszítették, kötelesek gyermekeiket román tannyelvű köz- vagy magániskolában taníttatni.¹³

Ennek a törvényi rendelkezésnek a kisebbséghez való tartozás meghatározásával kapcsolatos jelentőségét, a vonatkozó bírói gyakorlat ismertetésével együtt már kimutattam.¹⁴ A rendelkezés — amint láttuk, teljesen ellentétben a nemzetközi jogban és a nemzetközi bírászkodásban elfoglalt állásponttal — kizárólag tárgyi ismérv, a román eredet alapján zár ki személyeket a kisebbségek köréből és kötelezi őket kényszerítőleg arra, hogy csupán az állam hivatalos nyelvén tanulhassanak.

4. A 8. § rendelkezése módot adott az iskolai hatóságoknak arra, hogy minden egyes gyermeket ellenőrizhessenek abból a szempontból, hogy valamelyik ágról nincsen-e román eredetű, nevű, vallású stb. felmenő őse, amelynek alapján azután állami iskola látogatására kényszeríthető. A rendelkezés gyakorlati kivitelét a törvény akként biztosította, hogy mindazokat, akik gyermekeiket magániskolákba iratták be, arra kötelezte, hogy erről az állami iskola igazgatójának az iskolai év megkezdése előtt írásbeli nyilatkozatot adjanak.¹⁵

5. A törvény meglehetősen súlyos pénzbüntetéssel bünteti meg azokat a szülőket, akik gyermekeiket nem járatták az iskolába. Ez a rendelkezés adott a gyakorlatban lehetőséget az állami iskolába való járás kikényszerítésére.¹⁶

elemi iskolák és magyar tagozatok: MK. XV—1936., 205. skk., Kiss Árpád, *Az állami elemi magyar tannyelvű iskolák és tagozatok az 1936—37. év végén:* MK. XVI—1937., 419.

¹³ 1924. júl. 26-i törvény 8. §: „Cetățenii de origină română, cari și-au pierdut limba maternă, sunt datori să-și înstruiască copii numai la școalele publice sau particulare cu limba română de predare.”

¹⁴ Ld. 66. skk.

¹⁵ 1924. júl. 26-i törvény 19. §: „... Acei, cari voesc a da copiii lor instrucțiunea în familie sau în școale particulare recunoscute de Stat, sau la o școală din altă circumscripție, sunt datori să depună la școala circumscripției de care țin, declarațiunea scrisă, arătând institutul sau școala în care îi vor învăța, sau că înstruiesc în familie ...”

Annak ellenére, hogy a törvény világosan csak írásbeli nyilatkozat megtételét kívánja meg, a bírói gyakorlat ezt a rendelkezést úgy értelmezte, hogy nemcsak a nyilatkozat letételét, hanem az állami elemi iskola igazgatójának a gyermek faji eredetének megvizsgálása után adott írásbeli *engedélyét* követelte meg a felekezeti iskolába való beíráshoz. Így pl. a marosvásárhelyi román törvényszék 1939. nov. 9-én Fülöp Albert ügyében hozott 387. sz. jogerős ítéletében (percsomószám Pf. 855/1938.) kimondja, hogy: „... prin depunerea declarației la școală, fără să obțină în scris autorizația directorului școlii de stat, pentru înscrierea copiilor în școala confesională se va putea face numai în urma încuviințării directorului școlii de stat, care este obligat a încuviința dacă a găsit, că respectivii întrunesc condițiile de a fi înscriși în școala confesională ...” stb. Ugyanígy az 1939. nov. 9-én Nagy Dániel ügyében hozott 388. sz. jogerős ítéletében, az ugyanakkor Szakács Ferenc ügyében hozott 386. sz. jogerős ítéletében, stb., stb.

Azok a szülők, akik írásbeli nyilatkozatot nem adtak, a végrehajtási utasítás 30. §-a alapján pénzbüntetéssel sújtandók.

¹⁶ 1924. júl. 26-i törvény 25—35. §. Az állami iskola igazgatója azoknak a gyermekeknek szüleit, akik — megállapítása szerint — román eredetűek lévén, a magániskolák látogatására nem voltak a törvény szerint jogosítva, az iskolalátogatási kötelezettség nemteljesítése miatt, még akkor is, ha a gyermek időközben a felekezeti iskolát szabályszerűen látogatta, e szokások alapján pénzbüntetéssel sújtotta, amelyet az adóvégrehajtó közegek 20 nap alatt kötelesek voltak behajtani (törvény 29. §). A behajtás során vezetett ingó zálogolás ellen a bíróságoknál előterjesztéssel lehetett élni (az 1934. május 5-i 103. sz. Hiv. Lapban megjelent *adóbehajtási törvény* — lege pentru

6. Az *óvodák* felállításával kapcsolatos törvényi intézkedések rámutatunk az elemi iskolai oktatást megelőző oktatás románosító céljaira.¹⁷ Az elemi oktatás hasonló célkitűzéseit szolgálja a törvénynek másik intézkedése, amely meghatározza, hogy bizonyos számú iskolaköteles gyermek esetében az állam köteles elemi iskolát felállítani, azonban kimondja, hogy a kisebbségek által lakott vidékeken az iskolaköteles román eredetű gyermekek részére, számukra való tekintet nélkül kizárólag román tannyelvű elemi iskola állítható fel.¹⁸

7. A *felnöttek számára szervezett iskolák* és tanfolyamok amelyeknek célja a felnőtteket írni-olvasni megtanítani és nekik a legegyszerűbb ismereteket megadni — kizárólagosan román tannyelvűek. Ez az intézkedés azért súlyos,¹⁹ mert a törvény minden 12—18 év közötti analfabétát a felnöttek számára szervezett iskolákat látogatni kötelez,²⁰ egyben pedig kötelezi az összes iskolaszékeket, hogy az 1924—25. iskolai évtől kezdődően ilyen tanfolyamokat állítsanak fel.²¹

8. A *vakok és siketnémák* részére felállított különleges iskolák tannyelve kizárólag román lehet.²² Az oktatás célja tehát még a vakoknál és a siketnémáknál sem az, hogy számukra a nekik legmegfelelőbb módon adja meg a szükséges ismereteket és mindazokat a lehetőségeket a további ismeretek megszerzéséhez, amelyek számukra az életet — fogyatékosságaik ellenére — elviselhetővé tennék, hanem ezeknek elrománosítása.

9. A *tanítói állásra* való képesítésre vonatkozó s a kisebbségeket érintő jogszabályokkal a kisebbségeknek a közhivatalokban való alkalmazása kapcsán foglalkozom.²³

10. A törvénynek a kisebbségek jogi helyzete szempontjából egyik legsúlyosabb intézkedése az ú. n. *kultúrzóna* felállítása. A törvény a kisebbségek által túlnyomó többségben lakott községekben letelepedett, más

perceperea și urmărirea veniturilor publice — 43. §). amelynek során bizonyítani lehetett a pénzbüntetés törvénytelenségét, adott esetben pl. azt, hogy a gyermek szülője nem román eredetű és így a gyermek jogosult a felekezeti iskolába járni. Minthogy a büntetéseket 15 naponként rótták ki s minden külön kiadvást külön előterjesztéssel kellett megtámadni, sokszor megesett, hogy egyetlen többgyermekes szülő egyszerre 8—10 előterjesztést volt kénytelen fenntartani.

¹⁷ A törvény szerint óvodát ott kell felállítani, ahol erre szükség van. (48. §: „Școalele de copii mici se vor înființa oriunde se va simți nevoie.“) A végrehajtási utasítás szerint elsősorban ott, ahol nemzetiségüket elveszített románok laktak. (Végreh. ut. 93. §: „... de preferință în localitățile cu populație de origine română, care și-a pierdut limba maternă ...“ stb.)

¹⁸ 1924. júl. 24-i törv. 65. §: „In fiecare comună urbană și rurală se vor înființa atâtea școale, câte sunt necesare spre a da instrucție tuturor copiilor în vârstă de școală, socotindu-se câte 60 de școlari de sală, clasă și învățător ...“ stb.

Uo. ut. bek.: „In localitățile cu populațiuni minoritare, în cari se va găsi un număr apreciabil de copii de origină română, în vârstă de școală, se va putea înființa o școală cu limba de predare română.“

¹⁹ Uo. 81. § II. bek.: „Învățământul în școalele și cursul de adulți se va preda în limba română.“

²⁰ Uo. 89. §: „Frecventarea cursurilor de adulți este obligatorie și gratuită atât pentru tinerii neștiutori de carte, cât și pentru cei cari n’au absolvit învățământul primar. Această obligativitate se împune tinerilor dela vârstă de 12 până la 18 ani împliniți. Sunt scutiți de restul anilor obligatorii acei, cari vor fi absolvit mai înainte învățământul primelor patru clase primare ...“ stb.

²¹ Uo. 86. §.

²² Végreh. ut. 192. §: „Învățământul în școalele de orbi și surdomuți se predă în limba română.“

²³ Ld. 185. skk.

vidékről származó tanítóknak ugyanis 50%-os fizetéskiegészítést, az előrehaladásnál nagy előnyöket, továbbá telepítési telkeket biztosít.²⁴ A törvényi rendelkezésnek az volt a célja, hogy a kisebbségi területekre a kisebbségek nyelvét nem beszélő, kiváló tanítókat telepítsen és így az iskolák útján megvalósítani kitűzött elrománosítás ütemét fokozza, a románosítás érdekei itt nyíltan megelőzik tehát az oktatás érdekeit. A kultúr-zóna területébe beletartoznak nemcsak a tisztán magyarok által (Csík, Háromszék, Udvarhely) lakott vármegyék, hanem az összes vármegyék, amelyekben jelentős számú magyar (Maros-Torda, Bihar, Szatmár, Szilágy, Kolozs, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos), bolgár (Durostor, Caliacra) vagy orosz és ukrán (Vijnița, Zastavna, Coțmani, Hotin, Tighina, Cetatea-Albă, Ismail) kisebbség lakik.

11. A kisebbségi statutum több intézkedést tartalmaz az elemi iskolai oktatással kapcsolatban. A kisebbségek nevelésügyi, stb. intézményeinek fenntartására vonatkozó általános jellegű intézkedésén kívül²⁵ ugyanis megismétli az előbbi törvény 7. §-ában foglalt rendelkezést.²⁶ továbbá intézkedik a szülők iskolaválasztási joga tekintetében is.²⁷ A statutum rendelkezéseinek azonban gyakorlati értékük alig van.

A végrehajtási utasításnak az elemi iskolai törvény 7. §-ára való utalással tett ígéretét, hogy t. i. a kormány a kisebbségeknek minden könnyítést meg fog adni, hogy gyermekeiket saját anyanyelvükön taníthassák, semmiféle törvényi rendelkezés nem követte és így e tekintetben

²⁴ Uo. 159. §: „Membrii corpului didactic primar și normalişti, cari nu sunt originari din județele de mai jos și cari vor merge să funcționeze în județele: Bihor, Sălaj, Satu-Mare, Maramureș, Odorheiu, Ciuc, Trei-Scaune, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Hunedaoră, Vijnița, Vașcăuți, Coțmani, Zastavna, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Ismail, Durostor și Caliacra, vor lua angajamentul, că vor servi cel puțin 4 ani la școlile din aceste județe, vor primi pentru tot timpul, cât vor funcționa la aceste școale, un spor de leafă de 50 la sută, termenele de gradație li se vor socoti din 4 în 4 ani, iar stagiul cerut de art. 118., 119. și 120. pentru înaintări, li se va reduce cu un an.“

„Acestor învățători li se vor acorda o primă de deplasare, egală cu trei ori salariul lunar, cu accesoriile, la cei căsătoriți, și cu de două ori la cei necăsătoriți.“

„Învățătorilor cari își iau angajamentul, că se fixează pentru totdeauna în localitățile de mai sus, termenele de gradație se vor socoti din 3 în 3 ani, și vor putea primi și un lot de colonizare de 10 hectare din cele disponibile.“

Ez utóbbi rendelkezés végrehajtására vonatkozóan ld. 157. lap a) pont.

A kultúr-zóna ügyét részletesen ismerteti Fritz László dr., *Az erdélyi román kultúr-zóna ügye a Népszövetség előtt*: MK. XI—1932., 348. skk.

²⁵ A kisebbségi főkormánybiztosság felállításáról szóló rendelettörvény végreh. ut. 3. § 3. pont d. alpont: „Cetățenii minoritari beneficiază în aceleași condițiuni, ca și ceilalți cetățeni români, de dreptul de a înființa, conduce și supraveghia, pe speșele lor instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, precum și școli și orice alte instituțiuni de educație, cu dreptul de a întrebuința propria lor limbă și de a-și exercita cultul în mod nestănjinit în conformitate cu legea (art. 10. din Constituțiune, art. 9. din legea din 26 Septembrie 1920, art. 1., 14., 15., 16. și 24. din legea regimului general al cultelor, legea Nr. 146 din 1925).“

²⁶ Uo. d. alpont: „In ce privește învățământul public în localitățile locuite în mare proporție de cetățeni minoritari, Guvernul român acordă toate înlesnirile spre a asigura copiilor acelorași cetățeni minoritari posibilitatea de a fi instruiți în propria lor limbă, în școlile de Stat (art. 7. din legea învățământului primar).“

²⁷ 1938. aug. 1-i min. tan. napló 5. §: „Persoanele legal responsabile de educația copiilor (tatăl, mama sau tutorele) sunt singurele în drept a determina apartenența etnică a copilului, putându-l înscrie la școala confesională, la școala de Stat, sau la școala oricărei alte confesii.“

a jogi helyzet változatlan maradt. A min. tan. naplónak az a rendelkezése pedig, hogy a gyermek neveléséért törvényszerint felelős személynek joga van a gyermek etnikai hovatartozását megállapítani, az 1924. július 26-i elemi iskolai törvény 8. §-ának hatálya alatt törvényellenes, ennek hatályon kívül helyezése után pedig a végrehajtói hatalom egyes szervei között létrejött, de a bíróság által figyelembe nem vett megállapodás maradt.²⁸

Az új alkotmány életbelépése után az elemi iskolai oktatást megfelelően át kellett szervezni. Az új törvény — a miniszteri indoklás szerint — szakít a régi törvény individualista felfogásával és az elemi oktatást a közösségi érzés kifejlesztésének szolgálatába állítja. A törvény a kisebbségek külön helyzetével általában nagyon keveset foglalkozik.

1. Az 1939. május 27-i 121. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elemi iskolai oktatásról, valamint a tanítóképzésről szóló törvény* (decret-lege pentru organizarea și funcționarea învățământului normal și primar) az előző törvényt hatályon kívül helyezi.²⁹ A törvény az elemi iskolát kifejezetten a nemzeti nevelés szolgálatára, emellett bizonyos, az életben szükséges ismeretek nyújtására állítja be.³⁰

2. A törvény szerint az iskolai oktatás nyelve a román nyelv, a kisebbségek által nagy számban lakott vidékeken azonban a román tannyelvű elemi iskolák mellé a kisebbségek nyelvével azonos tannyelvű elemi iskola állítható fel, amelyekben a román nyelvnek, továbbá Románia földrajzának és történelmének, valamint az állampolgári ismereteknek román nyelven való tanítása kötelező.³¹ Ez a rendelkezés tehát már egyes ismeretek oktatása számára az elemi iskolákban is kötelező tannyelvnek írja elő a kisebbségek részére a román nyelvet,³² amely rendelkezés hasonlóképpen ellentétes a kisebbségi szerződésben foglaltakkal.

²⁸ A marosvásárhelyi román ítélőtábla előbb (ld. 72. lap 45. sz. jegyz.) ismertetett 12/1939. sz. ítéletét 1939. június 5-én hozta, tehát az 1924. júl. 24-i törvényt hatályon kívül helyező 1939. május 27-i állami elemi oktatásról szóló törvény hatálya alatt, amely törvény nem tartalmazta az 1924-i törvénynek a névelmezésre vonatkozó szakaszát. Ennek ellenére azonban az ítélet megállapítja, hogy Voniga Győző felperes román eredetű, mert szülei román (gör. kat.) *vallásúak* voltak (nb. Voniga Győző anyja magyar nevű: Demeter Anna volt) és a kisebbségi statutumra való hivatkozással tett kifejezett nyilatkozata ellenére felperes gyermekének román tannyelvű iskolába való kényszerítését törvényesnek mondta ki.

²⁹ 1939. május 27-i törvény 255. §.

³⁰ Uo. 1. §: „Școala primară și instituțiile de cultură elementară legate de ea au de scop să facă educație națională, morală, religioasă și socială a copiilor și tinerilor, dându-le în același timp cunoștințele absolut necesare pentru viața.”

³¹ Uo. 7. §: „În toate școlile de Stat, educația și învățământul se face în limba română.”

In localitățile cu populație minoritară foarte numeroasă și unde există un număr de cel puțin 20 de copii în vârstă de școală, se pot înființa școli cu limba de predare a minorității respective sau secții pe lângă școlile românești, cu aprobarea Ministerului Educației Naționale.

In școlile și secțiile minoritare de Stat sunt obligatorii ca obiecte de învățământ limba română, istoria și geografia României precum și noțiuni de instrucție civică, care se vor preda în românește.”

³² A törvénynek a magyar nyelvű állami elemi iskolák fenntartására vonatkozó rendelkezése a gyakorlatban nem volt végrehajtható, megfelelő, magyar nyelven is beszélő tanszemélyzet hiánya miatt. Ez minden kétséget

Bár a törvény kifejezetten nem rendelkezik arról, hogy a kisebbségi tanulók a vallást milyen nyelven tanulják, a korábbi gyakorlat az állami iskolák kisebbségi tanulói részére megengedte azt, hogy vallásukat anyanyelvükön tanulják. E törvény hatálya alatt azonban a miniszter ezt a gyakorlatot is megszüntette. Ld. a nemzetnevelésügyi miniszter 67.654—1939. sz. rendeletét, ld. MK XIX—1939., 268., amelynek értelmében az állami elemi iskolák VII. osztályos magyar növendékeit a református és róm. kat. vallásból román nyelven kell vizsgáztatni. A rendeletet a minisztérium később visszavonta.

3. A törvény nem tartalmazza az előző törvénynek a román eredetű személyek gyermekeinek román nyelvű iskolában való kötelező oktatására vonatkozó rendelkezését.³³

4. Az előző törvénynek a *kultúrzonára* vonatkozó rendelkezései — új alakban — hatályban maradtak. A törvény ugyanis azoknak a tanítóknak, akik a csatolt területeken levő, többségben idegen fajú népek vagy nemzetiségüket elveszített románok által lakott falvakban legalább 10 évi működésre kötelezik magukat, 50%-os fizetési pótlékot, gyorsabb előrehaladást és telepítési telket ad; felhatalmazván egyben a minisztériumot, hogy ezeknek a községeknek táblázatát állítsa össze.³⁴ A törvényi felhatalmazás alapján az 1939. szeptember 1-i 201. sz. Hiv. Lapban megjelent 154.205—1939. sz. min. rendelet közli azoknak a községeknek a névsorát, amelyeket a törvény értelmében nemzeti jellegüket elveszített (desnaționalizat) községeknek kell tekinteni. A névsor magában foglalja a magyarok által lakott összes erdélyi és keletmagyarországi községeket és városokat. Ezek a törvényi rendelkezések azt mutatják, hogy — egybehangzóan az előbbivel — az új törvény is az elemi iskolai nevelést elsősorban a románosítás szolgálatába állította s ennek minden más célt — beleértve a nevelésügyi célokat is — alávetett. Ezt a rendeletet az 1939. szept. 21-i 219. sz. Hiv. Lapban megjelent 163.817 sz. nemzetnevelésügyi miniszteri rendelet hatályon kívül helyezte.

kizáróan kitűnik *Dragomir* Silviu kisebbségi fő kormánybiztosnak Bánffy Miklóshoz, a Romániai Magyar Népközösség elnökéhez 1939. febr. 24-én intézett leveléből, amelynek magyar szövege a következő: „Van szerencsénk tudomására hozni, hogy a nemzetnevelésügyi minisztérium 28.427/1939. sz. f. é. febr. 14-ről kelt határozatával közbenjárásunkra elrendelte, hogy a jelentékeny magyar lakossággal rendelkező helységekből és ott, ahol a tanköteles gyermekek elérik a törvényes számot, az állami elemi iskolákban magyar tagozatokat vagy magyar előadási nyelvű állami elemi iskolákat állítsanak fel.

Ezeknek az iskoláknak tanszemélyzetét az elemi oktatásról szóló törvény 113., 115., 126. cikkelyei alapján fogjuk összeállítani. Mindaddig tehát, míg az iskolák céljaira szükséges tanítókat külön állami tanítóképző intézetekben kiképezik, a meglévő tanítói kar fog tanítani ezekben az iskolákban különbözeti vizsga letétele után.“ MK. XVIII—1939. 143. Az ígéret végrehajtására azonban a kormányzat egyetlen intézkedést sem tett.

³³ 1924. júl. 26-i törvény 8. §. Ld. erre még fennebb a 28. sz. jegyzetet.

³⁴ 1939. május 27-i törvény 220. §: „Învățătorii cari funcționează în prezent sau vor funcționa în comunele din teritoriile alipite, cu populație în majoritate de altă origine etnică, sau cu români desnaționalizați, și care și-au luat angajamentul, că vor servi cel puțin 10 ani în aceste comune, vor primi pe tot timpul cât vor funcționa în aceste școli, un spor de 50 la sută față de salariul normal ce li s'ar cuveni. Pentru acești învățători termenele de gradăție se socotesc din 4 în 4 ani, iar stagiul cerut pentru înaintarea la gradul II. și gradul I., li se reduce cu un an.

Învățătorii din aceste comune vor putea fi împroprietăriți cu câte un lot de 10 ha. de colonizare din terenurile disponibile.

Tabloul de comune se va întocmi de către Minister.“ stb., stb.

II. Az állami elemi iskolai oktatásról szóló törvényt, amely — amint láttuk — Nagyromániában az állami oktatás terén az első egységes intézkedés volt, az állami középiskolai oktatást szabályozó törvény követi. E törvény hasonlóképpen a románosítást tűzi ki elsődleges célul és a kisebbségek tanszabadságának több korlátozásával csupán másodrangúnak hagyja a nevelésügy szolgálatát.

1. a) Az 1928. május 15-i 105. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *középfokú oktatásról szóló törvény* (lege pentru învățământul secundar) szerint a középfokú oktatást az állami iskolák és a magánoktatási törvény alapján működő iskolák végzik.³⁵

b) A középfokú oktatás nyelve a román. Más nyelvek csak mint tantárgyak, a jelentős számú kisebbségi tanuló által látogatott iskolákban az illető kisebbség nyelve csak mint fakultatív tantárgy adhatók elő.³⁶ A kisebbségek által túlnyomó arányban lakott vidékeken az állami iskolák mellett tagozatok állíthatók fel, amelyeknek tannyelve az illető kisebbség nyelve. Ezekbe a tagozatokba csak olyan tanulók vehetők fel azonban, akiknek anyanyelve a tagozat előadási nyelvével azonos. Ezekben a tagozatokban is kötelező azonban a román nyelv, továbbá a Románia földrajzának, történelmének és alkotmánytanának román nyelven való oktatása.³⁷

c) A törvény szerint a középiskolai tanulmányokat befejezett tanulók, amennyiben tanulmányaikat felsőbb iskolákon kívánják folytatni, érettségi (ú. n. baccalaureatusi) vizsgát kötelesek tenni.³⁸ A vizsga tárgyai:

³⁵ 1928. május 15-i törvény 2. §: „Învățământul secundar se predă în școalele statului (școalele publice), în școalele sau instituțiile particulare autorizate de Stat și în familii, conform legii învățământului particular.“

A magánoktatási törvényre vonatkozóan ld. 135. skk.

³⁶ Uo. 10. §: „Învățământul în școalele secundare de Stat se predă în limba română. Alte limbi decât cea română pot figura în programele de învățământ, numai ca obiecte de studiu, iar nu ca limba de predare pentru alte materii. În școalele cu populație minoritară importantă va putea figura în programa de învățământ, ca obiect de studiu facultativ și limba minoritară respectivă.“

³⁷ Uo. 11. §: „În regiunile cu populație minoritară în număr precumpănitor se vor putea înființa, în condițiunile prevăzute la art. 7. și 8. pe lângă liceele de Stat, secțiuni în cari învățământul să se predea în limba minorității respective. În aceste secțiuni vor fi primiți numai elevi de aceeași naționalitate și a căror limba maternă este aceeași cu limba de predare a secțiunii respective ... Oricare ar fi limba de predare a secțiunii minoritare, limba română, istoria Românilor, geografia României și instrucțiunea civică se vor preda obligatoriu în limba română.“

³⁸ Uo. 21. §: „Absolvenții liceelor de Stat sau particulare ... cari doresc să continue studiile în învățământul superior, trebuie să depună un examen de baccalaureat ...“ stb., stb.

A törvényhozás az érettségi vizsga tárgyában már korábban is hozott az ország egész területén a középiskolai oktatás kérdésében hatályos intézkedéseket s a középiskolai törvény csak ezeket az intézkedéseket veszi át. Az 1925. március 8-i 54. sz. Hiv. Lapban megjelent s az ókirályságban hatályos középiskolai törvény 19. §-át módosító ú. n. érettségi (baccalaureatusi) törvény léptette először hatályba ezt a vizsgarendszert, lényegileg a középiskolai törvénnyel azonos módon. A törvény 19. §-ának C. pontja szerint: „După promovarea lor din ultima clasă a liceelor sau școalelor secundare de fete de gradul al II-lea, de orice categorie — școale de Stat, confesionale sau particulare cu sau fără drept de publicitate — elevii și elevele vor depune un examen de baccalaureat ...“

román nyelv és irodalom, Románia földrajza, Románia történelme, alkotmánytan, francia nyelv és irodalom, természettudományok, valamint a minisztérium által évenként kijelölt két tantárgy. A vizsgát városként vagy kerületenként olyan tanárokból álló bizottság előtt kell letenni, akik a vizsgára állókat a középiskolákban nem tanították. E vizsga tekintetében a magániskolákat (tehát a nem román tannyelvű iskolákat) végzett tanulók ugyanazon elbírálás alá esnek, mint az állami iskolák tanulói, azzal az egyetlen könnyítéssel, hogy a minisztérium által évenként kijelölt két tantárgyból saját anyanyelvükön vizsgázhatnak. Ez utóbbi rendelkezést — amelynek amúgy sem volt semmi törvényi biztosítéka — annyira nem tartotta be a tanügyi kormányzat, hogy a kisebbségi statutum külön rendelkezik a tekintetben, hogy az érettségi bizottságokba a minisztérium által kijelölt tárgyakból való vizsgáztatásra olyan tanárokat kell kinevezni, akik a kisebbségi tanulók anyanyelvét értik.^{38a}

Az érettségi vizsga e rendelkezések folytán a kisebbségi oktatásnak a legnagyobb nehézségeket okozó s a kisebbségi anyanyelvű tanulóknak az egyetemre való bejutását megnehezítő intézkedése lett.³⁹

d) Az állami középiskolai tanári alkalmazással kapcsolatos kisebbségeket érintő jogszabályokkal a közhivatalnoki alkalmaztatással kapcsolatban foglalkozom.⁴⁰

e) A törvény az oktatási intézmények közötti jogegyenlőséget sértő rendelkezést tartalmaz, amikor az erdélyi román felekezeti iskoláknak (brassói, balászfalvi és belényesi középiskolák) ugyanazokat a jogokat adja, mint az állami középiskoláknak, a kisebbségi felekezeti iskolák részére pedig, amint látni fogjuk, a későbbi törvényhozás külön jogi helyzetet teremt.⁴¹

2. A törvény számos módosításon ment keresztül, amelyek az oktatás egész rendszerét több ízben gyökeresen megváltoztatták, a kisebbségek

^{38a} 1938. aug. 1-i min. napló 8. §: „Pentru a examina în limba lor pe elevii cari și-au făcut studiile la anumite obiecte în această limbă, la liceele minoritare confesionale, se vor numi la examenele de bacalaureat profesori, care să știe limba maternă a acestor elevi.“ Az ígért teljesítésére vonatkozóan törvényhozási intézkedés nem történt.

³⁹ A törvény alkalmazásának első három évében az erdélyi felekezeti iskolák növendékei a következő arányban tettek sikeres érettségi vizsgát: a) az első ízben jelentkezett tanulók közül 1925-ben 33.2%, 1926-ban 39.7%, 1927-ben 36.0%, a három év átlaga 37.0%, b) az ismétlők közül 1925-ben 28.1%, 1926-ban 36.9%, 1927-ben 17.0%, a három év átlaga 27.0%. A két csoport együttes három évi átlaga tehát 32.0%. Ld. Dima, G. A., *Școala secundară în lumina bacalaureatului*, București 1928. c. műben: Rezultatele bacalaureatului la școalele minoritare din Ardeal pe ani și confesiuni c. táblázatot. 49.

⁴⁰ Ld. 185. skk.

⁴¹ 1928. május 15-i törvény 137. §: „Școalele secundare confesionale române din Brașov, Blaj și Beiuș, se bucură de toate drepturile conferite prin prezenta lege școalelor secundare publice.“ stb.

Az állam által fenntartott középiskolák száma Erdélyben és a kelet-magyarországi részekben a *Statistica Invățământului din România pe anii școlari 1921/22—1928/29*. Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor, București. 1931. c. hivatalos kiadványban közölt adatok szerint a következő volt: 37 fiú főgimnázium (lyceum, i. m. 148), 43 fiú algimnázium (gimnaziu, uo. 112) és 50 különféle típusú leányközépiskola (uo. 208), összesen tehát 130 középiskola. Ebből magyar tannyelvű volt 1 fiú algimnázium (Temesvár), magyar tagozata volt 1 főgimnáziumnak (Nagyvárad), 2 leányalgimnáziumnak (Arad és Temesvár) és német tagozata volt 1 leányalgimnáziumnak (Resica), összesen tehát 1 iskola és 4 tagozat; a leányfőgimnáziumok között sem kisebbségi tannyelvű iskola, sem román tannyelvű iskolának magyar tagozata nem volt.

Az okiráltságban kisebbségi tannyelvű állami középiskola nem volt.

jogi helyzetére vonatkozó előbbi törvényi rendelkezések lényegileg azonban e módosítások ellenére sem változtak meg.

Az új alkotmány hatálybalépte után hozott új középiskolai törvény, amellett, hogy az előző törvénynek a kisebbségek jogi helyzetére vonatkozó összes rendelkezését általában hatályban tartja, megfelelően az alkotmány román nemzeti érdekeket kidomborító rendelkezéseinek, már kifejezetten is a román nemzeti nevelést igyekszik elsősorban megvalósítani.

1. a) Az 1939. nov. 4-i 256. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *középfokú elméleti oktatásról szóló rendelet*törvény (decret-lege pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar teoretic) az összes előző törvényi intézkedést hatályon kívül helyezve⁴² a középfokú oktatás alapjait újból szabályozza. A törvény kifejezetten fenntartja a középiskolai oktatás intézményeire (állami- és magániskolák) vonatkozó előző törvényi rendelkezéseket,⁴³ továbbá a magániskolákról szóló törvény alapján a magánosokat vagy vallási és közművelődési közületeket megillető iskolalétesítési és fenntartási jogot,⁴⁴ mindezek tekintetében tehát az előző jogi helyzet nem változott.

b) A középfokú elméleti oktatás nyelve a román.⁴⁵ A nagyszámú kisebbség által lakott területeken az állam a kisebbségek számára külön kisebbségi tannyelvű iskolát vagy az állami iskolák mellett kisebbségi tannyelvű külön tagozatot tarthat fenn, ezekbe csakis az iskola tannyelvével azonos anyanyelvű tanulók járhatnak.⁴⁶ A román nyelven kívül más nyelv csak mint tantárgy szerepelhet,⁴⁷ a kisebbségek részére fenntartott kisebbségi tannyelvű állami iskolákban is kötelező a román nyelv tanítása, továbbá Románia földrajzának, történelmének és alkotmánytanának román nyelven való tanítása.⁴⁸

c) A törvény egészen újjászervezi az *érettségi vizsgát*⁴⁹ E rendelke-

⁴² 1939. nov. 4-i törvény 153. §.

⁴³ Uo. 2., 6. §.

⁴⁴ Uo. 10. §: „Particularii, fie individual, fie constituiți în societăți culturale, sau în comunități religioase, pot înființa școli secundare, particulare, după prevederile speciale din legea învățământului particular și din statutul minorităților.”

⁴⁵ Uo. 11. §: „Învățământul din toate școlile secundare teoretice de Stat se predă în limba română...” stb.

⁴⁶ Uo. 12. §: „În regiunile cu populație minoritară numeroasă se vor înființa școli secundare, cu limba de predare a minorității respective sau secțiuni minoritare pe lângă liceele de Stat în condițiile art. 8. și 9.

În aceste școli sau secțiuni vor fi primiți numai elevi de aceeași naționalitate a căror limba maternă este identică cu limba de predare din secțiunea sau școala respectivă, conform dispozițiilor din statutul minorităților...” stb.

⁴⁷ 1939. nov. 4-i törvény 11. § II. tétel: „Alte limbi decât cea română pot figura în programele de învățământ numai ca obiecte de studii.”

⁴⁸ Uo. 12. § III. bek.: „Oricare ar fi limba de predare a secțiunii respective (t. i. az állam által fenntartott iskolák kisebbségi tannyelvű tagozatában) se vor preda obligator în limba română următoarele obiecte: limba română, istoria Românilor, geografia României și instrucția civică.”

⁴⁹ A miniszteri indokolás szerint a középiskolai oktatás reformjának egyik oka az volt, hogy az érettségi vizsgák látszólagos szigorúsága ellenére is az előző törvény alkalmazásának 14 éve alatt a jelölteknek közel öt százaléka bukott el az érettségi vizsgán (159.865-ből végleg elbukott 7100) s így az egyetemet igen megrohanták. (Referatul D-lui Ministru al Educației Naționale relativ la legea pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar

zéseknek a kisebbségeket méltánytalanul érintő része az, hogy a román nyelv tudása az érettségien különös elbírálás alá esik.⁵⁰

d) A *nemzeti nevelést* a középfokú oktatásnak az előbbi törvény által is kihangsúlyozott államosításán kívül⁵¹ az ifjúság nemzeti nevelését végző országőr-szervezettel,⁵² továbbá azzal a rendelkezéssel törekszik a törvény megvalósítani, hogy az összes középiskolai tanárokat kötelezi arra, hogy a Nemzeti Ujjászületés Arcvonalának — amely politikai párt és amint láttuk, a románság nemzeti megszervezését célozza — tagjai legyenek.⁵³ Ezt a célt szolgálja a törvénynek az a rendelkezése is, amely szerint a hivatalukat elfoglaló tanárok a román oktatásügynek szolgálatára esküsznek fel,⁵⁴ végül ugyancsak ennek a célnak szolgálatára áll az a törvényi rendelkezés is, amely a román nyelv tanárait a nyugellátással kapcsolatos beszámítás során a többiekkel szemben előnyben részesíti.⁵⁵

e) A törvény az előléptetéssel kapcsolatban az erdélyi állami középiskolai tanároknak beszámítani engedi a lelkeszi szolgálatban vagy a főhatalom átvételével kapcsolatban továbbképzésen, stb. eltöltött időt is.⁵⁶

f) Az *erdélyi román felekezeti iskolákra* vonatkozó s azokat megkülönböztetett helyzetbe hozó előző törvényi rendelkezést ez a törvény is fenntartja, a kisebbségi jellegű hasonló nevelésügyi intézményekkel kapcsolatban azonban hasonlóképpen nem rendelkezik.⁵⁷

g) Az 1940. aug. 5-i 179. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állami középfokú elméleti oktatás módosításáról szóló rendelettörvény (decret-lege pentru modificarea unor art. din decretul lege pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar teoretic din 4. Nov. 1939) elrendeli a német vagy olasz nyelvek egyikének kötelező oktatását a középiskolákban. A miniszteri indokolás szerint a rendelkezést a külföldi körülmények teszik szükségessé.^{57a}

teoretic către Consiliul de Miniștri, közli *Decret-lege pentru organizarea și funcționarea învățământului teoretic din 4 Noembrie 1939*. CLR. 29. A. szám. București, é. n. 33.) Az eredmény még kedvezőtlenebb megvilágításba helyezi a kisebbségieknek az érettségi vizsgán elért és előbb ismertetett (ld. 39. sz. jegyz.) eredményeit.

⁵⁰ Az érettségien a jelöltnek minden egyes tárgyból legalább 4,00-es átlagot, az összes tárgyból pedig legalább 6,00-os átlagot kell elérni, a román nyelvből pedig hasonlóképpen legalább 6,00-os átlagot. (1939. nov. 4-i törvény 25. §. NB. Az egyes feleletek, illetve írásbeli dolgozatok legjobb értékelése 10, legrosszabb 1.)

⁵¹ 1939. nov. 4-i törvény 5. §: „Indrumarea și supravegherea generală a învățământului secundar cad în sarcina Ministerului Educației Naționale...” stb.

⁵² Uo. 30. § IV. bek.: „Pe lângă aceste obiecte de studii programul liceelor va mai cuprinde și străjeria.” Az országőr szervezetre ld. még 142. lap 1. és 2. pont.

⁵³ Uo. 68. § II. bek.: „Pentru ca cineva să fie numit profesor secundar trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: „... b) Să fie membru al Frontului Renașterii Naționale...” stb.

⁵⁴ Uo. 99. §. Az eskü szövege: „... Jur în fața lui Dumnezeu și mă leg pe onoare și conștiință, în fața oamenilor că voiu păstra dragoste neșarmurită și devotament școalei românești al cărei slujitor și apărător devin de acum înainte...” stb.

⁵⁵ Uo. 106. § IV. bek. b) pont.

⁵⁶ Uo. 144. §.

⁵⁷ Uo. 146. §: „Școlile secundare profesionale române din Brașov, Blaj, Beiuș și Brad se bucură de toate drepturile conferite prin prezenta lege școlilor secundare publice.”

^{57a} Min. ind.: „Atât împrejurările externe de azi, cât și nevoile culturii noastre ... cer o mai largă răspândire și adâncire atât a studiului limbei germane cât și a studiului limbei italiene.”

A *tanítóképzés* törvényi rendezése szervesen összefügg az elemi iskolai oktatás szervezetével s azt mindig ugyanazon törvények szabályozzák, ennél fogva az elemi iskolai oktatásban érvényre jutott elvek a tanítóképzésben is érvényesülnek.

1. Az 1924. július 26-i s az állami elemi oktatásról szóló törvény szerint a *tanítóképzés* kizárólagosan állami feladat;⁵⁸ a — korlátozva — egyébként működni engedett magánoktatást a törvény a tanítóképzésből kizárja.⁵⁹

2. Az oktatás nyelve a román.⁶⁰ A törvény előírja ugyan, hogy azokban az iskolákban, ahol a kisebbségi tanulók legalább 20%-át teszik ki az összes tanulóknak, ezek részére saját nyelvük is tanítandó oly módon, hogy azon legalább előadni tudjanak,⁶¹ az állami tanítóképzőkbe beiratkozott kisebbségi tanulók kis száma miatt azonban ennek alkalmazására nem került sor.⁶²

3. A törvény módot ad az erdélyi, bánsági és besszarábiai román lelkészeknek, akik 1918. után elemi iskolákban tanítottak, arra, hogy mint állami tanítók végleg elhelyezkedjenek.⁶³

4. Az előző törvényt hatályon kívül helyező s az 1939. május 27-i állami elemi oktatási törvény szerint a tanítóképzés hasonlóképpen állami feladat,⁶⁴ a törvény szerint az állam tarthat fenn a kisebbségek számára külön kisebbségi tanítóképzőket,⁶⁵ ilyen irányú intézkedés azonban nem történt soha. A tanítás nyelve a román; egyes iskolákban tanítható a szomszédos államok nyelve is.⁶⁶

Az elméleti oktatásban kifejezésre juttatott törekvések, amelyek a románosításnak az oktatásügyi érdekeket meghaladó fontosságot biztosítottak, a *szakoktatás* terén is érvényesültek. A szakoktatásra vonatkozó törvényi intézkedések között egész sor olyan intézkedést találunk, amelyekből felismerhető a törvényhozónak az a szándéka, hogy az elméleti oktatásban kifejezésre juttatott törekvést — az iskolákon keresztül végzett románosításnak az oktatásügyi érdekeket meghaladó fontossága — a szakoktatás terén is érvényesítse. A vonatkozó törvényi rendelkezések közül a szembe-tűnőbbek:

1. Az 1929. augusztus 2-i 169. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *mezőgazdasági és háziipari I. és II. fokú oktatás, valamint a népszerűsítő oktatás szervezetéről szóló törvény* (lege pentru organizarea învățământului

⁵⁸ 1924. júl. 26-i törvény 199. §.

⁵⁹ Az 1925. dec. 22-i 283. sz. Hiv. Lapban megjelent magánoktatási törvény 8. §. Az általános jellegű rendelkezés alól kivételt tesz ugyan-ezen törvény 113. §-a, amely megengedi, hogy az 1918. dec. 1-én fennállott, magánosok által fenntartott tanítóképzők tovább működhessenek. Ld. még 136. lap 109. és 110. sz. jegyz.

⁶⁰ 1924. júl. 26-i törvény 201. §.

⁶¹ Uo. ut. bek.: „În școalele normale în cari vor fi elevi ai unei minorități în proporție de cel puțin 20%, se va preda pentru aceștia, în mod obligatoriu și limba lor maternă, în așa fel, ca să poată preda în această limbă. Deasemenea și religia.“

⁶² Vö. *Statist. Inv.* 90—91.

⁶³ Uo. 227. § I. bek.

⁶⁴ 1939. május 27-i törvény 221. §.

⁶⁵ Uo. III. bek.

⁶⁶ Uo. 231. §.

agricol și casnic de gradul I. și II. și de popularizare) a mezőgazdasági oktatást, az elméleti oktatással azonosan, államosítja.⁶⁷

A mezőgazdasági oktatás nyelve az állam által fenntartott iskolákban a román. A faji kisebbségek által nagy arányban lakott vidékeken az állam másnyelvű iskolákat is tarthat fenn, ezekben az iskolákban is kötelező azonban a román nyelv tanítása, továbbá Románia földrajzának, történelmének és alkotmánytanának román nyelven való tanítása. A kisebbségi tannyelvű magániskolákban Románia földrajzát és alkotmánytanát románul kell tanítani, kötelező továbbá a román nyelv tanítása is.^{68–69}

2. Az 1936. április 1-i 76 sz. Hiv. Lapban megjelent s a *középfokú kereskedelmi iskolákról szóló törvény* (lege pentru organizarea învățământului comercial secundar) hasonlóképpen államosítja a kereskedelmi oktatást.⁷⁰ A kereskedelmi oktatás nyelve a román, más nyelv csak mint tantárgy, nem pedig mint valamely tananyag előadási nyelve szerepelhet.⁷¹ A középiskolai oktatásról szóló törvény alapján a kisebbségek részére fenntartott iskolákban a román nyelv oktatása, továbbá Románia földrajzának és történelmének, a kereskedelmi tudományoknak és a gazdasági jognak román nyelven való oktatása kötelező.⁷² A törvény külön intézkedést nem tartalmaz az állam által a kisebbségek részére fenntartott iskolákról.

3. Az 1936. április 16-i 88. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *középfokú ipari oktatásról szóló törvény* (lege pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar industrial de băieți și de fete) az előbbi törvény

⁶⁷ 1929. aug. 2-i törvény 1. §: „Învățământul agricol de toate gradele și de toate specialitățile se îndrumază, se conduce și se controlează de Ministerul Agriculturii și domeniilor și funcționează conform dispozițiilor prezentei legi.”

⁶⁸ Uo. 10. §: „În regiunile locuite de cetățeni români, aparținând unor minorități etnice, învățământul agricol se poate preda și în alte limbi, decât cea română, cu condiția, ca Limba Română, Istoria Patriei, Geografia României și noțiunile de drept să se predea obligatoriu în școlile de Stat în limba română. În școlile particulare cu limba minoritară se va preda în limba română: Geografia României, Limba Română și noțiunile de drept.”

⁶⁹ A törvényi rendelkezés végrehajtására jellemző, hogy az Erdélyben és a keletmagyarországi részekben az állam által 1929-ben fenntartott 1 mezőgazdasági főiskola, 7 alsófokú mezőgazdasági iskola, 2 alsófokú szőlészeti iskola, 1 alsófokú kertészeti iskola, 1 alsófokú gyümölcsészeti iskola, 1 alsófokú mezőgazdasági ipariskola, 1 elemi mezőgazdasági iskola, 7 háziipari iskola, összesen 21 intézmény közül egyetlen magyar tannyelvű iskola sem volt. Ld. Popa, Valeriu, *Învățământul agricol de toate gradele din Ardeal, Banat și Părțile Ungurene. Ardealul, Banatul stb.* II. 1057. skk.

⁷⁰ 1936. ápr. 1-i törvény 5. §: „Îndrumarea și supravegherea generală a învățământului comercial secundar sunt în sarcina Statului, care le exercită prin Ministerul Instrucțiunii.”

⁷¹ Uo. 8. §: „Învățământul în școlile comerciale de Stat se predă în limba română.”

Alte limbi decât cea română pot figura în programele de învățământ numai ca obiecte de studii, iar nu ca limba de predare pentru alte materii.”

Az 1926/27. iskolai évben Erdélyben és a keletmagyarországi részekben az állam 12 fiú felsőkereskedelmi iskolát (Stat. Inv. 276), 9 fiú alsókereskedelmi iskolát (uo. 256) és 7 leány felsőkereskedelmi iskolát tartott fenn. A 28 iskola között kisebbségi tannyelvű egyetlen egy sem volt, 1 fiú felsőkereskedelmi iskola mellett (Kolozsvár) magyar tagozat működött. (Uo. 276.)

⁷² Uo. 9. §: „În școlile minoritare care vor funcționa conform prevederilor legii învățământului secundar, limba română, istoria românilor, geografia, științele juridico-economice se vor preda obligatoriu numai în limba română.”

rendszerét mindenben lemásolja. A törvény szerint az ipari oktatás az állam feladata.⁷³ Az ipari oktatás tannelvé kizárólag a román,⁷⁴ tekintet nélkül arra, hogy az iskolafenntartó hatóság az állam, vármegye, község, ipar- és kereskedelmi kamara, munkakamara vagy pedig az illető iskolát magánosok tartják fenn.⁷⁵

4. Az 1936. április 30-i 99. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *szakmai előkészítésről és iparűzésről szóló törvény* (lege pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor) ugyancsak e rendszerbe tartozik. Az ipari előkészítés célját szolgáló iparos-tanuló iskolákat, amelyek látogatása minden 18 évnél fiatalabb iparos-tanuló részére kötelező,⁷⁶ az államon kívül a munkakamarák, kereskedelmi társulatok és kamarák, egyházak, testületek stb. tarthatnak fenn.⁷⁷ Az oktatás nyelve a román.⁷⁸ A szakmai testületek, kulturális egyesületek és egyházak által fenntartott iskolák tannelvé az iskolafenntartó nyelve lehet, ezekben is kötelező azonban Románia földrajzának és történelmének román nyelven való tanítása.⁷⁹ Az állam saját maga tehát a törvény szerint a kisebbségeknek saját nyelvükön való szakmai előkészítésében nem vesz részt.

A törvény az iparos-tanulók megfelelő eltartására, *iparos-tanuló otthonokat* rendel felállítani.⁸⁰ Az otthonba való felvétel feltételül előírja a törvény, hogy a tanuló román szülők-gyermeke kell, hogy legyen.⁸¹

A törvény nemcsak a szakmai előkészítés, hanem az egész szakmai érdekképviselő terén is gyökeresen megváltoztatja a kisebbséget jogi helyzetét. A fennálló *ipartestületeket* ugyanis felosztatja és azok minden vagyonát a munkakamarák tulajdonába adja.⁸² E törvényi rendelkezésnek a kisebbségi szakmai testületek elleni élet legjobban az a körülmény mutatja, hogy ugyanakkor pl. a Kolozsvár székhellyel működő román kereskedők és iparosok egyesületét a törvény kifejezetten tovább működni engedti.⁸³

⁷³ 1936. ápr. 16-i törvény 4. §: „Indrumarea și supravegherea generală a învățământului secundar industrial sunt în sarcina Statului, care exercită aceste atribuțiuni prin Ministerul Instrucțiunii.”

⁷⁴ Uo. 9. §: „Învățământul în toate școlile secundare industriale se predă în limba română.” Ez a törvényi rendelkezés már csak a fennállott tényleges helyzetet tartja fenn. Az 1926/27. évben az Erdélyben és a kelet-magyarországi területeken fenntartott 38 ipariskola között sem kisebbségi tannyelvű iskola, sem kisebbségi nyelvű tagozat nem volt. (Ld. Stat. înv. 368.)

⁷⁵ Az iskolafenntartókra vonatkozólag uo. 7. §.

⁷⁶ 1936. ápr. 30-i törvény 52. §: „Cursurile profesionale sunt obligatorii pentru toți ucenicii, și ucenicele din industrie și comerț mai mici de 18 ani.”

⁷⁷ Uo. 51. §.

⁷⁸ Uo. 58. §: „Limba de predare la cursurile profesionale pentru ucenici este cea română.”

⁷⁹ Uo. 59. §: „Prin derogare dela dispoziția prevăzută la art. 58. limba de predare la cursurile profesionale înființate de către asociațiile profesionale, culturale, și confesionale, va putea fi aceea a populațiunii de confesiune respectivă, în afară de obiectele istoria și geografia țării, care vor fi predate obligator în limba română.”

⁸⁰ Uo. 71. §.

⁸¹ Uo. 86. §: „Condițiile care se cer pentru ca ucenicul să fie înscris la concursul de admitere în cămin sunt: ... c) Să fie copil de român ...”

⁸² Uo. 186. §: „Se desființează: a) Corporațiile înființate prin art. 122. și urm. din legea XVII-a 1884 pe teritoriul Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului ...” stb.

Uo. 189. §: „Patrimoniul întreg al Corporațiilor desființate trece, din momentul publicării prezentei legi în Monitorul Oficial, la Camera de muncă, în circumscripția căreia se găsește corporația ...” stb.

⁸³ Uo. 188. §: „Centrala reuniunilor de industriași, comercianți și muncitori români, cu sediul actual în Cluj, precum și toate reuniunile membre

5. Az 1938. május 31-i 123. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *fiú-ipari oktatás működéséről* szóló végrehajtási utasítás (regulamentul de funcționare a școalelor de învățământ industrial pentru băieți) elismeri ugyan az államon kívül a testületek, magánosok stb. iskolafenntartási jogát is,⁸⁴ az oktatás azonban kizárólag a román nyelv.⁸⁵

6. Az 1938. szeptember 30-i 227. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *alsó fokú mezőgazdasági oktatásról* szóló törvény (lege pentru organizarea învățământului agricol mediu, inferior și de popularizare) szerint mezőgazdasági középiskolát csak az állani tarthat fenn. A törvény végrehajtási utasításának az 1938. január 8-i 6. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítása (decret regal pentru complectarea art. 22. din regulamentul pentru punerea în aplicarea a legii învățământului agricol și casnic) előírja, hogy a gazdasági szakoktatásban a román nyelv, Románia földrajza, történelme és az alkotmánytan kizárólag román nyelven adhatók elő s azokat csak a minisztérium által e tárgyak előadására külön feljogosított, fajlag román tanárok taníthatják.⁸⁶ E rendelkezés első részének — a román nyelv stb. román nyelven való tanításának — gyakorlati jelentősége a kisebbségek jogi helyzetét illetően nem volt, mert az állam, egyébként is csak román tannyelvű gazdasági iskolákat tartott fenn.⁸⁷

7. Az állami szakoktatási tanári alkalmazással kapcsolatos, kisebbségeket érintő jogszabályokkal a közhivatalnoki alkalmaztatás során foglalkozom.⁸⁸

A felhozott néhány törvényi rendelkezés csupán azokat a törvényi szakaszokat érintette, amelyeknél maga a törvényszakasz szövege a kisebbségek hátrányosabb jogi helyzetét jelenti. A törvényhozásnak azokkal az intézkedéseivel, amelyek a végrehajtás során a kisebbségekkel szembeni egyenlőtlen elbánásra adnak lehetőséget, mint a törvények végrehajtására tartozó kérdéssel, nem foglalkoztam.

III. Az *egyetemi oktatásról* szóló törvény szerint egyetemet csak az állam tarthat fenn.⁸⁹ A Romániához csatolt területeken fennállott egyetemeket külön törvények román egyetemekké alakí-

ale Centralei, se mențin și se recunosc ca persoane juridice cu toate drepturile și atribuțiile Uniunilor și Sindicatelor profesionale, conferite de legea Sindicatelor profesionale din 1921 ...” stb. stb.

⁸⁴ 1938. május 31-i végreh. ut. 10., 11. §.

⁸⁵ Uo. 12. §: „Învățământul în toate școlile secundare industriale de Stat sau particulare se predă în limba română, afară de limbile străine prevăzute în programă.”

⁸⁶ 1938. jan. 3-i királyi rendelet 22. § f) pont: „Cursurile de limba și literatura română, de istorie și geografie și de noțiuni de drept să fie predate în limba română și numai de profesori români, și recunoscuți de minister ca fiind bine calificați pentru predarea acestor materii.”

⁸⁷ A fenntartott iskolákra vonatkozóan ld. előbb a 69. sz. jegyzetet.

⁸⁸ Ld. 185. skk.

⁸⁹ Az 1912. évi ókiráltságbeli törvény 56. § II. bek.: „Universitățile sunt întreținute de Stat. Ele sunt supuse controlului ministerului instrucțiunii.” Továbbá az 1932. április 22-i 96. sz. Hiv. Lapban megjelent s az előző törvényt hatályon kívül helyező, az egyetemi oktatásról szóló törvény (lege pentru învățământul universitar). Ugyanezt szegzezi le az 1925. dec. 22-i magánoktatási törvény 8. §-a. („Nu se pot înființa pe cale particulară școale normale și școale superioare cu caracter universitar.”)

lották át.⁹⁰ A kisebbségek részvétele a felsőoktatásban egyedül a lelkészképző intézetekre volt korlátozva.⁹¹

bb) A magániskolákban

I. A kisebbségi szerződés, amint láttuk, a saját anyanyelven való tanítást a kisebbségek által fenntartott iskolai és más nevelésügyi intézményekben kívánta biztosítani. A tényleges helyzet egyébként évszázadok óta az volt, hogy a nevelésügyet Erdélyben és a keletmagyarországi részeken legnagyobb részt magyar és német nyelvű felekezeti intézmények látták el.

A kisebbségi szerződés egyes kisebbségek részére a már ismeretett, általános jellegű intézkedéseken felül még különös rendelkezésekkel is biztosítani kívánta a tanszabadságot és kötelezte Romániát arra, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek — vallási ügyeik mellett — tanügyi kérdésekben is helyi önkormányzatot engedélyezzen. (11. cikk.)

Az önkormányzat lényegileg azt jelenti, hogy az állam bizonyos közfeladatok ellátását az illető, önkormányzati közületekre bízta. A közoktatásügy terén az önkormányzati szervek által fenntartott iskolák az állam nevelésügyi feladatait látják el, az önkormányzati közületek az oktatásügy legfontosabb kérdéseiben is, mint pl. iskolák felállításának szüksége, az iskolák tannyelvének megállapítása, stb., az államhatalom befolyása nélkül, maguk döntenek.

A kisebbségi szerződés határozott rendelkezésével szemben azonban a román államvezetés semmit sem tett a tanügyi önkormányzat engedélyezésére, sőt a román közoktatásügyi törvényhozás egész rendszerében a kisebbségek csak az állami oktatásügyi intézményekkel konkuráló, másodrendű tevékenységet fejthetnek ki, nem pedig — amint az a tanügyi önkormányzatból következne — az állami oktatásügyi tevékenységet helyettesítő, azt kizáró tevékenységet, amelyben az önkormányzati intézmények egyenrangúak a többi állami tanintézménnyel s élvezik ennek az egyenrangúságnak összes következményeit.

⁹⁰ A kolozsvári magyar egyetemet az 1919. szeptember 23-i 126. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru transformarea Universității Maghiare din Cluj în Universitate românească) 11 hónappal a trianoni békeszerződés megkötése előtt román egyetemé nyilvánította. (Törvény 1. §: „Universitatea maghiară din Cluj se transformă pe ziua de 1 Octomvrie 1919 în Universitate românească.”) Ugyancsak külön törvény, az 1919. szeptember 23-i 126. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru transformarea Universității Germane din Cernăuți în Universitate românească) nyilvánítja román egyetemnek a csernoviczi volt német nyelvű egyetemet is. (Törvény 1. §: „Universitatea Germană din Cernăuți se transformă pe ziua de 1 Octomvrie 1919 în Universitate românească.”)

⁹¹ 1928. ápr. 22-i kultusztörvény 14. §.

A közönséges törvényhozás nem vette számításba sem a nemzetközi kötelezettségeket, sem pedig a kisebbségi közületeknek a nevelésügy terén évszázadokon keresztül vitt szerepét sem, hanem egyetlen törvényi intézkedéssel mindezeket az intézményeket a magánosok által, esetleg hasznohozó jelleggel fenntartott tanintézetekkel egy csoportba sorolta, ugyanakkor, amikor a hasonló múltú, de román jellegű tanintézményeknek megadta mindazokat a jogokat, amelyek az állami tanintézeteknek kijárnak.⁹²

A felsorolt néhány törvényi intézkedés világosan mutatja a törvényhozónak a saját anyanyelven való tanítás jogát minden tekintetben korlátozó célját és azokból megfelelő következtetést lehet levonni a törvény végrehajtása során e téren elért eredményekre.

1. Az 1925. december 22-i 283. sz. Hiv. Lapban megjelent *magánoktatási törvény* (lege asupra învățământului particular) szerint az állami iskolákon kívül a gyermekek nevelése a magánosok, felekezetek és közületek által fenntartott iskolákban eszközölhető.⁹³ Magániskolákat román állampolgárok akár egyenként, akár közületekbe tömörülve fenntarthatnak,⁹⁴ amennyiben annak felállítását a minisztérium megengedi.⁹⁵ A minisztérium a magániskolákat állandóan felügyeli és ellenőrzi.⁹⁶

Azoknak a magániskoláknak *tannyelve*, amelyeket román eredetű szülők gyermekei látogatnak, a román nyelv,⁹⁷ azokban az iskolákban, amelyeket más, mint románnyelvű szülők gyermekei látogatnak, az oktatás nyelvét az iskolafenntartó határozza meg, ezekbe az iskolákba azonban nem lehet felvenni csupán olyan gyermekeket, akiknek anyanyelve azonos az iskola tannyelvével.⁹⁸

A zsidók által fenntartott magániskolák tannyelve román vagy zsidó.⁹⁹ A szerzetesek és kongregációk által fenntartott iskolák tannyelve csak román lehet.¹⁰⁰ Bármilyen azonban az iskola tannyelve, a román nyelv tanítása, továbbá Románia földrajzának, történelmének és oktatmánytanának román nyelven való tanítása kötelező. Ezeket a tárgyakat csakis a román nyelvet ismerő, képesített tanárok taníthatják.¹⁰¹

⁹² Az 1928. május 15-i középiskolai törvény 137. § (ld. bővebben 127. lap 41. sz. jegyz.) és az 1939. nov. 4-i középiskolai törvény 146. § (ld. bővebben 129. lap 57. sz. jegyz.).

⁹³ 1925. dec. 22-i törvény 1. §: „Învățământul și educația elevilor se pot face, în afară de școalele Statului și în școalele particulare (ale confesiunilor, ale comunităților, ale particularilor) sau în familie.“

⁹⁴ Uo. 3. §. Az engedélyezés feltételei uo. 11—33. §.

⁹⁵ Uo. 4. §: „Nici o școală particulară nu se poate înființa decât în baza unei autorizațiuni, date de Ministerul de Instrucțiune.“

⁹⁶ Uo. 5. §: „Toate școalele particulare sunt puse sub supravegherea și controlul Ministerului de Instrucție.“

⁹⁷ Uo. 34. §: „Limba de predare în școalele particulare, frecventate de elevi ai căror părinți sunt de origine română, este limba Statului.“

⁹⁸ Uo. 35. §: „Limba de predare în școalele particulare frecventate de elevi a căror limba maternă este altă, decât a Statului, se va stabili de susținătorii școlai. În aceste școale nu se vor primi însă decât elevi a căror limba maternă este aceeași cu limba de predare a școlai.“

⁹⁹ Uo. 36. §: „În școalele particulare evrești, limba de predare este limba română sau limba evrească.“

¹⁰⁰ Uo. 37. §: „Școalele particulare conduse de ordine călugărești și congregații școlare recunoscute vor avea limba de predare limba română.“

¹⁰¹ Uo. 39. §: „Oricare ar fi limba de predare a unei școlai particulare,

A magánosok által fenntartott *óvodák* tannyelve, amennyiben abba román eredetű szülők gyermekei is járnak, csakis román lehet. A kizárólag kisebbségi szülők gyermekei által látogatott óvodák tannyelve a gyermekek anyanyelve lehet, ebben az esetben is azonban kötelező a román nyelvnek legalább napi egy órán át való tanítása.¹⁰²

Míndezek a rendelkezések a kisebbségek által fenntartott iskolákba járó tanulók számának korlátozását, illetve a kizárt tanulóknak állami iskolába való kényszerítését, végeredményben tehát a kisebbségi intézményeknek az oktatásügyből való teljes kiszorítását s az egész nevelésügynek — az előbb vázoltak szerint — az elsősorban román faji érdekeket szolgáló állami iskolákra való utalását célozták.

A magániskolák okleveleket nem állíthatnak ki, csupán egyszerű igazolásokat.¹⁰³

A minisztérium — bizonyos előfeltételek mellett — egyes magániskoláknak megadhatja a nyilvánossági jogot¹⁰⁴ és az államérvényes bizonyítvány kiadásához való jogot.¹⁰⁵ A vonatkozó rendelkezések az állami iskolákra vonatkozó intézkedések betartásán felül egész sor egyéb feltételt szabnak. A magániskolák magántanulókat nem vizsgáztathatnak még akkor sem, ha nyilvánossági joguk van.¹⁰⁶ A nyilvánossági joggal nem bíró magániskolák tanulói államérvényes bizonyítvány szerzése végett, mint magántanulók, az állami iskolákban vizsgázni kötelesek.¹⁰⁷

A törvény végül kivételt tesz az alól az általános törvényi rendelkezés alól, hogy *tanítóképzőt* magánosok nem tarthatnak fenn¹⁰⁸ és megengedi, hogy az 1918. december 1. előtt fennállott tanítóképzők — amennyiben az összes vonatkozó törvényi rendelkezéseknek megfelelnek — továbbra is működhessenek,¹⁰⁹ ez időpont után felállított tanítóképzőket azonban megszünteti.¹¹⁰

2. A magániskolák *tanszemélyzetére* vonatkozóan a törvény egész sor rendelkezést tartalmaz.¹¹¹ A tanároknak román állampolgároknak kell len-

limba română, istoria Românilor și geografia României se vor preda în limba română în toate școalele de orice grad și categorii, începând dela clasa III-a primară în numărul de ore stabilit prin regulament.

Aceste materii nu se pot preda decât de profesori calificați și cari cunosc limba română.“

¹⁰² Uo. 47. §: „Dacă într'o școală de copii mici (grădina de copii) particulară sunt admiși și copii de origină română, învățământul se va face numai în limba română. În școalele de copii mici, frecventate numai de copii ai căror părinți aparțin minorităților, lecțiunile se vor face în limba maternă a copiilor. Se vor face însă intuiții și conversații și în limba română o oră pe zi.“

¹⁰³ Uo. 27. §: „Școalele particulare nu au dreptul să elibereze nici un fel de diplomă, ele nu pot da decât adeverințe ...“ stb.

¹⁰⁴ Uo. 62—67. §.

¹⁰⁵ Uo. 68. §.

¹⁰⁶ Uo. 103—106. §.

¹⁰⁷ Uo. 59. §: „Elevii școalelor secundare particulare cu programa Statului, cari vor să obțină certificate de Stat, vor trece clasa cu clasa examene particulare la școala Statului.“

¹⁰⁸ Uo. 8. §.

¹⁰⁹ Uo. 113. §: „Prin derogare dela art. 8, școalele normale particulare cari existau înainte de 1 Decembrie 1918, și cari au funcționat neîntrerupt până astăzi, vor putea funcționa și în viitor, întrucât se vor conforma dispozițiunilor legii învățământului primar și normal primar și legii de față ...“ stb.

¹¹⁰ Uo. 113. § ut. bek.: „Școalele normale înființate după 1 Decembrie 1918, și cari au continuat să funcționeze până astăzi, nu vor mai putea face înscrieri de elevi cu începere dela promulgarea acestei legi.“

¹¹¹ 1925. dec. 22-i törvény 16. §.

niök, az állami iskolák megfelelő személyzetével azonos képesítéssel kell bírnok,¹¹² továbbá a román nyelvet ismerniök kell. A román nyelv ismeretét a román államban szerzett oklevéllel vagy egy külön, a román nyelvből, továbbá Románia földrajzából, történelméből és alkotmányánából román nyelven letett vizsgával kell igazolni.¹¹³ A nyelvvizsgát a törvény hatályba léptétől számított öt éven belül kell letenni, akinek vizsgája nem sikerül, a magánoktatásból elbocsátható.¹¹⁴ A nyelvvizsga-kötelezettség alól kivételt csak a korábbi nyelvvizsgát sikerrel letett, továbbá az 55 évet betöltött vagy legalább 30 év óta működő tanárok képeznek.¹¹⁵ A tanszemélyzet összes tagjai azonban, amennyiben — sikeres vizsga ellenére — megállapítást nyer az állami ellenőrzés során, hogy a román nyelvet megfelelően nem beszélik, a működési engedélyük elvesztésének terhe alatt nyelvtanfolyamok elvégzésére kötelezhetők.^{115a} Ez a rendelet a magánoktatási tanszemélyzet állandó függőségét okozta. Ugyancsak a tanszemélyzet képesítésével egybefüggő rendelkezése a törvénynek, hogy a magániskolák nyilvánossági jogával kapcsolatban — bár az állami iskolákra vonatkozóan erre vonatkozólag semmiféle kikötés nincsen — a magániskolák számára a jog megadásának előfeltételül szabja, hogy az, elemi iskoláknál legalább egy, illetve két végleges tanító, a középiskolák alsó tagozata részére pedig legalább két, a felső tagozat részére pedig külön legalább négy végleges tanár alkalmazását.¹¹⁶

A törvény végrehajtási utasítása¹¹⁷ lényegileg mindenben azonos rendelkezéseket tartalmaz.

II. A kisebbségi szerződésből felhívott annak a rendelkezésnek végrehajtására vonatkozóan, amely a román államot arra kötelezi, hogy az állam által közoktatási célokra juttatott összegekből megfelelő méltányos részt juttasson a kisebbségeknek, illetve a kisebbségek által ilyen célra fenntartott intézményeknek,¹¹⁸ a közönséges törvényhozás sehol sem tartalmaz semmiféle intézkedést vagy biztosítékot. A rendelkezésnek a román állam részéről történt végrehajtása ugyan a törvények végrehajtásának vizsgálatával kapcsol-

¹¹² Uo. a) b) pontok.

¹¹³ Uo. c) pont: „Să cunoască limba română. Dovada cunoaşterii acestei limbi se face pentru diplomaţii şcolilor româneşti cu posedarea diplomelor acestor şcoli, iar pentru ceilalţi cu certificate că au trecut un examen de limba română, istoria Românilor, geografia României şi Constituţia ţării, înaintea unei comisii.”

¹¹⁴ Uo. 109. §: „Membrii corpului didactic ai şcolilor particulare, cari nu cunosc limba română vor fi obligaţi a depune în termen de 5 ani un examen de limba română. Cei, cari nu vor reuşi pierd dreptul de a mai funcţiona în învăţământ.”

¹¹⁵ Uo. III. bek.

^{115a} Uo. IV. bek.: „Membrii corpului didactic, cari, deşi au reuşit la examenul de limba română, se vor constata la inspecţiuni, că nu posedă de ajuns aceasta limbă, vor fi obligaţi a urma cursurile speciale sub sancţiunea retragerii autorizaţiei.”

¹¹⁶ Uo. 63. §: „Pentru ca o şcoală particulară cu programa Statului să poată obţine dreptul de publicitate, trebuie să îndeplinească următoarele condiţiuni: ... c) Să aibă: la şcolile primare cu un singur post un învăţător titular, iar la cele cu mai multe posturi cel puţin 2 învăţători titulari, la şcolile secundare cel puţin 2 profesori titulari, pentru cursul gimnazial, şi cel puţin 4 profesori titulari pentru cursul superior.”

¹¹⁷ Az 1926. március 10-i 57. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítás (Regulamentul legii învăţământului particular).

¹¹⁸ Kisebbs. szerz. 10. cikk. II. bek. Id. 117. lap 4. sz. jegyz.

latos s mint ilyen, tanulmányom tárgykört meghaladja, a közoktatás anyagi terheinek viseléséről szóló egyéb törvényhozási intézkedések azonban megfelelő képet adnak arról, hogy a nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettségeknek az államvezetés miként tett eleget.

1. a) Az 1919. júl. 24-i 78. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *iskolaszékek szervezéséről szóló rendelettörvény* (decret-lege pentru organizarea Comitetelor școlare) az állami iskolák költségeinek viselését rendezi. Ezt a törvényt — Nagyrománia megalakulása után — az 1922. október 21-i 158. sz. Hiv. Lapban megjelent 97375/1922. október 7-i közokt. min. rendelet a Romániához csatolt részekre is kiterjesztette és így a törvény a bírói gyakorlat szerint az ország egész területén alkalmazást nyert.¹¹⁹

A rendelettörvény az állami iskolák költségeinek viselését a külön jogi személyiséggel rendelkező iskolaszékek terhére utalja.¹²⁰ Az összes iskolaszékek a közoktatásügyi minisztérium ellenőrzése alatt állnak, amely ellenőrzési jogát a központi iskolapénztár útján gyakorolja.¹²¹ A rendelettörvény az egyes iskolaszékek bevételeit külön-külön rendelkezésekkel biztosítja.¹²²

A rendelettörvény nem tartalmaz semmiféle intézkedést arra vonatkozólag, hogy ezekből a jövedelmekből a magániskolák is részesülhetnek s éppen ezért a tényleges helyzet az volt, hogy a község adójövedelmének 14%-át, valamint egyéb bevételeket is az állami elemi iskola fenntartására fordították, ugyanakkor azonban *a magánoktatás a kisebbségi szerződés kifejezett rendelkezései ellenére ezekből a jövedelmekből nem részesült.*

b) Ez a helyzet lényegileg nem változott az 1924. július 26-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elemi oktatásról szóló törvény* (lege pentru învățământul primar al statului) hatálya alatt sem. A törvény kimondja azt, hogy az állami elemi oktatás költségeit a község hordozza, az állami csak a tanszemélyzet fizetésével járul hozzá ezekhez a költségekhez.¹²³ Kimondja továbbá a törvény azt is, hogy a más, mint ro-

¹¹⁹ A Semmitőszék III. tanácsának 1925. jún. 25-i 1206. sz. határozata, közli *Legea Comitetelor Școlare* LCD. 62. szám, București é. n. 4. („Decretul lege pentru înființarea și organizarea Comitetelor școlare, votat după Unire, se aplică în tot cuprinsul Țării.“ Pand. Săpt. 1925., 618. skk.)

¹²⁰ „... Comitete școlare“, (1919. júl. 24-i rend. törv. 3. § I. bek.)

Általában minden falusi községben (uo. 7. § skk.) községi iskolaszék van, emellett minden városi elemi iskolának, óvodának (uo. 29. §), középiskolának (44. §) külön-külön iskolaszéke, továbbá ezek működését felügyelő egy városi iskolaszék van (38. §), végül megyénként külön iskolaszék alakul (22. §). Ugyancsak külön-külön iskolaszékük van a szakiskoláknak (55. §) és a teológiaiáknak (66. §) is.

¹²¹ „... Casa Școalelor ...“ uo. 75. §.

¹²² A falusi községi iskolaszékek bevételeit — többek között — a községi jövedelem 14%-a, az iskolák ingó és ingatlan vagyonának jövedelme, a községi korcsmák haszonbérének egyharmada, stb. stb. képezik. (Uo. 13. §.) A vármegyei iskolaszékek jövedelmét — többek között — a falusi iskolaszék kötelező hozzájárulása (amelyek jövedelmüknek legalább 15%-át erre a célra kötelesek fordítani, ld. uo. 26. § 1. pont), továbbá vármegyei és állami segélyek stb., a városi iskolaszékek jövedelmét pedig hasonlóképpen az egyes iskolaszékek hozzájárulásai (42. § 1. pont), továbbá a vármegyei és állami segélyek képezik (uo. 2. pont).

¹²³ 1924. júl. 26-i törvény 161. §: „Întreținerea învățământului primar este în sarcina comunelor.“

„Statul contribuie cu plata personalului didactic.“

mán nyelvű nép-központokban, amelyekben a község az előbbi rendelkezéseknek megfelelően állami elemi iskolát tart fenn, az állam a nyilvánossági jogú kisebbségi magániskolák fenntartásához méltányos résszel hozzá fog járulni.¹²⁴ Részletesen szabályozza végül a törvény a község iskolafenntartási kötelezettségeit.¹²⁵

A jogi helyzet tehát az volt, hogy a törvény nem helyezte hatályon kívül a rendelet törvény előbb ismertetett rendelkezéseit,¹²⁶ az iskolaszékek jövedelmei továbbra is fennmaradtak, a községek azonban emellett kötelesek voltak az állami elemi iskolák anyagi terheit is hordozni. Ez természetesen kettős iskolafenntartási költséget rótt a kisebbségekre, akik amellet, hogy a község lakói s így az állami iskola anyagi terheinek hordozói voltak, ugyanakkor a kisebbségeknek is tagjai voltak, akik a saját felekezeti iskolájuk terheit is viselték. Az állam ugyanis semmiféle intézkedést nem tett arra vonatkozóan, hogy a kisebbségek iskolafenntartási kötelezettségét részben magára vállalja.¹²⁷

c) Annak ellenére, hogy ennek a helyzetnek megszüntetése a kisebbségek állandó törekvése volt, ez a jogi helyzet továbbra is fennállott. Az 1930. július 1-i 143. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közoktatásiügyi minisztérium szervezetéről szóló törvény* (lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Instrucțiunii publice și al Cultelor) a Központi Iskolapénztárnak — a minisztérium mellérendelt szervének¹²⁸ — hatáskörébe utalja az összes állami, tanügyi és közművelődésügyi állami intézmények kezelését, az intézmények helységeinek építését, fenntartását, javítását, az iskolaszékek működésének ellenőrzését stb.¹²⁹ A törvény felsorolja a Központi Iskolapénztár összes jövedelmeit.¹³⁰

Az összes jövedelmek előbbi felsorolásai között az a megkülönböztetés szerepel, hogy a községek és városok költségvetéseiben biztosított összegekkel kapcsolatban a törvény azt a rendelkezést tartalmazza, hogy azok a községben lévő állami és magániskolák között aránylagosan felosztandók.¹³¹

¹²⁴ Uo. 161. § III. bek.: „În centrele de populație de altă limbă, decât limba română, în care comunele întregi potrivit alineatelor de mai sus școale primare cu limba de predare română, Statul va contribui, într-o măsură echitabilă, la întreginerea școalelor minoritare particulare cu drept de publicitate.“

A „centru de populație“ alatt községet kell érteni. (Ld. Dr. Angelescu miniszter kijelentését a román kamara 1924. jún. 29-i ülésén, Cod. înv. 265.)

¹²⁵ Uo. 162—184. §.

¹²⁶ Ugyanígy Cod. înv. 251. 3. sz. jegyzet.

¹²⁷ Az iskolaszékek által felhasznált összegekre vonatkozó adatokat közöl Bratu, Ioan, *Învățământul secundar în Ardeal. (Ardealul, Banatul stb. II. 1019.)* Eszerint az iskolaszékek költségvetése 1928-ban kb. 255 millió lei volt.

¹²⁸ 1930. júl. 1-i törvény 3. § II. bek. 1. pont.

¹²⁹ Uo. 166. § II. bek. a), c), d) pontok.

¹³⁰ Uo. 186. § I. bek. A főbb jövedelmek: az egyenes adótörvényben az Iskolapénztár javára biztosított bevételek (uo. 1. pont), az iskolák petroleum- vagy bányajövedelme (uo. 3. pont), a községek és városok költségvetéseiben e célra előirányzott összegek (uo. 4. pont), a községi korcsmák haszonbérbeadásából eredő jövedelem felerésze (uo. 5. pont), a községek és vármegyék hozzájárulása (uo. 6. pont), a rádióengedményekről szóló törvényben biztosított jövedelmek (uo. 8. pont), az állami iskolák bennlakásainak jövedelme, az állami iskolák tandíjai, vizsgadíjai (uo. 10., 11., 12., 13.) stb. stb.

¹³¹ Uo. 186. §: „Veniturile speciale ale Casei Școalelor sunt următoarele: ...4. Cotele prevăzute în bugetele comunelor de orice categorie; aceste cote se vor repartiza proporțional tuturor Comitetelor Școlare din comună, fie de Stat fie particulare.“

Ez a törvényi rendelkezés tehát a Központi Iskolapénztár jövedelmeinek csupán nagyon csekély hányadát rendeli aránylagosan felosztani, a többi jövedelmekről ilyen irányú rendelkezést nem tartalmaz, arra tehát, hogy a nevelési célokra fordított összegekből a kisebbségi intézmények megfelelő méltányos részt kapjanak, már törvényi intézkedés sem volt, mint ahogy a gyakorlatban erre sohasem került sor.

d) Az 1931. március 30-i 74. sz. Hiv. Lapban megjelent a *Központi Iskolapénztárról szóló törvény* végrehajtási utasítása (regulament pentru aplicarea legii privitoare pe Casa Școalelor și a Culturii Poporului) csak az állami iskolákra vonatkozóan írja elő kötelezően az iskolaszékek megszervezését, a kisebbségi iskoláknak az egyházi törvények által létesített hasonló szerveit azonban nem ismeri el ilyeneknek.¹³² A törvényhozásnak ilyen — talán szándékos — hézagai folytán *gyakorlatilag ki volt zárva annak lehetősége, hogy a kisebbségi tanügyi intézmények ezekből a juttatásokból részesüljenek.*¹³³

e) A kisebbségi statutumban foglalt rendelkezés, amely szerint¹³⁴ kisebbségi magániskoláknak megfelelő összeg juttatandó a község által szedett 14%-os adóból, arra mutat, hogy a kisebbségi szerződés ilyen irányú rendelkezésének teljes figyelmen kívül való hagyását már maga az államvezetés érezte. Eltekintve azonban attól, hogy a vonatkozó rendelkezés

¹³² 1931. március 30-i törvény 94. §.

¹³³ Az előbbi jogi helyzet végrehajtását jellemzi pl. a Maros-Torda vármegye iskolaszékének 687/1935. sz. a. 1935. okt. 2-án a vármegye főnökéhez intézett megkeresése. Eszerint: „A Központi Iskolapénztár f. évi június 24-i kelettel megküldötte a 12.245. számú s a falusi községek jövedelméből való 14%-os hozzájárulás és a korcsmák jövedelméből való $\frac{1}{3}$ -os hozzájárulás szétosztására vonatkozó rendeletét, amelyet van szerencsénk másolatban mellékelni. E határozat következtében tisztelettel kérjük, szíveskedjék körrendelet útján úgy rendelkezni, hogy ott, ahol állami elemi iskola van, a 14%-os hozzájárulás és a korcsmák jövedelmének $\frac{1}{3}$ része közvetlenül az állami iskolaszékeknek fizetessék ki, ahol nincsen állami iskola, a 14%-os hozzájárulás és a korcsmák jövedelmének $\frac{1}{3}$ része közvetlenül a megyei iskolaszékeknek fizetessék ki éspedig azért, mert a *hitvallásos elemi iskolák nem részesednek a 14%-os hozzájárulásban és a, korcsmák jövedelmének $\frac{1}{3}$ részében*, mivel abban az időben, amikor működési jogot, sőt nyilvánossági jogot kértek, nyilatkozatot adtak, amelyekben ezeket a jogokat azon az alapon kérték, hogy elegendő eszközük van önmagukat fenntartani minden más állami vagy községi segélyezés nélkül. Mivel a 14%-os hozzájárulást és a korcsmák jövedelmét az elemi iskolaszékekre vonatkozó rendelet törvény alkalmazását szolgáló törvények pontosan megállapítják, a fenti esetben a falvak rendes jövedelméből származó ezen jövedelmek — nem lévén alapja a felekezeti iskoláknak való kifizetésnek — jog szerint minket illetnek az állami elemi iskolák építését szolgáló alap táplálása céljából. *Igy jártak el a multban is és így járnak el ma is Erdély különböző részeiben*, sőt mi több, ez volt az eljárás Csík vármegyében is, amely megelőzött minket — állami iskolákat emelvén — amelyek ma e megye büszkeségei és díszei. Fentiek következtében nem kételkedünk abban, hogy a Megyefőnök Úr ezúttal szíves lesz ezek értelmében rendelkezni ...“ Közli: Bölöni Miklós dr. és Ürmösi Károly dr., *A 14%-os iskolai segély és a magyar felekezeti iskolák*. Kisebbs. jogélet, 1937., 33. skk.

A tanulmány rámutat arra, hogy pl. Kolozsváron 1937-ig egyetlen esetben kaptak a 14%-os adóból a felekezeti iskolák együttesen 600.000 leit a város évi kb. 100 milliós költségvetéséből s megállapítja, hogy a felekezeti iskolákat a 14%-os adó helytelen elosztásával ért kár több, mint évi 4 millió lei. (Uo. 47.)

¹³⁴ 1938. aug. 1-i min. tan. napló 3. §: „Se va acorda școlilor particulare minoritare o cotă proporțională din impozitul de 14 la sută, perceput de comună.“

zésnek nincsen érvényességi jogforrási minősége, a törvényhozás a kisebbségi statutumot követőleg sem tett semmiféle intézkedést a méltányos rész juttatására vonatkozó kötelezettségének teljesítésére.

2. Az 1933. április 13-i 87. sz. Hiv. Lapban megjelent s az összes középiskolák igazgatási személyzetének fizetését az iskolaszékekre való hártásáról szóló törvény (lege pentru trecerea plății personalului administrativ al școlilor secundare de toate categoriile asupra comitetelor școlare) az összes középiskolák igazgatási személyzetének (igazgató, aligazgató, továbbá az 1928. május 15-i középiskolai törvény 109. §-ában írt segédszemélyzet, mint titkár, segédtitkár, könyvtáros, felügyelő, könyvelő, pénztáros, stb., végül az iskolai orvos és szolgaszemélyzet) fizetését 1933. április 1-től az iskolaszékekre hártja.¹³⁵

Minthogy az 1930. július 1-i 143. sz. Hiv. Lapban megjelent s a közoktatásügyi minisztérium szervezetről szóló törvény (lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Instrucțiunii publice și al Cultelor) szerinti (214. §.) iskolaszékek (comitete școlare) csak az állami iskolák anyagi fenntartását szolgálták, így csak az állami iskolák iskolaszékei részesültek az iskolaszékek számára a törvényben biztosított jövedelmekből,¹³⁶ ez a rendelkezés a magániskolák hasonló jellegű személyzetének fizetését nem érintette. Ennélfogva a magániskolák fenntartói továbbra is hordozták ezeket a terheket, míg az állam, mint iskolafenntartó ezeket a költségeket végeredményben a községekre és vármegyékre, illetve azok lakosságára hártotta. Így tehát ahelyett, hogy az állam méltányos részt adott volna a kisebbségeknek a tanügyi célokra adott összegekből, ugyanazon lakosságnak kétszeres megterhelésével — mert a kisebbségi lakosság az állami iskolák fenntartásán kívül a saját közületeinek iskoláit is fenntartotta — neheztelte meg e rendelkezésével is a kisebbségi oktatásügyi anyagi helyzetét.

3. Az 1926. március 10-i 57. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *magánoktatási törvény végrehajtásáról szóló rendelet* szerint (regulament de punerea în aplicare a legei pentru învățământul particular) a magániskolákat fenntartó felekezeteknek az iskola engedélyezését célzó kérés beadásával egyidejűleg nyilatkozniok kell arra vonatkozólag, hogy az iskola fenntartásához szükséges anyagi alapokkal rendelkeznek.¹³⁷ Ebből megállapíthatólag tehát az állam — a tételes törvény szerint — nem vállalt magára semmiféle — még részleges — kötelezettséget sem a kisebbségek tanügyi terheinek hordozását illetően.

cc) Az iskolán kívüli nevelésben

A közönséges törvényhozás az ifjúság egységes nevelését szabályozó intézkedéseivel az egész ifjúságnak román nemzeti nevelést törekedett adni. Ezek a rendelkezések nem számolnak a kisebbségek létezésével.

¹³⁵ 1933. április 13-i törvény 1. §: „Plata personalului administrativ al școlilor de grad secundar de toate categoriile... prin derogare dela dispozițiile art. 110. și 106. din numita lege (t. i. az 1928. május 15-i középiskolai törvény) și art. 217. alin. 2. din legea Ministerului Instrucțiunii din 1 Iulie 1930, se face cu începere dela 1 Aprilie 1933 de Comitetele școlare respective.“

¹³⁶ 1930. július 1-i törvény 217. § I. bek., továbbá az 1919. július 24-i 78. sz. Hiv. Lapban megjelent s az iskolaszékek megszervezéséről szóló rendelet-törvény 13. §.

¹³⁷ 1927. márc. 10-i végreh. ut. 13. § c. pont, ut. bek.

1. Az 1934. május 9-i 106. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Román Ifjúság Nevelési Hivatalának felállításáról szóló törvény* (lege pentru înființarea Oficiului de Educație a Tineretului Român-OETR) szerint mindkét nembeli, 18 éven alóli ifjúság nemzeti, erkölcsi és testi nevelését a közoktatásügyi minisztérium keretében felállított Hivatal végzi.¹³⁸ A törvénynek az 1934. november 24-i 272. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása (regulament pentru organizarea și funcționarea Oficiului de Educație a Tineretului Român) szerint az országban lakó mindkét nembeli 7—18 év közötti ifjak kötelezően az „Országór” szervezetbe tartoznak.¹³⁹ A végrehajtási utasítás részletezi a román nemzeti nevelést, stb. célzó intézkedéseket.

2. Az 1934. május 11-i 107. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *katonai előképzésről szóló törvény* (lege pentru pregătirea premilitară) az előbbi törvénnyel szerves összefüggésben a 18 évet meghaladó ifjúság hazafias nevelését szervezi meg.¹⁴⁰ A törvény, valamint ennek az 1935. február 7-i 32. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása (regulamentul legii pentru pregătirea premilitară) — az előbbihez hasonlóan — semmiféle tekintettel nincs a kisebbségi ifjúság létezésére s azokat is a román ifjúsággal teljesen azonosan, román nemzeti szellemben kívánja nevelni.¹⁴¹ A katonai előképzés egyébként kötelező minden 18—20 év közötti ifjúra, aki román állampolgár gyermeke.¹⁴²

g) A kisebbségek sajtószabadsága

A szellem szabadságjogai között kétségtelenül egyik legnagyobb jelentőségű jog a sajtószabadság, a gondolatok minden megkötés nélküli írásban való nyilvános közlésének joga.

A kisebbségi szerződés erre vonatkozóan kifejezett rendelkezést nem tartalmaz, hanem csupán az élet és szabadság biztosítására vonatkozó rendelkezések között kívánta a kisebbségek számára a sajtószabadságot is biztosítani. Az 1923-i alkotmány külön szakaszban foglalkozik a sajtószabadsággal, leszögezvén azt, hogy sem cenzúra, sem pedig bármely más, a sajtótermékek eladását vagy szétosztását korlátozó előzetes intézkedés nem létesíthető.¹ Az 1938-i alkotmány hasonlóképen biztosítja mindenki számára azt, hogy a

¹³⁸ 1934. május 9-i törvény 1. §: „Pentru educația morală, națională și fizică a tineretului de ambele sexe până la 18 ani, ... se înființează pe lângă Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor, Oficiul de educație a tineretului român (OETR).“

¹³⁹ 1934. nov. 24-i végr. ut. 15. §: „Toți tinerii de ambele sexe dela 7—18 ani, fac parte în mod obligatoriu din Straja Țării ...“ stb.

¹⁴⁰ 1934. május 11-i törvény 1. §: „Pregătirea premilitară urmărește: Intărirea simțimintelor morale și naționale, cultivând spiritul de ordine și disciplină cetățenească.“

¹⁴¹ Uo. 12. §: „Invățământul va consta din ședințe, de ... c) Educația națională.“

¹⁴² 1935. febr. 7-i végreh. ut. 4. § II. bek.

törvény korlátai között véleményét és gondolatát szóban, írásban, képes ábrázolásban, hangokban vagy bármely más eszközzel terjessze és közzétegye,² kifejezett rendelkezést az előzetes cenzúra tilalmára azonban már nem tartalmaz. A közönséges törvényhozás azonban az alkotmányi rendelkezéseket egészen figyelmen kívül hagyta és egyes intézkedéseivel általában a sajtószabadságot, különösen pedig a kisebbségek sajtószabadságát súlyosan sértette.

1. Az *ostromállapotra* vonatkozó rendelkezések ismertetése során egyenként rámutattam³ azokra a rendelkezésekre, amelyek az ostromállapottal kapcsolatosan sajtócenzúrát is léptettek életbe. Különös jelentőséget a sajtószabadság terén ezek a rendelkezések azáltal nyertek, hogy éppen a legfontosabb kisebbségi szellemi központokban (Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Arad stb.) voltak hatályban s így elsősorban ezeknek a központoknak megnyilvánulásait korlátozták.

2. A *kisebbségi nyelvek használatára* vonatkozó rendelkezések közül nagyon súlyosan érintették a kisebbségek sajtószabadságát a kisebbségi helységnevek használatának kérdésében hozott törvényi és egyéb intézkedések.⁴

3. A kisebbségek sajtószabadságát korlátozzák végeredményben a románság nemzeti érzületét védő *büntetőjogi szabályok*, amelyek a gyakorlatban éppen a sajtó útján elkövetett ilyen bűncselekmények megtorlása folytán nyertek nagy jelentőséget. A Nagyromániához csatolt erdélyi és keleti részekben ugyanis egyideig a magyar büntető törvénykönyv (1878: V. tc.) volt hatályban, amely a nemzetiségek nemzeti érzületét is védte azáltal, hogy a nemzetiségek elleni izgatást is bűncselekménynek nyilvánította.⁵ Ez a törvényszakasz azonban Nagyromániában románokkal szemben még a kisebbségek elleni legsúlyosabb izgatás esetében sem nyert alkalmazást.⁶ Az ókirálysági büntető törvénykönyv (Codul penal) ilyen büntető rendelkezést nem tartalmaz. Az 1936. március 18-i 65. sz. Hiv. Lapban megjelent II. Károly büntető törvénykönyv ilyen természetű rendelkezést hasonlóképpen nem tartalmaz, úgy hogy ennek hatálybalépte után (1937. jan. 1.) a kisebbségek elleni izgatás bűncselekményt Romániában nem képezett.

¹ 1923-i alkotm. 25. § III. bek.: „Nici censură, nici o altă măsură preventivă pentru aparițiunea, vinderea sau distribuțiunea oricărei publicațiuni nu se va putea înființa.“

² 1938-i alkotm. 22. §: „Constituția garantează fiecăruia, în limitele și condițiunile legii, libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile sale, prin grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin orice alte mijloace.“

³ Ld. 88. skk.

⁴ Ld. 115. lap 5. pont. skk.

⁵ 1878:V. tc. 172. § II. bek.

⁶ Ilyen esetet hoz fel Mikó, i. m. 169—170. és 270.: A Székelyudvarhelyen megjelenő „Glasul Românesc“ c. román nyelvű lap szerkesztője, Dobrota Octavian a lap 1936. nov. 12-i számában megjelent cikkében az erdélyi magyarságot azzal fenyegeti, hogy a románság újabb Szent Bertalan éjszakát fog rendezni, a magyarokat vipéráknak nevezi és máglyára küldeni követeli. Dobrota O. ellen e cikk miatt az 1878:V. tc. 172. §-a alapján feljelentés tétett, de a székelyudvarhelyi román ügyészség *bűncselekmény hiányában* megszüntette az eljárást.

h) A kisebbségek kulturális szabadsága

A kisebbségi kultúra védelme a kisebbségi nyelv védelméhez hasonlóan, ugyancsak a kisebbségek fennmaradását törekszik biztosítani. A kisebbségi szerződés külön rendelkezést a kisebbségek kulturális szabadsága tekintetében nem tartalmaz, ez azonban, az emberi jogok egyenlőségéből következik, amelyet — amint láttuk — az alkotmánytörvények is biztosítanak.¹ A tanszabadsággal és a szabad nyelvhasználattal kapcsolatosan már előadottak mellett a kisebbségek kulturális szabadságát az alábbi törvényi rendelkezések korlátozták.

1. a) Az 1926. március 21-i 67. sz. Hiv. Lapban megjelent *színházi törvény* szerint (lege pentru organizarea și administrarea teatrelor naționale și particulare) a nemzeti színházak színterén kizárólag román nyelven lehet előadni.² A törvénynek az egyenlő közteherviselés elvét sértő rendelkezéseivel máshelyt foglalkozom,³ ebből kitűnik, hogy a törvény kizárólag a román kultúra szolgálatában álló színházi művészetek adókedvezményeket.

b) Az előbbi törvénynek a nemzeti színházakra vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyező⁴ az 1930. július 10-i 51. sz. Hiv. Lapban megjelent *színházi törvény* (lege pentru organizarea pe baze autonome a teatrelor naționale și operelor române) már sokkal erőteljesebben kifejezésre juttatja a román színházi művészet érdekeit. Minthogy a törvény az előző törvénynek a magánművészetekre vonatkozó rendelkezéseit hatályban hagyja, a kisebbségi színházi művészet hátrányosabb helyzetbe ezáltal sokkal szembetűnőbb lett. A törvény szerint a nemzeti színházak a román nyelv és zene művelését hívatottak szolgálni.⁵ Azokat az épületeket, amelyekben a nemzeti színházak és operák működnek, amennyiben ezek községek vagy városok tulajdonát képezik, kötelesek az illető községek vagy városok az épületekben levő összes felszereléssel stb. együtt a nemzeti színházak kizárólagos használatába ingyenesen átengedni.⁶ A nemzeti színházak színterén kizárólag román nyelven lehet előadni.⁷

c) Az 1937. március 20-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent *a nemzeti színházak, operák és látványosságok szervezéséről szóló törvény* (lege pentru organizarea Teatrelor naționale, operelor române și a spectacolelor) az előző törvényi rendelkezéseket hatályon kívül helyezi.⁸ Ennek a törvénynek a színházi művészet céljára,⁹ nyelvére,¹⁰ a színházi művészet anyagi megse-

¹ Ld. 83. lap II.

² 1926. márc. 21-i törvény 20. §: „Pe scena Teatrelor Naționale nu se poate juca decât în limba română.”

³ Ld. 205. lap e) pont.

⁴ 1930. júl. 10-i törvény 127. §.

⁵ Uo. 1. §.

⁶ Uo. 7. § III. bek.: „Comunele și județele, proprietare de edificii, în cari funcționează teatre naționale sau opere române, sunt obligate să cedeze, în mod gratuit, regiilor autonome sau concesiunilor folosința exclusivă a acelor edificii, cum și aceea a bunurilor mobile și imobile prin destinație, aflătoare în ele.”

⁷ Uo. 64. §: „Pe scena teatrelor naționale nu se poate juca, decât în limba română.”

⁸ 1937. márc. 20-i törvény 174. §.

⁹ Uo. 19. §: „Teatrele Naționale și Operele Române au de scop cultivarea limbii și muzicii românești ...”

¹⁰ Uo. 47. §: „Pe scena Teatrelor Naționale nu se poate juca, decât în limba română.”

gítésére¹¹ vonatkozó rendelkezései az előbbi törvényekkel azonosak, azzal a különbséggel, hogy ez a törvény egészen kivételes esetekben a minisztérium jóváhagyásával idegen állami színházak részére idegennyelvű előadások tartását megengedi.¹² A törvénynek az egyenlő közteherviselés elvét sértő rendelkezéseivel máshelyt foglalkozom.¹³

2. Az 1936. április 30-i 99. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *mozgófényképek ellenőrzéséről* és cenzúrájáról szóló belügyminiszteri rendelet (reglamentul pentru controlul și cenzura filmelor cinematografice) szerint a filmekben, valamint a reklámképeken szereplő szöveg kizárólag román lehet,¹⁴ a román területeken vetített hangosfilmek csak egyetemes kultúrnyelvű filmek lehetnek.¹⁵ Minthogy a minisztérium nem tekintette egyetemes kultúrnyelvűnek pl. a magyar nyelvű filmeket, ilyen hangosfilmek vetítése Romániában tiltva volt.

3. A kisebbségek kulturális szabadságának megsértését jelentik a kisebbségi *kulturális közületek megszüntetésére, illetve* anyagi alapjaik elvételére tett törvényhozási és egyéb kormányintézkedések. A törvényhozási intézkedésekre a kisebbségek gazdasági szabadságával kapcsolatosan tértem ki,¹⁶ az egyes kormányintézkedések ismertetése tanulmányom tárgykörét meghaladja, ezek tekintetében a közönséges törvényhozás csak annyiban rendelkezett, hogy egyes ilyen tárgyú intézkedéseket — az Erdélyi Múzeum Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár belső szervezeti ügyeibe való beavatkozásokat — a kisebbségi statutum orvosolni ígérte.¹⁷ Az ígéret megtétele egymagában az ilyen tárgyú kormányintézkedések méltánytalan voltának beismerését jelenti, ebben a tárgyban azonban a kisebbségi statutum meghozatalát követőleg sem hozott a kormányzat a méltányos megoldás céljából egyetlen intézkedést sem.

¹¹ Uo. 4. §.

¹² Uo. 47. §: II. bek.: „In mod cu totul excepțional se pot admite să joace în limbi streine trupe oficiale ale teatrelor streine de Stat sau subvenționate de Stat de reputațiune consacrată și numai cu aprobarea ministerului cultelor și artelor.“

¹³ Ld. 207. lap j) pont.

¹⁴ Az 1930. ápr. 30-i Hiv. Lapban megjelent 971/1936. sz. b. ü. min. rendelet 47. §: „Controlul Comisiunii se întinde și asupra tuturor textelor ce însoțesc filmul sau sunt imprimare pe el, precum și asupra textelor și imaginilor de reclamă.“

Uo. 48. §: „Toate textele scrise, enumerate mai sus, trebuie să fie redactate în limba română ...“ stb.

¹⁵ Uo. 49. §: „Limba vorbită în filmele sonore ce se reprezintă pe întreg teritoriul român, nu poate fi decât una din limbile de cultură universală...“ stb.

¹⁶ Az agrárreformmal kapcsolatban ld. 151. skk.; a Csíki Magánjavakra vonatkozóan ld. 155. lap g) pont; az Ósmaroszéki Havas Alapra vonatkozóan ld. 161. lap b) pont; a Szász Egyetem és a Hét Bírák vagyonára vonatkozóan ld. 161. lap c) pont. stb.

¹⁷ Az 1938. aug. 1-i min. tan. napló: „Situatiunea societății Muzeului Ardelean, a Muzeului Secuiesc din Sft. Gheorghe și a Bibliotecii Teleki din Tg.-Mureș se va rezolva în mod echitabil, ținându-se seamă de dispozițiunile actelor de fundațiune.“ Erre vonatkozóan ld. még Kántor Lajos dr., *Az Erdélyi Múzeum Egyesület problémái*. Lugos, 1930.

A bírói gyakorlat több ilyen természetű kérdéssel foglalkozott. Így pl. a balázsfalvi Magyar Kaszinó ellen indított per (ld. a marosvásárhelyi Tábla 1937. nov. 12-i 37. sz. ítéletét), a marosvásárhelyi Közművelődési Ház eljándékozásának kérdése (Ld. MK. XV—1936., 535. skk.), a marosvásárhelyi Csizma-készítők Társulatának megszüntetése (ld. a marosvásárhelyi román törvényszék 1939. júl. 27-i 5273. sz. ítéletét), a marosvásárhelyi Bethlen Kata Egye-

i) A kisebbségek kérelmezési szabadsága

Az alkotmánytörvények biztosítják ugyan az egyén kérelmezési szabadságát,¹ a kisebbségi szerződés hasonlóképpen lehetőséget ad a kisebbségeknek arra, hogy sérelmeiket a Nemzetek Szövetségének tudomására hozzák, — anélkül, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt lefolytatott eljárásban félként szerepelhetnének — a közönséges törvényhozás azonban mindezek ellenére még ezt a jogot is korlátozza.

1. A kisebbségi szerződés 12. §-a szerint a szerződés a Nemzetek Szövetségének védelme alatt áll. Ennek biztosítéka az, hogy Románia hozzájárult ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének megsértésére vagy a megsértés veszélyére felhívja és hogy a Tanács oly módon járhasson el és olyan utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

A kisebbségek alanyi jogával kapcsolatban rámutattunk arra, hogy a kisebbségek nemzetközi jogalanyiságát a nemzetközi jog nem ismerte el. A kisebbségi szerződések szerint tehát sem a kisebbségekhez tartozó személyeknek, mint egyeseknek, sem pedig a kisebbségeknek, mint egységeknek nem volt meg az a joguk, hogy jogsérelem esetében maga a jogosított saját akaratóból megindíthassa és keresztülvihesse a jogok érvényesítését. A kisebbségek, nem lévén panasztevő jogalanyok, ők maguk csupán felhívhatják a Nemzetek Szövetsége Tanácsának figyelmét a kisebbségi szerződések megsértésére vagy a megsértés veszélyére, a kisebbségek közlésének azonban semmiféle jogi következménye nincsen, egyedül a Tanács tagjainak van jogosultságuk arra, hogy a kisebbségi szerződések megsértése esetében a Tanácsnak jogi hatással bíró előterjesztéseket tehessenek.²

2. A kisebbségi jogok érvényesítésének a nemzetközi jog szerint amúgy is nagyon korlátozott lehetőségeit tovább korlátozta a belső tör-

sület megszüntetése, a szatmári Iparos Otthon elvétele (ld. MK. XVI 1937., 265., 335., 632., Mikó, i. m. 180.), a kolozsvári Egyetemi Diákasztal elvétele (ld. MK. 1—1923., 209. skk.) stb., stb.

A háromszékvármegyei Tanalap jogi helyzetének rendezésére vonatkozik az 1937. április 16-i 89. sz. Hiv. Lapban megjelent 2639. sz. min. tan. napló, valamint az ennek végrehajtására vonatkozó, ugyanezen Hiv. Lapban megjelent 347. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelet.

A nagyszombati Theresianum Árvaházra vonatkozóan rendelkezéseket tartalmaz az 1937. április 16-i 89. sz. Hiv. Lapban megjelent 2639. sz. min. tan. napló, valamint az ennek végrehajtására vonatkozó, ugyanezen Hiv. Lapban megjelent 383. sz. közokt. min. rendelet. Ld. erre még MK. XVI—1937. 263., továbbá Ghibu, Onisifor, *Acțiunea catolicismului ungiuresc*, 591—622. Mindkét rendelkezés a régebbi jogfosztó intézkedések részbeni hatályon kívüli helyezését tartalmazza.

Az egyházi intézmények vagyonának átírására vonatkozóan ld. a 103. lap 14. sz. jegyzetét.

¹ 1923-i alkotm. 30. §: „Fiecare (t. i. állampolgár) are dreptul de a se adresa la autoritățile publice prin petițiuni subscribe de către una sau mai multe persoane, neputând însă petiționa, decât în numele subscrișilor.“ 1938-i alkotm. 25. §: „Oricine are dreptul a se adresa prin petițiuni subscribe de una sau mai multe persoane la autoritățile publice, însă numai în numele celor subscriși.“

² Ld. Balogh, i. m. 102, továbbá előbb 24—25. lap.

vényhozás, amely még a kisebbségi jogok megsértéséről történt közlések egyes eseteire is büntető rendelkezéseket ír elő.

Az 1936. március 18-i 65. sz. Hiv. Lapban megjelent *II. Károly büntetőtörvénykönyv* a 215. §-ának második bekezdésével új bűncselekményt létesít, amely szerint egy évtől három évig terjedhető fogházzal, 5.000—20.000 leig terjedhető pénzbüntetéssel és politikai jogainak egy évtől öt évig terjedhető felfüggesztésével büntetendő az, aki külföldön valótlan, célzatos vagy túlzott híreket terjeszt, amelyek a román államnak vagy a román nemzetnek becsületét érintik, vagy érdekeit sértik.³ A bűncselekménynek sajtó útján elkövetett alakzatai még súlyosabb büntetés alá esnek. A büntetőtörvénykönyv parlamenti anyaga világosan mutatja, hogy a valótlan vagy túlzott hírek terjesztői alatt a törvényhozás a Nemzetek Szövetsége előtti vagy az azt megelőző eljárásban ilyen nyilatkozatokat tevőket érti. A büntető jogszabály tág megfogalmazása és a valóság bizonyításának kizárása megfélemlítő hatása folytán a kisebbségi jogvédelem korlátozó eszköze lett.⁴

³ II. Károly Btk. 215. §: „Acela, care prin cuvinte, scrieri, gesturi sau acte aduce ofensă în public națiunii sau Statului Român... comite delictul de ofensă a națiunii și se pedepsește cu închisoare corecțională dela unu la trei ani, amendă dela 5000—la 20.000 lei și interdicție corecțională dela unu la cinci ani.

Aceiași pedeapsă se aplică și aceiua, care răspândește în străinătate știri neadevărate, tendențioase sau exagerate, care ating onoarea sau vatămă interesele națiunii sau Statului Român.

Dacă faptele se comit prin presă, pedeapsa este închisoare corecțională dela 2 la 6 ani ...“ stb. stb.

⁴ A büntetőtörvénykönyv szenátusi bizottsága által javasolt szöveg nemcsak a külföldön a román állam vagy nemzet megbecsülését vagy érdekeit sértő valótlan hírek terjesztését tilalmazza, hanem a valóságnak megfelelő hírek terjesztését is megbüntette, amennyiben a hír terjesztése nem személyes jog megvédése érdekében történt. („...Aceiași pedeapsă se aplică și aceiua, care răspândește în străinătate știri neadevărate, care ating onoarea sau vatămă interesele națiunii sau Statului Român, ori chiar adevărate, însă în acest ultim caz, numai când răspândirea se face de o persoană, care nu apără un drept personal ...“ Ld. Adunarea Deputaților, Sesiunea ordinară 1934—1935., Nr. 61. A/8 Martie 1935. Lege (Votată de Senat) Codul penal. Raportul Comisiunei de legislație civilă, 88.) A román jogi irodalom már jóval megelőzően azon a véleményen volt — s ezt a nézetét fogadta el az előbbi szövegezés —, hogy a kisebbségi jogok érvényesítésére irányuló törekvéseket a belső törvényhozás útján korlátozni kell. Vö. Rudescu, Corneliu Alexandru, *Abuzul de drept în materia de plângeri minoritare și apărarea prestigiului extern al Statului*. București, 1931.

A törvényjavaslat szenátusi tárgyalásakor Gyárfás Elemér magyar szenátor olyan értelmű indítványt tett, hogy a szakaszt akként módosítsák, hogy a büntető rendelkezés nem vonatkozik a Nemzetek Szövetségéhez beadott panaszokra. (Ld. Rătescu, Constantin—Aznavorian, Hurmuz, *Codul Penal Carol al II-lea adnotat*. București, 1937., II. 72—74.) A szenátus azonban ezt az indítványt elvetette s olyan szöveget szavazott meg, amely szerint a bűncselekményt az követi el, aki külföldön a román nemzet vagy állam megbecsülését vagy érdekeit sértő valótlan vagy — a román állam megbecsülését sértő célzattal — való híreket terjeszt. (Ld. Ad. Dep. Ses. ord. 1934—1935., Nr. 61. A/8. Martie 1935., 88.)

Az Országos Magyar Párt a törvényjavaslat miatt 1935. május 20-án a Nemzetek Szövetségéhez panaszt adott be, aminek következtében a törvényjavaslat szövegét a fentiek szerint módosították. (Vö. Mikó, i. m. 306., 308.) Mínthogy azonban a valóság bizonyításának helye e tárgyban nem volt, a törvény eredeti célját mégis elérte.

j) A kisebbségek szabad névhasználata

Az alkotmánytörvényben lefektetett jogegyenlőség elvét a közönséges törvény a kisebbségek névhasználatának terén is félretette és a kisebbségeket saját neveinek használatában korlátozta.

1. Az 1936. április 8-i 83. sz. Hiv. Lapban megjelent *névtörvény* (lege a numelui) a névváltoztatásnak egy rendes és egy rendkívüli eljárását szabályozza.

Névváltoztatást kérhet a törvény szerint az a román nevű, akinek neve közmegvetést kelt, akár valamely bűncselekmény elkövetése, akár pedig nevetséges vagy erkölcstelen kifejezéshez való hasonlatossága miatt. Ugyancsak rendes úton kérheti a névváltoztatást a fajilag román anya gyermeke, a fajilag román nő férje, az idegen hangzású név viselője és román állampolgárságot szerzett személy, ez utóbbi asszimilálódásának kifejezésre juttatása végett.¹

A törvényben előírt esetek között csupán az idegen hangzású név viselőjére vonatkozóan történik rendelkezés, amely hasonlóképpen idegen hangzású névre változtathatja meg a nevét. Más esetekben nincs ugyan kifejezetten előírva a törvény szerint az, hogy csupán román nevet lehet felvenni, az előbb felsorolt esetek azonban mind olyan lehetőségekre vonatkoznak csupán, amikor a névváltoztatás román hangzású névre történik. Ki van tehát zárva ennél fogva annak törvényi lehetősége, hogy a román hangzású nevű, pl. magyar nemzetiségű állampolgár a nevét magyaros hangzásúvá változtassa át, még abban az esetben is, ha az illető magát magyarnak vallotta.

Ilyen módon a névváltoztatás csupán a román faj előnyeit szolgálhatta. Ennek annyival nagyobb volt a jelentősége, mert a bírói gyakorlat szerint a név a legtöbbször a faji eredet biztos ismervét jelenti.²

Rendkívüli eljárást ír elő a törvény azok számára, akik „eredetileg román, neveiket elveszítették”.³ Míg a rendes eljárás meglehetősen hosszas és költséges volt,⁴ addig emezek számára a törvény egészen rövid és bé-

¹ 1936. ápr. 8-i törvény 10. §: „Orice persoană majoră care poartă un nume de familie românesc ce ar atrage oprobiul public, fie datorită unei condamnări penale suferită de ea, sau de o persoană din familie sau cu nume identic, fie datorită asemănării cu expresiuni imorale sau ridicele, poate cere schimbarea numelui în condițiunile prezentei legi. Persoana condamnată își poate schimba numele numai după reabilitare.

De asemenea mai pot cere schimbarea numelui, în condițiile prezentei secțiunii:

a) acei, cari au mamă de origine etnică românească și au îndeplinit serviciul militar în armata română, ei sau părinții lor,

b) acei, cari au soție de origină etnică românească, și au făcut campania din 1913, sau 1916—1919 în serviciul armatei române, ei sau părinții lor, sau frați invalizi de războiu,

c) acei, care au nume de consonanță străină și care din motivele arătate în alin. 1. al acestui articol, vor să-l schimbe în altul tot de consonanță străină,

d) aceia, care au un stagiul de 10 ani, împliniți, socotiți dela data dobândirii cetățeniei române, pentru cauză de asimilare ...” stb.

² Ld. 67. lap 24. sz. jegyz.

³ 1936. ápr. 8-i törvény 20—29. §: „Redobândirea numelui românesc în străinat sau pierdut.”

⁴ Bélyegtörvény 4. § 37. pont.

lyegmentes eljárást biztosít.⁵ Ez a rendelkezés is kizárólag a román faj előnyeit szolgálta és a románsághoz való — legtöbbször erőszakos úton történt — asszimilációnak tág teret enged, a román eredet bizonyítására ugyanis valamely felmenő ős román mivoltát kellett csupán igazolni. A zsidók névváltoztatási jogát az 1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény külön korlátozza.⁶

2. Az 1928. február 25-i 44. sz. Hiv. Lapban megjelent *anyakönyvvezetési törvény* (lege pentru actele de stare civilă) szerint nem lehet keresztnévnek bejelenteni családnévet vagy olyan nevet, amely politikailag tüntetésnek tűnhetik fel.⁷ Ez az intézkedés kizárólag a kisebbségek ellen irányult és ezen az alapon a helyi közigazgatási hatóságok nagyon sokszor megtagadták a kizárólag magyar jellegű és idegenre le nem fordítható keresztnév (pl. Csaba, Ildikó stb.) bejegyzését azzal az indoklással, hogy az politikai tüntetést képez és mint ilyen, meg nem engedhető.

3. A *kisebbségi statutum* a névhasználatra vonatkozóan is rendelkezést tartalmaz, amely szerint a családnév mindig eredeti alakjában irandó.⁸

E rendelkezés jogforrást nem képez, be nem tartásának semmiféle szankciója nincsen és így ez is besorolható a minisztertanácsi napló ama rendelkezései közé, amelyek csupán a fennálló helyzetre jellemzőek, de a kisebbségek előző jogi helyzetén nem változtatnak.

k) A kisebbségek gazdasági szabadsága

A kisebbségi szerződéseknek a kisebbségek életét és szabadságát biztosító rendelkezéseiből következik,¹ hogy a kisebbségek részére a gazdasági jog is a többi állampolgárok lehetőségeivel azonos lehetőségeket kell, hogy biztosítson, azaz a kisebbséghez való tartozás a gazdasági érvényesülés terén sem jelenthet hátrányt.

A gazdasági élet két fő tényezője — a vagyon és a munka — köré csoportosítva az alkotmánytörvényeknek, illetve a közönséges törvényhozásnak a kisebbségek gazdasági szabadságára vonatkozó rendelkezéseit, látni fogjuk, hogy már az alkotmánytörvények, de ezen jóval túlmenően a közönséges törvényhozás e téren is erősen megszorította a kisebbségek lehetőségeit s azokat nagyon sok esetben teljesen kizárta a gazdasági életből.

⁵ 1936. ápr. 8-i törvény 29. §: „Toată procedura în materie de redobândirea numelui se face din oficiu. Cererile și orice alte acte sunt scutite de orice taxe și timbru. Publicarea în Monitorul Oficial se face fără plată de taxe.“

⁶ Ld. 168. lap 107a sz. jegyz.

⁷ 1928. febr. 25-i törvény 59. §: „Nu vor putea fi întrebuintate ca prenume, numele de familie, precum și cuvintele cari ar constitui o manifestare politică.“

⁸ 1938. aug. 4-i min. tan. jkv. 19. §: „Numele de familie se va scrie totdeauna în forma lui originală.“

⁹ Kisebbs. szerz. 2. cikk I. bek. Szabadság védelme alatt a nemzetközi jog értelmében a tulajdonnak és általában az összes magánjogoknak védelme is értendő. „... L'expression des ‚droits civils‘ dans le traité comprend sans aucun doute les droits privés qui découlent d'un contrat relatif à la possession ou à l'usage de biens soit meubles soit immeubles.“ Cour Permanente de Justice Internationale, Avis consultatif No. 6., közli Balogh, i. m. 134.

a) A vagyoni jogban

Az alkotmánytörvényekben foglalt jogegyenlőség elvét a kisebbségek vagyoni joga tekintetében maguk az alkotmánytörvények több esetben áttörik, a közönséges törvényhozás pedig hasonlóképpen több esetben sérti.

Az alkotmánytörvények külön is kihangsúlyozzák a magántulajdon sérthetlenségének elvét.^{1a} Ennek ellenére azonban a jogalkotás egész sor olyan intézkedést hozott, — s azokat az alkotmány is részben hatályban tartotta — amelyek a kisebbségek magántulajdonának sokszor vagyonekbozás jellegű súlyos korlátozásait jelentik.

Az alkotmánytörvények vagyoni jogi jellegű rendelkezései közül jelentősebbek még az újabb alkotmánytörvényeknek a falusi ingatlantulajdonon abban az értelemben korlátozó rendelkezései, hogy azt — bármilyen címen — csupán a román állampolgárok szerezhetik meg,² továbbá az ásványi kincsek tulajdonjogának az államra való átruházását tartalmazó intézkedések.³ Az előbbi rendelkezéseknek kisebbségi jogi szempontból azért van gyakorlati fontosságuk, mert — amint láttuk — az állampolgársági jog megszerzésének korlátozása elsősorban a kisebbségek ellen irányult, ezzel az alkotmányi rendelkezéssel is elsősorban az államban lakó kisebbségek voltak a falusi földtulajdon megszerzhetésétől elzárva. Nehezen képzel-

^{1a} 1866-i alkotm. 19. §: I. bek.: „Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului sunt sacre și neviolabile.“

1923-i alkotm. 17. § I. bek.: „Proprietatea de orice natură, precum și creanțele asupra Statului sunt garantate.“

1938-i alkotm. 16. §: „Proprietatea de orice natură, precum și creanțele, atât asupra particularilor, cât și asupra Statului sunt inviolabile și garantate...“

² 1923-i alkotmány 18. §: „Numai Românii și cei naturalizați români pot dobândi cu orice titlu și deține imobile rurale în România. Străinii vor avea drept numai la valoarea acestor imobile.“

1938-i alkotmány 27. § ut. bek.: „Numai Românii și cei naturalizați români pot dobândi cu orice titlu și deține imobile rurale în România. Străinii vor avea drept numai la valoarea acestor imobile.“ Ez utóbbi alkotmányi rendelkezésnek különös súlyt ad az is, hogy a román elem elsőbbségét biztosító 27. §-nak utolsó bekezdését képezi, ebből is megállapíthatólag tehát nemcsak az idegen állampolgárok, hanem az országban lakó faji kisebbségek ellen is irányul.

³ 1923-i alkotmány 19. §: „Zăcămintele miniere precum și bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea Statului. Se exceptează masele de roci comune, carierele de materiale de construcție și depozitele de turbă, fără prejudiciul drepturilor dobândite de Stat pe baza legilor anterioare...“ stb. stb.

1938-i alkotm. 17. §: „Zăcămintele miniere precum și bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea Statului. Se exceptează masele de roci comune, carierele de materiale de construcții și depozitele de turbă, fără prejudiciul drepturilor dobândite de Stat pe baza legilor anterioare ...“ stb. stb.

hető el ugyanis, hogy Romániában nem lakó személyek falusi kisbirtokokat kívántak volna szerezni Romániában s az alkotmány ezeket akarta volna a tulajdonszerzésből kizárni. A külföldiek legfeljebb nagyobb birtokokat vásároltak volna, ennek — államvédelmi szempontból is helyes — megakadályozására azonban már korábban, is alkotmánytörvényi erejű tételes jogszabály volt hatályban.⁴

A közönséges törvényhozás ezenkívül más számos esetben ilyen módon — az állampolgársági minőséggel kapcsolatban — korlátozza a kisebbségek tulajdonjogát. Az ásványi kincsekre vonatkozó alkotmányi rendelkezéseket végrehajtó közönséges törvényhozáshoz hasonlóképpen vannak a kisebbségek vagyoni jogát sértő rendelkezései.

A tulajdonjogra vonatkozó intézkedéseken felül a közönséges törvényhozás még egyéb, gazdasági jellegű korlátozást jelentő intézkedést is tartalmaz.

1. A kisebbségek tulajdonjogi korlátozásai között jelentőségben minden mást messze meghaladnak a földreformnak a magántulajdonjogra vonatkozó intézkedései.⁵

A *földbirtokreformot* Románia nem egységes jogszabállyal, hanem az ország egyes tartományaiban külön-külön törvényekkel valósította meg, amelyek nemcsak a részletkérdésekben, hanem alapelveikben is különböznek egymástól.⁶

⁴ Az államnak az 50 hektárt (az 1921. július 17-i s az ókirálysági földreformról szóló törvény 32. §-ának I. bekezdése, az 1921. július 30-i s a bukovinai földreformról szóló törvény 25. §-ának I. bekezdése, stb.), illetve az 50 holdat (az 1921. július 30-i s az erdélyi földreformról szóló törvény 47. §-a szerint) meghaladó ingatlanok eladása esetén elővételi joga volt. Ezeket a törvényi rendelkezéseket az 1923-i alkotmány 131. §-a, illetve az 1938-i alkotmány 98. §-ának II. bekezdése alkotmánytörvényi jelleggel ruházta fel s így azok csak az alkotmány módosítására vonatkozó szabályok szerint voltak módosíthatók.

⁵ A földbirtokreformmal kapcsolatos kiváló magyar nyelvű részletmunkák (Oberding József György, *Az erdélyi földreform*. Kolozsvár, 1930. Móricz Miklós, *Az erdélyi föld sorsa*, Budapest, 1932. és különösen Venczel József, *Az erdélyi román földbirtokreform*. Kolozsvár, 1943.) nemcsak a vonatkozó jogszabályokat ismertetik bőven, hanem a törvény végrehajtásával megvalósított helyzetet is feldolgozzák. Munkám teljessége szempontjából azonban szükségesnek tartom csupán a jogszabályok összehasonlító ismertetésével mégis röviden foglalkozni.

⁶ Az ókirályság és Dobruzsza területére vonatkozóan az 1921. július 17-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea), Erdélyre és a keletmagyarországi részekre vonatkozóan az 1921. július 30-i 93. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș), Bukovinára vonatkozóan az 1921. július 30-i 93. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru reforma agrară din Bucovina), végül Besszarábiára vonatkozóan az 1920. március 13-i 258. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru reforma agrară din Basarabia).

Maga az a tény, hogy a földreformot négy, egymástól lényegében különböző törvénnyel szabályozta és hajtotta végre az államvezetés, egyik legjellemzőbb bizonyíték arra, hogy a törvényhozás kizárólag a román faj érdekeit vette alapul és ahol szükség volt rá, ennek az alaptételnek minden más jogelvet feláldozott.

Az erdélyi földbirtokreformtörvény célja falusi parasztbirtokok, továbbá községi legelők és erdők növelése és kiegészítése, a nemzeti ipar pártolása; városokban, bányaiipari és fürdőközpontokban a munkások és tisztviselők életlehetőségeinek megkönnyítése, végül közérdekű gazdasági, közművelődési, társadalmi és testnevelési érdekek szolgálata.⁷ Ezzel szemben az ókirályságbeli törvény csupán a falusi parasztbirtokok területének növelését, községi legelők létesítését és közérdekű gazdasági és közművelődési célok szolgálatát kívánja megvalósítani.⁸

A törvények részletes intézkedései is világosan rámutatnak az egyes földbirtokreformtörvények különböző céljaira, míg ugyanis az ókirályságbeli földbirtokreform célja ténylegesen mezőgazdasági szociálpolitika, addig az erdélyi földbirtokreform elsődleges célja nem a szociális és gazdasági érdekek kiszolgálása, hanem a kisebbségek vagyoni alapjainak elvétele.

a) Az ókirályságbeli földreformtörvény meghatározza az összes kisajátított földek legfelső határát — 2 millió hektár⁹⁻¹⁰ —, emellett csupán azoknak az ingatlanait sajátítja ki, akiknek legalább 100 hektár ingatlan vagyonuk van.¹¹ Ezekből az intézkedésekből megállapíthatólag a törvény célja ténylegesen az ingatlantulajdon arányos megosztása. Az erdélyi földreformtörvény ellenben a kisajátításra vonatkozó előbbi két fontos korlátozást nem tartalmazza, amiből világosan felismerhető a törvényhozónak az a célja, hogy a törvénnyel ne arányosabb megosztást, hanem faji célok szolgálatában álló tulajdonelvételet, illetve juttatást valósítson meg.

⁷ Erd. földb. ref. törv. 1. §-a: „In conformitate cu punctul 5. al art. 3. din rezoluția Adunării naționale a tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia, în ziua de 18 Noemvrie 1918 și având ca punct de plecare decretul lege... se declară dreptul Statului de expropriere pentru cauză de utilitate publică în măsură și condițiunile cuprinse în legea de față:

1. Pentru a spori și completa proprietățile rurale țărănești, precum și izlazurile și pădurile comunale rurale.

2. Pentru a înlesni dezvoltarea industriei naționale, oprindu-se pământul necesar pentru industria în ființă, sau pentru aceea pe care circumstanțele geografice, topografice și geologice o indică incontestabil cu putință în viitor.

3. Pentru a ușura traiul din orașe, centrele miniere, industriale și balneare, rezervându-se terenuri spre a se crea mici gospodării pe seama muncitorilor, funcționarilor și altor locuitori cu mijloace modeste de trai.

4. Pentru satisfacerea trebuințelor de interes general, cultural, economic, social și educație fizică.“

⁸ Az ókirályságbeli földref. törvény szerint ellenben: (1. §) „Se expropriează pentru cauză de utilitate națională proprietățile rurale, în măsură și în condițiunile cuprinse în legea de față, în scopul de a spori întinderea proprietății rurale țărănești, de a înființa pășuni comunale, precum și pentru scopuri de interes general, economic și cultural.“

⁹ A 2,000.000 hektáros felső határt az 1866-i alkotmány 1. §-át módosító s az 1917. július 20-i 93. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény II. bekezdése szabja meg. („Se va expropria din proprietățile rurale particulare o întindere de 2,000.000 hectare teren cultivabil ...“) Az ókirálysági földreformtörvény 3. §-ának III. bekezdése erre a felső határra hivatkozik. („Suprafața astfel vândută nu intră în calculul celor 2 milioane Ha“) Venczel, (i. m. 19.) és Móricz (i. m. 85.) csupán a 3. §-ra hivatkoznak.

¹⁰ Az erdélyi földreformtörvény területi mértékegysége a katasztrális hold, az ókirálysági törvényé a hektár. A két mértékegység átszámítási kulcsa a következő: 1 hektár=1.737726 kat. hold; 1 kat. hold=0,575465 hektár. Ld. Venczel i. m. 20.

¹¹ Ókirályságbeli földreformtörv. 4. §: „Exproprierea privește numai moșiile sau părțile de moșii de 100 Ha pământ cultivabil în sus, oricine ar

b) Az erdélyi földreformtörvény 6. §-ának a) pontja kisajátítja teljes egészükben azokat a falusi birtokokat és városi kültelkeket, amelyek valamely közérdekű célt szolgáló jogi személy tulajdonát képezik, mint pl. testületek, alapítványok, egyházak, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák, vármegyék, községek stb.; ugyanezen szakasz b) pontja pedig az örökbérletbe vagy — bizonyos feltételek mellett — legalább 5 év óta hasznóbérbe adott területeket, a c) pont pedig a távollevők tulajdonában levő falusi ingatlanokat sajátítja ki.^{12—13—14}

Ezzel szemben az okiráltsági törvény szerint csupán a koronauradalmak, a Falusi földhitelintézet, továbbá köz- és magánjogi jogi személyiségeknek, alapítványoknak stb. tulajdonában lévő *megművelhető* területek sajátítandók ki.¹⁵

Tehát amíg Erdélyben a törvény a jogi személyiségek összes ingatlanait kisajátítja, addig az Okiráltságban csupán a megművelhető ingatlanokat. A különbségtételnek semmiféle agrárszociális oka nincsen,¹⁶ viszont gyakorlatban a magyar jellegű egyházi és közbirtokossági vagyonok elvételét jelentette.

c) Az erdélyi földreformtörvény kisajátítani rendeli mindazokat a megművelhető falusi ingatlanokat és városi kültelkeket, amelyeket tulajdonosa önként vagy árverésen 1914. aug. 1-e után a törvény szentesítéséig eladott,¹⁷ továbbá a gyógyíthatatlan elmebetegek megművelhető falusi

fi proprietarii lor și oricare ar fi capacitatea lor juridică sau caracterul imobilului expropriat, cu excepțiunile prevăzute în prezenta lege.“

¹² Erd. földref. törv. 6. §: „Se expropriează în întregime: a) Toate proprietățile rurale și extravilanele urbane aparținând tuturor persoanelor juridice, cari urmăresc satisfacerea unui interes public, ca corporațiuni, fundațiuni, instituțiuni, biserici, mănăstiri, capitaluri, universități, școli, spitale, județe, comune etc.... b) Pământul folosit prin embatic, plantat sau nu (emphyteuzis) precum și acela ținut de săteni în arendă cel puțin 5 ani neîntrerupt, dacă aceștia își vor fi construit pe el case, sălașuri, mori de apă primitive (rustice) joagăre sau vor fi făcut plantațiuni de vii sau pomi roditori, exproprierea făcându-se în folosul lor ... c) Pământul rural al absenteiștilor ...“

¹³ Távollevők alatt a törvény azokat érti, akik 1918. dec. 1. és a törvényjavaslat beadása közötti időben anélkül voltak az országból távol, hogy külföldön valamilyen hivatalos megbízatásuk lett volna. (Erd. földref. törv. 6. § c. pont II. bek.) Ez a törvényi rendelkezés, amely a trianoni békeszerződés értelmében Magyarországon maradt vagy oda távozott magyar földbirtokosok ingatlan vagyonának teljes elvételét jelentette, a nemzetközi köröket sokat foglalkoztató s — helytelenül — „optáns pernek“ nevezett jogvitára adott okot. Vö. Venczel, i. m. 8., 126. skk., Móricz, i. m. 102.

¹⁴ Az egyházakat érintően még ld. 105. lap 3. pont.

A többi jogi személyek közül az agrárreform legsúlyosabban érintette az EMKÉ-t, amelynek algyógyi földműves iskoláját, egyéb földbirtokait stb. kisajátították. Ld. Mikó, i. m. 33.

¹⁵ Okiráltságbeli földref. törv. 7. § c. pont: „Se declară expropriate în întregime ... c) Pământul cultivabil al Domeniului Coroanei, Casei rurale și ale tuturor persoanelor morale, publice și private, instituțiuni, fundațiuni, etc., chiar când actele lor de fundațiune, donațiune, testamente sau orice alte dispozițiuni, sub orice titlu ar prevedea direct sau prin orice fel de clauze prohibitive neînstrăinarea lor sau le-ar fi dat vreo altă destinație specială...“ etc.

¹⁶ Vö. Venczel, i. m. 20.

Az egyes törvények e szakasz rendelkezései alól kivételeket tesznek. Az erdélyi földreformtörvény kivételeit részletesen ismerteti Venczel, i. m. 6., Móricz, i. m. 93. skk.

¹⁷ Erd. földref. törv. 7. §: „Se expropriează în întregime tot pământul cultivabil din: ... c) Toate proprietățile rurale și extravilanele urbane, cari

ingatlanait és városi külterkeit, amennyiben ez utóbbiaknak leszármazója nincsen.¹⁸ Az ókirálysági törvény nem ismeri a kisajátításnak ezeket az eseteit.

d) A *magántulajdonban* levő földbirtokra vonatkozóan hasonlóképpen szembeszökően ellentétes módon szabályozza a kisajátítást a két törvény, az ókirálysági törvény a tulajdonosra nézve mindig kedvezőbb rendelkezést tartalmazván. A bérbeadott birtokra vonatkozóan az erdélyi törvény a 30 hold falusi, illetve — más esetekben 50 hold hegyvidéki vagy 10 hold síkvidéki területet meghaladó részt sajátítja ki, míg az ókirályságbeli csupán a 100 hektárt (174 hold) meghaladó részt.¹⁹

A tulajdonosok által megművelt területek közül az erdélyi törvény a hegy- és dombosvidéken 50 vagy 100 holdat, az ókirálysági törvény 100 hektárt, a síkvidéken pedig — az igényjogosultak kielégítésének arányában — az erdélyi törvény 200—300—500 holdat, az ókirálysági törvény ugyanekkor 150—200—250 hektárt hagy meg a régi tulajdonosnak.²⁰ Az erdélyi törvényben meghatározott felső határokat az agrárbizottság telepítési célokból leszállíthatja,²¹ hasonló intézkedést az ókirályságbeli törvény nem ismer. Az ókirálysági törvény szerint a belterjesen gazdálkodók részére a meghagyás felső határa 200—300—500 hektár az igényjogosultak kielégítésének aránya szerint, ilyen rendelkezést az erdélyi törvény nem tartalmaz.²²

e) Az erdélyi törvény kisajátítja az 1885. jan. 1. után végzett *telepítések* során nyert ingatlanokat. Ilyen intézkedést az ókirálysági törvény nem tartalmaz.²³

f) Az erdélyi törvény értelmében valamely tulajdonosnak különböző helyeken fekvő ingatlanai egyetlen birtoknak számítanak és a kisajátítási

au fost vândute de bună voie, sau prin licitație dela 1 August 1914. și până la promulgarea legii de față.

Se exceptează cumpărările până la 100 jugărc cadastrale, făcute de cultivatorii de pământ, preoții, învățătorii sau membrii familiilor lor, precum și cumpărările făcute pentru schimb de acei proprietari, cari au vândut în acest timp proprietățile lor cu scopul de a face o cultură intensivă.“

¹⁸ Erd. földref. törv. 7. § b) pont: „Toate proprietățile rurale și extravilanele urbane ale alienațiilor incurabili și curanzilor pe viața, întru cât aceștia nu au descendenți.“

¹⁹ Erd. földref. törv. 8. §: „Se expropriează pământul cultivabil rural și extravilan urban al proprietarilor particulari din: a) Toate moșiile, partea întrecătoare peste 30 jug. cad. în comunele rurale și 10 jug. cad. în comunele urbane, care au fost arendate timp de 10 ani agricoli, între 1904. și 1918. b) Toate moșiile arendate la 1 Mai 1921, partea întrecătoare peste 50 jug. cad. la munte și deal și 10 jug. cad la șes.“

Ókirálysági törv. 8. §: „Se declară expropriat parțial: a) Pământul cultivabil dela 100 hectare în sus al moșiilor particulare arendate și cultivate prin arendași la 23 Aprilie 1920 sau și azi arendate.“

²⁰ Erd. földref. törv. 8. §: „... c) Toate moșiile cultivate de proprietarii lor, partea întrecătoare peste 50 jug. cad. la munte, 100 jug. cad. la deal, 200 jug. cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutări mari, 300 jug. cad. la șes cu cereri de împrumutări mijlocie, 500 jug. cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutări satisfăcute.“

Ókirálysági földref. törv. 8. §: „Pământul cultivabil al moșiilor particulare cultivate de proprietarii lor, dela următoarele suprafețe în sus: 100 Ha la munte și deal, 150 Ha la șes, în regiunile unde cererile de împrumutări sunt mari, 200 Ha la șes în regiunile unde cererile de împrumutări sunt mijlocii, 250 Ha la șes în regiunile unde cererile de împrumutări sunt satisfăcute.“

²¹ Erd. földref. törv. 8. § c. pont II. bek., III. bek.

²² Ókirálysági földref. törv. 8. § c. pont.

²³ E rendelkezés eredményeit ld, Venczel, i. m. 127.

mértékek azokra mint egészre vonatkoznak, az ókirállyági törvény és végrehajtási utasítása szerint azonban csak a tulajdonos ugyanazon faluban vagy szomszédos falvakban fekvő ingatlanai tekintendők a kisajátítás szempontjából egy birtoknak.²⁴

g) A *községi legelőkkel kapcsolatos* rendelkezések hasonlóképpen külön-külön elveken épülnek fel. Míg az erdélyi törvényben az általános szabály mind a magán-, mind a köztulajdonban levő legelők tekintetében azoknak — a saját szükségleteket meghaladó mértéken felüli — teljes kisajátítása, addig az ókirállyági törvény a legelők tekintetében csupán a magántulajdonban meghagyott birtokok alsó határát engedi meg leszállítani.²⁵ Az erdélyi törvénynek ez a szakasza egyébként nyíltan is faji alapon tesz megkülönböztetést a tulajdonjog kérdésében: mentesíti a kisajátítás alól a volt naszódai II. határőrezred vagyónából alakult naszódvidéki közvagyon,²⁶ — amelynek résztulajdonosai kizárólag románok — viszont az előbbi közvagyonnal teljesen azonos történeti eredetű, de magyar jellegű vagyónközösséget, az 1. sz. csíki határőrezred vagyónát meghagyja az általános törvényi rendelkezések alatt.²⁷

h) Hasonló helyzetet teremtenek a *községi erdők*re vonatkozó rendelkezések is. Az erdélyi földreformtörvény elrendeli a magán- és köztulajdonban levő erdőknek bizonyos mértéken felüli kisajátítását a szükséglet szerint. Kisajátítható sík területen a 100 holdon felüli, hegyvidéken a 200 holdon felüli erdőbirtok. A törvény megengedi továbbá az 1917. nov. 1. után a vonatkozó magyar kormányrendeletek alapján megvásárolt erdőségek kisajátítását s ezeknél az erdőknél nem jelöli meg a meghagyandó birtok mennyiségének alsó határát sem.²⁸ Az ókirállyági törvény ezzel szemben semmiféle intézkedést nem tartalmaz a községi erdők létesítésére vonatkozóan és csak az állam tulajdonát képező, de újra már nem erdősíthető területek kisajátítását rendeli el.²⁹ Az előbbi g) pont alatti rendelkezéssel megkülönböztetést tesz az erdélyi kisajátítási törvény a naszódai II. határőrezred javára az erdőbirtokok tekintetében is.³⁰

²⁴ Erd. törv. 22. §, Ókirállyági törv. 6. §. Vö. Venczel, i. m. 23.

²⁸ Erd. földref. törv. 32. §: „Se înființează după trebuință păduri comunale numai pentru pășune și fâneață aparținând proprietarilor particulari, care întrece suprafața necesară întreținerii vitelor proprii.

b) Intreg pământul de fânețe aparținând composoratorilor, care întrece întinderea necesară întreținerii contingentului normal de vite... composorilor.

c) Pământul de pășunat și fânețe aparținând comunităților de avere, până la limita necesară întreținerii contingentului normal al locuitorilor...“ stb.

Ókirállyági földref. törv. 23. §: „In vederea înființării sau completării pășunelor comunale, exproprierea se poate cobori în regiunile de munte și sub 100 Ha, pământul propriu numai pentru pășune și fâneață putând fi expropriat până la 25 Ha.“

²⁶ Erd. földref. törv. 24. § II. bek. c. pont, II. tétel.

²⁷ Az 1. sz. csíki határőrezred vagyónát, az ú. n. Csíki Magánjavakat azután ki is sajátították. Vö. Venczel, i. m. 134. skk.

²⁸ Erd. földref. törv. 32. §: „Se înființează după trebuință păduri comunale și se completează pădurile comunale existente în modul următor:...

b) Se expropriează în măsura lipsei orice pădure, fie ale persoanelor juridice, fie ale particularilor până la limită de 100 jugăre cad. la șes și la deal și 200 jug. cad. la munte.

c) Se vor putea expropria chiar și pădurile comunale, urbariale sau composorale precum și acei păduri cu caracter de păduri comunale, a căror suprafața întrece limita fixată de această lege ...

d) Se vor putea expropria pădurile cumpărate în baza ordonanțelor fostului guvern ungar din 1 Noemvrie 1917, privitor la restrângerea liberei circulațiuni a imobilelor.“

²⁹ Ókirállyági törv. 7. § f. pont.

³⁰ Erd. földref. törv. 32. § c) pont II. bek. Vö. Venczel, i. m. 134. skk.

i) Az erdélyi törvény kisajátítja a kisajátított ingatlanokkal járó *haszonvételeket* is (vámjog, vízjog stb.)³¹ Az ókirálysági törvény ilyen rendelkezést nem tartalmaz.

j) A törvények szerint az állam saját birtokaiból és a kisajátítás útján szerzett ingatlanokból *állami felesleget* (rezervá) tarthat meg, amelyből a később felmerülő közművelődési, gazdasági, társadalmi igényeket kielégítheti. Az ily módon az állam tulajdonában megmaradt területeknek az ókirálysági törvény felső határt szab,³² az erdélyi törvény azonban erre vonatkozó intézkedést nem tartalmaz.

k) A törvények az államnak *elővételi jogot* biztosítanak a kisajátított birtokok egyes épületeinek, valamint bizonyos területet meghaladó ingatlanoknak magánkézből történt eladása esetén. Az erdélyi törvény ez utóbbi ingatlanok felső határát 50 holdban, az ókirálysági törvény pedig 50 hektárban állapítja meg, ennél fogva az ingatlan magánforgalmát is sokkal erősebben korlátozza az erdélyi részekben, mint az ókirályságban.³³

l) Az erdélyi törvény szerint a tulajdonosnak joga van arra, hogy egy gyermeke részére, aki 1918. dec. 1-ig mezőgazdasági tanulmányokat kezdett, a mentesített birtokának felével egyenlő kiterjedésű birtokot hagyjon meg, ezzel szemben az ókirálysági törvény a tulajdonosnak ezt a jogát akként szabályozza, hogy minden egyes gyermeke részére 50—50 hektárt enged meghagyni, ha az mezőgazdasági tanulmányait 1920. jan. 1-ig megkezdette.³⁴

m) Az előbb felsorolt néhány szembetűnőbb rendelkezésen felül, a törvényeknek egész sor olyan érdemi rendelkezése van, (pl. a vételár megállapítása, megfizetése, kisajátítási eljárás stb.), amelyeknél fogva az erdélyi földtulajdonosok sokkal hátrányosabb helyzetbe kerültek az ókirályságbelieknél.

Különösen méltánytalan a különbségtétel a *kisajátítási ár* tekintetében. Az ókirálysági törvény ugyanis az árak megállapításánál az 1917—1922-ös árakat veszi figyelembe, az erdélyi törvény pedig általában az 1913-i árakat, tehát az ókirályságban Romániának a világháborúba való belépése *utáni*, az erdélyi és keleti részekben pedig a világháborúba való belépés *előtti* árakat. Ez nyilván előnyösebb helyzetbe hozza az ókirályság-beli tulajdonosokat, mert a háború okozta pénzromlás folytán a földárak ott számszerűleg magasabbak. Ehhez járul még az is, hogy Erdélyben az 1913-i érték megállapításánál a törvény az aranykoronát a leuval egyenlőnek tekinti, holott a világháború előtti papírkorona is értékesebb volt a leunál.³⁵ A törvény végrehajtása így nemzeti alapon végrehajtott vagyonelkobzás képét mutatja.^{35a}

³¹ Erd. földref. törv. 38. §.

³⁵ Ókirálysági földref. törv. 36. §. erd. földref. törv. 50. §. A világ-

³³ Erd. földref. törv. 47. § I. bek. Ókirálysági törv. 32. § I. bek.

Az erdélyi földreformtörvény 47. §-ának értelmezésére vonatkozóan a későbbi törvényhozás külön törvényt hozott (Lege pentru interpretarea art. 47. din legea pentru reforma agrară din Ardeal, megjelent az 1937. márc. 29-i 73. sz. Hiv. Lapban). Ennek a törvénynek kisebbségpolitikai vonatkozásaira Id. Venczel, i. m. 151., továbbá a Semmitőszék I. 1831/1938. jún. 27-i döntését, *Pand. Rom. XVIII—1939. III. 4.*

³⁴ Erd. törv. 21. §. Ókirálysági törv. 12. §.

³⁵ Ókirálysági földref. törv. 36. §, erd. földref. törv. 50. §. A világháború előtti leu 0,952 koronát tett ki.

^{35a} A földbirtoktörvénynek az erdélyi és keletmagyarországi részekben történt végrehajtását részletesen ismerteti Venczel József. Adatai szerint Erdélyben az egyes vármegyék összterületének 16.3%-át sajájtították ki (i. m. 88.), a kisajátítást szenvedett birtokosok számának 86.1%-a magyar, 4.9%-a román, a kisajátítás alá eső területek 80.0%-a magyar, 4.6%-a román tulajdonos tulajdonát képezte. (i. m. 92.) A kisajátított közbirtokok

2. A földbirtokreformra vonatkozó törvények többszöri módosításán kívül³⁶ a közönséges törvényhozás egész sor olyan intézkedést hozott, amelyek — már a szövegükből is megállapíthatóan — a faji alapon álló földbirtokpolitika szolgálatában állanak. A vonatkozó törvényhozás szembetűnőbb intézkedései közül felemlítendőek:

a) Az 1924. július 26-i 101. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állami elemi iskolai oktatásról szóló törvény (lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal primar) 159. §-ának III. bekezdése szerint az ú. n. kultúrzóna területén lakó *állami tanítók*, akik nem a kultúrzóna területét képező vármegyéből származnak, — egyéb előnyök mellett — 10 hektár *telepítési telket* kapnak az állami feleslegből.

Ezt a törvényi rendelkezést hajtja végre az 1929. február 7-i 30. sz. Hiv. Lapban megjelent minisztertanácsi napló (jurnal al Consiliului de Miniștri pentru împrörietăria învățătorilor din zonele frontierelor),

közül az egyházi vagyonok 92.8%-a, a közbirtokossági vagyonok 79.7%-a, a községi vagyonok 72.9%-a magyar volt (i. m. 94.), a juttatásból a románság 68.8%-ban részesült (i. m. 98.), ami — figyelembe véve a területek nemzeti-ségi arányszámát — a magyarság 54.8-as indexszámú részesedésével szemben a románság 158.4-es részesedését jelenti. (i. m. 100.)

A négyféle törvény végrehajtásával elért eredmény a következő: 1937-ig juttatásban részesült az ország egész területén 1,393.383 lakos, ebből 1,256.006 (90.1%) román, 46.069 (3.3%) magyar, 34.709 (2.4%) orosz, 24.315 (1.7%) német volt, (az abszolút számokat a *L'Agriculture en Roumanie*, Atlas statistique, publié par le Ministre de l'Agriculture et des Domaines. Bucarest, 1938., 75. közli) annak ellenére, hogy Romániában összesen kisajátított 5,811.836 (közli uo.) hektár területből az erdélyi részekben kisajátított 1,682.646 (uo.) hektár terület magyar kézből kisajátított 80%-a (1,346.116 hektár) az összterület 23.2%-át teszi ki.

A román miniszterelnökség kiadásában megjelent összeállítás szerint a kisajátított földek *ára* fejében 1925-ig az Ókirályságban 4.634,579.957 leit, Erdélyben 38,840.535 (!) leit, Besszarábiában 778,433.935 leit, összesen 5.451, 854.427 leit fizettek ki. Ld. *Activitatea Corpurilor legiuitoare și a Guvernului*. Dela Ianuarie 1922 până la 27 Martie 1926. Președinția Consiliului de Miniștri. Dare de seamă înfățișată de D-l Ioan I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri. București, 1926., 143. Egy későbbi hivatalos adatközlés szerint 1937. augusztus 1-ig az Ókirályságban készpénzben és kötvényben 4.951,404.600 leit, Erdélyben 1.877,942.300 leit, Besszarábiában 1.023,126.000 leit fizettek ki. Ld. *Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Istoric, organizare, realizări, perspective*. București, 1937., 296.

³⁶ Az 1922. június 23-i 63. sz. Hiv. Lapban megjelent s az erdélyi föld-reformtörvény egyes intézkedéseinek módosításáról szóló törvény (lege pentru modificarea unor art. din legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș), az 1930. július 7-i 148. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru preferința acordată invalizilor, văduvelor și orfanelor de război la împröietărire), az 1932. nov. 2-i 257. sz. Hiv. Lapban megjelent módosító törvény (lege pentru modificarea și abrogarea unor art. din legile pentru reforma agrară), az előbb említett s az 1937. március 29-i 73. sz. Hiv. Lapban megjelent értelmező-törvény (lege pentru interpretarea art. 47. din legea pentru reforma agrară din Ardeal).

A kisajátítás alá eső vagy annak kapcsán szerzett ingatlanok forgalmára vonatkozóan: az 1924. aug. 5-i 168. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege privitoare la valabilitatea vânzărilor de pământ, făcute sătenilor), az 1925. mára 13-i 58. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege privitoare la înstrăinarea loturilor dobândite prin împröietărire) és az 1929. augusztus 20-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru regulamentul circulației pământurilor dobândite prin legile de împröietărire), végül az 1937. március 22-i 67. sz. Hiv. Lapban megjelent s a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló törvény (lege pentru organizarea și încurajarea agriculturii). E törvényeket ismer-teti Venczel, i. m. 150. skk.

amely Erdélyben Bihar, Szatmár, Szilágy, Maramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Hunyad vármegyékben véglegesen letelepedett, nem ezekből a megyékből származó állami tanítóknak 10 hold területet juttat,³⁷ amelyekre a földreform során szerzett ingatlanokra vonatkozó forgalmi korlátokat alkalmazza.³⁸ A min. tan. napló címe is a kultúrzóna fajvédelmi célját mutatja.

b) Az 1927. május 25-i 105. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Vitéz Mihály-rend* tisztjeinek földhözjuttatásáról szóló törvény (lege pentru împroprietărire a ofițerilor decorați cu Ordinul Mihai Viteazul) szerint a román hadsereg szolgálatában állott, a fenti rendjellel kitüntetett tisztek — még ha a földbirtokreform során már részesültek is juttatásban — az állami feleslegből Erdélyben 25 hold, az Ókirályságban 25 hektár területű ingatlant kapnak. E tekintetben elsősorban a határok mellett fekvő ingatlanok jönnek tekintetbe; a juttatott ingatlanok tulajdonjoga korlátozva van.

c) Az 1930. július 17-i 17. sz. Hiv. Lapban megjelent *telepítési törvény* (lege asupra colonizărilor), valamint az ezt hatályon kívül helyező s az 1936. április 7-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent telepítési törvény (lege privitoare la regimul colonizării) kifejezetten nem rendelkezik ugyan arról, hogy a telepítés csak a román faj érdekében történhetik, azonban az ekkor hatályos alkotmánytörvény értelmében telepíteni csak román fajú népeket lehet.³⁹ Ennek az alkotmányi rendelkezésnek megfelelően az e törvény értelmében végrehajtott telepítések kizárólag román faji érdekeket szolgálták.⁴⁰

Az 1938-i alkotmány hasonló értelmű rendelkezését⁴¹ végrehajtó s az 1940. április 25-i 98. sz. Hiv. Lapban megjelent *telepítési törvény* (lege asupra colonizărilor) már kifejezetten a románok — románok alatt fajilag románok értve — telepítéséről beszél.⁴²

3. Ugyancsak súlyosan érintik a kisebbségeket az alkotmánytörvényeknek, illetve a közönséges törvényhozásnak az ásványi javakra vonatkozó rendelkezései.

³⁷ 1924. júl. 26-i törvény 159. §: „Membrii corpului didactic primar și normalității, cari nu sunt originari din județele de mai jos și cari vor merge să funcționeze în județele Bihor, Sălaj, Satu-Mare, Maramureș, Odorhei, Ciuc, Trei-Scaune, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Hunedoara ... și vor putea primi și un lot de colonizare de 10 hectare, din cele disponibile.”

³⁸ 1929. febr. 7-i min. tan. napló. 6. §.

³⁹ 1923-i alkotmány 3. §: „Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de seminițe străine.”

⁴⁰ Vö. Venczel i. m. 156. skk. A törvényhozás még külön rendelkezést is hozott a telepesek adósságának rendezéséről, az 1937. ápr. 1-i 76. sz. Hiv. Lapban megjelent törvényt (lege pentru lichidarea datoriilor către Banca Centrală Cooperativă, provenind din împrumuturile acordate coloniștilor).

⁴¹ 1938-i alkotm. 3. §: „Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de seminițe străine.”

⁴² 1940. ápr. 25-i törvény 1. §. Vö. Venczel, i. m. 155. skk.

A román szó értelmezése az 5. és 6. § egybevetéséből állapítható meg. Az 5. § szerint — egyéb feltételek mellett — csak „román” telepíthető. Hogy ezalatt nem román állampolgár, hanem fajilag román értendő, az kiténik a törvény 6. §-ából, amely szerint a külföldről származó fajilag román személyek az állampolgárság megszerzése előtt — bizonyos feltételek mellett — ideiglenesen telepíthetők. (6. §: „Românii veniți de peste hotare pentru a fi colonizați, pot fi admiși provizoriu la colonizare, înainte de a fi obținut cetățenia română, de a fi satisfăcut legea recrutării și de a-și fi procurat inventarul agricol, proprietatea lotului nu li se poate însă transmite, înainte de a fi satisfăcut și aceste condițiuni.”)

a) Az 1924. július 4-i 143. sz. Hiv. Lapban megjelent *bányatörvény* (legea minelor) az ásványi javak közé számítja a borvizeket is.⁴³ Mint-hogy Románia legértékesebb borvizei szinte kizárólag kisebbségi kézen — legnagyobb részét a székely közbirtokosságok tulajdonában — voltak, ez a rendelkezés elsősorban a kisebbségek vagyoni hátrányát jelentette.⁴⁴ Ugyanez maradt a helyzet az előbbi bányatörvénynek az 1929. március 28-i 71. sz. Hiv. Lapban megjelent lényeges módosítása, valamint az ezeket a törvényeket hatályon kívül helyező s az 1937. március 24-i 69. sz. Hiv. Lapban megjelent bányatörvény (legea minelor) után is.⁴⁵

b) A román törvényhozás az altalaj nacionalizálásának végrehajtása során figyelemmel volt arra, hogy amennyiben az erre vonatkozó intéz-ke-dések kisexistenciákat érintettek — ha román érdekről volt szó — ezekre kivételes jogszabályt hozzon. Így pl. az aranybányászatra vonat-ko-zó rendelkezések a *nyugati hegyvidéken élő mőcok* stb. érdekeit sértet-ték és ezek szerzett jogait külön rendelkezés (az 1927. december 14-i 276. sz. Hiv. Lapban megjelent Regulament pentru micile exploataři miniere din Munții Apuseni și din Regiunea Baia-Mare) védte meg, a székely kis-birtokosok ásványvizeire vonatkozóan azonban hasonló törvényi intéz-ke-dést nem hoztak.

4. A tulajdonjogi korlátozásokon felül a közönséges törvényhozás szá-mos egyéb, az ingatlan forgalmát vagy annak birtoklását a kisebbségek részére kizáró vagy megnehezítő intézkedést hozott, amelyek pontosan beleilleszkednek a román földbirtokpolitika rendszerébe. Ezek a rendel-ke-zések az állami elővásárlási jog további kiépítésével mindinkább bele-nyúlnak az ingatlan magánforgalmába s céljuk a román fajnak további ingatlantulajdonhoz való juttatása. A vonatkozó törvényi rendelkezések közül felemlíthetők:

a) Az 1938. december 16-i 293. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *katonai határ-övezet felállításáról szóló törvény* (lege pentru crearea zonelor mili-tare) szerint a katonai övezetben fekvő bármely ingatlan katonai célokra kisajátítható,⁴⁶ emellett a törvény egyéb, a tulajdon használatára vonat-ko-zó megkötést is tartalmaz.⁴⁷ A községek, intézmények stb. kötelesek a saját tulajdonukban levő, de hadviselési célokra felhasználható ingatlanai-ka-t minden ellenszolgáltatás nélkül a hadügyminisztériumnak átengedni.⁴⁸ Az államnak elővételi joga van a katonai övezetekben fekvő minden ingat-lanra és azt az eladás bejelentésétől számított 3 hónap alatt gyakorol-

⁴³ 1924. július 4-i törvény 1. § ut. bek.

⁴⁴ A román bányatörvények az ásványi kincseket az állam tulajdonába kívánják juttatni, az alkotmánytörvények rendelkezéseinek megfelelően. Ennek oka az volt, hogy a legértékesebb ásványi kincsek, elsősorban a szintén e tör-vény hatálya alá tartozó petróleum, szinte kizárólagosan idegen érdekeltségű vállalatok tulajdonában voltak. Az 1924-i törvény miniszteri indokolása szerint a világháború előtt a román petróleumtermelés 98%-ban idegen és csak 2%-ban román tőkeérdekeltségű vállalat tulajdona (Hârjescu, Cezar—Oghină, Gheorghe, *Legea Minelor*. București, 1929., 133.), az 1929-i törvény miniszteri indokolása szerint pedig az arány 67:37 az idegen tőke javára. (Uo. 160.)

⁴⁵ 1937. márc. 24-i törvény 1. § X. pont.

⁴⁶ 1938. dec. 11-i törvény 7. §: „Toate imobile apartinând particularilor situate în zonele de fortificații, vor fi expropriate cu formele și în condi-țiunile legii de expropriere pentru cauză de utilitate publică.“

⁴⁷ Uo. 8—10. §.

⁴⁸ Uo. 14. §: „Ținuturile, comunele și orice instituție publică, care posedă terenuri situate în zonele de graniță, sau de interes militar, sunt obligate să cedeze spre folosință, fără niciun fel de indemnizație, toate suprafețele desti-nate măsurilor sau lucrărilor prevăzute mai sus.“

hatja.⁴⁹ Végül különleges megkötéseket tartalmaz a törvény a katonai övezetben fekvő egyes ipartelepekre vonatkozóan.⁵⁰

A törvénynek az 1939. augusztus 3-i 177. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása pontosan meghatározza a katonai övezet kiterjedését, ennek legnagyobb része a kisebbségek által lakott területeken fekszik, a törvényi korlátozások tehát elsősorban kisebbségeket érintenek.

b) Az 1939. november 18-i 268. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elővásárlási jog pénzügyi ellátásáról szóló törvény* (lege pentru finanțarea preemțiunilor) szerint az állam szerződést köthet egy magánbankkal (Banca pentru Industrializarea și valorificarea produselor agricole, alábbiakban BINAG) az állami elővételi jog pénzügyi ellátására.⁵¹ A határszéli vagy vegyes lakosságú vidékeken megvásárolt ingatlanokat csakis telepítési célokra lehet felhasználni⁵² és azokat 5—10 hektáros részletekben csak románoknak — ezalatt itt fajlag román értendő — lehet eladni.⁵³ Míthogy azok az adásvételek, amelyeket a BINAG köt, épen úgy nemzeti és gazdasági érdekből történnek, mint amelyeket az állam köt, az összes adásvételek ugyanazoknak a jogszabályoknak vannak alávetve, mint az állammal kötött szerződések.⁵⁴ A pénzügyi ellátáshoz szükséges tőkét a Román Nemzeti Bank adja a BINAG rendelkezésére.⁵⁵

5. A földreformtörvények — amint láttuk — súlyosan érintették a *kisebbségi jellegű közületeket* is. A későbbi törvényhozás is több, ilyen jellegű intézkedést hozott. A kisebbségi közületeket érintő törvényi intézkedések közül az alábbiak említhetők fel:

a) Az 1932. április 6-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *hadserg által használt ingatlanok megváltásáról szóló törvény* (lege pentru răscumpărarea imobilelor, proprietatea județelor și comunelor, destinate nevoilor armatei) a vármegyék vagy községek tulajdonát képező, de a hadsereg által használt ingatlanokat az állam javára kisajátítja.⁵⁶ A román hadügyminisztérium hivatalos kimutatása szerint a hadügyminisztérium

⁴⁹ Uo. 17—21. §.

⁵⁰ Uo. 16. §.

⁵¹ 1939. nov. 18-i. törvény 1. §.

⁵² Uo. 9. §: „Terenurile situate în regiunile de graniță și în comunele eteroglate, cumpărate de BINAG vor fi întrebuițate numai pentru colonizare.

Aceste regiuni vor fi stabilite de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, împreună cu Marele Stat, Major ...

Loturile de colonizare astfel constituite sunt supuse în ce privește exercițiul dreptului de proprietate și de exploatare, regimului juridic stabilit prin legea asupra colonizării.“

⁵³ Uo. 9. § II. bek.: „Ele se vor parcela de către BINAG în loturi economice în suprafață de 5—10 ha, vânzându-se românilor, cari au îndeletnicirea de căpetenie agricultură și care îndeplinesc condițiunile prevăzute pentru coloniști.“ A törvény a román állampolgár megjelölésére a „cetățean român“ szót használja. Ld. pl. 4. §.

⁵⁴ Uo. 11. §: „Toate vânzările de terenuri făcute de BINAG potrivit legii de față, sunt asimilate cu vânzările de teren, făcute de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, întru cât sunt făcute în scopul slujirii aceluiași interese naționale și economice.“

„Toate actele prin care BINAG-ul cumpără bunurile specificate și în virtutea drepturilor ce i se dau prin această lege, sunt scutite de taxa de Stat, comune, Ținuturi sau fonduri speciale.“

⁵⁵ Uo. 14. §. (300,000.000 leit, évi 2%-os kamattal.)

⁵⁶ 1932. ápr. 6-i törvény 1. §: „Imobilele aparținând județelor sau comunelor, cari la publicarea prezentei legi sunt ocupate de unități, servicii sau comandamente militare, vor putea trece în proprietatea statului și la folosința Ministerului Armatei, cu prețul ce se va fixa potrivit dispozițiunilor de mai jos.“

által használt épületek az Ókirályságban szinte kivétel nélkül már korábban is a hadügyminisztérium tulajdonát képezték, Erdélyben pedig a legnagyobb részben városi tulajdonok voltak.⁵⁷ Ez a törvényi rendelkezés tehát a legnagyobb részben kisebbségek által lakott városok közönségének tulajdonait sajátította ki az államkincstár javára.

b) Az 1933. május 4-i 101. sz. Hiv. Lapban megjelent s a régi *Maros-szék vagyonszétosztásáról* szóló törvény (lege pentru administrarea averei indivize a obștiilor „Vechiului Scaun de Mureș”) a régi Maros-székhez tartozó 127 székely község közönségének közös tulajdonát, a kb. 15.000 holdat kitevő Székhavast az illető községek akkori lakóinak közös tulajdonává nyilvánítja. Ez a törvényi rendelkezés tehát az illető községekbe később beköltözött lakosokat is — akik az eredeti tulajdonosoknak nem voltak jogutódai — tulajdonosokká minősítette. Emellett a vagyontömeg kezelését a megyei tanács kezébe adta, amely azonban legnagyobb részben fel volt oszlatva és a kinevezett időközi tanács helyettesítette. Így a régi tulajdonosok jogai a tulajdoni arányuk csökkentése mellett abban is sérelmet szenvedtek, hogy a vagyontömeg kezeléséből teljesen kizárattak.⁵⁸

c) Az 1937. június 1-i 124. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Szász Egyetem és Hét Bírák vagyonszétosztásáról* szóló törvény (lege pentru desființarea comunității de avere denumită Universitatea săsească și a celor șapte juzi, împărțirea patrimoniului ei și înființarea Așezământului Cultural Mihai Viteazul) a vagyonszétosztást megszünteti és a vagyont a német ágostai evangélikus püspökség, másrészt pedig a törvény által létesített Vitéz Mihály közművelődési alap között osztja meg.^{59–60}

A törvény a megosztást részletesen szabályozza⁶¹ és kimondja, hogy a vagyontömeg jövedelme csak az erdélyi szászok közművelődési és tan-

⁵⁷ *Indicatul construcțiilor și domeniilor militare*. Ministerul de Război, Direcția XII. Superioară a Construcțiilor și Domeniilor Militare. București, 1925., 133., 135., 147., 157., 161., 169., 171., 189., 193., 199—213. stb. stb.

⁵⁸ A vagyontömeg kezelése Maros-Torda vármegye 1933. szept. 8-án megjelent 28. sz. Hiv. Lapjában (Gazeta Oficială a Județului Mureș) közölt vármegyei szabályrendelet, valamint ennek az 1937. ápr. 29-i 8. számában megjelent módosítása szerint történt s az egész jövedelmet szinte kizárólag román célokra használták fel.

⁵⁹ A Királyföldről, továbbá a Szász egyetem rendezéséről és az egyetem, valamint az úgynevezett Hét Bírák vagyonáról szóló 1876:XII. t.-c. ugyanis a Királyföldre (Erdélynek a szászok által lakott területe, amelyet II. Endre király 1224. évi adománylevele a szászoknak adott, Szeben, Nagy-küküllő, Brassó, Fogaras, Hunyad, Naszód és Alsófehér vármegyék területeinek egyes részei, kilenc székre és két vidékre osztva) nézve eddig fennállott különbségeket a közigazgatás téren megszüntette (1. § II. bek.), a szász ispáni (comesi) hivatalt megszüntette s annak hatáskörét Szebefő vármegye főispánjára ruházta át. (2. §). A Szász egyetem vagyona egyedül közművelődési célokra fordítható (4. §) és pedig a Királyföld összes lakossága javára, vallás- és nyelvkülönbség nélkül. A törvény meghozataláig fennállott jogi helyzet szerint a Hét Bírák vagyonából a román jogi irodalom szerint a románságot 56.3%, a szászságot 33.6%, a magyarságot 10.1%, a Szász Egyetem vagyonából pedig a románságot 47.3%, a szászságot 34.2%, a magyarságot pedig 18.5% illette meg. Ld. Fruma, Ioan, *Problema Universității Săsești și a instituțiilor celor Șapte Juzi*. Sibiu, 1935., 105.

⁶⁰ Uo. 1. §: „Comunitatea de avere denumită Universitatea Săsească și a celor Șapte Juzi cu sediul la Sibiu, se desființează ...” stb. stb.

Uo. 3. § I. bek.: „Intreg patrimoniul actual aflat în folosința Universității Săsești și a celor Șapte Juzi se împarte, după cum se prevede mai jos, între Așezământul cultural Mihai Viteazul și Biserica Regnicolă Evanghelică C. A. din România ...”

⁶¹ 1937. jún. 1-i törvény 3. § II. bek., stb.

ügyi céljára, illetve a királyföldön lakó románság közművelődési céljaira használható fel.⁶² A törvénnyel tehát a volt Királyföldön lakó magyarság tekintélyes vagyontömeg jövedelmétől esett el.⁶³

6. A kisebbségeket érintő egyéb vagyoni jogi jellegű intézkedések közül felemlíthetők az alábbi törvényi intézkedések:

Az 1934. április 7-i 83. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *falusi és városi adósságok rendezéséről szóló törvény* (lege pentru lichidarea datoriiilor agricole și urbane) — három előző végre nem hajtott törvényi kísérlet után⁶⁴ — a világgazdasági helyzet leromlása folytán nehéz helyzetbe jutott adósok helyzetét rendezve, egész sor, a kisebbségeket lényegileg hátrányosabb helyzetbe hozó intézkedést tartalmaz.

A törvény az összes adósokat két csoportba osztja: a falusi és városi adósok csoportjába; előbbieket sokkal előnyösebb helyzetbe hozza, mint a városi adósokat,⁶⁵ ezenfelül a városi adósok közül kivételezi az iparosok és kereskedők adósságát⁶⁶ s ezeket a törvény rendes útján behajtani engedi. Minthogy Románia lakosságából — különösen az erdélyi és keletmagyarországi részekben — a városi lakosság legnagyobb részben kisebbségi, sőt elsősorban iparos és kereskedő volt, az egyes adósságok közötti különbségtétel lényegileg fajti alapon, a kisebbségek kárára történt megkülönböztetést jelent.

A törvény azonban nyíltan is tesz fajti alapon való megkülönböztetést: a volt naszói 2. sz. és karánsebesi 13. sz. határőrezredhez tartozó közbirtokosságok adósságait ugyanis a törvény hatálya alá vonja,⁶⁷ az ugyanolyan jogállású 1. sz. csíki határőrezredre vonatkozóan azonban semmiféle intézkedést nem tartalmaz és így ezek a közbirtokosságok, minthogy általában a jogi személyek nem esnek a törvény hatálya alá, köztörvényi úton egész adósságukat kötelesek voltak megfizetni. Ugyanilyen érteleme van azoknak a törvényi rendelkezéseknek, amelyek a tör-

⁶² Uo. 2. § III. bek.: „Pentru locuitorii de origine săsească atribuțiunile de mai sus (t. i. a II. bekezdésben írt közművelődési és oktatási feladatok, szerz. megj.) se vor îndeplini de către Biserica Regnicolară Evangelică C. A. din România, în conformitate cu dispozițiunile prezentei legi.“

Uo. 10. § I. bek.: „Scopul Așezământului Cultural Mihai Viteazul este: 1. Să contribuie la ridicarea culturală, economică și sanitară a locuitorilor români din comunele de pe teritoriul celor 7 județe ale fostului „Pământ Crăesc”. 2. Să cultive și să desvolte sentimentul de solidaritate națională în sufletele locuitorilor din raza sa de activitate.“

⁶³ *Fruma* — bár a vagyontömegeből 35.000 hold erdőt (i. m. 92.) sajátítottak ki a földreform során — az akkori (1935) értéket 70 millió leire becsüli (i. m. 95.), amelynek évi jövedelme 1934-ben 3,356,448 lei volt (i. m. 93.).

Fruma alapos tanulmánya a vagyontömegnek az előbb ismertetett méltányos megosztását követeli. Ezzel szemben a későbbi törvényhozás a magyarságot teljesen kizárta a vagyontömegeből való részesedésből s csupán a románság és százság között osztotta azt fel.

⁶⁴ Az 1932. április 19-i (Argetoianu), az 1932. okt. 26-i 251. sz. Hiv. Lapban megjelent (Mironescu) és az 1933. április 14-i 88. sz. Hiv. Lapban megjelent (Vaida) törvények. A Semmitőszék az 1932. április 19-i törvény alkotmányellenességét megállapította. (Semmitőszék 1932. november 17-i 50. sz. t. ü. h., közli Voiculescu, Pompiliu, i. m. 23.)

⁶⁵ A falusi adósságok 50%-át a törvény elengedi, a hátralevő 50%-ot pedig 17 év alatt engedi, évi 3%-os kamatot is magában foglaló részletekben megfizetni (4. §), míg a városi adósságnak csupán 20%-át engedi el a törvény, a hátralevő részt pedig, 6%-os kamatot is magában foglaló részletekben 10 év alatt kell megfizetni. (33. §) Még sokkal kirívóbb a helyzet Bukovinában, ahol a törvény a falusi adósságok 70%-át engedi el. (84. §)

⁶⁶ 1934. ápr. 7-i törvény 69. § b) pont.

⁶⁷ Uo. 1. § A. pont, utolsó tétel.

vény hatálya alá eső falusi, illetve városi adósoknak csak a román állampolgárokat tekintik, ennél fogva a törvényi kedvezményből nagyszámú kisebbségi lakost kizártak.⁶⁸

Szembetűnő rendelkezése a törvénynek az, hogy míg általában a földvásárlásokból származó adósságokat kivételezi a törvény hatálya alól,⁶⁹ addig a külföldön lakó hitelezőkkel szemben — a törvény kifejezett rendelkezése szerint — ezeket az adósságokat is a törvény hatálya alá vonja.⁷⁰ Ez a rendelkezés elsősorban az erdélyi részéről elköltözöttek (pl. optások stb.) föld-eladásaira vonatkozott. A törvény értelmében az állam a Román Nemzeti Bankot és más állami jellegű pénzintézetet,⁷¹ sőt a későbbi törvényhozás szerint más intézményeket, pl. a román egyházakat is⁷² kártalanította az őket az adósságrendező törvények folytán ért veszteségekért, a kisebbségi pénzintézetek azonban semmiféle hivatalos segítségben nem részesültek, ami nem egynek végromlását okozta.

7. Ugyancsak ide sorolhatók a törvényhozásnak azok az intézkedései, amelyek az állampolgári jogegyenlőség elvét azáltal sértik meg, hogy a román fajú állampolgároknak bizonyos vagyoni jogi előnyöket biztosítanak.

a) Az 1923-i alkotmány külön rendelkezést tartalmaz arra vonatkozólag, hogy az *Ókirályság, Besszarábia és Bukovina falusi lakosságának tűzi- és épületfa szükségletét* biztosítsa és e célból kötelezi az államot arra, hogy megfelelő mennyiségű erdőt bocsásson e lakosság rendelkezésére.^{72a} Az alkotmányi rendelkezést végrehajtó s az 1924. július 1-i 140. sz. Hiv. Lapban megjelent külön törvény (lege pentru satisfacerea trebuințelor normale în lemn de foc și construcție ale populației rurale din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina) az alkotmány rendelkezéseinek megfelelően szabályozza a lakosság tűzifaellátását. A kisebbségek által nagy arányban lakott területekre vonatkozó hasonló törvényhozási intézkedés nincs.

b) Az 1937. november 4-i 255. sz. Hiv. Lapban megjelent 3183. sz. közlekedésügyi minisztérium rendelet a rendes *vasúti díjakból* 75%-os kedvezményt engedélyez az *aranyosvidéki mőcoknak*, a kisebbségekre vonatkozó hasonló intézkedést az államvezetés sohasem tett.

b) A munkajogban

I. Az összes állampolgárok jogegyenlőségének elvi biztosítása mellett a kisebbségi szerződés külön intézkedéssel is törekszik a vallási kisebbségek munkajogát megvédeni.⁷³ Az 1923-i alkotmány

⁶⁸ Uo. 1. § A. pont, 30. § A. pont.

⁶⁹ Uo. 69. § a. pont.

⁷⁰ Uo. 69. § a. pont II. bek.

⁷¹ Uo. 62. § I. bek. Az állam 450,000.000 leit fizet a Román Nemzeti Banknak e célra. Az állami pénzügyekre jellemző, hogy a törvény (62. § III. bek.) külön felhatalmazást ad a Nemzeti Banknak arra, hogy a hozzá az állam javára befizetett összegekből ezt az összeget — évi részletekben — visszatarthassa. A többi pénzintézetekre uo. 63—66. §.

⁷² Ld. pl. 106. lap 5. pont.

^{72a} 1923-i alkotm. 132. § I. bek.: „In scop de a se satisface trebuințele normale de lemn de foc și de construcție ale populației rurale din vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, Statul e dator, ca din pădurile sale din câmpie, deal sau munte să destine suprafețele necesare în acest scop.”

⁷³ Kisebbs. szerz. 8. cikk II. bek.: „Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános

az állampolgári egyenlőség elvének kinyilatkoztatása mellett külön rendelkezést is tartalmaz ugyan a munka szabadságának és a termelés tényezőinek egyenlő megvédésére,⁷⁴ a kisebbségi állampolgárok tekintetében azonban nem rendelkezik. Az 1938-i alkotmány pedig, amint láttuk, az állampolgárok munkajoga tekintetében is leszögezi a fajilag román állampolgárok elsőbbségét.^{74a}

A közönséges törvényhozás a kisebbségek munkajoga tekintetében ismét éles ellentétben áll az alkotmányoknak a jogegyenlőségre, továbbá a kisebbségi szerződéseknek a jogegyenlőségre és a tényleges és jogi egyenlő elbánásra vonatkozó rendelkezéseivel. Eltekintve a kisebbségeknek a közhivatalokba való bejutását korlátozó intézkedésektől,⁷⁵ a közönséges törvényhozás egész sor különleges intézkedéssel korlátozza a kisebbségek munkalehetőségeit. A rendelkezések legnagyobb része burkoltan — az állampolgári minőség megkövetelésével — akadályozza meg a kisebbségek munkalehetőségeit, találunk azonban nyíltan fajit megkülönböztetést tevő intézkedést is.^{75a} A vonatkozó törvényhozási intézkedések közül az alábbi rendelkezések emelhetők ki.

1. Az 1912. február 14-i 249. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *nemzeti ipar pártolásáról* szóló törvény (lege pentru încurajarea industriei naționale) egész sor adó, illeték stb. kedvezményt ad az újonnan létesítendő vállalatoknak.⁷⁶ Mindezeknek a kedvezményeknek megadását a törvény ahhoz a feltételhez köti, hogy a vállalat legalább 75%-ban román állampolgár munkásokat, legalább 75%-ban román állampolgár tisztviselői személyzetet és legalább 25%-ban, illetve később 60%-ban román állampolgár műszaki személyzetet alkalmazzon.⁷⁷ A törvény meghozatala idejében tényleg az idegen állampolgárok munkaszabadságát volt hivatva korlá-

állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.“

⁷⁴ 1923-i alkotmány 21. §: „Toți factorii producțiunii se bucură de o egală ocrotire ... Libertatea muncii va fi apărută.“

^{74a} Ld. 84. lap 4. pont.

⁷⁵ Ld. 185. skk.

^{75a} Az újabb gazdaságpolitikai irodalom ezt nyíltan is kifejezi; megállapítása szerint az állampolgárok egymás között — bármilyen fajit eredetűek legyenek — a kisebbségi szerződés betűje szerint egyenlők lehetnek, de az ország területén levő egyes etnikai népcsoportoknak nincsen a román nemzettel azonos munkajoguk, mert Romániában csak a román nemzet a cél-nemzet. („... Cetățenii între ei, luați individual, — orice origină ar avea — pot fi, după litera tratatului minorităților, egali. Dar diferitele grupuri etnice din cuprinsul acestei țări, ca unități colective nu sunt egali cu națiunea română ... In România numai Românii sunt națiune-scop.“ m. m. Manoilescu, Mihai, *Politica muncii naționale*. Enc. Rom. III. 229.)

⁷⁶ 1912. febr. 14-i törv. 3—15. §.

⁷⁷ Uo. 21. §: „In toate întreprinderile, cari se bucură de foloasele legii de față trebuie cel puțin 75% români din numărul total al lucrătorilor întrebuințați. Personalul administrativ va trebui să fie cel puțin 75% români ... Personalul tehnic trebuie să fie de asemenea de cel puțin 25% români la începutul perioadei a două de încurajare și de 60% la începutul perioadei a treia din numărul total al acestui personal.“

tozni, Nagyrománia megalakulása és jelentős számú kisebbségnek az állampolgárság megszerzhetésétől való elzárása folytán azonban ténylegesen elsősorban a kisebbségek munkavállalási lehetőségeit csökkentő intézkedés lett.⁷⁸

2. Az 1915. március 20-i 281. sz. Hív. Lapban megjelent s az *idege- nek ellenőrzéséről* szóló törvény (lege pentru controlul streinilor) megtiltja a magánosoknak, iparvállalatoknak stb., hogy idegen állampolgárt alkalmazzanak⁷⁹ mindaddig; amíg annak tartózkodási engedélye nincsen.⁸⁰ Az állampolgári jog megadásának korlátozásával ez a törvényi rendelkezés is a kisebbségek ellen irányuló alkalmazást nyert.

3. Az 1923. február 21-i 251. sz. Hív. Lapban megjelent *ügyvédtörvény* (lege pentru organizarea și unificarea Corpului de avocați) az ügyvédi testületbe való felvétel előfeltételül szabja, hogy a felvételt kérő román vagy román állampolgár legyen.⁸¹ Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az 1931. december 28-i 301. sz. Hív. Lapban megjelent s az előző törvényt hatályon kívül helyező ügyvédtörvény (lege pentru organizarea Corpului de avocați) is.⁸²

4. Az 1924. július 4-i 143. sz. Hív. Lapban megjelent *bányatörvény* (legea minelor) az összes bányavállalatokat, műhelyeket, kőolajfinomítókat, stb. arra kötelezi, hogy a vezető és alsórendű műszaki személyzetben, továbbá a vállalat adminisztratív személyzetében legalább 75%-ban román állampolgárt alkalmazzanak.⁸³ A törvényt hatályon kívül helyező s az 1937. március 24-i 69. sz. Hív. Lapban megjelent *bányatörvény* (legea minelor) ilyen rendelkezést már nem tartalmaz ugyan, hanem e tekintetben hivatkozik az időközben a kérdést általánosságban rendező s a román elemnek a vállalatokban való alkalmazásáról szóló törvényre.⁸⁴

⁷⁸ Az állampolgárság megszerzésére vonatkozóan ld. 76. skk.

⁷⁹ 1915. márc. 20-i törvény 1. § II. bek. szerint a tartózkodási engedélyt az illetékes rendőrhatalóság adja meg.

⁸⁰ Uo. 6. §.

⁸¹ 1923. febr. 21-i törvény 1. §: „Pentru a fi admis în corpul avocaților, și a exercita profesiunea de avocat, se cer următoarele condițiuni: a) A fi român sau cetățean român, lără deosebire de sex ...“ stb.

⁸² 1931. dec. 28-i törv. 1. §: „Pentru a fi admis în Corpul avocaților și a exercita profesiunea de avocat se cer următoarele condițiuni: a) A fi cetățean român, fără deosebire de sex ...“ stb.

A törvény az ügyvédszövetségnek, mint legfőbb szervezetnek teljes önkormányzatot biztosít, amely önkormányzatnak legfőbb szerve az évi közgyűlés (törvény 113. és köv. §). Az ügyvédszövetségnek 1937. május 9-én Bukarestben megtartott rendkívüli közgyűlése — a törvény ellenére — kimondotta, hogy az ügyvédi kamarák teljes egészükben öslakó románokból fognak állani, ennek megvalósításához szükséges intézkedéseket a szövetség állandó tanácsa fogja meghozni, amely intézkedések azonnali hatállyal kötelezőek, a nem alkalmazkodó kamarák választmányai azonnal feloszlatandók. („Barourile vor avea o componență totalitară românească autohtonă.”) Ld. bővebben i. v. g. (Gruia, Ioan) *Baroul Românesc*. Enc. Rom. I. 360. Az ügyvédszövetség határozatát követte a román értelmiségi szervezetek szövetségének (középiskolai tanárok, mezőgazdasági mérnökök, építészek egyesülete, szépművészeti szindikátus, stb.) Bukarestben, 1937. május 16-án megtartott nagygyűlésén hozott határozata, amely az összes értelmiségi foglalkozásokban követelte a románosítás elvének alkalmazását. Ld. MK. XVI—1937., 299.

⁸³ 1924. júl. 4-i törvény 79. §: „Personalul din exploatarele miniere și metalurgice, rafinării și ateliere, se împarte în următoarele clase; b) Personalul superior și inferior tehnic, comercial și administrativ.

In fiecare din categoriile prevăzute la punctul b) personalul va trebui să fie compus din cel puțin 75% români ...“ stb.

⁸⁴ Uo. 69. § I. bek. A román elemnek a vállalatokban való alkalmazására vonatkozó törvényt ld. alább a 92. sz. jegyz. alatt.

5. Az 1930. július 10-i 51. sz. Hiv. Lapban megjelent *színház törvény* (lege pentru organizarea pe baze autonome a teatrelor naționale și operelor române) szerint színházengedélyt (koncesszió) csak román állampolgár kaphat.⁸⁵

6. Az 1929. augusztus 13-i 178. sz. Hiv. Lapban megjelent *tőzsdetörvény* (lege asupra Burselor) szerint a tőzsdeválasztmány tagja,⁸⁶ tőzsde-titkár,⁸⁷ tőzsdebiztos⁸⁸ és hites alkusz⁸⁹ csak román állampolgár lehet.

7. Az 1932. április 22-i 96. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami szeszgyedáruságról és fogyasztási illetékekről szóló törvény* (lege a monopolului vânzării spiritului și băuturilor spirtoase și a taxelor de consumație) szerint szeszárúsítási engedélyt csak román állampolgár kaphat.⁹⁰

8. Az 1933. április 4-i 83. sz. Hiv. Lapban megjelent *társadalombiztosítási törvény* (lege pentru unificarea asigurărilor sociale) szerint a központi betegsegélyzőpénztár közgyűlésének tagja csak román állampolgár lehet.⁹¹

9. Az 1934. július 16-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *román elemnek a vállalatokban való alkalmazásáról szóló törvény* szerint a gazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb magánjogi társaságok kötelesek a törvényben meghatározott alkalmazott-csoportok mindenikében legalább 80%-ban román állampolgárt alkalmazni, kötelesek ezenkívül az igazgatóság, végrehajtóbizottság és felügyelőbizottság tagjával legalább 50%-ban román állampolgárt választani, végül kötelesek az igazgatóság elnökének román állampolgárt megválasztani.⁹² A törvény szerinti alkalmazott-csoportok: főtisztviselők, műszaki vezető személyzet, tisztviselők, műszaki személyzet, képesített munkások, napszámosok.⁹³ A fennmaradó 20%-ban elsősorban román állampolgárokkal házasságot kötött személyek jönnek tekintetbe, ha ebből a házasságból gyermek született.⁹⁴ A fenti alkalmazási arányszám be nem tartása esetén a minisztérium az illető vállalattal szemben egyszerű figyelmeztetéstől a vállalat bezárásáig terjedhető megterelő intézkedéseket, ezek között pénzbüntetést is alkalmazhat.⁹⁵

A törvény végrehajtására vonatkozóan közzétett adatok világosan mutatják, hogy a rendelkezés elsősorban a kisebbségek munkáját sér-tette nagyon érzékenyen.⁹⁶

⁸⁵ 1930. júl. 10-i törvény 53. § a. pont.

⁸⁶ 1929. aug. 13-i törvény 17. § A. pont g. alpont.

⁸⁷ Uo. 24. § II. bek.

⁸⁸ Uo. 77. § II. bek. 1. pont.

⁸⁹ Uo. 55. § a. pont.

⁹⁰ 1932. ápr. 22-i törvény 194. § I. bek.

⁹¹ 1933. ápr. 4-i törvény 83. § I. bek.

⁹² 1934. július 16-i törvény 1. §: „Intreprinderile economice, industriale, comerciale și civile de tot felul, sunt obligate să aibă personal român în proporție de cel puțin 80%, în fiecare din categoriile de personal ce utilizează, astfel cum ele sunt specificate în art. 3 al prezentei legi și cel puțin 50% din membrii consiliului de administrație, comitetului de direcție și a cenzorilor, președintele consiliului de administrație va fi român ...” stb.

⁹³ Uo. 3. §.

⁹⁴ Uo. 1 § ut. tétel: „... În procentul de 20% rezervat personalului strein, vor fi de preferință menținuți străinii în funcțiune la data promulgării legii, căsătoriți cu românce și având copii ...”

⁹⁵ Uo. 8. §.

⁹⁶ 1936. június 3-ig a törvény végrehajtását ellenőrző bizottság 2787 vállalatot vizsgált felül, ezek közül csak 156 volt rendben, 2333 vállalatot figyelmeztetett, 298 vállalatot megbüntetett a bizottság. Az összes kirótt büntetés meghaladja a 24 millió leit. Ld. Moteanu, C-tin, *O primă etapă în politica de naționalizare a vieții economice*. București, é. n. 21.

10. Az 1936. április 25-i 95. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak elhelyezéséről* szóló törvény (lege pentru plasarea invalizilor, orfanilor și văduvelor de războiu în funcțiuni și locuri de muncă) az összes állami, törvényhatósági, községi intézményeket arra kötelezi, hogy legalább 10%-ban,⁹⁷ az állam által segélyezett, idegen állampolgárokat alkalmazó, az állammal szállítási szerződéseket kötött stb. stb. magánvállalatokat pedig hasonlóképen arra, hogy bizonyos (2—20%) arányban hadirokkantat, hadiözvegycet vagy hadiárvat alkalmazzanak. A törvényi rendelkezés áthágását a minisztérium súlyos pénzbüntetésekkal torolja meg.

A törvény egyáltalán nem rendelkezik a hadirokkantak stb. faji eredetéről. Ámde a törvénynek az 1937. április 2-i 77. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása (regulamentul legii pentru plasarea invalizilor, orfanilor și văduvelor din războiu în funcțiuni și locuri de muncă) szerint az elhelyezést kérő hadirokkant stb. nemcsak az állampolgárságát, hanem faji eredetét is köteles igazolni.⁹⁸ A végrehajtási utasításhoz mellékelte s az alkalmazott hadirokkantak stb. arányszámát kitüntető táblázatokban, a csatolandó kérvény-mintákban, bizonyítványokban stb. stb. (ld. a Hiv. Lap 1937. április 2-i 77. számában 3429. skk. oldalak) mindennütt kimutatandó volt a faji eredet is. Nyilvánvaló tehát, hogy ezt a törvényt a faji eredettől függően hajtották végre.

11. Az 1936. április 30-i 99. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *szakmai képzésről és iparűzésről* szóló törvény (lege pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor) szerint ipart csak román állampolgár gyakorolhat.⁹⁹ Ugyanezen törvény szerint a mestervizsgáló bizottság

A későbbi intézkedések: az 1938. aug. 30-i 200. sz. Hiv. Lapban megjelent összeállítás szerint a minisztérium a román elem alkalmazásáról szóló törvénybe nem tartása miatt a közszállításokból való kizárással büntetett meg 188 vállalatot (ebből kisebbségi 155, ld. Hiv. Lap. 4198. skk.), az 1938. szept. 27-i Hiv. Lapban megjelent összeállítás szerint újabb 106 vállalatot büntetett meg emiatt a minisztérium, stb., stb.

Moteanu szerint is az állampolgárság alapján tett ellenőrzés csak az első lépést jelenti a román ipar nacionalizálásában. A törvényben írt „román” szó román állampolgárt jelent ugyan, azonban a végrehajtási utasítás szerint (megjelent az 1935. jan. 31-i 26. sz. Hiv. Lapban) a vállalatok évenként táblázatokat voltak kötelesek beadni az alkalmazott személyzetről, amelyekben az alkalmazottak faji eredetét is ki kellett tüntetni. Motenu (i. m. 28. skk.) már táblázatokat is közöl az egyes iparágakban alkalmazott román, kisebbségi és idegen alkalmazottakról, az első lépés végrehajtását tehát a kisebbségek teljes anyagi romlását jelentő második lépés, a faji alapon történt arányszámkorlátozás követte volna. Pop Valér ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1937-ben meg is kísérelte a vállalatokat bizalmas körlevélben felszólítani arra, hogy megfelelő százalékban fajromán személyzetet alkalmazzanak, a Magyar Párt emiatt panasszal fordult a Nemzetek Szövetségéhez, amire a minisztérium a körlevelet visszavonta. (Ld. bővebben Mikó, i. m. 187., 306., továbbá ugyanő, *A romániai magyarság panaszai a Nemzetek Szövetségéé elött: MK. XVII—1938.*, 581. skk.)

⁹⁷ 1936. április 25-i törvény 1., 2. §.

⁹⁸ 1937. ápr. 2-i végreh. ut. 31. §: „Cererile vor fi însoțite de următoarele acte: a) Pentru invalizii de războiu: ... 4. Un certificat de naționalitate, arătând și originea etnică ... b) Pentru orfanii de războiu: ... 4. Un certificat de naționalitate, dovedind și originea etnică ... d) Pentru văduvele de războiu: ... 4. Un certificat de naționalitate, arătând și originea etnică ...” stb.

⁹⁹ 1936. ápr. 30-i törvény 152. §: „Nimeni nu poate exercita pe cont propriu vreuna din meseriile arătate la art. 3 din legea de față, dacă nu este român cu liberul exercițiu al drepturilor civile, dacă nu posedă carte de meșter în meseria respectivă ...” stb., stb.

tagja,¹⁰⁰ továbbá külföldi továbbképzés végett állami ösztöndíjért folyamodó csak román állampolgár lehet.¹⁰¹

12. Az 1937. május 10-i 106. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *cartellekről szóló rendelettörvény* (decret lege pentru reglementarea și controlul cartelurilor) mindenféle gyáralapítást, nagyobbítást, átköltöztetést stb. a minisztérium engedélyezéséhez köti.¹⁰² A törvény végrehajtására vonatkozó s az 1937. május 20-i 114. sz. Hiv. Lapban megjelent 15661/1937. sz. iparügyi miniszteri rendelet szerint a vállalatnak a gyáralapításra, kibővítésre stb. vonatkozó kérésének beadásával egyidejűleg nyilatkoznia kell az alkalmazandó személyzet tekintetében is,¹⁰³ a kérés elbírálásánál pedig figyelemmel kell lenni az alkalmazandó személyzet nemzetiségére is.¹⁰⁴

13. Az 1937. március 20-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent *színház-törvény* (lege pentru organizarea teatrelor naționale, operelor române și a spectacolelor) szerint színész, színházi énekes, táncoló, artista, zenész stb. stb. nem alkalmazható, ha az illető művészeti szindikátusnak nem tagja. A szindikátusok tagjai csak román állampolgárok lehetnek.¹⁰⁵

14. Az 1937. március 24-i 69. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közérdekű munkaszolgálatról* szóló törvény (lege pentru organizarea muncii de folos obștească) szerint a közérdekű munkaszolgálati csoportok — többek között — a Károly herceg alapítvány által szervezett kutatócsoportok céljaira is felhasználhatók.¹⁰⁶ A munkaszolgálatos csoportoknak valamely kisebbbbségi kulturális célra való felhasználásáról a törvény nem intézkedik, sőt azt — azzal az intézkedésével, hogy önkéntes munkatáborokat felállítani nem szabad — kifejezetten megtiltja.¹⁰⁷

15. Az 1940. augusztus 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *zsidók jogállásáról szóló rendelettörvény* hasonlóképpen számos, a zsidók gazdasági szabadságát korlátozó rendelkezést tartalmaz.^{107a}

¹⁰⁰ Uo. 118. § I. bek. a. pont.

¹⁰¹ Uo. 145. §.

¹⁰² 1938. május 10-i rendelettörvény 24. §.

¹⁰³ 15.661/1937. sz. rendelet 1. § e) pont: „Obligațiile, ce întreprinderea îndelege să-și ia cu privire la personalului ce va folosi.”

¹⁰⁴ Uo. 4. § c) pont: „Personalul pe categorii și naționalitatea, ce întreprinderea își ia obligația să utilizeze.”

¹⁰⁵ 1937. március 20-i törvény 149. § I. és II. bek.

¹⁰⁶ 1937. márc. 24-i törvény 10. § h. pont.

¹⁰⁷ Uo. 26. § I. bek. A tilalom áthágása 1—3 hónapi fogházzal büntethető vétség. Uo. 26. § II. bek.

^{107a} A rendelettörvény 7. §-a szerint az 1. és 3. kategóriákba tartozó zsidók (Id. a 73. lap 49. sz. jegyzetét) nem űzhetnek olyan foglalkozást, amelyekben a nagyközönséggel közvetlenül érintkezhetnek, így pl. ügyvédi, szakértői és más hasonló foglalkozást (b), nem lehetnek bármely köz- vagy magánjellegű vállalat igazgatósági tagjai (c), falvakban kereskedők (d), nem kereskedhetnek szeszes italokkal, nem lehetnek hatósági engedélytől függő egyed-árusítási jogosítványok tulajdonosai (e), keresztény vallású cselekvőképtelenek gyámjai vagy gondnokai (f), katonák (g), mozgófényképszínházak, román lapok, könyvek, folyóiratok, nyomtatványterjesztő vállalatok tulajdonosai vagy bérlői (h), nemzeti sportegyesületek vezetői, tagjai, játékosai (i), nem nevezhetők közhivatalokban szolgálókká (j). A kivételezett zsidók (rendelettörvény 5. §) — amellet, hogy politikai jogaik bizonyos mértékben korlátozottak — nem lehetnek tényleges katonák (10. §). Bármilyen kategóriába tartozó zsidók falusi ingatlanok tulajdonosai egyáltalán nem lehetnek (11. § I. bek.), román nevet nem vehetnek fel (14. §), vérségileg románnal házasságot nem köthetnek. (1940. aug. 9-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent 2651. sz. rendelettörvény 1., 5. §.) A rendelettörvény rendelkezéseinek áthágása súlyosan (2—5 évig terjedhető börtönnel) büntetendő vétséget képez.

II. A kisebbségi munkajogot a gazdasági élet szinte minden terén korlátozó és csak példakép felsorolt néhány rendelkezésen felül a hitelélet terén is találunk olyan rendelkezéseket, amelyek az ipari vagy egyéb gazdasági hitelnyújtás korlátozásával a kisebbségek munkalehetőségeit töreksenek korlátozni. Az ilyen természetű törvényi rendelkezések közül felemlíthetők:

1. Az 1923. június 23-i 64. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Nemzeti Ipari Hitelintézet felállításáról szóló törvény* (lege pentru înființarea Societății Naționale de Credit Industrial) célja a román ipar pártolása.¹⁰⁸

2. Az 1937. április 1-i 76. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Nemzeti Mezőgazdasági Hitelintézet felállításáról szóló törvény* (lege pentru înființarea Institutului Național de Credit Agricol) szerint a Hitelintézet célja a mezőgazdasági termelésnek megfelelő hitellel való ellátása.¹⁰⁹ Az Intézet közvetlenül nem folyósít kölcsönt, csak valamely más államilag ellenőrzött hitelvállalat útján, Erdélyben pedig a „Solidaritatea” kötelékébe tartozó vállalaton keresztül.¹¹⁰

3. Az 1937. április 5-i 79. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *Nemzeti Kézműipari Hitelintézet felállításáról szóló törvény* (lege pentru înființarea Institutului Național de Credit al Meseriașilor) az előbbi törvénnyel szervesen egybefügg. A törvény célja a román iparosok hitellel való ellátása¹¹¹ és hasonlóképpen fenntartja az előbbi törvénynek a „Solidaritatea” szövetkezetek közbeiktatására vonatkozó rendelkezését.¹¹² Ez utóbbi törvény egyébként a román nemzeti hitelpolitikai célokat azáltal is hangsúlyozni kívánja, hogy a korábban létesített, de a törvény által a Hitelintézet kezelésébe átadott ú. n. ipari alap kezelésére szervezett bizottságban az erdélyi és keletmagyarországi részeket a kolozsvári román iparosok és kereskedők központjának egy tagja képviseli, az e részekben élő iparosok nagy többségét kitevő kisebbségi iparosok teljes kizárásával.¹¹⁸

E törvénynek az 1939. május 4-i 192. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítása (lege pentru modificarea legii de înființare a Institutului Național de Credit al Meseriașilor) már egészen nyíltan fejezi ki a Nemzeti Hitelintézet céljait. A törvény szerint ugyanis a Hitelintézet csak román

¹⁰⁸ 1923. jún. 23-i törvény 4. §: „... încurajarea industriei românești ...” stb. Az első években megvalósított eredményekre vonatkozóan Id. Fritz László dr., *Nemzeti Iparhitel Intézet*, MK. VII—1928., 240.

¹⁰⁹ 1937. ápr. 1-i törvény 1. §.

¹¹⁰ Uo. 6. § ut. bek., továbbá a Hitelintézet alapszabályainak 17. § ut. bek. A „Solidaritatea” az erdélyi román szövetkezetek szövetsége volt, amelynek közbeiktatása a hitelnyújtásnak faji alapon történt korlátozását jelentette.

¹¹¹ 1937. ápr. 5-i törvény 1. §: „Se constituie în București cu durată nelimitată „Institutul Național de Credit al Meseriașilor” sub formă de societate anonimă, cu scopul de a finanța meseriașii români în condițiunile prevăzute de legea de față.”

¹¹² Uo. 10. § ut. bek.

¹¹³ Uo. 3. §: „... Comitetul se va compune: ... 4. Un delegat al Centralei Reuniunilor de industriași, comercianți și muncitori români, cu sediul în Cluj.”

Mindkét hitelintézet nemzeti hitelpolitikáját az állam által adott alap-tökek, adókedvezmények, előnyök stb., stb. biztosítják.

¹¹⁴ 1939. máj. 4-i törvény 7. §: „Numai meseriașii români se vor folosi de creditele acordate de bancă ...” A törvény egyébként a Hitelintézet elnevezés helyett Kézművesek Bankja (Banca Meseriașilor) nevet adja az intézetnek.

munkaadóknak adhat kölcsönt.¹¹⁴ Az intézet vezetőségébe, hasonlóképen csak román munkaadók választhatók vagy nevezhetők ki.¹¹⁵

E néhány törvényhozási intézkedés kellően mutatja a kisebbségek jogi helyzetét a munkaszabadságot illetően. A kisebbségi statutum már ismertetett rendelkezése¹¹⁶ ilyenformán a gyakorlatban semmiféle irányban sem rendezte a kisebbségek javára ezt a jogi helyzetet, mert mint végrehajtási utasítás, tehát a végrehajtói hatalom ténykedése nem helyezheti hatályon kívül az előbb említett törvényi rendelkezéseket, amelyek ennek folytán a kisebbségi statutum hatályba lépte után is érvényesek maradtak.

¹¹⁵ Uo. 37. §: „Administrația Băncii de Credit al Meseriașilor este încredințată unui consiliu de administrație, compus din 11 membri și anume: 5 membri aleși de adunarea generală a acționarilor și 6 membri numiți prin înalt Decret Regal... unul dintre meseriașii patroni români.“

Uo. 38. §: „Membrii consiliului de administrație vor fi români.“

A román elnevezés a fenti helyeken mindenütt fajlag románt jelent, ugyanis a munkaadó fogalmában már benne van az, hogy az illető román állampolgár legyen.

¹¹⁶ A kisebbségi főkormánybiztosság felállításáról szóló szabályrendelet végrehajtási utasítása, 3. § 3. pont e. alpont, ld. előbb 86. lap 52. sz. jegyz.

3. fejezet. A kisebbségek politikai jogai

Politikai jog alatt általában az egyénnek az államvezetésben való részvételi jogát értjük.

A kisebbségi szerződés külön rendelkezést tartalmaz a kisebbségek politikai jogainak biztosítására, leszögezvén az állampolgárok közötti jogegyenlőség elvét, tekintet nélkül az állampolgárok közötti faji, nyelvi vagy vallási különbségre.¹ A szerződés külön is hangsúlyozza a jogegyenlőséget a polgári és politikai jogok terén és pedig nemcsak a törvény előtti egyenlőséget,² hanem a törvények végrehajtásával létesített tényleges bánásmódot illetően is.³

A politikai jogok körének meghatározásával a kisebbségi szerződés nem foglalkozik. A vallási kisebbségekkel kapcsolatban a szerződés a nevezetesebb polgári és politikai jogok közé sorolja a nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerését, ami tehát lényegileg ugyancsak az államvezetésben való részvételt jelenti.⁴

A gyulafehérvári határozatok bőven foglalkoznak a politikai jogokkal s azokat az összes együttlakó népek számára biztosítják. A határozat szerint az összes együttlakó népeknek joguk van ahhoz, hogy közigazgatásukat saját nyelvükön, saját kebelükből választott egyének útján intézzék. Biztosítja továbbá a határozat minden nem-

¹ Kisebbs. szerz. 2; cikk, 8. cikk I. bek., 9. cikk I. tétel.

² Uo. 8. cikk I. bek.

³ Uo. 9. cikk I. tétel.

⁴ Uo. 8. cikk II. bek.

zet számára a nemzetgyűlésben való aránylagos képviseletet.⁵ A határozatoknak ez a része azonban nem vált jogforrássá.⁶

A régebbi alkotmánytörvények a kisebbségekre vonatkozóan külön rendelkezéseket a politikai jogok tekintetében nem tartalmaznak. Az állampolgárok jogegyenlőségének az alkotmánytörvényekben is biztosított elvéből azonban nyilván következik, hogy valamely faji, nyelvi vagy vallási kisebbséghez való tartozás ténye nem jelenthet az állampolgár számára hátrányt a politikai jogok terén sem. Az 1938-i alkotmány ezt az álláspontot feladja és a román fajú állampolgároknak a nemromán fajú állampolgárokkal szembeni elsőbbségét a politikai jogok terén kifejezetten kinyilvánítja.⁷

a) A kisebbségek részvétele a törvényhozói hatalomban

I. Az állampolgári jogegyenlőség elvének kinyilatkoztatásán túlmenőleg a régebbi alkotmányok az állampolgároknak a politikai jogok terén való egyenlőségét külön kihangsúlyozzák. Ezek az alkotmányi rendelkezések mindig felemlítik az állampolgárok között fennálló esetleges különbségeket is.^{7a} Az 1938-i alkotmány ellenben általánosságban már nem szól az állampolgárok politikai jogairól, az egyes politikai jogok tekintetében pedig a román faj elsőbbségét kifejezetten kinyilvánítja.

Az alkotmánytörvényekben lefektetett jogegyenlőség elvét a kisebbségeknek a törvényhozói hatalomban való részvétele kérdésében a közönséges törvény két irányban is megsérti: a kisebbségi közületek jogszerinti képviseletének és a kisebbségek aránylagos képviseletének kérdésében.

1. Az 1923-i alkotmány értelmében az államhatalom a nemzettől ered, amely azt az alkotmányban lefektetett elvek szerint, képviselet útján gya-

⁵ Gyulafehérvári határozatok III. szakasz: „In legătură cu aceasta ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, adunarea națională proclamă următoarele: 1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.“

⁶ Ld. 44. skk.

⁷ 1938-i alkotm. 27. §.

^{7a} Az 1866-i alkotm. 7. §-ának 1879. okt. 13-i módosítása: „Diferința de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.“

1923-i alkotm. 7. §: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedecă spre a dobândi drepturile civile și a le exercita.“

korolja.⁸ A törvényhozói hatalmat a nemzetképviselőt gyakorolja, amely képviselőházból és szenátusból áll.⁹

A képviselőház tagjait a nagykorú román állampolgárok választják meg általános, egyenlő, közvetlen, kötelező és titkos választás útján, a kisebbségek — t. i. a számbeli kisebbségek — figyelembevételével.¹⁰

2. Nagyrománia fennállásának első éveiben az egyes tartományok külön-külön rendelkezések alapján választottak¹¹ s ezeket az 1923-i alkotmány az új választói törvény megszavazásáig továbbra is hatályban tartotta.¹² A legelső egységes intézkedést e téren az. 1926. március 27-i 71. sz. Hiv. Lapban megjelent *választási törvény* (legea pentru adunarea deputaților și senatorilor) jelenti, amely az 1923. évi alkotmány szellemének megfelelően szabályozza a választási jog gyakorlását.

A törvény szerint a képviselőválasztások tekintetében minden vármegye egy szavazó kerületet jelent.¹³ Az országban a törvényhez mellékelte és a képviselők számszerinti elosztását kerületenként tartalmazó táblázat szerint összesen 387 képviselőt választanak.

A képviselői mandátumok szétosztása meglehetősen bonyolult számítás alapján történik, amelynek lényege az, hogy az országos viszonylatban 40%-ot elért politikai párt választási prémiumként megkapja az összes mandátumok felerészét, a másik felerészén pedig osztozik a választókerületenként — tehát megyénként — abszolút többséget vagy országosan legalább 2%-os arányt elért pártokkal.¹⁴ A közigazgatási területi beosztással kapcsolatban rámutattam¹⁵ azokra a kormányzati intézkedésekre, amelyekkel az ország területi beosztását akként változtatták, hogy a kisebbségek minél kevesebb vármegyében legyenek többségben, ennek a területi beosztásnak egyik célja itt is kitűnik.

Szembevetendő még a törvénynek az a rendelkezése, hogy nem tekinti a választói jog elvesztésével járó megszegényítő büntetésnek az 1916. évi erdélyi román betöréssel kapcsolatban hozott jogerős bírói ítéleteket, továbbá az osztrák-magyar bíróságok által politikai ügyekben hozott büntető ítéleteket.¹⁶

⁸ 1923-i alkotm. 33. §: „Toate puterile Statului emană dela națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituțiunea de față.”

⁹ 1923-i alkotm. 34. § II. bek.: „Reprezentațiunea națională se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea deputaților...”

¹⁰ 1923-i alkotm. 64. §: „Adunarea deputaților se compune din deputați aleși de cetățeni români majori, prin vot universal, egal, direct, obligator și secret, pe baza reprezentării minorității.”

¹¹ Az ókiráltságban az 1918. november 16-i 291. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény, amelyet Bessarabiára is kiterjesztettek, Bukovinában az 1919. augusztus 26-i 103. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény, továbbá az ezt módosító s az 1919. október 19-i 139. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény, végül Erdélyben és a keletmagyarországi részeken az 1919. augusztus 26-i 103. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény, illetve az ezt módosító s az 1919. szeptember 12-i 117. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény voltak hatályban.

¹² Az 1923-i alkotmány 138. §: „... Până la facerea acestei legi (t. i. az alkotmánnyal összhangban levő új választási törvény) decretale-legi electorale rămân în vigoare.”

¹³ 1926. márc. 27-i törvény 1. § II. bek.: „Fiecare județ constituie o circumscriptie electorală.”

¹⁴ 1926. márc. 27-i törvény 90—94. .

¹⁵ Ld. 176. skk.

¹⁶ 1926. márc. 27-i törvény 27. § II. bek.: „Nu sunt nedemni a fi alegători, sau aleși, cei ce au fost condamnați de judecătoriale ungare în legătură cu intrarea armatelor române în Ardeal în anul 1916.”

Ezzel a választási rendszerrel sikerült elérni azt, hogy a kisebbségek sehol sem érthették el a számarányuknak megfelelő politikai képviselést.¹⁷

3. Még szembetűnőbb a kisebbségek politikai képviselésének aránytalansága a *szenátusban*. A szenátus tagjai az alkotmány szerint kétféleképpen: választott és jogszerinti szenátorok.¹⁸ A választott szenátorokat az általános szavazati jog alapján,¹⁹ továbbá az egyes szakmai testületek — ipar- és kereskedelmi, továbbá mezőgazdasági kamarák és munkakamarák — városi és vármegyei tanácsok, végül az egyetemek választják.²⁰

Az 1926. március 27-i törvény ezeket a rendelkezéseket megismétli.²¹

Az általános szavazati jog alapján a szenátorokat — az országban 113-at — a 40 évet betöltött állampolgárok választják, általános, titkos, egyenlő, közvetlen választási listákra leadott szavazatokkal.²² A választási kerület itt is a vármegye területének felel meg,²³ a közigazgatási területi beosztás politikai megfontolásai tehát itt is érvényesültek.

A szakmai testületek szenátorait a szakmai testületek tagjai választják kötelező, egyenlő, közvetlen és titkos választói joggal. Az ország egész területe ezzel kapcsolatban 4 szavazókerületre van felosztva (Jassy, Galacz, Bukarest és Kolozsvár székhelyekkel), amely szavazókerületek mindhárom csoportban — mezőgazdaság, ipar-kereskedelem, munka — egy-egy szenátort választanak. A kerületi beosztás a kisebbségek érvé-

Nu sunt nedemni a fi alegători sau aleși cei condamnați în decursul războiului pentru delicta cu caracter politic de către judecătoriale civile și militare Austro-Ungare sau Austriace.“

¹⁷ Összehasonlítás végett a *Politics and Political Parties in Roumania*, London, 1936, International Reference Library c. félhivatalos román kiadványból (55. skk.) vett néhány adatot közlök: Az 1926. május 23-i választáson a kormánypárt (Averescu) 292 mandátumot nyert, ebből a kormánypárttal választási egyezményt kötött Magyar Pártot 15 mandátum illette meg. Az 1927. július 7-i választásoknál a kormánypárt (liberális párt) 318 mandátumot, a Magyar Párt a Német Párttal együtt összesen 15 mandátumot (8+7) nyert, az 1928. dec. 12-i választáson a kormánypárt (nemzeti parasztpárt) 348 mandátumot, a Magyar Párt 16 mandátumot szerzett, az 1931. június 1-i választáson a kormánypárt (Iorga) 289 mandátumot, a magyarság 10 mandátumot, az 1932. július 17-i választáson a kormánypárt (nemzeti parasztpárt) 274 mandátumot, a Magyar Párt 14 mandátumot, az 1933. dec. 20-i választáson a kormánypárt (liberális) 300 mandátumot, a Magyar Párt 8 mandátumot nyert. Az 1937. dec. 20-i választással megválasztott képviselőházat — összeülése előtt — a király feloszlatta.

Ezek az adatok nemcsak a magyarság aránytalan képviselését bizonyítják (az 1930. évi hivatalos népszámlálás adatai szerint az ország lakosságának 73.0%-a román, 8.6%-a magyar anyanyelvű, vö. *Anuarul Statistic al României*, anul 1937 și 1938, București, 1939., 66.), hanem arra is rámutatnak, hogy a választási törvény segítségével a mindenkori kormánypártnak sikerült mindig a 40%-os többséget is megszerezni, illetve, amikor nem sikerült, ez egyben Románia parlamentarizmusának végét jelentette. Az adatokat ld. továbbá MK. XIX—1939., 290—291.

¹⁸ 1923-i alkotm. 67. §: „Senatul se compune din Senatori aleși și din Senatori de drept.“

¹⁹ 1923-i alkotm. 68. §.

²⁰ 1923-i alkotm. 69—71. §.

²¹ 1926. márc. 27-i törvény 3—4. §.

²² 1923-i alkotm. 68. §, 1926. márc. 27-i törvény 4. § a. pont: „Senatorii aleși de cetățenii români dela vârsta de 40 ani împliniți, cu vot obligatoriu, egal, direct, și secret, pe Circumscripții electorale, prin scrutin de listă.“

²³ 1926. márc. 27-i törvény 4. § a. pont.

nyesülését lehetlenné teszi. Az egyetemek (Bukarest, Csernovicz, Kolozsvár, Iassy) szintén egy-egy szenátort választanak.²⁴

A jogszerinti szenátorság terén hasonlóképpen szembetűnő a kisebbségek hátrányosabb helyzete. Jogszerinti tagjai ugyanis a szenátusnak az összes érsek, továbbá a görög keleti és görög katolikus egyházak összes püspökei, a többi egyházak részéről azonban csupán a 200.000 lélekszámot meghaladó egyházak²⁵ fejei, ha az ország törvényei szerint voltak megválasztva vagy kinevezve.

4. A választási törvénnyel kapcsolatban megemlítendő az is, hogy a választási bírászkodás merőben ellenkezik az egész román jogrendszerrel, amely egyébként az államhatalmak szétválasztását minden vonatkozásban megvalósítani igyekszik. A választási bírászkodást ugyanis az illető törvényhozó testület maga eszközli és annak eredményét szavazással dönti el.²⁶ Ezáltal a politikai pártokból álló testület a választást levezető bírói hatalom ténykedését ellenőrizte, ami merőben ellentétes a hatalmak szétválasztásának elvével. A bírói gyakorlat egyébként külön is leszögezte, hogy a választási bírászkodás tárgyában a törvényhozó testületeknek kizárólagos hatáskörük van.²⁷

II. Az 1938-i alkotmány az állam politikai életét is egészen új alapokra helyezi. Az új rendszer bevezetésének első ténykedése e téren a politikai pártok teljes felszámolása volt.²⁸

Az új alkotmány szerint minden állami hatalom a román nemzetől ered, a törvényhozói hatalmat a király a nemzetképviselőten keresztül gyakorolja,²⁹ amely a szenátusból és a képviselőházból áll.

1. Ez a megfogalmazás megfelel az 1938-i alkotmányban lefektetett elveknek: a román elem elsőbbségének tételes biztosítását, továbbá a ki-

²⁴ Az 1926. márc. 27-i törvény mellékletei.

²⁵ 1923-i alkotm. 72. §: „Sunt de drept membri ai Senatului în virtutea înaltei lor situațiuni în Stat și Biserică: ... b) Mitropoliții țării, c) Episcopii eparhioți ai Bisericii ortodoxe române și greco-catolice, întru cât vor fi aleși conform legilor țării, d) Capii confesiunilor recunoscute de Stat, câte unul din fiecare confesiune, întru cât sunt aleși sau numiți conform legilor țării și reprezintă un număr de peste 200.000 credincioși, precum și reprezentantul superior religios al musulmanilor din Regat ...“ stb., stb.

Ennek a jogi helyzetnek következtében a szenátusnak 1936-ban jogszerinti tagja volt a pátriárka (görög keleti egyház feje), 3 görög keleti és gör. kat. érsek, 17 görög keleti és görög katolikus püspök, összesen tehát 23 egyházfő, míg a vallási kisebbségek részéről csupán 3 egyházfő (1 református, 1 zsidó, 1 mohamedán). Vö. Politics and Political Parties, 55.

²⁶ 1923-i alkotm. 44. §: „Fiecare din Adunări verifică titlurile membrilor săi și judecă contestațiunile ce se ridic în această privință ...“ stb.

1926. márc. 27-i törvény 102. §: „Operațiunile fiecărei alegeri sunt supuse controlului superior al Adunării respective.“

²⁷ „... verificarea titlurilor membrilor parlamentului se face de însuși parlamentul, care singur judecă contestațiile, puterea judecătorească neputând împieta asupra prerogativelor puterii legiuitoare ...“ A Semmitőszék 1927. június 23-i 34. sz. t. ü. határozata, közli Constituția, 29 Martie 1923., CLR, 50. szám. București, II. kiad. 32., 2. sz. jogeset.

²⁸ Ld. 37. Itt rámutattam arra, hogy a kisebbségek számára semmiféle politikai szervezkedési keret nem maradt.

²⁹ 1938-i alkotm. 29. § I. bek.: „Toate puterile Statului emană dela Națiunea Română.“ 1938-i alkotm. 31. §: „Puterea legislativă se exercită de Rege prin Reprezentațiunea Națională, care se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea Deputaților.“

rályi hatalom kiterjesztését szolgálja. Az alkotmányos életet részleteiben szabályozó rendelkezések ezeket az elveket maradéktalanul meg is valósítják s az 1938-i alkotmány hatálya alatt a kisebbségek jogegyenlősége ebben a tekintetben további korlátozásokat szenvedett.

2. A képviselőház tagjait a 30 évet betöltött román állampolgárok titkos, kötelező, választási listákra leadott szavazattal választják három foglalkozási csoport e foglalkozásokat ténylegesen folytató tagjai közül. E foglalkozási csoportok: mezőgazdaság, kétkézi munka és ipar-kereskedelem, valamint szellemi foglalkozások.³⁰

A kérdést részletesen az 1939. május 9-i 106. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent *választási törvény rendezi* (legea electorală pentru Adunarea deputaţilor şi Senat). Eszerint az ország tíz tartományának és fővárosának területi beosztásával azonos 11 választási körzet a törvényben részletezett számban összesen 258 képviselőt választ.³¹ A közigazgatási területi beosztás ennek folytán hasonlóképpen döntő jelentőséget nyert. A törvény alapján egyetlen ízben megejtett választás a törvény célszerűségét igazolta.³²

3. Ugyancsak szembetűnőbb a kisebbségek hátrányosabb helyzete a *szenátusban* való képviselet tekintetében is. A szenátus a király által kinevezett, továbbá az államban elismert szakmai testületek tagjai által, kötelező és titkos szavazattal megválasztott, végül pedig jogszerűtlen szenátorokból áll.³³

A király által kinevezett szenátorok száma 88.³⁴ A *szakmai testületek* a három foglalkozási ágnak megfelelően, ezekben a csoportokban összesen 88 szenátort választanak.³⁵ A választási törvényben részletezett eljárás kellőképpen biztosította azt, hogy a román elem elsőbbsége a szenátus választott tagjai között biztosíttassék.³⁶

³⁰ 1938-i alkotmány 61. §. „Adunarea Deputaţilor se compune din Deputaţi aleşi de cetăţeni români, care au vârsta de 30 ani împliniţi şi practică efectiv o îndeletnicire, întrând în vreauna din următoarele trei categorii: 1. Agricultură şi muncă manuală; 2. Comerţul şi industria; 3. Ocupaţiuni intelectuale. Alegerea se face prin vot secret, obligator, şi exprimat prin scrutin uninominal, pe circumscripţiuni, care să asigure reprezentarea felului de îndeletnicire a alegătorilor ...” stb.

³¹ 1939. május 9-i törvény 2., 3. §.

³² Az 1939. június 1—2-án megejtett választáson Maros tartományban a mezőgazdasági csoportból egyetlen magyar, az ipari és kereskedelmi csoportból három magyar, az értelmiségi csoportból két magyar, összesen tehát 6 magyar képviselőt választottak meg a tartományban megválasztott 24 képviselő közül. Szamos tartományban csak az ipar-kereskedelmi csoportból két magyar tagot választottak meg a tartomány 24 képviselője közül, míg Temes tartományban — az ipar-kereskedelmi csoportban — egy magyar képviselőt választottak meg a tartomány 24 képviselője közül, az összes képviselők (258) közül tehát 9 magyar (3.4%) volt. (A választás adatait közli Mikó Imre, i. m. 309., továbbá MK. XVIII—1939., 281—288.)

³³ 1938-i alkotm. 63. §: „Senatul se compune din Senatori numiţi de Rege, din Senatori de drept şi din Senatori aleşi cu vot obligator, secret şi exprimat prin scrutin uninominal de membrii corporilor constituite în Stat, în numărul şi condiţiunile, pentru alegătorii şi eligibilii, bărbaţi şi femei, ce se vor stabili prin legea electorală.”

³⁴ 1939. május 9-i törvény 7. §.

³⁵ 1939. május 9-i törvény 11. §.

³⁶ Az 1939. jún. 1—2-i választáson összesen két magyar szenátort (2.27%) választottak meg a 88 közül. Vö. Mikó Imre uo., továbbá MK. XVIII—1939., 282. A király által kinevezett magyar szenátorok száma 3 (3.40%), a szakmai testületek által megválasztott magyar szenátorok száma 2 (2.97%), hivatalból 1 magyar tagja volt a szenátusnak. Vö. Mikó, uo.; MK. uo.

A szenátus *jogszerinti* tagjaira vonatkozó rendelkezések lényegileg azonosak maradtak az előző alkotmány tartalmával. Eszerint jogszerinti szenátorok a pátriárka, érsekek, a görög katolikus és görög keleti egyházak összes püspökei, az állam által elismert felekezetek egy-egy képviselője, amennyiben az illető felekezet lélekszáma a 200.000-et meghaladja és ha az illető választása vagy kinevezése az ország törvényeinek megfelelően történt.³⁷

Ezek a rendelkezések szintén megakadályozták a kisebbségek aránylagos politikai képviseletét.

4. A választási törvény fenntartja az előző választási törvénynek azokat a rendelkezéseit, amelyek szerint nem képeznek a választási jog elvesztésével járó megszégyenítő büntetést a román hadseregnek Erdélybe 1916. évben való betörése alkalmából elkövetett bűncselekményekben vagy az osztrák-magyar bíróságok által politikai bűncselekményekben való bűnösséget megállapító ítéletek.

5. Az alkotmány az előző helyzettel szemben azt az újítást hozza be, hogy a *választási bíráskodást* rendes bíróság — a Semmitőszék — hatáskörébe utalja. Ezt a rendelkezését az 1939. május 9-i választási törvény részletezi.³⁸

b) A kisebbségek részvétele a végrehajtói hatalomban

A politikai jogok magukban foglalják a végrehajtói hatalomban való aránylagos részvételhez való jogot is. A kisebbségi szerződés külön nem biztosítja a kisebbségeknek ezt a jogot, de viszont ez következik a kisebbségi szerződésben a kisebbségek részére biztosított politikai jogegyenlőség elvéből.

Az alábbiakban a kisebbségeknek a végrehajtói hatalomban való részvételét a közigazgatási önkormányzatokban és általában a közhivatalokban való részvétel-kérdésével kapcsolatban fogjuk vizsgálni.

aa) A közigazgatási önkormányzatok

A közigazgatásra vonatkozó jogszabályok egységesítését Nagyrománia csak az 1923-i alkotmány hatálybalépése után kezdte meg.¹

³⁷ 1938-i alkotni. 64. §: „Sunt de drept membrii ai Senatului, în virtutea înaltei lor situațiuni în Stat și Biserică: ... c) Patriarhul și Mitropolia Țării; d) Episcopii eparhioți ai bisericilor ortodoxe române și greco-catolice, întru cât vor fi aleși conform legilor Țării; e) Capii confesiunilor recunoscute de Stat, câte unul din fiecare confesiune, intru cât sunt aleși sau numiți conform legilor Țării și reprezintă un număr de peste 200.0000 credincioși ...“ stb.

³⁸ 1938-i alkotmány 50. §: „Validarea alegerilor pentru ambele Adunări și verificarea titlurilor membrilor aparținând fiecăruia din ele, se face de înalta Curte de Casație și Justiție, înainte de data fixată pentru întrunirea Adunărilor.“

A részletes eljárást az 1939. május 9-i törvény 47—48. §-ai írják elő.

¹ Az átmeneti jogszabályokra vonatkozólag ld. Onișor, i. m. 21. skk. és alább 4. sz. jegyz.

Az 1923-i alkotmány szerint a vármegyei és községi intézményeket külön törvények szabályozzák; e törvényeknek az alapja a közigazgatási decentralizáció lesz.² A súlyos román pártpolitikai harcok folytán azonban a közigazgatási szervezés pártkérdéssé vált és minden hatalomra került párt saját érdekeinek megfelelően szervezte át a közigazgatást. A közönséges törvényhozás és a törvények gyakorlati alkalmazása a decentralizációból nagyon keveset tudott megvalósítani, nyilván ez indította az 1938-i alkotmány szerkesztőjét, hogy az erre vonatkozó rendelkezést az alkotmányból kihagyja.³

Bár az egymást követő közigazgatási törvények rávilágítanak az államvezetésnek a kisebbségekkel szemben mindenkor tanúsított magatartására, a törvények ismertetése lényegében keveset mutat meg a törvények végrehajtásával megvalósított tényleges helyzetből.

1. Nagyrománia megalakulása után az egyes tartományok bizonyos önkormányzati jogot nyertek a közigazgatás terén, ebben az önkormányzatban a kisebbségek azonban nem vettek részt.⁴ Ez az állapot aránylag rövid ideig tartott s az egyes tartományokban általában az addig hatályos közigazgatási törvények maradtak hatályban, bizonyos, a dolog természetéből eredő módosításokkal.

2. A közigazgatás terén az első egységes intézkedést az 1925. június 14-i 128. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közigazgatás egységesítéséről szóló törvény* (lege pentru unificarea administrativă) jelentette.

A törvény 1. §-a szerint Románia területe közigazgatási szempontból vármegyékre, a vármegye községekre oszlik.⁵ A törvény 380. §-a szerint pedig a területi beosztást minisztertanácsi jegyzőkönyv és a legfelsőbb közigazgatási tanács határozata alapján királyi rendelet állapítja meg.⁶ Ezek a törvényi rendelkezések módot adtak a végrehajtói hatalomnak arra, hogy az addigi, történelmi alapokon nyugvó közigazgatási beosztást politikai megfontolások szerint megváltoztassa. Ez egyrészt a magyar lakosságú megyei székhelyeknek román többségű városokba való áttételében, másrészt új vármegyei beosztásban nyilvánult meg, amelyben az addig magyar többségű vármegyék — román lakosságú községek hozzácsatolásával és magyar lakosságú községek elcsatolásával — magyar többségű-

² 1923-i alkotm. 108. §: „Instituțiile județene și comunale sunt regulate de legi. Aceste legi vor avea de bază descentralizarea administrativă...” stb. stb.

³ 1938-i alkotm. 79. §: „Instituțiunile administrative sunt statornicite prin legi.”

⁴ Az 1918. április 10-i 8. sz. Hiv. Lapban megjelent 852. sz. rendelettörvény (Decret lege privitor la instituirea conducerii serviciilor publice în Basarabia) Bessarabia, az 1918. december 19-i 217. sz. Hiv. Lapban megjelent 3745. sz. rendelettörvény (Decret lege privitor la instituirea serviciilor publice în Bucovina) Bukovina, végül a már említett s az 1918. december 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent 3632. sz. rendelettörvény (Decret lege privitor la conducerea serviciilor publice în Transilvania) Erdély és a keletmagyarországi részek részleges önkormányzatát mondja ki.

⁵ 1925. jún. 14-i törvény 1. §: „Teritoriul României se împarte, din punct de vedere administrativ în județe și județele în comune.”

⁶ 1925. jún. 14-i törv. 380. § II. bek.: „Prin decret regal, dat pe baza jurnalului Consiliului de Miniștri și a avizului consiliului administrativ superior se vor determina limitele teritoriale, numărul și numele comunelor urbane, al județelor, al reședințelor de județ și al municipiilor.”

ket elveszítették.⁷ Ezáltal nemcsak azt sikerült elérni, hogy a statisztika két magyar többségű vármegyével kevesebbet mutathatott fel, de különös jelentősége volt ennek minden politikai választásnál is, ahol a vármegyei többségnek mindig döntő befolyása volt.⁸

A kisebbségek jogegyenlőségét sérti a törvény az egyes testületek és közületek *jogszerinti képviselőinek* a közigazgatásban való részvétele terén is. A községi tanács jogszerinti tagjai csak az állami oktatás képviselője,⁹

⁷ Az 1925. október 7-i 220. sz. Hiv. Lapban megjelent 2465. sz. királyi rendelet melléklete tartalmazza Románia új területi beosztását Krassó-Szörény és Temes-Torontál vármegyék nélkül, amely vármegyék területi beosztása később készült el. Az új beosztás elsősorban is eltörli a régi, történelmi vármegyeneveket, így pl. Beszterce-Naszód helyett Naszód (Năsăud), Alsó-Fehér helyett Fehér (Alba), Szolnok-Doboka helyett Szamos (Someș), Torda-Aranyos helyeit Torda (Turda), Kolozs helyett Kolozsvár (Cluj), Maros-Torda helyett pedig Maros (Mureș) az új vármegyei elnevezések. A vármegyei székhelyek közül Nagyenyed helyett Gyulafehérvárt, Nagykároly helyett Nagybányát, Dicsőszentmárton helyett Balázsfalvát teszi meg Fehér-, Szatmár-, illetve Kisküküllő vármegyék székhelyeivé. A vármegyék területi beosztásánál pl. Maros-Torda vármegyéhez csatolta Torda-Aranyos vármegyéből Magyar- és Oláhdellőt, Mezőgerebenest, Mezőuralyt, Mezősályit, Mezőszenmargittát, Székelyospatakat, Mezőpetét, Marosorbót és Mezőújfalut, Csík vármegyéből Gyergyószalmást és Várvizet, Kisküküllő vármegyéből Nagyermit, Kisteremit, Teremiújfalut, Nagy- és Kiscsergedet, Kolozs vármegye tekei járásából Nagynyulást, Mezőkirályfalvát, Oroszfáját, a mezőörményesi járásból Komlódót, a sármási járásból pedig Mezőszenyörgyöt. Ezek a községek — Kisteremi és Teremiújfalut kivételével — mind román többségűek. Elcsatolták ellenben Maros-Torda vármegyétől Makfalva, Csókfalva, Atosfalva, Székelyszenmargittát, Kibéd, Erdőszenyörgy, Gyulakuta, Kelemenfelke és Havadtó községeket, amelyek még a régi Marosszékhez tartoztak és amelyek szinte teljesen magyar községek voltak. Ilyen módon sikerült elérni azt, hogy Maros-Torda vármegyének, amelynek az 1910. évi népszámlálás adatai szerint (*Magy. Stat. Közlemények*, 42. köt. Az 1910. évi népszámlálás. Budapest, 1912., 429.) — Marosvásárhely thj. sz. kir. város nélkül — 111.376 magyar és 70.192 román lakosa volt és ehhez Marosvásárhely város 22.790 magyar és 1717 román lakosa járult, az 1930. évi hivatalos román népszámlálás szerint (*Anuarul Statistic al României*. Anul 1937—38., București, 1939., 60. és 63.) már 132.719 román és 123.317 magyar nemzetiségű, százalékarányban 45.8% román és 42.6% magyar nemzetiségű lakosa legyen.

A magyar többségű Brassó vármegyéhez csatolja az új területi beosztás Fogaras vármegyéből Törösvár, Vledény és Cincár községeket, továbbá az ókirályságbeli Muscel vármegyéből Fundațica községet, végül Háromszék vármegyéből Bodzavám, Szitabodza és Bodzaforduló, Márkos, Dobolló többségben román lakosságú községeket, továbbá a jelentős román lakosságú Keresztvár, Bodola községeket és így az 1910. évi népszámlálás szerint (*Magy. Stat. Közl.* 12. köt. 1910. évi népszámlálás, Budapest, 1912., 385.) 35.372 magyar és 35.091 román lakosú Brassó vármegyében az 1930. évi román népszámlálás (*Anuarul Statistic al României*. Anul 1937—38., 60., 63.) már 83.948 (49.9%) román és 44 761 (26.6%) magyar nemzetiségű lakost mutat ki.

A trianoni határ által kettévágott Bihar és Szatmár vármegyék az 1910. évi népszámlálás szerint hasonlóképpen magyar többségűek voltak. A határ szerint Magyarországon maradt magyar területek, továbbá a Bihar vármegyétől az amúgy is román többségű Szilágy vármegyéhez átvitt túlnyomóan magyar lakosságú érmihályfalvi járás, illetve a Szatmár vármegyéhez az amúgy is román többségű Szolnok-Doboka vármegyéből áthozott tiszta román kápolnokmonostori járás átcsatolása következtében e két vármegye is román többségű lett.

⁸ Ld. 182. lap 30. sz. jegyz.

⁹ 1925. jún. 14-i törvény 19. §: „Sunt consilieri de drept: ... Reprezentantii cei mai vechi titulari ai învătământului de Stat primar, profesional, secundar.“ Ilyen módon tehát a kisebbségi oktatás egyetlen képviselője sem Lehet jogszerinti községi tanácsos.

ugyancsak egyedül az állami oktatás egy képviselője lesz jogszerinti megyei tanácsos is.¹⁰

A törvény nem biztosítja a kisebbségi nyelveknek a községi tanácsokban való használatát, csupán módot enged arra a legfelsőbb közigazgatási tanácsnak, hogy szükség esetén intézkedjék a kisebbségi lakosságnak a helyi közigazgatási szervekkel való érintkezése tekintetében,¹¹ ilyen rendelkezést azonban a törvény hatálya alatt a közigazgatási tanács nem hozott.¹²

3. Az 1929. augusztus 3-i 170. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (lege pentru organizarea administrațiunii locale) teljes egészében hatályon kívül helyezi az előző törvényt. Az új törvény miniszteri indokolása megállapítja, hogy az 1925-i törvény — amellet, hogy annak alkalmazása leküzdhetetlen akadályokba ütközött — nem is felel meg az ország szükségéinek.¹³ Az új törvény már láthatóbban megvalósítja a közigazgatási decentralizációt, azonban a kisebbségek, mint állampolgárok jogegyenlőségét sértő intézkedések továbbra is lényegében hatályban maradtak s a kisebbségek továbbra is ki voltak zárva az önkormányzatból.

A törvény szerint ugyanis a községi tanácsnak *jogszerinti tagja* minden állami iskola egy-egy képviselője, a felekezeti oktatás részéről azonban csak egyetlen képviselő,¹⁴ továbbá mindkét nemzeti egyház részéről egy-egy képviselő, azonban a többi összes felekezetek részéről csupán egy, és pedig a legnagyobb lélekszámú felekezet képviselője.¹⁵ A vármegyei tanácsnak hasonlóképpen jogszerinti tagja mindkét nemzeti egyháznak, a vármegye székhelyén lakó egy-egy képviselője, a kisebbségi egyházak részéről azonban itt is csupán egyetlen képviselő, és pedig a megye területén legnagyobb számban élő felekezet egy esperese nyer jogszerinti tagságot.¹⁶

A törvény hasonlóképpen nem biztosítja a kisebbségi *nyelvek használatát* a községi tanácsokban. Törvényi rendelkezés nem lévén, a végrehajtói hatalom egészen önkényesen járt el ebben a kérdésben és megtiltotta a kisebbségi nyelveknek a községi tanácsokban való használatát.¹⁷

¹⁰ Uo. 103. §: „Sunt consilieri de drept: ... Revizorul școlar și reprezentanții cei mai vechi în grad ai învățământului profesional și secundar.“

¹¹ Uo. 398. §: „Consiliul superior administrativ va hotări, când este necesar ca pentru înlesnirea raporturilor dintre populația și administrația locală comunală să se folosească și limba minorității.“

¹² Vö. Jakabffy Elemér dr., *Dobrescu nyelvrendeletéhez*: MK. IX—1930., 273. skk., továbbá Hegedüs Nándor interpellációját a magyar nyelv használata ügyében, a kamara 1929. április 12-i ülésén, magyar szövegét közli a MK. VIII—1929., 357. skk.

¹³ *Lege pentru organizarea administrațiunii locale*. Biblioteca Legilor uzuale adnotate, 34. szám. București, 1929. Expunere de motive 174. skk.

¹⁴ 1929. aug. 3-i törvény 77. §: „Sunt membri de drept cu vot deliberativ în consiliile urbane: ... b) Câte un reprezentant al școalei Statului din localitate, de învățământ primar, secundar (gimnazii, școli normale, profesionale, medii) și un reprezentant al școalelor secundare particulare cu drept de publicitate, cari aparțin grupului minorității celei mai numeroase din localitate, desemnați prin vot de membrii corpului din care fac parte.“

¹⁵ Uo.: „c) Câte un reprezentant al bisericilor naționale și un reprezentant al bisericii minoritare, cu cel mai mare număr de credincioși din localitate, desemnați prin vot de membrii corpului din care fac parte.“

¹⁶ Uo. 198. §: „Sunt membri de drept cu vot deliberativ ... protoereii bisericilor naționale, cari își au sediul în orașul de reședință al județului, precum și cel mai înalt în grad dintre reprezentanții Cultului Minoritar cu cel mai mare număr de credincioși pe teritoriul județului.“

¹⁷ Ld. pl. a kolozsvári tartományi igazgatóság 5037/1930. sz. rendeletét: „Prefektus Úr, Tekintettel arra, hogy mindezideig nincs olyan törvényszöveg, amely a megyei tanácsok, megyei delegációk és községi tanácsok tanácskozá-

A kisebbségi nyelvek használatát érintő további rendelkezése a törvénynek a községi tisztviselők nyelvismeretére vonatkozó rendelkezés.¹⁸

Ezt a törvényt hatálybalépte után többször módosították, azonban ezeknek a módosításoknak nemzetiségi vonatkozásai nincsenek.

A törvényben megvalósított helyi önkormányzat és decentralizáció csupán látszólagos. A helyi önkormányzat választott képviselőit, a községi, városi vagy megyei tanácsokat ugyanis a központi kormányzat egyetlen intézkedésével feloszlathatja és helyébe — általában a választott képviselők jogkörével — *időközi bizottságokat* nevezhet ki.¹⁹ A végrehajtás során azonban az a helyzet alakult ki, hogy az időközi bizottság lett a rendszer és a választott tanács a kivétel.

4. Az előző törvényt hatályon kívül helyező és az 1936. március 27-i 73. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (legea administrativă) hasonlóképpen elsősorban a jogszerinti képviselő rendezése terén helyezi hátrányosabb helyzetbe a kisebbségeket, illetve a kisebbségi közületeket, emellett azonban számos egyéb, az állampolgári jogegyenlőséget sértő rendelkezést is tartalmaz.

A törvény a községi választásoknál választói jogot ad azoknak a nőknek, akik a román közművelődési vagy jótékonyági egyesületeknek vezetésében vannak vagy voltak, anélkül, hogy ilyen rendelkezést a kisebbségekre vonatkozóan is tartalmazna.²⁰

A közigazgatási testületek jogszerinti tagságával kapcsolatban hasonlóképpen hátrányosabb helyzetbe kerülnek a kisebbségek. Jogszerinti tagja ugyanis a városi tanácsnak a nemzeti egyházak egy-egy képviselője, a kisebbségi egyházak részéről azonban csupán a legnagyobb lélekszámú egyház egy képviselője.²¹ A városi tanácsoknak jogszerinti tagja továbbá

saiban megengedné a kisebbségi nyelvek használatát, következik, hogy a jövőben ezeknek a testületeknek tanácskozásai csak román nyelven tarthatók. Következésképp semmiféle indokolás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, a bizottsági tagok felvilágosítást kérjenek vagy adjanak, vagy az ülésekről jegyzőkönyvet vegyenek fel. Abban az esetben, ha a tagok közül egyesek nem vennék figyelembe az ön által ebben az irányban tett rendelkezéseket, a tanácsstagok nyilatkozatai meg nem történteknek tekintendők és azok nem foglalhatók jegyzőkönyvbe. Cluj, 1930. április 7. Tartományi igazgató: Dr. Aurei Dobrescu.“ A magyar szöveget közli: Dr. Jakabffy Elemér, *Dobrescu nyelvrendeletéhez*: MK. IX—1930., 274.

¹⁸ 1929. aug. 3-i törvény 183. §: „Funcționarii de carieră sunt obligați să cunoască limba română ...“ Ld. még alább 185. skk.

¹⁹ Uo. 351. §: „Consiliile sătești, comunale, municipale, județene și ale asociațiilor județene nu pot fi dizolvate decât în următoarele trei cazuri: ... c) Când consiliul, ieșind din atribuțiunile sale, a luat hotărâri politice, în corp constituit, sau a făcut acte în contra siguranței Statului ...“ stb.

Uo. 356. §: „... Pentru județe și municipii directorul ministerial local va numi o comisiune interimară, compusă din cinci membri, iar pentru celelalte comune, delegația județeană va numi o comisiune din trei membri, afară de orașe de reședință, în cari comisiunea va fi de cinci membri ...“

Uo. 357. §: „Puterile comisiunilor interimare sunt mărginite la actele de administrațiune ...“ stb.

²⁰ 1936. márc. 27-i törvény 5. §: „Sunt alegători membrii comunei, care îndeplinesc următoarele condițiuni ... Pentru alegerile administrative sunt de asemenea alegători și femeile, care, pe lângă condițiunile arătate la alinea-tul precedent, vor îndeplini și una din următoarele condițiuni: ... e) să facă sau să fi făcut parte din conducerea societăților române cu personalitate juridică având ca scop propagandă culturală sau asistență socială.“

²¹ Uo. 34. §: „La orașele nereședințe membrii de drept sunt: a) Câte un membru al clerului celor două biserici naționale, precum și un membru al clerului bisericii minoritare cu cel mai mare număr de credincioși din

az elemi és középfokú állami oktatás egy-egy képviselője, a felekezeti oktatásnak azonban egyáltalán nincsen képviselője.²² A megyei tanácsnak jogszerinti tagja a nemzeti egyházak egy-egy esperese, a kisebbségi egyházak részéről azonban csupán egy esperes, a legnagyobb lélekszámú egyház részéről.²³

A kisebbségi nyelveknek a közigazgatásban való használatát ez a törvény már egészen szigorúan szabályozza, amennyiben nemcsak azt állapítja meg, hogy a községi tanácsokban a tanácskozások nyelve román és hogy a tanácskozások jegyzőkönyvét románul kell vezetni, de amennyiben a tanácsok tanácskozásaikban más, mint román nyelvet használnak, a minisztérium a választott tanácsot feloszthatja és helyette időközi bizottságot nevezhet ki.²⁴

Ugyancsak idevágó rendelkezése a törvénynek az is, hogy a községi bírónak románul kell tudnia.²⁵ Ezek a rendelkezések a kizárólag kisebbségek által lakott falvakban igen nagy nehézségeket okoztak, mert a község kisebbségi lakóinak nagyrészt az önkormányzatból kizárták.

A községi illetékek és adókra vonatkozó törvényi rendelkezés alkalmas arra, hogy a kisebbségek nyelvének a magánéletben való használatát a községek korlátozzák.²⁶

Ennek a törvénynek általános jellege újból a közigazgatás központosítása. A törvényjavaslatnak ezt a célt szolgáló, valamint a közigazgatási bíráskodásról szóló rendelkezéseit a Legfelsőbb Törvényhozó Tanács alkotmányellenesnek nyilvánította, ennek ellenére azonban a javaslatból törvény lett. A törvényben a választott képviselőket a községi, városi és megyei tanácsokat a központi kormányzat bármikor feloszthatta és helyükbe időközi bizottságokat nevezhetett ki, általában a választott tanácsok hatáskörével, ennél fogva a törvényben biztosított önkormányzat csupán látszólagos volt.²⁷

comună ...“ stb., stb. Azonos rendelkezést tartalmaz a vármegyei székhelyekre vonatkozóan a törvény 35. §-ának a) pontja.

²² Uo. 34. § b) pont: „câte un membru al învătământului de Stat, secundar sau profesional și primar din localitate.“ Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz a vármegyei székhelyekre vonatkozóan a törvény 35. §-ának b) pontja.

²³ Uo. 75. §: „... Sunt membri de drept în consiliile județene cu vot consultativ ... câte un protoereu al bisericilor naționale și al bisericii minoritare cu cel mai mare număr de credincioși, de preferință cei cu reședință în capitala județului ...“ stb.

²⁴ Uo. 136. §: „Desbaterile în consiliile județene, municipale și ale orașelor se fac în limba română. În comunele rurale, consilierii, care nu cunosc limba Statului vor folosi în discuți uni limba lor, în acest caz însă primarul, care este obligat a cunoaște limba română, va traduce, sau va pune să se traducă aceste cuvântări, ca astfel să fie înțelese de întreg consiliul și înseparate în procesul verbal al ședinței.“

Uo. 167. §: „Consiliile pot fi disolvate numai în următoarele cazuri: ...f) Când s’au ținut desbaterile contrar prevederilor art. 136.“

Uo. 168. §: „Disolvarea consiliilor se face pentru județe, municipii și comune urbane prin decret regal, pe baza raportului motivat al Ministrului de Interne, iar pentru consiliile comunelor rurale prin deciziunea Ministerului de Interne, pe baza raportului motivat al prefectului respectiv.“

²⁵ Uo. 136. § I. bek.

²⁶ Uo. 184. §. Ld. bővebben 206. lap i) pont.

²⁷ Uo. 137. §: „Consiliile disolvate se înlocuiesc cu comisiuni interimare, prin deciziunea organului tutelar și care vor funcționa până la constituirea unui nou consiliu ales ...“ Ld. továbbá az előbb idézett 167. §-t. A közigazgatási önkormányzat komolytalanságára mutat egyébként az 1938. jan. 6-i 5. sz. Hiv. Lapban megjelent 9. sz. királyi rendelet, amely feloszlatja a községek, városok, vármegyék és Bukarest főváros összes választott tanácsait.

5. Az 1938-i alkotmány hatályba lépése megkívánta, hogy az állam közigazgatási szervezetét is egészen új alapokra helyezték. Az alkotmány-törvény most már nem is írja elő a közigazgatás alapelveül a decentralizációt.²⁸

Az előbbi közigazgatási törvényt hatályon kívül helyező s az 1938. augusztus 14-i 187. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (legea administrativă) ennek ellenére azonban bizonyos decentralizációt hajtott végre, amelynek azonban nem az volt a célja, hogy a közigazgatást egyszerűsítse, hanem ennél sokkal távolabbi politikai céljai voltak.

A törvény új közigazgatási egységet állít fel, a tartományt és a központi végrehajtói hatalom ügykörét részben erre ruházta át.²⁹ A vármegye, amely a történelmi fejlődésnek megfelelően az eddigi közigazgatási rendszerekben is a legfontosabb helyi közigazgatási szervezet volt, teljesen elvesztette jelentőségét, sőt még jogi személyiségét is. Úgyszintén teljesen jelentéktelen szerv maradt a járás is.

A megyei beosztás teljes eltörlésének jelentőségét az ország *új területi beosztása* adja meg. Ez a területi beosztás teljesen szakít mindenféle történelmi, társadalmi, politikai, sőt gazdasági fejlődéssel is és egyetlen célnak a maradéktalan megvalósítására törekszik csupán: olyan területi beosztást adni az országnak, amelyen belül az összes kisebbségeket teljesen el lehet tüntetni, oly formán, hogy azok minden tartományon belül kisebbségben maradjanak és így, annak ellenére, hogy az ország lakosságának közel egyharmadát teszik ki, számarányuknak megfelelően politikai téren se érvényesülhessenek.³⁰

²⁸ 1938-i alkotni. 79. §. Ld. 177. lap 3. sz. jegyz.

²⁹ 1938. aug. 14-i törvény 1. §: „Administrația locală se exercită prin următoarele circumscripții teritoriale: Comuna, plasa, județul, Ținutul. Comuna și Ținutul sunt persoane juridice. Ele reprezintă interesele locale și exercită în același timp și atribuțiile de administrație generală, conferite prin lege. Plasa și județul sunt circumscripțiuni de control și de desconcentrare ale administrației generale.“

A központi végrehajtó hatalom a törvény 63. §-ának e) pontja értelmében ügykörét minisztertanácsi határozat alapján a királyi helytartóra ruházhatja át. A vonatkozó minisztertanácsi határozatokat közli *Legea administrativă din 14. August 1938*. CLR. II. kiad. 145. skk.

³⁰ Az új területi beosztás az országot tíz tartományra osztja, amelyek egy-egy folyó (Szamos, Maros, Temes, Olt, Prut, Dnyeszter, Alduna, Suceava) vagy hegység (Bucegi), illetve a tenger (Marea) nevét viselik.

Ebben a tartományi beosztásban a szinte teljesen magyar Háromszék vármegye és a jelentős magyar lakosságú Brassó vármegye Bucegi tartományhoz tartozik, amely, Bukarest székhellyel az ókirályság legtisztább románlakta területeit foglalja magában. A többi székely vármegyét, Csíkot, Udvarhelyt és Maros-Tordát Maros tartományba osztották be (a tartományi székhely Gyulafehérvár), Szeben, Fogaras, Torda-Aranyos, Kisküküllő, Nagyküküllő vármegyékkel együtt úgy, hogy a tartomány többsége román legyen. Ugyanígy hozták össze Bihar, Szilágy és Szatmár vármegyéket Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka és Kolozs vármegyékkel Szamos tartományba. A tartományi székhely itt Kolozsvár.

A tartományi beosztás nemcsak a magyar kisebbségeket tünteti el, hanem ugyanezt teszi a többi kisebbséglakta vidékekkel is. A történelmi Dobrudzsát, amelyben nagyszámú bolgár és tatár kisebbség lakott, kettévágták; az egyik részéhez csatolták az ország egyik legközpontibb fekvésű és legrománabb vármegyéjét, Ialomița vármegyét, amely minden szempontból a Havasalföldre tartozik, a másik részéből pedig a régi Moldvának déli részével és az orosz, ukrán, zsidó és német lakosságú Besszarábia néhány déli vármegyéjével együtt az Alduna tartományt csináltak, Galacz székhellyel. A történelmi Moldva északi részét Besszarábia középső részével egyesítették és Iassy székhellyel külön tartományba osztották be. Besszarábia északi részéhez Bukovina román-

Ugyanígy nincs figyelemmel semmiféle történelmi fejlődésre a törvénynek az a rendelkezése, hogy törvényhatósági joguk csupán a tartományi székhelyeknek, továbbá az 50.000 lélekszámú, törvény által kifejezetten elismert jogú városoknak van.³¹

A kisebbségi közületek *jogszerinti képviselőre* vonatkozó előző törvényi rendelkezések általában mindenütt azonosak maradtak. Eszerint a községi tanácsnak jogszerinti tagja a görög keleti egyház képviselője, továbbá azokban a községekben, ahol a lakosok többsége más valláshoz tartozik, ennek a képviselője is.³² A testület képviselőjében csupán az állami iskola rangidős igazgatója,³³ illetve a legmagasabb fokú iskola igazgatója jogszerinti tagja a községi, illetve városi tanácsnak.³⁴ Ezek a rendelkezések a román elem elsőbbségét vannak hivatva biztosítani.

Azokban a községekben, ahol a község lakóinak abszolút többsége a

lakta területeit csatolták, míg a központi és délkeleti részei külön tartományt képeztek. A történelmi Erdélyt és keletmagyarországi részeket ilyen módon 4 tartományba, a történelmi Havasalföldet 3 tartományba, a történelmi Moldvát két tartományba, Besszarábiát 4 tartományba, Dobrudzsát és Bukovinát pedig 2—2 tartományba osztja szét ez az új közigazgatási beosztás, anélkül, hogy e beosztásnak a politikai célon kívül bármilyen más, pl. gazdasági, stb. megokolást tudna adni.

Hogy az ország közigazgatási beosztása, illetve ennek állandó módosítása tisztán politikai célt és nem a közigazgatás egyszerűsítését szolgálta, azt a román törvényhozás nyíltan be is vallja. Így pl. az 1939. nov. 9-i 260. sz. Hiv. Lapban megjelent 3494/1939. sz. királyi rendelet, amely Prázmár község egyik részét elválasztja Brassó vármegyétől és Háromszék vármegyéhez csatolja, indoklásában kifejti, hogy az átcsatolás célja az, hogy egy román falu előrehaladását segítse Háromszék vármegyében, ahol az ősi román lakosságának annyi szüksége van a segítségre. Az átcsoportosítást — az indoklás szerint — a Károly herceg alapítványa által kiküldött szociográfiai kutatócsoport jelentése alapján rendelték el. („Chestiunea fiind supusă examinării excelenței Sale D-lui Rezydent Regal al Ținutului Bucegi, excelența sa, prin adresa Nr. 1855 din 1939. avizează favorabil pentru satisfacerea intervenției făcute de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, întru cât prin această s’ar ajuta la ridicarea și propășirea unui sat românesc din județul Trei-Scaune, unde elementul băștinaș românesc are atâta nevoie de sprijin.” 1939. nov. 9-i Mon. Of. 6456.)

Ez a közigazgatási beosztás tünteti fel egyébként a legnyíltabban a román államvezetés egyik alaptételét: a csatolt területeket bármilyen módon az ország egyéb területeivel együtt kell kezelni és a lakosság beolvastását ezáltal kell elősegíteni.

³¹ 1938. aug. 14-i törvény 5. § III. bek.: „Sunt municipii reședințele ținuturilor și orașele care au populație de peste 50.000 locuitori, stabilite prin recensământul oficial și declarate astfel prin lege.” A törvény 196. §-ának IV. bekezdése az erdélyi részéről csupán Arad, Brassó és Nagyvárad városokat ismeri el törvényhatósági jogú városoknak és így pl. a román többségű Gyulafehérvár — mint tartományi székhely — törvényhatósági jogú város lett, ellenben a régi történelmi jogon törvényhatósággal bíró, de magyar többségű Marosvásárhely, Szatmár stb. elveszítették ezt a minőségüket.

³² Uo. 25. §: „Sunt membri de drept în consiliul comunei rurale: a) Un reprezentant, cel mai vechiu al bisericii creștine-ortodoxe. Acolo unde majoritatea locuitorilor ar aparține altui cult, va face parte din consiliu și reprezentantul acestuia.”

A városok tanácsának jogszerinti tagjaira vonatkozólag szóhangzatilag azonos rendelkezéseket tartalmaz a törvény 26. §-ának b) pontja.

³³ Uo. 25. § b. pont: „b) Cel mai vechiu diriginte al școlii primare de Stat. In comunele unde sunt și alte școli de Stat, membrul de drept este directorul școlii de gradul cel mai înalt.”

³⁴ Uo. 26. § a. pont: „Directorul cel mai vechiu al școlii de gradul cel mai înalt din localitate.”

kisebbséghez tartozik, a törvény szerint községi bírót a kisebbségek közül kell kinevezni.³⁵ A bírónak a román nyelvet szóban és írásban kell bírnia.

³⁵ Uo. 41. §: „In comunele unde majoritatea populației aparține unei minorități etnice, primarul va fi numit din sânul ei. In aceste comune membrii consiliului pot să-și exprime în consiliu punctul lor de vedere în limba maternă. In acest caz, cuvântarea lor va fi tradusă imediat în limba română.“

A törvénynek az 1939. nov. 18-i 268. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása (Regulamentul de aplicarea legii administrative) már nemcsak egyszerű, hanem abszolút többséget kíván meg, a községi bíró számára pedig kötelezően előírja a román nyelvtudást. A végrehajtási utasítás 41. §-a szerint: „In comunele unde majoritatea absolută a populației aparține unei minorități etnice, față de totalul populației acelei comune, primarul va fi numit din sânul ei. Această dispozițiune nu se aplică și ajutorului de primar. Primarul trebuie să cunoască limba română în scris și verbal. In aceste comune membrii consiliului pot să-și exprime punctul lor de vedere în limba maternă. In acest caz cuvântarea lor va fi tradusă imediat în limba română de președintele consiliului.“

A törvény hatályba lépését megelőzően az 1938. aug. 4-i 178. sz. Hiv. Lapban közzétett a kisebbségi statutum egyik részét képező minisztertanácsi napló még a törvény hatálybalépte előtt bizonyos rendelkezéseket tartalmazott a kisebbségi nyelveknek a közigazgatásban való használatára, illetve a kisebbségeknek a helyi közigazgatás vezetésében való részvételére vonatkozóan.

a) Igy a min. tan. napló szerint a községi tanácsban bármelyik kisebbségi tanács tag a tanácskozásban anyanyelvét használhatja, a jegyzőkönyv azonban ezekben az esetekben is románul veendő fel. (Min. tan. napló 13. §: „Orice membru minoritar din consiliile comunale se poate exprima în desbaterele acestor consilii, în limba sa maternă. Procesele verbale despre ședințele acestor consilii se vor redacta în limba română.“)

Ez a rendelkezés a min. tan. napló közzétételekor hatályos közigazgatási törvénnyel ellentétes és mint ilyen azzal, mint érvényességi jogforrással szemben nem hatályos, mert a min. tan. napló — amint láttuk — nem képez jogforrást. (Ld. 56. skk.) Az 1938. aug. 14-i közig. törvény hatálybalépése után a min. tan. naplónak csak azok a rendelkezései hatályosak, amelyeket a törvény magában foglal, ennél fogva e tekintetben is teljesen felesleges volt a min. tan. napló. A helyzetet tehát továbbra is a törvény szabályozta, az előbb előadottnak megfelelően.

b) A min. tan. napló egyéb alakban is módot ad a kisebbségeknek anyanyelvüknek a közigazgatásban való használatát illetően, és pedig akként, hogy azoknak a kisebbségeknek, akik az állam nyelvét még nem beszélik, megengedi, hogy a helyi községi eljárásokhoz beadott kéréseiket anyanyelvükön írassák. Ebben az esetben is azonban mellékelni kellett a kérést hiteles román fordításban. (Min. tan. napló 14. §: „Cetățenii minoritari, care nu posedă încă limba Statului, pot înainta primărilor locale cereri și în limba maternă. In acest caz cererile vor fi întotdeauna întovărășite de o traducere certificată în limba română.“) Igy tehát az anyanyelven való kérelmezésnek semmiféle gyakorlati értéke sincsen.

c) Végül nincsen jelentősége a min. tan. napló harmadik idevonatkozó intézkedésének sem, amely szerint azokban a községekben, amelyekben jelentős számú faji, nyelvi vagy vallási kisebbség lakik, a községi bíró vagy ennek helyettese a kisebbségek közül nevezendő ki. (Min. tan. napló 17. §: „In comunele, în care locuiesc o proporție considerabilă de cetățeni români, aparținând minorităților etnice de limbă sau religie, primarul sau ajutorul de primar va fi numit dintre minoritari.“)

Rámutattam ugyanis arra, hogy az 1938-i alkotmányjog a nyelvi kisebbség fogalmát nem ismeri, a min. tan. naplóban tett megjelölés tehát nem is felel meg a tétel alkotmányjognak és már csak mint ilyen sem érvényes. (Ld. 71. lap 3. pont.) A min. tan. napló közzétételekor hatályos közig. törvény azonban semmiféle ilyen tárgyú rendelkezést nem tartalmaz, a min. tan. napló tehát ezzel szemben amúgy is hatálytalan. Az 1938. aug. 14-i közigazgatási törvény — amint láttuk — ilyen értelmű rendelkezést nem tartalmaz, ennél fogva a min. tan. napló rendelkezései teljesen feleslegesek.

Ezekben a községekben a tanács tagjai a saját anyanyelvükön is beszélhetnek, felszólalásukat a bíró köteles azonnal románra fordítani.

A román elem elsőbbségének elvét fejtik ki a törvénynek a tartomány élén álló királyi helytartó személyére vonatkozó rendelkezései, amelyek szerint királyi helytartó csak az lehet, aki — egyéb feltételek mellett — legalább három nemzedék óta fajlag román.³⁶

A törvény a kisebbségi *nyelveknek* a magánhasználatban való használatát az előző törvényi rendelkezésekkel azonosan korlátozza azáltal, hogy a csupán idegen nyelven írt cégtábla községi adóját az eredeti községi adó nyolcszorosában engedi megállapítani.³⁷

A közigazgatási önkormányzat szerveit — a községi és tartományi tanácsokat — a megyefőnök, illetve a tartományfőnök nem oszthatja ugyan fel, azonban joga van annak egyes tagjait, bizonyos esetekben fel függeszteni, illetve elmozdítani, ami végeredményben megint csupán látzólagos önkormányzatot jelent.³⁸

E törvény hatálya alatt ismét újra szabályozta a törvényhozás a közigazgatási bíráskodást. A vonatkozó törvény szerint a közigazgatási bíráskodás a tartományi székhelyeken levő közigazgatási táblák, illetve a fővárosban felállított legfelsőbb közigazgatási tábla hatáskörébe tartozik.³⁹

A közigazgatási törvények állandó változása a román államvezetésnek egyik jellemző vonása. Bár a törvénytöredék távolról sem jelenti még a való helyzetet, ezekben a változásokban jól megfigyelhető az államvezetésnek a kisebbségekkel szemben tanúsított magatartása. Az ország területi beosztásának politikai célból eszközölt többszöri megváltoztatása, a látszólag kevésbé fontos nyelvhasználati intézkedések és a kisebbségi közületeknek a közigazgatási testületekben való jogszerűtlen képviselőre vonatkozó rendelkezések pontosan jelzik a kisebbségi jogokat korlátozó irányzatnak egyes állomásait és világosan mutatják az államvezetésnek azt a törekvését, hogy a kisebbségeket a közigazgatási önkormányzatból, teljesen kizárja.

bb) A közhivatalokban

I. A kisebbségi szerződés — a már felhívott és a politikai jogok tekintetében jogegyenlőséget biztosító rendelkezésein kívül — külö-

³⁶ 1938. aug. 14-i törv. 57. §: „Rezidentul regal, în afară de condițiile cerute de art. 67 din Constituție, trebuie să fie diplomat universitar sau ofițer general și să aibă vârstă de cel puțin 35 ani.“ Az alkotmány 67. §-a szerint ugyanis miniszter csak az lehet, aki legalább három nemzedék óta román. Ld. még ehhez 71. lap 4. pont.

³⁷ 1938. aug. 14-i törvény 166. §-hoz mellékelt táblázat, I. rész, 5. pont h. alpont. Ld. még 207. lap k) pont.

³⁸ Uo. 134—135. §.

³⁹ Az 1939. március 15-i 63. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közigazgatási táblák felállításáról szóló rendelettörvény* (lege pentru organizarea Curților administrative) 1. §. Ez intézkedés alapján a jogkereső közönség a közigazgatási hatóságok minden törvénytelen intézkedése ellen csupán a tartományi székhelyeken (Háromszék pl. Bukarestben, de Csík már Gyulafehérváron) fordulhatott jogorvoslatért.

nős rendelkezést ebben a tárgyban nem tartalmaz, az alkotmány-törvények azonban a kérdést külön intézkedéseikkel rendezik.

Az 1866-i alkotmány minden román állampolgár számára biztosítja a polgári és katonai hivatalokban való részvétel jogát.⁴⁰ Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az 1923-i alkotmány is, azzal, hogy a közhivatalokba való bejutás jogát fajra, nyelvre vagy vallási különbségre való tekintet nélkül minden állampolgár javára biztosítja.⁴¹

Ellentétben az előző alkotmánytörvényekkel és a kisebbségi szerződésben foglaltakkal, az 1938-i alkotmány, épen a közhivatalokba való bejutás terén tesz megkülönböztetést és a román elemnek az ország többi lakóival szembeni elsőbbségét kifejezetten biztosítja, kimondva azt, hogy a közhivatali állások betöltésénél figyelemmel kell lenni a román nemzetnek többségi és államalkotó jellegére.⁴² Ezt az elvet az alkotmány még más helyen, a miniszteri állás betöltésével kapcsolatban is hangsúlyozza, leszögezve, hogy miniszter csak az lehet, aki legalább három nemzedék óta román.⁴³ Az 1938-i alkotmány tehát a román állampolgárok kategóriáján belül felállítja a román nemzet fogalmát és ez alatt az államot alkotó román népet érti, amelyet külön jogok illetnek meg. A román nemzethez tartozók részére bizonyos közhivatalokba való jutásnál előnyt, egyes közhivatalokban pedig kizárólagosságot biztosít.⁴⁴

⁴⁰ 1866-i alkotmány 10. §: „... Toți românii sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice. Ei singuri sunt admisibili în funcțiunile publice, civile sau militare ...”

⁴¹ 1923-i alkotmány 8. §: „... Toți Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice. Numai ei sunt admisibili în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare.”

⁴² 1938-i alkotm. 27. §: „Numai cetățenii români sunt admisibili în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare, ținându-se seamă de caracterul majoritar și creator de Stat al Națiunii române ...” stb.

⁴³ 1938-i alkotm. 67. §: „Nu poate fi Ministru decât cel care este Român de cel puțin trei generații. Se exceptează acei, care au fost Miniștri până acum.”

A „román” szó itt nem román állampolgárt, hanem fajilag románt jelent. Ez nyilvánvaló abból, hogy Románia lakosainak nagyrésze olyanokból állott, akiket csupán a világháborút követő békekötések kapcsán csatoltak Romániához, ezek tehát nem is lehettek három nemzedéken keresztül román állampolgárok, így tehát abban az esetben, ha a jelen szakaszban foglalt „román” szónak román állampolgár értelmezést adnánk, akkor mindezek ki volnának zárva a legmagasabb állami hivatalból. Hogy a gyakorlat is ezalatt fajilag román és nem román állampolgárt értett, az nyilvánvaló abból, hogy az 1938-i alkotmány hatálya alatt sok miniszter volt erdélyi stb., tehát a Romániához csatolt területről származó, — így pl. elsősorban az alkotmány hatálybalépése alatti miniszterelnök, Miron Cristea — tehát aki nem is lehetett három nemzedéken keresztül román állampolgár.

⁴⁴ 1938-i alkotm. 38. §. Ezt a rendelkezést a közönséges törvényhozás is átveszi egyéb magasrangú közhivatalnokok tekintetében. Így pl. az 1938. aug. 14-i 187. sz. Hiv. Lapban megjelent közigazgatási törvény 57. §.

Az alkotmányjogi törvényhozás ismertetett rendelkezéseit végrehajtó közönséges törvények, ellentétben a régebbi alkotmánytörvényeknek a jogegyenlőséget biztosító rendelkezéseivel, illetve részletekbemenőleg megvalósítva az újabb alkotmánynak a román elem elsőbbségére vonatkozó elvi kinyilatkoztatását, a kisebbségeknek a közhivatalokba való bejutását az alábbiakban szabályozzák.

1. Az 1923. június 19-i 60. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közhivatalnokok jogállásáról szóló törvény* (lege pentru Statutul funcționarilor publici) az első, e kérdést Nagyromániában egységesen rendező törvény.

a) A törvény a közhivatalnoki állás elnyeréséhez megkívánja a román állampolgári minőséget,⁴⁵ a román nyelv tudására vonatkozó rendelkezést azonban nem tartalmaz.

A törvénynek az 1923. nov. 3-i 189. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása (regulament pentru aplicarea legii statutului funcționarilor publici) előírja azonban azt, hogy a tisztviselőnek kötelessége ismerni a román nyelvet; a végrehajtási utasítás hatályba lépésekor állásban volt tisztviselők az 1924. év folyamán a román nyelvből vizsgát kötelesek tenni. A vizsgát letenni nem tudókat az állásukból el kell bocsátani.⁴⁶

A végrehajtási utasítás rendelkezése alapján nagyszámú kisebbségi tisztviselőt bocsátottak el felettes hatóságai. Az elbocsátások száma — mint a törvény végrehajtására vonatkozó kérdés — meghaladja tanulmányom tárgykörét, a vonatkozó bírói gyakorlat azonban megfelelő képet ad arról, hogy a törvényben nem is foglalt rendelkezést milyen értelmezéssel és milyen széles körben alkalmazták a közhivatalok.

A bírói gyakorlat ugyanis a törvényi rendelkezéseket minden tekintetben a kisebbségi tisztviselők terhére magyarázta. Így megállapította azt, hogy a román nyelv nemtudása nem fegyelmi vétséget, hanem állásra való képtelenséget képez, ez pedig olyan ténykérdés, amelyet külön nyelvizsga-bizottságok állapítanak meg, a bíróságok az így történt ténymegállapítást nem vizsgálhatják felül.⁴⁷ A nyelvtudás bármikor ellenőrizhető

⁴⁵ 1923. jún. 19-i törvény 5. §. A közönséges törvényhozás ezen az általános érvényű rendelkezésén felül több ízben tartalmaz hasonló rendelkezést, így pl. az 1933. április 28-i 97. sz. Hiv. Lapban megjelent s a vasúti alkalmazottak jogállásáról szóló törvény (lege pentru Statutul personalului CFR) 8. §-a, az 1933. május 9-i 105. sz. Hiv. Lapban megjelent s a kincstári ügyvédek szervezetéről szóló törvény (lege pentru organizarea Corpului de avocați publici) 13. §-a, stb., stb.

⁴⁶ 1923. nov. 3-i végreh. ut. 31. §: „Funcționarul este obligat a cunoaște limba oficială a Statului. Funcționarii, cari se găsesc în serviciu la data publicării regulamentului, vor fi supuși în cursul anului 1924, pe baza unor dispozițiuni ministeriale, la un examen de cunoașterea limbii oficiale. Acei, cari vor reuși la examen, vor fi menținuți în funcțiune, iar acei, cari nu au reușit, vor fi îndepartați ...” stb.

⁴⁷ Semmitőszék III. tanácsának 1936. nov. 30-án hozott 2234. sz. határozata, *Pand. Rom. XVII—1938*, III. 10.: „Îndepartarea din serviciu pentru necunoașterea limbii române nu poate fi caracterizată ca o pedeapsă disciplinară, ... deoarece obligațiunea cunoașterii limbii oficiale constituie o condițiune esențială pentru ocuparea în mod permanent unui serviciu public ... Constatarea cunoașterii sau nu a limbii române este dată de lege în atribuțiunea unei anumite comisii, și nu a Curții de Apel, care dacă și-ar fi însușit această atribuțiune, ar fi săvârșit o imixtiune ...” stb. Ugyanígy a Semmitőszék II. tanácsának 1938. jún. 15-én hozott 1368. sz. határozata, *Pand. Rom. XVIII—1939*, III. 83., stb., stb.

A bíróságok a román nyelv nemtudását néha csak következtetések alapján, így pl. közjegyzőnek a kitűzött nyelvvizsgán való meg nem jelenéséből

és a már sikeresen letett nyelvvizsga esetén is joguk van a tisztviselő felettes hatóságainak megállapítani azt, hogy az illető nem beszél megfelelően a román nyelvet.⁴⁸

b) E néhány elvi döntés világosan mutatja, hogy a végrehajtási utasítás 31. §-ának a bírói gyakorlat olyan értelmezést tulajdonított, hogy e § nem a közhivatali szolgálat zavartalan menetét van hivatva biztosítani, hanem eszköz az államvezetés kezében arra, hogy a kisebbségeket a közhivatali szolgálatból teljesen kiszorítsa. Figyelemreméltó ugyanis az, hogy a bírói gyakorlat magát a döntő ténykörülmenyt — hogy t. i. az illető közhivatalnok beszél-e a román nyelvet a hivatala zavartalan ellátásához szükséges mértékben — sohasem vizsgálta, e tekintetben — minden ellenbizonyítás lehetőségének kizárásával — elfogadta a *perben félként szereplő állam szerveinek ilyen irányú ténymegállapításait*. Az állami szervek ténymegállapításainak értékét legjobban az mutatja, hogy számtalanszor olyan esetekben is megállapították a román nyelv nemtudását, amelyekben ugyanazok az államszervek egy korábbi alkalommal már megállapították ugyanarról a tisztviselőről, hogy a román nyelvet kellőleg beszéli — holott nyilvánvaló, hogy a kisebbségi tisztviselők, már csak a hivatalban való állandó gyakorlás útján is, a későbbi időpontban a nyelvet már sokkal jobban elsajátították volt. A bírói gyakorlat az államszerveknek ezt az eljárását törvényesnek mondotta ki. A törvény ilyen értelmezése mellett a román nyelvtudás kötelezettsége a közhivatalokban való alkalmazás kérdésében a faji alapon való megkülönböztetés egyik eszköze lett.

Ezen a helyzeten nem változtat még az a — egyébként különös — körülmény sem, hogy a bírói gyakorlatnak a nyelvtudás kérdésében következetesnek kellett maradnia és a nyelvvizsga-kényszer magukkal a fajilag román közhivatalnokokkal szemben is alkalmaznia kellett, adott esetben pedig a fajilag román tisztviselőnek a román nyelv nemtudása miatt történt elbocsátását törvényesnek kellett kimondania.⁴⁹

2. a) Az új alkotmány hatálybalépte után egyes törvényhozási intézkedések érvényesítik a román elemnek a közhivatalnoki alkalmazás tekintetében alkotmányilag biztosított elsőbbségét. A vonatkozó, különös intézkedések mellett⁵⁰ általános jellegű intézkedést tartalmaz az 1940. január 26-i 21. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *közhivatalokba való kinevezésekről szóló rendelet*törvény (decret-lege pentru numirile în funcțiuniile publice),

állapították meg. Így pl. a marosvásárhelyi Itélőtábla 437/1936. sz. ítélete, dr. Kovácsy Albert c/a igazságügyminisztérium perben.

⁴⁸ Semmítőszék III. tanácsának 1935. okt. 4-én hozott 1605. sz. határozata, *Pand. Rom.* XV—1936. III. 50.: „Cunoașterea limbii Statului trebuie dovedită orișicând, și nu numai într'un an oarecare“, a Semmítőszék III. tanácsának 1935. jan. 21-i 88. sz. határozata, *Pand. Rom.* XIV—1935., III. 162.: „...recurentul chiar dacă ar fi reușit la examenul din anul 1924, și în acest caz trebuie să facă dovadă că știe limba statului și în anii următori ...“ stb., stb.

⁴⁹ Pl. A Semmítőszék III. tanácsának 1937. dec. 1-i 2373. sz. határozata, közli *Pand. Rom.* XVII—1938., III. 89.: „... Intrucât în fața legii tot cetățenii români sunt egali, urmează, ca funcționarii Statului indiferent de origine, trebuie să cunoască limba Statului, tot de aici urmează, că și elementele de origine etnică română, angajate în serviciul Statului român prin alipirea teritoriilor desrobite, trebuie să facă dovadă oricând, că cunosc limba română ...“ Ugyanígy Semmítőszék IV. tanácsának 1939. nov. 6-i 636. sz. határozata, *Pand. Rom.* XIX—1940., III. 42. Ez utóbbi esetben az első fokon eljáró nagyváradi ítélőtábla kimondotta, hogy a fajilag román eredetű személyek nyelvvizsgára nem kényszeríthetők, a Semmítőszék ezt a megállapítást azonban törvénysértőnek minősítette.

⁵⁰ Ld. alább 189. lap II.

amely a közhivatalnoki kinevezés előfeltételül — az egyéb törvényes kellékek mellett — a jelölttől azt is megkívánja, hogy a Nemzeti Újjászületés Arcvonalának tagja legyen.⁵¹

b) Az 1940. június 8-i 131. sz. Hiv. Lapban megjelent II. Károly közhivatalnoki törvénykönyv (decret-lege pentru Codul funcționarilor publici Carol II) az összes ellentétes előző törvényhozási intézkedéseket hatályon kívül helyezve, a közhivatalnoki állást újból törvényileg szabályozza.⁵² A törvény fenntartja az előbbi törvénynek a kötelező párttagságra vonatkozó rendelkezését, ez alól ellenben kivételezi a tényleges katonákat és a bírói testület tagjait.⁵³ A törvény nem tartalmaz rendelkezést a közhivatalnok nyelvtudására vonatkozóan. Az 1940. június 22-i 142. sz. Hiv. Lapban megjelent a román állam egységes és totalitárius rendjének megvédéséről szóló rendelettörvény (decret-lege pentru apărarea ordinii politice unice și totalitare a Statului român) szerint csakis a Nemzeti Pártjának tagja lehet állami tisztviselő, mindazok az állami tisztviselők, akik záros határidőn belül az erre vonatkozó kötelezettségnek nem tesznek eleget, állásaikból jogérvényesen elmozdítottak tekintendők. E rendelkezés alól most már csak a tényleges katonák képeznek kivételt.⁵⁴

II. Az elősorolt, általános jellegű intézkedéseken kívül az egyes közhivatali szolgálatok szervezéséről szóló törvényi rendelkezések nemcsak burkoltan — főleg a román nyelv nemtudásának címe alatt — igyekeznek a kisebbségnek a közhivatalokban való alkalmazását korlátozni, hanem ezen felül — főleg az újabb törvényhozásban — számos olyan intézkedést is találunk, amelyek nyíltan is kifejezik a román faj elsőbbségét vagy éppen kizárják bizonyos közhivatalokból a nem román fajú állampolgárokat.

1. A közigazgatásban alkalmazott közhivatalnokok tekintetében lényegileg az általános szabályok voltak az irányadók, egyes közigazgatási törvények erre vonatkozóan különös intézkedéseket is tartalmaznak.

a) Az 1929. aug. 3-i 170. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (lege pentru organizarea administrației locale) a községi tisztviselőket kifejezetten is kötelezi arra, hogy a román nyelvet ismerjék.⁵⁵

⁵¹ 1940. jan. 26-i törvény 3. §: „Pentru a putea fi numit, candidatul va trebui să îndeplinească toate condițiunile cerute de legile și regulamentele... și să facă parte din „Frontul Renașterii Naționale.“ A NUF szervezetére vonatkozóan ld. 37. lap 86. sz. jegyzet.

⁵² 1940. jún. 8-i törvény 200. §.

⁵³ Uo. 3. §: Pentru a fi numit în funcțiune, candidatul trebuie să îndeplinească următoarele condiții: ... g) să facă parte din Frontul Renașterii Naționale, cu excepția membrilor ordinului judecătoresc și militarilor.“

⁵⁴ 1940. jún. 22-i rendelettörvény 2. §: „Nu poate fi funcționar public cine nu este membru în Partidul Națiunii. Cei ce nu vor cere înscrierea până cel mai târziu la data de 1 August 1940, precum și cei ce cerând înscrierea nu vor fi admiși, sunt revocați de plin drept pe această dată. Această dispozițiune nu se aplică militarilor în activitate.

⁵⁵ 1929. aug. 3-i törvény 183. § ut. bek.: „Funcționarii de carieră sunt obligați să cunoască limba română.“

A közigazgatásban alkalmazott hivatalnokok nemzetiségi arányszámaira vonatkozóan adatokat közöl pl. az *In serviciul Patriei, 1933—1937*. Dare de seamă asupra realizărilor îndepluite în Satu-Mare. Satu-Mare é. n. c. félhivatalos kiadvány. Eszerint Szatmár vármegyében 1919-ben 27% román és 73% kisebbségi tisztviselő volt vármegyei alkalmazásban, 1937-ben pedig 84.29% román és 15.71% kisebbségi (i. m. 106.). A községi jegyzőkre vonat-

b) Az 1938. aug. 14-i 187. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (legea administrativă) szerint a tartomány feje, a királyi helytartó csakis az lehet, aki legalább három nemzedék óta román.⁵⁶

2. A kisebbségeknek az oktatásügy terén való elhelyezkedését korlátozzák az alábbi rendelkezések:

a) Az 1924. július 26-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami elemi iskolai oktatásról szóló törvény* (legea pentru învățământul primar al Statului) szerint állami tanító csak az lehet, aki a román nyelvet beszéli.⁵⁷ A nemromán anyanyelvű tanítók román nyelvtanfolyamot kötelesek végezni, ennek végeztével pedig vizsgát kötelesek tenni a román nyelvből, valamint Románia földrajzából, történelméből, alkotmánytanából, végül gyakorlati tanítására való készség a felettes iskolai hatóságok által bármikor felülvizsgálható és a tanító újabb tanfolyamra és vizsgára kötelezhető.⁵⁹ Az előző törvényt hatályon kívül helyező s az 1939. május 27-i 121. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állami elemi iskolai stb. oktatásról szóló rendelet-törvény (decret-lege pentru organizarea și funcționarea învățământului normal și primar) ugyancsak megköveteli a román nyelv ismeretét.⁶⁰

kozáon: 1918-ban 6% román, 94% kisebbségi, 1937-ben 100% román (i. m. 107.). Nb. A vármegye nemzetiségi megoszlása az 1930. évi hivatalos adatok szerint: román 60.5%, magyar 25.5%, zsidó 8.1%, német 3.2%, stb. Anuarul Statistic 1937—38., 60. skk. A közigazgatási tisztviselők nemzetiségi arányára vonatkozóan adatokat közöl Kovács Árpád dr., *A megyei közigazgatási tisztviselők nemzetiségi megoszlása Erdélyben az 1936. év végén.* MK. XVI—1937., 326. skk.

⁵⁶ 1938. aug. 14-i törvény 57. §: „Rezidentul regal, în afară de condițiile cerute de art. 67 din Constituție, trebuie să fie diplomat universitar, sau ofițer general și să aibă vârsta de cel puțin 35 ani.“

E törvényszakasz alkalmazása is azt bizonyítja, hogy az alkotmány 67. §-a fajlagos román és nem román állampolgárt jelent. Az 1938. aug. 14-i törvény alapján kinevezett tartományi helytartók közül ugyanis Tătaru Coriolan, Marta Alexandru és Papp Danilă köztudomásúlag mindannyian előzőleg magyar állampolgárok voltak s csak Erdélynek Romániához való csatolásával szereztek román állampolgárságot.

⁵⁷ 1924. júl. 26-i törvény 113. §: „... Pe lângă titlul de capacitate, candidații și candidatele trebuie să mai îndeplinească și următoarele condițiuni ... e) Să știe românește ...“

⁵⁸ Uo. 156. §: „Învățătorii de altă limbă, cari funcționează la școalele de Stat, vor fi întrușiți la cursuri pentru învățarea limbii române, a istoriei și a geografiei României, a instrucției civice și a practicei pedagogice ... Candidații vor fi obligați a da la terminarea cursurilor, un examen suplimentar de capacitate pentru aceste materii ...“

⁵⁹ Uo. 228. §: „Învățătorii minoritari dela școalele Statului, cari au reușit în anul 1923 la examenul de limba română, nu vor mai trece alt examen. Dacă însă la inspecțiunile ce li se vor face, se va constata, că ei n’au cunoștințe suficiente pentru predarea limbii române, a istoriei Românilor, a geografiei României, și a instrucției civice în limba română, ei vor fi trimiși la cursurile și examenele prevăzute la art. 156. §.“

A vonatkozó bírói gyakorlatból elvi jelentőségű a csernovitzi ítélet-tábla II. tanácsának 1935. március 30-i 94. sz. határozata (közli *Statutul funcționarilor publici*, CLR. 14. szám, București, IV. kiad. 15. 7. sz. jogeset), továbbá a marosvásárhelyi ítélet-tábla 1527/1937. sz. ítélete (Horváth Lajos c/a közoktatásügyi minisztérium) stb., stb.

⁶⁰ 1939. május 27-i törv. 134. §: „... Pe lângă aceste condițiuni, candidatul mai trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: ... e) Să cunoască limba română.“

b) Az 1928. május 15-i 105. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami középiskolai oktatást szabályozó törvény* (lege pentru învățământul secundar),⁶¹ valamint az ezt hatályon kívül helyező, az 1939. nov. 4-i 256. sz. Hiv. Lapban megjelent s az elméleti középfokú oktatásról szóló rendelet törvény (decret-lege pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar teoretic)⁶² az állami középiskolai tanárok részére írja elő kötelezően a román nyelv ismeretét. Az 1928. évi törvény ezenkívül arra kötelezi az állami középiskolákban alkalmazott tanárokat, akik a román nyelvet megfelelően nem beszélik, hogy a román nyelvből, illetve — ha tantárgyaik — Románia földrajzából, történelméből és alkotmánytanából román nyelven vizsgát tegyenek. Azok, akik a vizsgát záros határidőn belül nem teszik le, állásukból elbocsáthatók, a sikeres vizsga ellenére is megállapíthatják azonban a feleltes hatóságok, hogy az illető tanár nem beszéli kellően a román nyelvet, amely esetben az illető újabb vizsgára kötelezhető.^{63—64}

A legújabb törvényhozói intézkedések kifejezetten faji alapon is tesznek megkülönböztetést egyes tanügyi állásokra való képesség tekintetében. Így az 1938. jan. 29-i 23. sz. Hiv. Lapban megjelent s az 1928. május 15-i középiskolai törvény módosításáról szóló rendelet törvény szerint a román nyelvből, irodalomból és a román történelemből csak fajilag *román eredetű jelöltek* jelentkezhetnek képesítő államvizsgára.⁶⁵

⁶¹ 1928. május 15-i törvény 36. §: „Pentru ca cineva să fie numit profesor sau maestru, trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: ... g) Să cunoască bine limba românească.“

⁶² 1939. nov. 4-i törvény 68. §: „Pentru ca cineva să fie numit profesor secundar trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: ... h) Să cunoască bine limba românească.“

⁶³ 1928. május 15-i törvény 132. §: „Actualii membrii ai corpului didactic ai școalelor secundare de Stat, cari nu cunosc bine limba română, sunt obligați a depune în termen de doi ani, un examen de limba română, iar cei cari predau istoria Românilor, geografia României, și instrucțiunea civică, sunt obligați a da în acelaș timp și examen de aceste materii în românește.“

„Cei cari nu vor reuși la aceste examene vor fi depărtați din învățământ.“

„Membrii corpului didactic din învățământul secundar, cari deși au reușit la examenul de limba română, se vor constata la inspecțiuni, că nu posedă deajuns aceasta limbă, vor fi obligați a trece din nou acest examen în timp de doi ani, după care termen, în caz de nereușită, sau neprezentare la examen, vor fi îndepărtați din învățământ.“

⁶⁴ Fontos rendelkezéseket tartalmaznak az 1928. május 15-i törvénynek az ú. n. képesítési államvizsgára (capacitate) vonatkozó intézkedései (38—42. §), amelyek szerint rendes tanár csak az lehet, aki ezt a vizsgát — amelyet évenként egyszer az ország egyik egyetemén tartanak — sikerrel letette. A vizsgarendszerre vonatkozó intézkedéseket lényegileg továbbra is fenntartották az 1939. nov. 4-i rendelet törvény 70. és köv. §§-ai. A kisebbségi nemzetiségű állami tanerők számáról érdekes adatokat közöl *Bratu*. A közölt grafikon szerint Erdélyben a középfokú állami oktatásban az 1920/21. iskolai évben kb. 160 magyar, 50 német és 720 román nemzetiségű tanár volt, az 1928/29. iskolai évben pedig kb. 100 magyar, 70 német és 1250 román nemzetiségű tanár. Ld. *Bratu*, Ioan, *Învățământul secundar în Ardeal, Ardealul, Banatul, Crișana*, stb. II. 1020.

⁶⁵ 1938. jan. 29-i rendelet törvény II. szakasz: „La art. 36 al aceleași legi (t. i. az 1928. máj. 15-i középisk. törv., szerz. megj.) se adaugă un alineat final în cuprinsul următor: „i) La examenele de capacitate pentru limba și literatura română și la istorie nu pot fi înscriși decât candidații *de origine etnică românească*“. A kisebbségi tanároknak tehát ezekből a tárgyakból a törvény értelmében nem volt lehetőségük arra, hogy a véglegesítéshez szükséges képesítést megszerezhessék. A rendelet törvény egyébként csak a fenn-

c) Az 1936. április 16-i 88. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *ipari középfokú oktatás szervezetéről szóló törvény* (lege pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar industrial de băieți și de fete)⁶⁶ ugyancsak megkívánja a román nyelv tudását a tantestület tagjaitól.

E törvény végrehajtásának az 1938. jan. 8-i 6. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítása (regulament pentru complectarea art. 22 din regulamentul pentru punerea în aplicare a legii învățământului agricol și casnic) szerint a mezőgazdasági és háziipari oktatásban a román nyelvel, továbbá Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát csak *román eredetű* és a miniszter által e tárgyak előadására külön képesített tanárok taníthatják.⁶⁷

3. Az 1933. aug. 7-i 97. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *vasúti személyzetről szóló törvény* (lege pentru statutul funcționarilor CFR) a vasúti alkalmazottak részére kötelezően előírja a román nyelv ismeretét.⁶⁸

4. Az 1938. június 25-i 143. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *postai tisztviselők jogállásáról szóló törvény* (lege pentru statutul personalului PTT) már nemcsak a nyelvismeretet kívánja meg a postánál való alkalmazáshoz, hanem faji alapon való kifejezett megkülönböztetést foglal magában, kimondva, hogy *elsősorban román faji eredetű személyek* alkalmazandók.⁶⁹

állott tényleges helyzetet szögezi le, mert pl. az 1938. aug. 26-i 197. sz. Hiv. Lapban közzétett (4134. skk.) képesítő vizsgai eredmények szerint a román nyelvből képesítést szerzett 196 jelölt (66 tanár+130 tanárnő) között *egyetlen* kisebbségi volt.

⁶⁶ 1936. ápr. 16-i törvény 74. §: „Pentru ca cineva să fie numit profesor în învățământul industrial, trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: ... f) Să cunoască limba română.“

⁶⁷ 1938. jan. 8-i királyi rendelet: „... f) Cursurile de limba și literatură română, de istorie și geografie și de noțiuni de drept să fie predate în limba română și numai de *profesori români* și recunoscuți de minister, ca fiind bine calificați pentru predarea acestor materii.“

⁶⁸ 1933. ápr. 22-i törvény 8. §: „Pentru a fi admis în serviciul căilor ferate, candidatul trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: ... să cunoască limba română ...“ stb. A vonatkozó joggyakorlatból: a Semmitőszék II. tanácsának 1936. ápr. 26-i 694. sz., 1935. jan. 14-i 48. sz., 1935. március 18-i 522. sz., 1935. jan. 21-i 88. sz. stb. stb. határozatai. A vasútnál alkalmazott munkásokra vonatkozóan a Semmitőszék III. tanácsának 1936. nov. 9-i 1844. sz. határozata stb. stb., közli *Lege pentru Statutul funcționarilor publici*, CLR. 90. szám, II. kiad., 9. skk., 3. sk. jogesetek.

⁶⁹ 1938. jún. 25-i törvény 8. §: „Pentru a fi admis în serviciul administrației P. T. T., candidatul trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: a) Să fie cetățean român, *de preferință de origine etnică română*, b) Să cunoască bine limba română atât în vorbire, cât și în scris ...“ stb.

A kisebbségi eredetű postai segédszemélyzet elbocsátására a postavezérgazgatóság már korábban intézkedett s azt legkésőbb 1935. ápr. 30-ig állásából elbocsátani rendelte. Ilyen értelmű rendeletet adott ki pl. a temesvári kerületi postagazgatóság 1934. dec. 10-én 38.865/1934. sz. alatt: „Urmare ord. nostru teleg. No. 56.845/1934. din 26. Noemvrie a. c. și în conformitate cu Ordinul dir. spec. PTT. No. 22.854/1934. puneți în vedere încă azi telegrafic tuturor oficiilor autorizate din acel județ următoarele:

În conformitate cu Ord. No. 1080/1934. al Ministerului Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, dispozițiunile ordinului nostru No. 236.824/1934. din 24. II. a. c., cu privire la înlocuirea personalului auxiliar de origine etnică streină dela oficiile autorizate, se vor pune în aplicare numai cu începere dela 1 Aprilie 1935. Vă rugăm a dispune și a pune în vedere șefilor români, ca și celor minoritari, menținându-i în serviciu pe baza diferitelor dispozițiuni să supravegheze deaproape activitatea personalului auxiliar minoritar menținut temporar în serviciu, a se îngriji că cel mai târziu până la 30 Aprilie 1935 să-și angajeze personalul auxiliar, de care e nevoie din elemen-

5. Az 1938. március 16-i 62. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet-törvény (decret-lege pentru înlocuirea notarilor publici, cari nu cunosc limba română) felhatalmazza az igazságügyminisztert arra, hogy egy kiküldöttje által megállapíthassa, hogy a közjegyzők tudnak-e románul s a megállapítás alapján a románul nem tudókat állásukból elbocsáthassa.⁷⁰

A felhozott néhány törvényi intézkedés világosan mutatja, miként törekedett a mindenkori román államvezetés — akár nyíltan, a faji megkülönböztetés törvényi kihangsúlyozásával, akár pedig burkoltan, a hivatalos nyelv ismeretének, illetve az állampolgári minőség megkövetelésének címe alatt — a kisebbségeknek a közhivatalokba való bejutását korlátozni, illetve a már bejutottakat a közhivatali állásokból — a román faj érdekeinek megfelelően — kiszorítani.

A kisebbségi statutum kifejezetten kihangsúlyozza ugyan, hogy a kisebbségi állampolgárok különböző foglalkozásokat ugyanazon feltételek mellett űzhetnek, mint az állam többi polgárai és a közhivatalokba, állásokba hasonlóképpen felvehetők.⁷¹ Ez a rendelkezése felismerhetően megtévesztő szándékú, mert az alkotmánytörvénynek épen arra a szakaszára hivatkozik, amely szakasz a román elem elsőbbségének elvi kijelentését tartalmazza, tehát a kisebbségeknek a közhivatalokba való bejutását korlátozza. A kisebbségi statutum rendelkezése ellenére is azonban az államvezetés a statutum hatálybalépte után gondosan ügyelt arra, hogy kisebbségeket állami hivatalokba egyáltalán ne nevezzen ki.⁷²

tul românesc, urmând că la această dată absolut toți minoritarii auxiliari să fie eliberați din serviciu, deci expeditorii, practicanții, ajutorii și distribuitorii. Timișoara. Director Regional Golumbovici ss.“

Ugyanilyen értelmű körrendeletet adott ki az összes engedélyezett postahivataloknak a csíkszeredai postahivatal.

⁷⁰ 1938. márc. 16-i törvény 1. §: „Notarii publici, care nu cunosc bine limba oficială a Statului, în grai și în scris, vor fi înlocuiți de Ministerul Justiției, în urma constatării făcute de către un delegat al acestuia.“ A törvény ugyan számbelileg már kevés közjegyzőt érdekelt, mert az erdélyi közjegyzői kamarában 1937-ben 165 közjegyző közül 155 (94%) román, 4 (2.4%) magyar, 4 (2.4%) német és 2 (1.2%) más nemzetiségű volt. (A Călușarul Justiției pe anul 1937, Cluj c. munka alapján közli Kovács Árpád dr., *Emikai aránytalanság a közjegyzői kamarákban*: MK. XVI—1937. 158—159.)

⁷¹ A kisebbségi főköormánybiztosságról szóló törvény végrehajtási utasítása, 3. § 3. pont, e. alpont: „In fine, cetățenii români minoritari își pot exercita diferitele profesii în aceleași condițiuni, ca și ceilalți cetățeni ai țării, putând deasemenea fi admiși în serviciile publice, funcțiuni, etc. (Art. 27 din Constituție)“, továbbá az 1938. aug. 1-i min. tan. napló 23. §: „Cetățenii români, aparținând minorităților istorice, vor putea fi reprezentați în în-tururile respective în: a) Camerele de comerț și industrie, b) Camerele agricole și c) Camerele de muncă.“

⁷² Annak bizonyítására, hogy a román államvezetés milyen gondosan hajtotta végre az alkotmánynak a román elem elsőbbségéről szóló rendelkezését, illetve, hogy a kisebbségi statutum hatálybalépte ezt az irányzatot mennyire nem változtatta meg, átlapozva a Hivatalos Lap egyetlen évfolyamát, a következő adatokat találjuk:

1. *Az állami elemi oktatással kapcsolatban:*

Az 1938. január 17-i 13. sz. Hiv. Lapban megjelent 216.848/1937. sz. miniszteri rendelettel véglegesített 156 állami tanító, az 1938. február 14-i 36. sz. Hiv. Lapban megjelent 19.546/1938. sz. miniszteri rendelettel véglegesített 129 állami tanító (Bihar, Szilágy és Szatmár vármegyék), az 1938. okt. 13-i 238. sz. Hiv. Lapban megjelent 163.746/1938. sz. miniszteri rendelettel kinevezett és véglegesített 1230 állami tanító, az 1938. okt. 27-i 248. sz. Hiv. Lapban megjelent 3627/1938. sz. miniszteri rendelettel kinevezett 136 állami tanító, az 1938. okt. 27-i 254. sz. Hiv. Lapban megjelent 3627/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 134, továbbá ugyanebben a Hiv. Lapban megjelent 3636/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 181 állami tanító, az 1938. nov. 5-i 257. sz. Hiv. Lapban a 3644/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 181, az ugyanitt megjelent 3647/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 150 állami tanító, végül az ugyanitt megjelent 3633/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 153 állami tanító, az 1938. nov. 6-i 258. sz. Hiv. Lapban megjelent 3628/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 178 állami tanító, az 1938. nov. 7-i 259. sz. Hiv. Lapban megjelent 3631/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 150 állami tanító, az 1938. nov. 8-i 260. sz. Hiv. Lapban megjelent 3656/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 120 állami tanító, az ugyanitt megjelent 3643/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 369 állami tanító, a 3646/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 166 állami tanító, az 1938. nov. 11-i 263. sz. Hiv. Lapban megjelent 3657/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 131 állami tanító, az 1938. nov. 15-i 266. sz. Hiv. Lapban megjelent 3634/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 217 állami tanító, az 1938. nov. 16-i 267. sz. Hiv. Lapban megjelent 3642/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 271 állami tanító, az 1938. nov. 17-i 268. sz. Hiv. Lapban megjelent 3864/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 122 állami tanító között egyetlen magyar nevű tanító sincsen, míg az 1938. nov. 7-i 259. sz. Hiv. Lapban megjelent 3655/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 166 állami tanító között két magyar nevű, az 1938. november 8-i 260. sz. Hiv. Lapban megjelent 3632/1938. sz. min. rendelettel Háromszék, Csík és Udvarhely vármegyék területére kinevezett 189 állami tanító között 17 magyar nevű tanító van. Ilyenformán tehát az 1938. évben kinevezett kb. 5600 állami tanító között mindössze 19 magyar nevű tanító szerepel.

2. *A középiskolai tanárookra vonatkozóan:*

Az 1938. aug. 26-án megjelent 197. sz. Hiv. Lap közli a tanári képesítő vizsgát (capacitate) sikerrel letett tanárok névsorát. A kb. 1800 tanár között 20—25 magyar nevű van. Az 1938. szeptember 6-i 206. sz. Hiv. Lapban megjelent 151.828/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 436 állami középiskolai tanár között 4 magyar nevű tanár van.

3. *A szakoktatás terén:*

Az 1938. szeptember 24-i 243. sz. Hiv. Lapban megjelent s az ipari középfokú oktatás mestervizsgáját sikerrel letett összesen 390 jelölt között egyetlen magyar nevű sincsen. Az 1938. október 24-i 247. sz. Hiv. Lapban megjelent miniszteri rendelettel az ipari szakoktatáshoz kinevezett 94 mester között egyetlen magyar nevű van.

4. *A postatisztviselőkkel kapcsolatban:*

Az 1938. aug. 19-i 191. sz. Hiv. Lapban megjelent 70.107/1938. sz. min. rendelettel a postánál véglegesített (inkadrált) 213 tisztviselő, az 1938. aug. 22-i 193. sz. Hiv. Lapban megjelent 70.953/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 138 tisztviselő között egyetlen magyar nevű sincsen. Nincs egyetlen magyar nevű postatisztviselő sem az 1938. aug. 19-i 191. sz. Hiv. Lapban közzétett 70.114/1938. sz. rendelet szerint központi beosztásban levő tisztviselők között.

5. *A szakmai testületekkel kapcsolatban:*

Az 1938. január 12-i 9. sz. Hiv. Lapban megjelent 297.289/1937. sz. min. rendelettel a mérnöki testületben előlépett 215 mérnök között egyetlen magyar nevű sincsen, az 1938. március 12-i 59. sz. Hiv. Lapban megjelent 119.292/1938. sz. miniszteri rendelettel a kereskedelmi és iparkamarák választmányai helyett kinevezett időközi bizottságok tagjai között a gyulafehérvári és dévai kamaráknál egyetlen magyar nevű sincs, Temesváron és Szatmáron 1—1 magyar nevű van. Az 1938. március 25-i 70. sz. Hiv. Lapban megjelent 127.942/1938. sz. miniszteri rendelettel a betegsegélyzőpénztári választmányok

A kisebbségi állami hivatalnokok hátrányosabb helyzetét bizonyítja az a tény is, hogy a kisebbségi statutum ígérete szerint a kisebbségi állami hivatalnokok és az elemi és középfokú állami oktatás tantestületeinek tagjai az államvasúton — a „román” tisztviselőkkel azonosan — 50%-os menetdíjkedvezményben fognak részesülni.^{72a}

III. A volt közhivatalnokok jogi helyzetére vonatkozó közönséges törvényhozási intézkedésekből ugyancsak felismerhetők a faji alapon tett megkülönböztetések. A vonatkozó nagyon bő törvényhozási anyagból ilyen célú rendelkezéseket tartalmaznak, pl.:

1. Az 1925. április 15-i 85. sz. Hiv. Lapban megjelent *általános nyugdíjtörvény* (legea generală de pensiuni) szerint csupán az állam polgári, katonai és egyházi alkalmazottai lehetnek a nyugdíjpénztár tagjai, ez a rendelkezés a) kisebbségi közületek alkalmazottait (pl. felekezeti iskolai tanárok, tanítók stb.) nem ismeri el nyugdíjpénztári tagoknak.⁷³ A nyugellátásra való jogosultságra vonatkozó törvényi rendelkezésekkel kapcsolatos bírói gyakorlat szerint a román nyelv nemtudása miatt történt el-

helyett kinevezett időközi bizottságok tagjai között (Arad, Gyulafehérvár, Brassó, Kolozsvár, Déva, Lugos, Nagyvárad, Petrozsény, Resica, Szatmár, Nagyszeben, Segesvár, Marosvásárhely) egyetlen erdélyi kerületi betegsegélyzőpénztárnál sincsen magyar nevű bizottsági tag, míg az 1938. aug. 25-i 194. sz. Hiv. Lapban megjelent 55.486/1938. sz. min. rendelettel az ugyandé újonnan kinevezett bizottságok közül csupán a marosvásárhelyi és temesvári, bizottságban van egy-egy magyar nevű tag. Az 1938. április 13-i 86. sz. Hiv. Lapban megjelent 86.190/1938. sz. min. rendelettel a vármegyei mezőgazdasági kamarák választmányai helyébe kinevezett időközi bizottságok „közül a tordai kamarába 6 közül 1 magyart, az udvarhelymegyei kamarába 7 közül 2 magyart neveztek ki. Az 1938. február 12-i 55. sz. Hiv. Lapban megjelent miniszteri rendeletekkel a vármegyei mezőgazdasági kamarák feloszlott választmányai helyébe kinevezett időközi bizottságok tagjai közül Szilágy vármegye kamarájának 20 tagja között nincs magyar nevű (24.780/1938. sz. min. rend.), Kisküküllő vármegye kamarájának 18 tagja között nincs magyar nevű (24.709/1938. sz. min. rendelet), Bihar vármegye kamarájának 19 tagja között nincs magyar nevű (24.710/1938. sz. min. rendelet), Háromszék vármegye kamarájának 10 tagja között 5 román és 5 magyar nevű volt. (24.947/1938. sz. min. rend.)

^{72a} 1938. aug. 1-i min. tan. napló 21. §: „Funcționarii minoritari, membrii corpului didactic secundar și primar, funcționând la școlile de Stat, vor avea dreptul, ca și funcționarii români, la carnetul de liberă circulație pe CFR., cu reducere de 50 la sută!” Ez a rendelkezés nyilván mutatja, hogy a kisebbségi tisztviselők még a vasúti díjkedvezmény kérdésében is más jogi helyzetben voltak, mint az állam román tisztviselői.

⁷³ 1925. ápr. 15-i törvény 1. §. A későbbi törvényhozás egész sor más intézmény alkalmazottait vette fel a nyugdíjpénztár tagjai közé (így pl. az 1929. febr. 7-i 30. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény az állami monopolüzemek alkalmazottait, az 1935. április 6-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény a központi szövetkezeti bank tisztviselőit, az 1937. ápr. 1-i 76. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet a szociális testvéreket, az 1938. május 23-i 116. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény a legfelsőbb banktanács tisztviselőit, az 1938. július 16-i 161. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény a külügyminisz-

bocsátás nem minősíthető a korhatár elérésének⁷⁴ vagy egyéb nyugellátásra jogosító oknak,⁷⁵ ennél fogva a román nyelv nemtudása miatt állásukból elbocsátott közhivatalnokok nyugdíjat csak a törvényes korhatár (57 év) elérése után kaptak, amennyiben a többi törvényi feltételeket teljesítették. Ha tehát az elbocsátott közhivatalnok a törvényi feltételeket, pl. szolgálati idő stb. épen az elbocsátás miatt, tehát saját hibáján kívül nem teljesíthette, úgy semmiféle nyugellátásban nem részesült, a fizetéséből a nyugellátás céljából eszközölt levonásokat pedig végleg elveszítette.

Ugyanennek a törvényi rendelkezésnek kapcsán utalta a bírói gyakorlat az alsóbbfokú vasúti személyzetet a nyugdíjpénztári ellátás helyett a vasúti munkapénztár sokkal alacsonyabb nyugellátásába.⁷⁶

A törvény szerint a nyugdíjjogosultságot elveszíti az, aki a román állampolgári minőséget elveszítette. Ennek a rendelkezésnek is elsősorban a kisebbségek elleni éle volt.⁷⁷

A Romániához csatolt területeken lakó polgári és katonai nyugdíjasok, akiknek nyugdíjjogosultságát a főhatalmat megelőzőleg gyakorló államok elismerték, továbbra is nyugdíjasok maradnak, nem jár azonban nyugellátás azoknak, akik csak ezeknél az államoknál teljesítettek szolgálatot, ha nyugdíjjogosultságukat az illető államok még nem ismerték el.⁷⁸ A későbbi törvényhozás az erdélyi, bánági, körösvidéki és máramarosi görög keleti érsekség, továbbá a gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. érsekség egyházi és világi tisztviselőit az általános nyugdíjpénztár ellátásába utalta és ez intézmények korábban nyugdíjazott alkalmazottai kérhették azt, hogy részükre újabb nyugdíjat állapítson meg a nyugdíjpénztár.⁷⁹ Ilyen törvényi rendelkezés a vallási kisebbségek egyházi közületeinek

térium fordítót stb., stb. ld. bővebben Cod. pens. publ. 4. skk.), a kisebbségi közületek alkalmazottai azonban mindvégig kívül maradtak, illetve csupán a főhatalmat előzőleg gyakorló állam szolgálatában eltöltött idő vagy a román államtól pl. fizetésekiegészítés címén kapott összegek után kaptak — amennyiben a vonatkozó törvényi rendelkezéseknek megfeleltek — nyugdíjat.

⁷⁴ A Semmitőszék III. tanácsának 265/1930. sz. határozat, közli Cod. pens. publ. 22.

⁷⁵ A Semmitőszék II. tanácsának 9/1930. sz. határozata, közli *Legea generală de pensiuni* CLR. 35. szám. IV. kiad. 4., 4. sz. jogeset, továbbá Cod. Pens. Publ. 46.

⁷⁶ Az 1921. július 30-i 93. sz. Hiv. Lapban megjelent s a vasúti munkapénztár szervezéséről szóló törvény (*lege pentru organizarea Casei Muncii CFR*) által létesített pénztár. A bírói gyakorlat szerint azok, akiknek fizetéséből a vasúti munkapénztár javára eszközöltek levonásokat, csak a vasúti munkapénztártól kaphat nyugellátást. Így pl. a Semmitőszék III. tanácsának 835/1933. sz. határozata, közli Cod. pens. publ. 11., 1. sz. jogeset.

⁷⁷ 1925. ápr. 15-i törvény 67. §: „Pierd dreptul la pensiune, fie că sunt, sau nu înscriși: a) Cei, cari pierd calitatea de român ...” stb. Az állampolgári minőségre vonatkozóan ld. 76. skk.

⁷⁸ Uo. 95. §. E § alapján kimondotta a bírói gyakorlat, hogy: „Funcționarii civili și militari din Ardeal, cari au funcționat numai în serviciul Statului austro-ungar nu și la Statul român, nu au drept la pensie.” Ld. a Semmitőszék III. tanácsának 771/1928., 822/1928. stb. határozatait, közli Cod. pens. publ. 133., 1. sz. jogeset.

⁷⁹ Az 1937. március 30-i 74. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény [*lege pentru încadrarea funcționarilor eclesiastici (clerici și civili) ai Mitropoliei Ortodoxe Române a Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului și ai*

alkalmazottaira vonatkozólag nem történt. A későbbi közönséges törvényhozás ezenkívül még egész sor olyan törvényi intézkedést hozott, amely a Romániához csatolt területeken lakók között lényegileg faji alapon való megkülönböztetést jelent és a román vallásokhoz tartozókat a kisebbségeknek előnyösebb helyzetbe hozza.⁸⁰

A törvény szerint a főhatalmat előzőleg gyakorló államok részére ifjlesztett szolgálatot csak azokkal szemben kell elismerni, akik az állam területén, laknak, jó állampolgárok és az államnak a törvényben előírt határidőben a *hűségeskü* letették.⁸¹ Ez a rendelkezés főképen a magyar kisebbséggel szemben volt hátrányos, mert a magyar állam volt tisztviselőinek túlnyomó része a román államnak a hűségeskü letételét megtagadta, minthogy azt a román állam még a békeszerződések megkötése előtt követelte. Ezen a helyzeten némileg enyhített az 1929. aug. 20-i 183. sz. Hiv. Lapban megjelent módosító törvény, amely újabb hat hónapos határidőt engedélyezett a csatolt területeken lakó volt köztisztviselőknek a hűségeskü letételére.⁸²

c) A kisebbségek részvétele a bírói hatalomban

A bírói hatalom a törvényhozói és végrehajtói hatalom fontosságával egyenrangú szerepet tölt be az államéletben. A román alkotmányjog szerint a bírói hatalom nemcsak a végrehajtó hatalom ténykedését, hanem — bizonyos tekintetben — a törvényhozó hatalom ténykedését is ellenőrizte, amely körülmény folytán a bírói hatalomnak az államéletben különös fontossága volt.

A kisebbségi szerződés és az alkotmánytörvények biztosították ugyan a kisebbségek jogegyenlőségét a politikai jogok terén is, —

Mitropoliei Române Unite din Alba-Iulia și Făgăraș în legea generală de pensiuni.] Ennek végrehajtását az 1938. szept. 5-i 205. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény részletezi.

⁸⁰ A vonatkozó nagyon bő törvényhozási anyagból példakép felhozható intézkedések: Az 1937. április 15-i 88. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru extinderea efectelor art. 98 din legea generală de pensiuni, asupra învățătorilor confesionali români din Transilvania) és az erdélyi román felekezeti tanítóknak a nyugdíjpénztárba való felvételét lehetővé tevő törvény, ugyanígy az 1937. ápr. 29-i 100. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru beneficierea de legea generală de pensiuni de către funcționarii eclesiastici, clerici și civili ai mitropoliei Bucovinei și ai fondului bisericesc ortodox român al Bucovinei). A Romániához csatolt erdélyi és keleti részeken lakó s a román felekezetek által fenntartott intézmények alkalmazottainak nyugdíjaira vonatkozólag ld. még Cod. pens. 345. skk. Az 1933. április 28-i 97. sz. Hiv. Lapban megjelent s a volt erdélyi, bánági, bukovinai, besszarábiai és macedon rokkant önkénteseknek, ezek özvegyeinek és árváinak nyugellátásáról szóló törvény (lege pentru regularea drepturilor la pensie a invalizilor foști voluntari ardeleni, bănățeni, bucovineni, basarabeni, macedoneni și a văduvelor și orfanilor urmași de foști voluntari) külön nyugellátást biztosít a világháborúban önként résztvett román rokkantoknak.

⁸¹ 1925. ápr. 15-i törvény 105. §: „Dispozițiile speciale pentru teritoriile liberate sunt aplicabile numai pensionarilor, cari au depus jurământul de credință a Statului Român în termenele acordate, locuiesc în țară și sunt buni cetățeni ai Statului.”

⁸² 1929. aug. 20-i törvény 8. §. E törvényt nevezték el egyik értelmi szerzője s a nyugdíjpénztár akkori elnöke után Boila-törvénynek.

ami a bírói hatalom gyakorlásában való részvételt is magában foglalta ennek ellenére a közönséges törvényhozás számos olyan intézkedést tartalmaz, amelyek lényegileg a kisebbségeknek a bírói hatalomban való részvételét korlátozzák. Ezek az intézkedések nemcsak a minden állampolgárt a bírói hatalom gyakorlása tekintetében megillető jogok terén, hanem a bírói pályán való elhelyezkedés terén is korlátozta a kisebbségi állampolgárokat.¹

1. Az állampolgárok részére a *büntető bíraskodásban* való részvétel jogát az esküdtшек intézménye biztosítja. Az ókirályságban hatályban volt 1862. dec. 2-i bünvádi eljárás szerint esküdt csak az lehetett, aki a román nyelvet szóban és írásban bírja,² ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az 1936. március 19-i 66. bis. sz. Hiv. Lapban megjelent II. Károly bünvádi perrendtartás is.³ E rendelkezések az állam nyelvét nem beszélő állampolgárokat kizárták a bírói hatalom gyakorlásában őket megillető jogokból, ami annyival inkább szembetűnő, mert az esküdtektől viszont nem kívánja meg a vádlott nyelvének ismeretét.⁴

2. A közönséges törvényhozás az állampolgároknak jogot ad a munkaügyi bíraskodásban való részvételre is, azonban ezt a lehetőséget is korlátozza a kisebbségek részére. Az 1933. február 15-i 38. sz. Hiv. Lapban megjelent *a munkaügyi bíraskodás szervezetéről* szóló törvény szerint ugyanis a munkaügyi bíraskodásban ülnök csakis az lehet, aki — az egyéb törvényi feltételek betöltése mellett — románul is beszél.⁵

3. A bírói gyakorlatnak a *választott bíraskodás nyelve* kérdésében elfoglalt álláspontja ugyancsak a kisebbségeknek a bírói hatalomban való részvételét korlátozza. Kifejezett törvényi intézkedés e tekintetben nem lévén, a polgári perrendtartás és az alkotmánytörvény értelmét a gyakorlat akként magyarázta, hogy pl. magyar vagy német nyelven lefolytatott választott bírói eljárás érvényességét nem ismerte el azért, mert az nem az állam nyelvén történt,⁶ viszont pl. francia nyelven meg-

¹ A bírói hatalom szervezetére vonatkozó, már ismertetett rendelkezések általában a bírói hatalmat csorbították — sokszor világos ellentétben az alkotmánytörvénnyel — azonban ezek a kisebbségek részére külön jogállást nem jelentenek. Így pl. a bírói függetlenségnek — az 1923-i alkotmány 104. §-a ellenére történt felfüggesztése (ld. 35. lap 82. sz. jegyz.), a bírák kötelező párttagsága stb., stb. az összes állampolgárokat egyaránt sújtották.

² 1862. dec. 2-i bünvádi eljárás 262. §: „Sunt în fine necapabili de funcțiunile de jurati: ... 4. cei, ce nu știu citi și scrie românește.“ Ez a rendelkezés az erdélyi és keletmagyarországi területeken nem volt hatályban.

³ 1936. márc. 19-i II. Károly bünvádi eljárás 352. §-ának II. bekezdése: „... Poate fi jurat orice cetățean, care îndeplinește următoarele condițiuni: ... 2. Să cunoască limba română și să o posedă în scris și citit.“

⁴ Ennek következtében a kisebbséglakta területeken az illető kisebbség nyelvét nem beszélő esküdtek amúgy sem közvetlenül, hanem csak — tolmács útján — közvetve szereztek tudomást a főtárgyaláson törtétekről.

⁵ 1933. febr. 15-i törvény 24. §: „Pot fi numiți asesori numai cetățenii români, ștutori de carte și cunosători ai limbii române ...“ stb.

⁶ A Semmitőszék III. tanácsának 1928. március 7-én hozott 230. sz. határozata: „Potrivit dispozițiilor art. 126 din Constituție, limba oficială a Statului fiind limba română, dacă procedura și hotărârea s'a dat înainte arbitrilor în limba ungară, ele sunt izbite de nulitate, iar împrejurarea, că se găsește și un alt exemplar al deciziei, în românește, nu poate înlătura această sancțiune“, közli Andru, S., i. m. I. 526., 676. sz. jogeset. Azonosak: a Semmitőszék III. tanácsának 1928. szept. 26-i 811. sz. határozata (közli uo. 538., 691. sz. jogeset), a Semmitőszék III. tanácsának 1930. nov. 12-i 1416. sz. határozata (közli *Constituția*, 29 Martie 1923., CLR. 50. sz., II. kiad. 77., 1.

tartott választott bírói eljárást és ítélethozatalt törvényesnek monddta ki.⁷

4. Az 1924. június 26-i 136. sz. Hiv. Lapban megjelent *bírósági szervezeti törvény* (lege pentru unificarea dispozițiunilor din legea de organizarea judecătorească) a bírákra,⁸ illetve a segédhivatali tisztviselőkre vonatkozóan kötelezően előírja a román nyelv ismeretét.⁹ Az előző törvényt hatályon kívül helyező, az 1938. aug. 22-i 193. sz. Hiv. Lapban megjelent s a bírósági szervezetről szóló törvény ugyanilyen rendelkezéseket tartalmaz.¹⁰ E törvényi rendelkezések folytán a kisebbségek a bírói hatalom gyakorlásából magasabb fokon teljesen,¹¹ alacsonyabb fokon pedig egészen kevés kivétellel szinte teljesen ki voltak zárva.^{12—13}

5. A román fajú állampolgároknak a bírói hatalom gyakorlásában biztosított külön jogállása mellett találunk olyan törvényhozási intézkedéseket is, amelyek a jogerős bírói ítéletek végrehajtásának felfüggesztését, illetve bírói eljárásoknak megszüntetését mondják ki egyes román fajú állampolgárokkal szemben. Így pl. az 1925. március 11-i 56. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *mócok országának lakói által elkövetett, az erdő-törvénybe ütköző vétségek közkegyelméről szóló törvény* (lege privitoare la amnestierea delictelor silvice săvârșite de locuitorii din Țara Moșilor) közkegyelmet ad az erdő-törvénybe ütköző bármely bűncselekmény miatt 1918. nov. 2—1924. augusztus 31. között jogerősen elítélt mindazoknak a személyeknek, akik „mócországban“ (Țara Moșilor) laknak és pertörlést (am-

sz, jogeset), végül a Semmitőszék III. tanácsának 1937. május 11-én hozott 344. sz. határozata (közli *Pand. Rom. XVIII—1939.*, III. 53.) stb., stb.

⁷ A Semmitőszék 1935. nov. 21-én hozott 71. sz. t. ü. határozata: „... se deduce implicit, ca limba îngăduită înaintea Tribunalului arbitrai poate fi altă, decât cea română.“ Közli: *Constituția*, CLR. 50. sz. II. kiad. 77., 2. sz. jogeset.

⁸ 1924. jún. 26-i törvény 69. § 6. pont: „A cunoaște limba oficială a Statului.“ A törvény később számos módosításon ment keresztül, amelyek során az egyes szakaszok beosztása megváltozott. A megjelölés az eredeti számozás szerint történt.

⁹ Uo. 242. § 5. pont: „Să cunoască limba română în grai și în scris.“ A számozásra ld. előbb.

¹⁰ 1938. aug. 22-i törvény 66. § f) pont a bírákra nézve: „A cunoaște limba Statului în grai și scris.“ Uo. 201. § f) pont a bírósági tisztviselőkre nézve: „A cunoaște limba română în grai și scris.“

E rendelkezések alapján számos tisztviselőt bocsátottak el ellásából a román nyelv nemtudása miatt. Az erre vonatkozó bírói gyakorlatból ld. a marosvásárhelyi román ítélőtábla 1435/1935. (Bokor János c/a igazságügy-minisztérium), 1426/1937. (Nemes Balázs c/a igazságügy-minisztérium), 1413/1935. (András József c/a igazságügy-minisztérium) stb., stb. határozatait.

¹¹ Az 1936. évben pl. a Semmitőszék 1 elnöke, 3 tanácselnöke, 47 bírása között, továbbá a semmitőszéki vádhatóság 13 tagja között egyetlen kisebbségi sem volt. Az ország 195 táblabírása között 4 magyar, a főügyészségek 36 tagja között egyetlen magyar sem volt. Ld. *Agenda și Anuarul magistraturii și Baroului*. 1936. București, é. n.

¹² A bírák, stb. nemzetiségi arányszámaira vonatkozóan a román hivatalos adatok alapján készített összeállítást közöl Kovács Árpád dr., *Bírák, ügyészek, bírósági, ügyészségi és egyéb tisztviselők nemzetiségi megoszlása Erdélyben*: MK. XV—1936., 49. skk.

¹³ A kisebbségi statutumnak a kisebbségek részére a közhivatalokba való bejutást biztosító rendelkezésével kapcsolatban (ld. 193. skk.) a bírói kinevezésekre vonatkozóan: 1938. febr. 10-i 33. sz. Hiv. Lapban megjelent 406/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 64 albíró, az 1938. szept. 5-i 205. sz. Hiv. Lapban megjelent 3084/1938. sz. min. rendelettel kinevezett 161 albíró, az 1938. nov. 14-i 265. sz. Hiv. Lapban megjelent min. rendelettel kinevezett 67 albíró, összesen tehát az 1938. év folyamán kinevezett 292 albíró között egyetlen magyar nevű sincsen.

nesztiát) ad ugyanezeknek a személyeknek az ellenük e címen indított bűnvádi eljárás tekintetében.¹⁴

¹⁴ A közkegyelmet Avram Iancu születésének 100. évfordulója alkalmából adta a törvényhozás a mócoknak.

4. fejezet. A kisebbségek hozzájárulása a közterhek viseléséhez

A tételes alkotmányjog kifejezetten leszögezi az állampolgári kötelességek egyenlőségének elvét s e tekintetben még az állampolgári jogok között — faji alapon — megkülönböztetést tevő 1938-i alkotmány sem képez kivételt.¹ Az állampolgári kötelezettségek között a közterhek viselése különös fontosságú és ezt az egyes alkotmánytörvények az állampolgári kötelességek között külön is felsorolják, leszögezvén ugyanakkor az állampolgárok egyenlő kötelezettségét e tekintetben is.

A közterheknek gazdaságpolitikailag helyes és méltányos megosztása a pénzügyi politika feladata és ebben a kérdésben a végrehajtói hatalomnak a tételes törvény keretein belül egészen tág lehetőségei vannak. Az adózásra vonatkozó tételes törvényi intézkedések ismerete ennél fogva egymagában kevés adatot jelent a tényleges helyzet megismeréséhez, mert az adótörvények egyenlő alkalmazása — a dolog természeténél fogva — általában nehezen ellenőrizhető. Elsősorban is az egyenesadókra vonatkozó törvényi intézkedések hajthatók végre az egyes állampolgárokkal szemben egészen különböző mértékek alapján — minthogy ezzel kapcsolatban nemcsak az adókivetés, hanem a behajtás is kizárólag a végrehajtói hatalom jogkörébe tartozik — és az egyenlőtlen alkalmazás

¹⁵ 1866-i alkotmány 10. §: „Nu există în Stat nici o deosebire de clasă. Toți Româniile sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice ...“

1923-i alkotmány 8. § II. bek.: „Toți Româniile, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice.“

1938-i alkotmány 4. §: „Toți Româniile, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt datori: a socoti Patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viața, a se jertfi, pentru apărarea integrității, independenței și demnității ei; a contribui prin munca lor la înălțarea ei morală și propășirea ei economică; a îndeplini cu credință sarcinile obștești ce li se impun prin legi și a contribui de bună voie la împlinirea sarcinilor publice, fără de care ființa Statului nu poate viețui.“

A bírói gyakorlat külön is kihangsúlyozta, hogy — az alkotmány értelmében — az adózás tekintetében nem lehet az állampolgárok között faji eredetbeli, vallási stb. megkülönböztetést tenni. („... O lege ordinară, prin care se instituie un impozit excepțional aplicabil numai unei anume categorii de venituri, este constituțională, eu singura condițiune, ca să nu se facă vreo distincțiune după origine etnică, după limbă sau după religiunea contribuabililor vizați ... “ A. Semmítöszék 1/1934. sz. t. ü. határozata, ld. *Legea Contribuțiilor directe*, CLR. 107. szám., 4., 4. sz. jogeset.

pl. az adókvetés kérdésében esetenként nem is mutatható ki. Az adózásra vonatkozó törvényhozásnak a nemzetiségeket érintő rendelkezései azonban megfelelő képet nyújtanak arról, hogy a közönséges törvényhozás a gyakorlatban miként alkalmazta az alkotmánytörvényeknek az egyenlő közteherviselésre vonatkozó rendelkezéseit s a törvényhozói hatalom ezirányú ténykedéséből megfelelő következtetést vonhatunk le a végrehajtói hatalomnak a közteherviselés kérdésében a nemzetiségekkel kapcsolatban megvalósított álláspontjáról. A tételes törvényhozásból ugyanis nemcsak világosan felismerhető a törvényhozásnak a többségi román elem érdekeit érvényesítő határozott szándéka, de emellett számos olyan intézkedést is találunk, amelyek egyes kérdésekben megsértik az állampolgárok törvény előtti egyenlőségének elvét.²

1. Az egységes adózást Nagyromániában az 1923. február 23-i Hiv. Lapban megjelent s az *egyenes adózás egységesítéséről szóló törvény* (lege pentru unificarea contribuțiunilor directe și pentru înființarea impozitului pe venitul global) rendezte egységesen. Ez a törvény — jelentéktelenebb módosításokkal — Nagyrománia egész fennállása alatt hatályban volt. A törvény részletekbe menő ismertetése meghaladja tanulmányom kereteit, lényegesebb intézkedéseinek vizsgálatából azonban megállapítható, hogy az egyenes adózás rendszerének alapja a közterheknek minél nagyobb mértékben a kisebbségekre való hátrítása volt.

Az első világháború előtt az Ókirályság adóterheinek legnagyobb részét a földművelő lakosság viselte.³ Az 1923-i adótörvény a mezőgazdasági jövedelmi állami adó kulcsát általában 6%-ban állapította meg,⁴ amely kulcs alacsonyabb az addig Romániában alkalmazott kulcsnál.⁵ Ezzel szemben viszont az összes többi egyenes adókra vonatkozó adókulcsot ennél jóval magasabbra emeli. Így pl. a házjövedelmi adókulcs 10%,⁶ az ingó vagyoni jövedelmi adója 8—14%,⁷ az ipari és kereskedelmi jövedelem adója 9%⁸, amelyhez — a vállalat rentabilitásától függő — 0,5—25%-os

² Ehelyütt is hangsúlyozzuk, hogy e téren a kisebbségek jogi helyzetének ismerete nem jelenti — távolról sem — a törvények alkalmazásával megvalósított tényleges helyzetet, amely különösen súlyos volt és külön tanulmányozást igényel.

³ Ld. Tăutu, Constantin, *Impozitele directe din România*. București, 1939., 62. skk. Tăutu adatokat közöl az ókirályság 1910. évi egyenes adóbevételeiről, ezek szerint a parasztok és mezőgazdasági munkások (țărani și muncitori agricoli) 850.000 lei, az ipari alkalmazottak (lucrători industriali și manuali, la lucrările publice, la lucrările și întreprinderile particulare, servitori) 200.000 lei, az iparosok és ipari munkások (meseriași și muncitori meseriași) 50.000 lei, a közhivatalnokok, keresk. alkalmazottak, nyugdíjasok (funcționari publici, județeni, comunali, pensionari ai statului, funcționari comerciali etc.) összesen 112.000 lei, a kereskedők (mijlocitori, samsari, agenți de afaceri, experți, profesioni, diverse fără exploatare de capital) 4300 lei, a szabadfoglalkozásúak (profesiuni libere, advocați, medici, ingineri etc.) 3700 lei adót fizettek.

⁴ 1923-i törvény 3. §.

⁵ Ld. Tăutu, i. m. 116.

⁶ 1923-i törvény 13. §.

⁷ Uo. 22. §.

⁸ Uo. 30. §.

pótadó járul,⁹ a fizetési adó — progresszív alapon — 4—25%,¹⁰ végül az alkalmi jövedelmek adókulcsa 7%.¹¹ Egyedül a szabadfoglalkozások jövedelmi adójának kulcsa alacsonyabb a mezőgazdasági adónál. (5%).¹² A fonti adókulcsok mellett — nagyszámú különleges intézkedés alapján — még számos egyéb pótadó is terhelte az egyes jövedelmeket. Figyelemmel arra, hogy Nagyrománia lakosságából a román elem foglalkozott elsősorban a földműveléssel, míg a többi, adózás alá eső foglalkozásokat elsősorban a kisebbségek üzték, már az adókulcsok meghatározásából is világosan felismerhető a törvényhozónak az a határozott szándéka, hogy a közterhek viselését legnagyobb arányban a kisebbségekre hárítsa át.

A példakép felhozott néhány adat világosan mutatja, hogy mind az adókvetés,¹³ mind az adóbehajtás¹⁴ terén a kisebbségek terhére az adótörvényekben tett megkülönböztetés a gyakorlatban is érvényesült.

⁹ Uo. 42. §.

¹⁰ Uo. 43. §.

¹¹ Uo. 48. § II. bek.

¹² Uo. 48. § I. bek.

¹³ Az állam adó jövedelmeiről az 1923-i törvény után kiadott néhány hivatalos adatgyűjtésből megfelelő képet nyerhetünk az adókvetés méltánytalanságairól. A hivatalos adatközléseket (*Statistica impozitelor directe pe anul 1924*. Ministerul Finanțelor. Direcțiunea Statisticii generale a Finanțelor. București, 1926., *Idem pe anul 1927*. Ministerul de Finanțe. Direcțiunea Vămilor și Statisticii financiare. Serviciul statisticeii financiare. București, é. n., *idem pe anii 1930 și 1931*. Ministerul Finanțelor. Secretariatul general. Serviciul statisticeii financiare. București, 1930.) az 1924., 1927. és 1930. évekre összehasonlítva a következő megfigyeléseket tehetjük.

I. Mezőgazdasági adó.

Összehasonlító adatok néhány erdélyi és keletmagyarországi vármegye adóalapja között, millió leiekben. Megfigyelhető a kisebbségek által túlnyomó részben lakott vármegyék adóalapjainak a többi vármegyékhez viszonyított aránytalan növelése.

VÁRMEGYE	1924 (12)	1927 (16)	1930 (16)
Alsófehér	35	75	52
Csík	10	29	29
Máramaros	8	22	7
Maros-Torda	23	99	96
Udvarhely	12	47	35
Temes-Torontál	113	530	482

Nb. Az évszámok alatt zárójelbe tett számok a hivatalos kiadvány oldal-számát jelentik.

II. Kereskedelmi adó.

A hivatalos kiadványban közölt összesítéseket összehasonlítva, megfigyelhető az adózás alá eső jövedelem emelésének aránytalansága az ókirályság, illetve Nagyrománia többi tartományai között.

Kereskedelmi társaságok (részvénytársaság, szövetkezet, népbank) kereskedelmi adózás alá eső kereskedelmi jövedelme, tartományonként, millió leiekben.

ORSZÁGRÉSZ	1924 (12)	1927 (87)	1931 (123)
Ókirályság	169	451	207
Erdély (stb.)	66	150	152
Bukovina	3	7	4
Besszarábia	3	3	6

Kereskedelmi társaságok (részvénytársaságok, szövetkezetek, népbankok) kereskedelmi adózás alá eső ipari jövedelme, tartományonként, millió leiekben.

ORSZÁGRÉSZ	1924 (83)	1927 (87)	1931 (121)
Ókirályság.....	724	1,852	1,192
Erdély (stb.)	206	381	609
Besszarábia	3	4	15
Bukovina	23	32	22

Az 1926. és 1927. évi hivatalos adóstatisztika alapján Fritz László kimutatja, hogy egész Romániában a kivetett egyenesadók 1924—26. között 5.4%-kal emelkedtek oly módon, hogy az ókirályságban kivetett adó ez idő alatt összesen 1.9%-kal *csökkent*, míg Erdélyben 22.2%-kal *emelkedett*. Fritz több összeállítást is közöl a hivatalos adatok alapján s kimutatja, hogy — szemben az országos átlaggal — Csík vm. egyenes adója a három év alatt 19.7%-kal, Udvarhely vm. adója 15%-kal, Háromszék vm. adója pedig 23.9%-kal, a három székely vármegye egyenes adója tehát átlagban 21.6%-kal emelkedett. A kereskedelmi és ipari jövedelem adója — Fritz szerint — az Ókirályságban 11%-kal csökkent, ezzel szemben azonban Csík vm-ben 24.6%-os, Háromszékben 42%-os, Udvarhelyben pedig 28.6%-os emelkedést mutat. Az összjövedelmi — globális — adó emelése a három év alatt az Ókirályságban — az országos 31.3%-os emeléssel szemben — csupán 28.4%, viszont Csík vármegyében 76%-kal, Háromszékben 110%-kal, Udvarhelyben pedig 86.5%-kal emelkedett az összjövedelmi adó. Az adó alá nem vonható személyek fejadója ellenben az Ókirályságban 7.3%-kal növekedik, Erdélyben 16.5%-kal csökken. Ld. bővebben Fritz László dr., *Románia egyenesadórendszere, mint a kisebbségellenes politika egyik harci eszköze*: MK. VII—1928., 437—443.

¹⁴ Az állami adó behajtására vonatkozóan a hivatalos kiadvány (*Anuarul Statistic al României, 1937 și 1938*. Institutul Central de Statistică, București, 1939.) nem közöl vármegyéenkénti adatokat, csupán országos eredményeket, amelyekből megállapítható, hogy az 1935/36. és 1936/37. pénzügyi évben pl. (Nb. Romániában a pénzügyi év az újabb időkben ápr. 1-től márc. 31-ig tartott) a behajtott összegek meghaladták a költségvetési előirányzatot. Az összes előirányzott 3,424.2 millió egyenes adó helyett ugyanis 3,928.8 millió lei folyt be (i. m. 612.) s az egyes adónemekből átlagban kb. 10% többlet folyt be az előirányzathoz képest.

A hivatalos összeállítás az adóbehajtás eredményeit vármegyéenként csupán a vármegyét megillető adókkal kapcsolatban közli. Minthogy ezeket az adókat az állami adókkal együtt ugyanazok a szervek hajtották be, ezek az arányszámok egyben az állami adók behajtási arányszámait is jelzik. Az egyes vármegyékre vonatkozó jellemzőbb adatokat az alábbi összeállítás mutatja. (i. m. 620—621-ből vett hivatalos adatok alapján.)

Vármegye, Országrész	1935/36	1934/35
Országos átlag	75,5%	72,9%
Ókirályság		
Buzău	38,2	25,5
Teleorman	55,4	59,4
Erdély		
Csík.....	67,2	51,8
Maros-Torda	96,8	121,6
Háromszék	99,8	103,8
Udvarhely	100,2	61,4
Alsófehér	86,2	74,0
Naszód	66,7	69,5
Dobrudzsa		
Caliacra	64,5	39,0
Tulcea	46,3	36,7
Bukovina	49,2	54,4
Cernăuți	96,5	95,5
Rădăuți	98,0	79,0

2. Az egyenes adórendszer mellett egész sor olyan törvényi intézkedést találunk, amelyek az állampolgárok egyenlő kötelezettségeinek elvét sértik és a kisebbségi állampolgárokat a közteherviselés terén is hátrányosabb helyzetbe hozzák. A vonatkozó törvényi intézkedések közül az alábbiak említhetők fel:

a) Az 1921. május 12-i 30. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény szerint Bukarest fővárosban az idegen nyelven vagy betűkkel írt cégtáblák után évi 1000 lei városi illeték szedhető.¹⁵

b) Az 1923. június 26-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent a *községi adók és illetékek megállapításáról szóló törvény* (lege asupra maximului taxelor și contribuțiilor comunale) értelmében az idegen nyelven vagy betűkkel írt cégtáblák után 8000 lei községi adó vehető ki.¹⁶

c) Az 1923. évi *egyes adótörvény* 3. §-át módosító, az 1932. január 1-i 1. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény (lege pentru scutirea de impozite a unor instituții spitalicești) mentesíti az épületadó megfizetése alól (egyes adótörvény 3. és következő szakaszai) a bukaresti Brâncovenești kórházat, a jassyi Sf. Spiridon kórházat és a bárldi Beldiman kórházat, ugyanakkor azonban a kisebbségek hasonló jellegű, tehát egyházak vagy más alapítványok által létesített és fenntartott, nem hasznot-hajtó jellegű egészségügyi intézményei (pl. a kolozsvári Ref. Kórház, a marosvásárhelyi Szanatórium r. t., a nagyváradi Szent József kórház stb., stb.) kötelesek voltak ezt az adót megfizetni.

d) Az 1923- évi *egyes adótörvény* 30. §-át módosító, az 1935. április 1-i 76. sz. Hiv. Lapban megjelent adótörvény szerint azok az iparosok és kereskedők, akikre az adót könyvvezetésük alapján vetik ki, pót-

A városok jövedelmének behajtását már külön városi adóhivatalok eszközölték. Az ezekre vonatkozó hivatalos adatok ugyancsak eredményesebb behajtást mutatnak a nemzetiségek által lakott városokban.

VÁROSOK	1935/36	1934/35
Országos átlag	78,5%	76,1%
Ókirályság		
Drăgășani	45,4	52,1
Craiova	76,1	70,8
Plenița	31,6	42,3
Brăila	64,3	66,0
Focșani	60,9	60,2
Reni	28,0	57,1
Erdély		
Balázsfalva.....	55,5	47,6
Csíkszereda	88,7	79,9
Székelyudvarhely	82,8	74,1
Marosvásárhely	91,2	93,2
Sepsiszentgyörgy.....	88,5	97,5
Naszód	35,2	22,7
Petrozsény	99,6	95,6
Dobrudza		
Hârșova	27,2	35,1
.....	26,2	54,6
Isaccea	87,0	92,7
.....		
Constanța		

¹⁵ 1921. május 12-i törvényhez mellékelt táblázat 17. pont: „Pentru firmele scrise în limbi străine sau cu caractere streine ... 1000 lei.” A cégtáblák után fizetendő községi adó egyébként 100—20 lei között állapítható meg.

¹⁶ 1923. június 26-i törvényhez mellékelt táblázat 24. pontja: „Pentru firmele scrise în limbi străine sau cu caractere străin ... 8000 lei.” A rendes cégtáblaadó a városi községekben legfennebb évi 500 lei, a falusi községekben legfennebb évi 200 lei lehet, a falusi községekben tehát az idegen nyelvű cégtáblák adója a rendes adó *negyvenszerese* is lehet.

adó megfizetésére kötelezandők, ha könyveiket más, mint román nyelven vezetik. A pótdadó kulcsát a minisztérium évről-évre általános érvénnyel szabja ki s az pl. az 1935/36 és következő pénzügyi évekre, az 1935. dec. 16-i 289. sz. Hiv. Lapban megjelent 291899/1935. sz. p. ü. min. rendelet szerint 12% volt.¹⁷

Ezt a rendelkezést az 1939. ápr. 1-i 78. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítás, valamint az e módosítás végrehajtásáról szóló 606.335/1939. p. ü. min. sz. rendelet hatályon kívül helyezte.

e) Az 1926. március 21-i 67. sz. Hiv. Lapban megjelent *színházi* törvény szerint (lege pentru organizarea și administrarea Teatrelor Naționale și particulare) a színházak vagy állami nemzeti színházak vagy községi, illetve kerületi színházak — amelyeket egy vagy több község tart fenn — végül pedig magánszínházak.

A községi és kerületi színházak a látványossági adó szempontjából az állami nemzeti színházakkal egy tekintet alá esnek.¹⁸ A magánszínházak részére abban az esetben, ha előadásait román nyelven tartják és legalább 10 évi folyamatos működést fejtenek ki,¹⁹ a művészeti minisztérium és a pénzügyminisztérium együttes előterjesztésére a minisztertanács ugyanezeket a kedvezményeket megadhatja. A minisztertanács mérlegelésének alapja az illető színházak eredeti daraboknak előadása által a román nemzeti kultúra fejlesztésében tanúsított szerepe. Ezeknek a törvényi rendelkezéseknek különösen a látványossági adóval kapcsolatban volt különösebb jelentősége.

f) Az 1926. március 28-i 72. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *látványossági adóról* szóló törvény (lege pentru așezarea și administrarea impozitelor pe spectacole publice) általánosságban 26 és 32%-os adót vet ki a látványossági vállalatok s így a kisebbségi színházak jövedelme után is²⁰, a nemzeti színházak és operák részére azonban — amelyek a törvény

¹⁷ Az 1923. febr. 23-i adótörvény 1937. április 1-én módosított 30. §-a: „... Contribuabilii, care în exercitarea comerțului sau industrialei lor sunt împuși pe bază de registre și care țin registrele lor de contabilitate în limbi străine, vor fi împuși la plata unui supliment, ce va reprezenta echivalentul cheltuielilor de traduceri, expertize, etc. necesitate de stabilirea impunerilor acestor contribuabili.”

A 291.899/1935. p. ü. min. sz. rendelet I. szakasza: „Se fixează la 12 la sută cota suplimentară ce urmează a se aplica începând dela 1 Aprilie 1935, debitului contribuabililor, care în exercitarea comerțului sau industriilor sunt împuși pe bază de registre și care țin aceste registre în limbi străine.”

A kisebbségi nyelvek használatának ilyen korlátozását adóellenőrzési szempontok nem indokolják. A kereskedelmi könyvvezetés elsősorban ugyanis magánjellegű nyilvántartás és nem az állami pénzügyi szervek számára készített adóbevallási jegyzék, ennél fogva a kisebbségi nyelvhasználat jogának meg kell előznie az adóügyi érdekeket. Vö. Buza László, *A kisebbségi nyelvek szabad használata. Jancsó Benedek Emlékkönyv*. Budapest, 1931., 207. skk. és klny.

¹⁸ 1926. márc. 21-i törvény 8. §: „Teatrele regionale și comunale, declarate Teatre Naționale, vor fi asimilate din punct de vedere al regimului taxelor de spectacole, cu Teatrele Naționale.”

¹⁹ 1926. márc. 21-i törvény 58. §: „Teatrele particulare stabile, cari dau reprezentațiuni în limba română, și dovedesc o activitate neîntreruptă de cel puțin 10 ani, vor beneficia de aceleași reduceri ale taxelor pe spectacole, ca și Teatrele Naționale. Acest avantaj se va acorda printr'un jurnal al consiliului de miniștri, în urma propunerii făcută de către Ministerele Artelor și al Finanțelor, cari vor avea în vedere contribuțiunea adusă de acel Teatru culturii naționale prin reprezentarea pieselor originale.”

²⁰ 1926. márc. 23-i törvény 2. §: „Impozitul pentru spectacolele artistice este de 26%, iar pentru cele de distracție publică este de 32% asupra prețului brut al biletului de intrare și este în sarcina spectatorului.”

szerint kizárólagosan román nyelven adhatnak elő — 10%-os adót. Ugyanezt kedvezményt kapják az állami színházak felügyelete alá helyezett köznevelési és kerületi színházak, amelyek hasonlóképpen román nyelvűek voltak. A magánszínházak az adókedvezményt csakis a hatályos színházi törvény 58. §-ának rendelkezései mellett kaphatják meg, amely rendelkezés — amint láttuk — hasonlóképpen csak románnyelvű színházak részére ad adókedvezményt.^{21—21a} Az 58. § feltételeit nem teljesítő, de egyébként román nyelven előadó színtársulatok a látványossági adónak csupán felét fizetik. Ezek az adók a törvény szerint nem a színtársulatot, hanem magát a színházlátogatót terhelik, így tehát az állampolgároknak egy egészen széles körét magasabb adóval terheli a törvény akkor, amikor mint nyelvi kisebbséghez tartozó, saját anyanyelvén kíván színelőadásokat látogatni. Ezt a helyzetet némileg enyhítette a törvény 1929. július 31-i 167. sz. Hiv. Lapban megjelent módosítása, amely szerint a miniszter kivételes esetekben a kizárólagosan román állampolgárokból álló álló idegen nyelvű színtársulatoknak megengedheti azt, hogy a 32, illetve 26%-os adónak csupán a felét fizessék.²²

g) Az 1927. június 2-i 119. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény mindenféle állami, megyei és községi illeték megfizetése alól mentesíti a besszarábiai görög keleti érsekség tulajdonában levő kissenewi *templomi gyertyagyárat*, tehát egy tisztán kereskedelmi jellegű vállalatot.²³

h) Az 1930. július 10-i 151. sz. Hiv. Lapban megjelent s az állami színházak szervezetéről szóló törvény (lege pentru organizarea pe bazo autonome a teatrelor naționale și operelor române) az előbbi törvényi rendelkezéseket nem érinti, így tehát ennek a színházi törvénynek a hatálya alatt is az előző jogi helyzet maradt.²⁴

i) Az 1936. március 27-i 73. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (legea administrativă) alapján kivethető községi adókról szóló táblázat (184. §. 4. pont, táblázat I. fejezet 3. pont, h. alpont) szerint a csak idegen nyelven írt cégtáblákra a rendes községi adó nyolcszorosa vethető ki.

E törvényi rendelkezés alapján pl. Marosvásárhely város pénzügyi

²¹ Az ekkor hatályban levő, 1926. márc. 21-i 67. sz. Hiv. Lapban megjelent színháztörvény 20. §-a értelmében, ld. előbb 19. alatt.

^{21a} Az 1926. márc. 28-i törvény 3. §-a szerint: „Operele de Stat și Teatrele Naționale pentru reprezentațiile lor artistice sunt supuse la un impozit de 10 la sută asupra prețului brut al biletului de intrare.

La același impozit și pentru același fel de spectacole date cu propriile lor trupe vor fi supuse teatrele regionale și comunale, întrucât vor fi trecute sub autoritatea directă a Ministerului Artelor și recunoscute Teatre Naționale.

Teatrele și trupele particulare vor beneficia de acest impozit, în aceleași condițiuni, dacă vor face dovadă, că au îndeplinit cerințele art. 58 din legea pentru organizarea și administrarea teatrelor.

Teatrele și trupele particulare cari nu îndeplinesc condițiunile art. 58 din legea pentru organizarea și administrarea teatrelor, dar cari au un caracter permanent și dau reprezentații în limba română cu elementele artistice cetățeni români, vor plăti jumătate din impozitul fixat pentru spectacolele artistice.“

²² A törvény 3. §-ának az 1929. július 31-i módosítása: „Trupele, cari dau reprezentații artistice într’o limbă minoritară din țară, dar compuse exclusiv din artiști cetățeni români, vor plăti jumătate din impozitul pentru acest fel de spectacole.“

²³ 1927. jún. 2-i törvény I. szakasz.

²⁴ Az 1930. júl. 10-i törvény 127. §-a az 1926. márc. 21-i törvénynek csupán a nemzeti színházak szervezetére vonatkozó részét, továbbá minden, a nemzeti színházak szervezetére vonatkozó előző törvényi rendelkezést helyezett hatályon kívül.

szabályrendelete a teljesen idegen nyelven írt cégtáblák után nyolcszoros községi adót vet ki. Hasonlóképpen rendelkeznek Kolozsvár és Nagyvárad pénzügyi szabályrendeletei.²⁵

j) Az előbbi törvényt (ld. h) alatt hatályon kívül helyező s az 1937. március 20-i 66. sz. Hiv. Lapban megjelent *színházi törvény* (lege pentru organizarea Teatrelor Naționale, Operelor Române și a Spectacolelor), amely az előző két törvényt, valamint az ellenkező törvényi rendelkezéseket hatályon kívül helyezi,²⁶ az előbbi egyenlőtlen helyzetet továbbra is fenntartja. A színházi nyelv e törvény szerint is a román nyelv²⁷ és a törvény a magánszínházak működését még azzal is megnehezíti, hogy a magánszínházak²⁸ engedélyezését még jobban korlátozza. A magánszínházak adókedvezményére vonatkozóan lényegében az előző törvényi rendelkezések maradtak továbbra is hatályban.²⁹

k) Az 1938. augusztus 14-i 187. sz. Hiv. Lapban megjelent *közigazgatási törvény* (legea administrativă) alapján (166. §.) kivethető községi adókat kitüntető táblázat (I. fejezet 5. pont h) alpont) az előbbi közigazgatási törvény rendelkezésével (ld. i) alatt) szóhangzatilag azonos rendelkezést tartalmaz.³⁰

²⁵ a) Regulamentul financiar al Municipiului Târgu-Mureș, megjelent a város „Orașul” c. hivatalos közlönyének 1937. március 1-i 5. számában. A szabályrendelet 10. §-ának III. bekezdése szerint: „Când traducerile la firmele străine se vor face în limba română cu aceleași caractere și aceleași dimensiuni, taxele ce se vor percepe, vor fi aceleași, iar pentru firmele înscrise într’o limbă străină, sau cu caractere străine se vor percepe de opt ori taxele de mai sus.”

b) Regulamentul financiar al Municipiului Cluj (Buletinul Oficial al Municipiului Cluj, XII—1937. jan. 1., 1. sz.) 7. § III. bek.: „Când traducerile la firmele străine se vor face în limba română cu aceleași caractere și aceleași dimensiuni, taxele ce se vor percepe vor fi aceleași, iar pentru firmele înscrise într’o limbă străină sau cu caractere străine, se vor percepe de opt ori taxele de mai sus.”

c) Regulamentul financiar al Municipiului Oradea, (11.942/1936. sz.) 7. § III. bek.: „Când traducerile la firmele străine se vor face în limba română, cu aceleași caractere și aceleași dimensiuni, impozitele ce se vor percepe vor fi aceleași, iar pentru firmele înscrise într’o limbă străină, sau cu caractere străine, se vor percepe de opt ori impozitele de mai sus.”

²⁶ 1937. márc. 20-i törvény 174. §.

²⁷ 1937. márc. 20-i törvény 47. § I. bek., ld. 144. lap 10. sz. jegyz.

²⁸ 1937. márc. 20-i törvény 153. § I. bek.

²⁹ A községi és kerületi színházak adózására vonatkozóan az 1937. márc. 20-i törvény 148. §-a: „Teatrele regionale și comunale, declarate teatre naționale, vor fi asimilate din punct de vedere al regimului taxelor de spectacole cu teatrele naționale. Regulamentul prezentei legi va specifica condițiile sub care aceste teatre pot fi declarate teatre naționale.”

A magánszínházak adózására vonatkozóan az 1937. márc. 20-i törvény 155. §-a: „Teatrele particulare, care dau reprezentații în limba română, și dovedesc o activitate neîntreruptă de cel puțin cinci ani, vor beneficia de reducerile de taxe pe spectacole, prevăzute la articolul 2. litera d) din legea pentru așezarea impozitelor pe spectacole publice.

Acest avantaj se va acorda printr’un jurnal al Consiliului de Miniștri în urma propunerii făcute de către Ministerul Cultelor și Artelor și de Ministerul Finanțelor, care vor avea în vedere contribuțiunea adusă de acel teatru culturii naționale prin reprezentarea pieselor originale.”

³⁰ Ennek a törvényrendeletnek alapján pl. Marosvásárhely város 2994/1939. sz. p. ü. szabályrendeletének 17. §-ában az idegen nyelvű cégtáblákra nyolcszoros adót vetett ki: „Când traducerile la firmele străine se vor face în limba română, cu același caracter și aceleași dimensiuni, taxele ce se vor percepe vor fi aceleași, iar pentru firmele înscrise într’o limbă străină, sau cu caractere străine, se vor percepe de 8 ori taxele de mai sus.”